

JOAN VILLARROYA I FONT

VIOLENCIA I REPRESSIÓ A LA RERAGUARDA CATALANA 1936-1939

C. E. H. I.

Tesi Doctoral dirigida pel Dr. Josep TERMES

Facultat de Geografia i Història
Universitat de Barcelona 1988

R. 3627

- PRIMERA PART -

Capítol I. L'AIXAFAMENT DE LA REVOLTA MILITAR I L'INICI
DE LA REPRESSIÓ

-El 19 de juliol-

Avui en dia resta clar que el procés revolucionari que s'endegà a Catalunya a partir de finals de juliol de 1936, es produí no per pròpia iniciativa dels revolucionaris, sinó com a conseqüència del fracàs de la sublevació militar que a Catalunya s'inicià la matinada del 19 de juliol de 1936.⁽¹⁾

Bàsicament la conspiració a Catalunya fou preparada, dirigida i realitzada per militars de la guarnició de Barcelona que connectaren amb companys de les ciutats catalanes on hi havia presència militar. Suport civil, com analitzarem més endavant amb detall, n'assoliren ben poc i tret d'alguns nuclis d'extrema dreta, primordialment tradicionalistes i falangistes, clarament favorables a participar en l'intentona militar, no lograren gaires més col.laboracions. D'aquesta participació civil cal remarcar que fou molt més elevada en el camp tradicionalista que no en el camp falangista, ja que els militants d'aquesta a Catalunya eren ben pocs i menys organitzats que els requetés. Ara bé, la història dels guanyadors a la immediata postguerra va capgirar la importància de la participació civil a la revolta en benefici dels falangistes.

S'ha justificat que un dels motius pel qual els militars varen fracassar a Barcelona, fou el fet que aquests estaven eufòrics perquè pensaven que el 19 de juliol seria un altre 6 d'octubre on obtingueren una ràpida i fàcil victòria.

Però el cert és que la preocupació sobre l'èxit del cop militar a Barcelona era qüestionat pel mateix General Emili Mola i la indecisió de la Guàrdia Civil, que final-

ment es decantaria vers la legalitat republicana, encara plantejava al mateix Mola seriosos dubtes sobre aquesta suposada fàcil victòria.⁽²⁾

Posteriorment el fracàs es volgué justificar presentant el pla de Barcelona, com un pla condemnat d'entrada al fracàs, però que al mateix temps desballestaria les guarnicions de Barcelona i això sol ja era un triomf.⁽³⁾

Ara bé, per valorar aquest fracàs, s'ha de començar per analitzar el paper que la Generalitat va tenir-hi. Com institució de govern de la què depenia en aquells moments l'ordre públic a Catalunya aquest paper fou bàsic, per explicar el que va passar el 19 de juliol.

A Barcelona fou l'única ciutat de tot l'estat espanyol on les forces d'ordre públic s'enfrontaren en bloc als revoltats amb un pla de batalla preestablert, i no sobre la marxa, en un combat obert pels carrers i places de la ciutat. Des del mes d'abril de 1936 s'havien fet una sèrie de canvis en els comandaments de la guàrdia d'assalt, apartant els oficials sospitosos i posant-ne d'altres totalment segurs. Hem de tenir en compte que fins aquest moment la conspiració comptava amb la col.laboració de la majoria dels oficials d'assalt⁽⁴⁾ i aquests canvis foren el motiu que el 19 de juliol aquestes forces es mantingueren totalment fidels a la legalitat republicana. Per altra banda Frederic Escofet, capità de cavalleria i Comissari d'Ordre Públic i el seu cap de serveis Vicenç Guarner, comandant d'infanteria, prepararen un pla d'actuació, que resultà totalment encertat, per fer front als revoltats. Cal dir que l'actuació d'aquests dos militars al servei de la Generalitat fou cabdal per poder fer front als sediciosos amb garanties de victòria. Mitjançant confidències i els informes dels militars de la UMRA, Escofet i Guarner coneixien gran part dels moviments i plans dels militars sediciosos. El resultat de tot això fou que els guàrdies d'assalt no sortiren a fer front als revoltats quan aquests iniciaren la seva marxa des de les

casernes cap el centre de la ciutat sinó que els esperaven en punts prefixats d'actuació i això fou el que va permetre que des del primer moment algunes de les columnes fossin detingudes abans d'arribar als punts neuràlgics del centre de la ciutat. Les topades al carrer Balmes i la plaça Cinc d'Oros es produïren entre els militars de la guarnició sublevada i els guàrdies d'assalt. La movilització dels militants dels sindicats i partits polítics en guàrdia des de les primeres notícies de la revolta a l'Àfrica (Escofet i Guarner no els havien facilitat armes) fou immediata i acudiren a la lluita al so de les sirenes de les fàbriques i des del primer moment participaren a la lluita sobretot a l'avinguda d'Icària i al Paral·lel, però no oblidem que malgrat aquesta generosa i activa participació, el primer focus de lluita dominat fou la Plaça Catalunya i aquest no ho fou fins que la Guàrdia Civil va intervenir. Creiem però, que cal valorar la influència que aquesta aportació de les classes populars va tenir en la Guàrdia Civil, per contrarestar el cop moral que representava enfrontar-se a companys d'armes. A partir d'aquí els fets s'encadenaren automàticament i han estat a bastament tractats. La rendició dels nuclis on encara resistien els sollevats s'anà produint paulatinament i el darrer acte de les lluites pels carrers de Barcelona acabà quan es rendiren els militars assetjats al convent dels carmelites. 450 morts⁽⁵⁾ fou el resultat d'aquests enfrontaments i el final, com és conegut, fou la derrota total i absoluta dels revoltats.

Parlar del fracàs del 19 de juliol a Catalunya és parlar del fracàs de la revolta militar a Barcelona. Les guarnicions militars escampades arreu del país tingueren en front de l'aixecament militar una actitud desigual, segons era el nivell de compromisos en la conspiració, i no totes proclamaren l'estat de guerra. A Girona i a Lleida els caps i oficials estaven majoritàriament a favor de la revolta i per tant a primeres hores del matí traqueren les tropes al carrer llegint el ban que proclamava l'estat de guerra, ocupant

els edificis públics i posant la ciutat sota el seu control.

En ambdós casos nuclis de civils, requetès i falangistes s'uniren a les tropes per col.laborar al triomf de la sublevació.

Tant a Lleida com a Girona els caps de la guarnició, coronel Rafael Sanz i general Jacinto Fernández Ampón secundaren la rebel·lió.

En canvi, a Tarragona la indecisió dels conjurats i l'actitud del coronel Angel Martínez Peñalver retardà i finalment impedí la sortida de les tropes al carrer.

A les altres ciutats catalanes on hi havia guarnició militar l'estat de guerra es proclamà a Mataró i Figueres, però no a Manresa ⁽⁶⁾ i la Seu d'Urgell ⁽⁷⁾.

A la capital del Maresme, Mataró, les tropes del regiment d'artilleria nº 8 dominaren la ciutat sense cap incidència remarcable. No així a Figueres on a mitja tarda del dia 19 estigué a punt de produir-se una forta topada entre un escamot militar i grups de figuerencs en desacord amb l'actuació de la guarnició local ⁽⁸⁾.

Davant aquesta tensa situació, el conjunt de forces polítiques i socials d'aquestes ciutats, enfrontades als revoltats, també mantingueren actituds dispars. Per exemple, en el cas de Lleida ⁽⁹⁾ es retiraren als afores de la ciutat per reagrupar-se i continuar la resistència al preu que fos.

En altres casos es mantingueren a l'expectativa en les seus dels partits i sindicats proclamant la vaga general o bé sortiren pels carrers intentant d'atraure els soldats fent-los veure que anaven contra el poble o desmoralitzant-los propagant notícies certes o falses del fracàs de la revolta.

Amb tot valgui a dir que a les ciutats, a part de Barcelona, on l'exèrcit proclamà l'estat de guerra, va dominar la situació amb rapidesa i pràcticament sense cap topada, almenys durant les primeres hores.

Arribats en aquesta situació les guarnicions revoltades es mantingueren inactives esperant el resultat de les lluites als carrers de Barcelona.

La veu de Goded per la ràdio anunciant la seva derrota i rendició fou el senyal perquè els caps de les guarnicions revoltades es donessin per fracassats i donessin ordres que les tropes es retiressin a les casernes. Per exemple, el coronel Julio Castro Vázquez, en escoltar el missatge de Goded per la ràdio, a l'edifici de la caixa de reclutes de Tarragona, s'aixecà tot dient: "Señores, esto ha terminado. Buenas tardes." (10)

Igual actitud tingué el general Fernández Ampón a Girona. (11)

Exceptuant alguns casos de fugida com el del comandant de la guàrdia civil de Girona Felipe Moragriega que passà la frontera cap a França, la gran majoria dels caps i oficials esperaren a les casernes els escamots de la guàrdia civil o carrabiners que els anaren a detenir.

-La revolta civil armada a Catalunya-

Tanmateix la participació civil en la revolta militar produí aïllats fets d'enfrontaments armats a Catalunya. A Llardecans, Segrià, un grup de civils, entre ells l'alcalde, afiliats o simpatitzants Tradicionalistes i d'Acció Ciutadana s'apoderaren del poble el dia 20 de juliol foragitant del mateix els elements republicans i obrers. L'endemà aquests darrers, amb l'ajut dels milicians de Lleida i després d'un llarg tiroteig amb els revoltats parapetats amb dues cases del poble aquests foren reduïts. En el tiroteig un dels milicians resultà ferit.

Per aquest fet els implicats en la revolta foren jutjats a Lleida pel Tribunal Popular el dia 9 de novembre de 1936. Dels 13 armats 7 foren condemnats a mort i els altres a diferents penes de presó. Els condemnats foren executats al cementiri de Lleida entre les dotze i la una de la matinada del 15 de novembre. (12)

L'únic poble de Catalunya on el moviment insurreccional arribà més enllà del dia 20 de juliol fou el poble de Solivella situat a la comarca de la Conca de Barberà. I en aquest cas sense cap intervenció dels militars.⁽¹³⁾

Aquest fet únic aquell estiu de 1936 va venir motivat per les tensions en què es vivia al poble i que els elements de dreta, bàsicament afiliats al requetè, estaven implicats en la revolta a Tarragona. Precisament el dia 17 de juliol Gregori Travé, el "Gori" de l'hostal va rebre l'avís de concentrar els disposats a unir-se a la sublevació l'endemà a l'hotel Europa de Tarragona. Sis joves del poble marxaren cap a la capital, però la guàrdia civil de Valls, advertida pel mateix alcalde de Solivella, els va detenir i traslladar al vaixell-presó "Cabo Cullera" ancorat al port de Tarragona.

Una altra versió parla de que els joves foren 7 i es traslladaren a Tarragona quan per la ràdio van conèixer la notícia de la sublevació del general Franco.⁽¹⁴⁾

Arribada al poble la notícia de la detenció dels sis joves, els elements més compromesos decidiren concentrar-se amb totes les armes a unes quantes cases del poble. Concretament es concentraren el matí del dia 23 a cal "Pedrol", a cal "Sujeto" i a cal "Cabaler". Davant d'aquesta actitud de les dretes, les autoritats republicanes del poble i després que un veí del poble fos mort⁽¹⁵⁾ per un tret disparat des de cal "Sujeto" es concentraren a la casa de la vila i demanaren ajut i consell a Montblanc. Des de la capital comarcal els aconsellaren que ràpidament llegissin un ban proclamant l'estat de guerra i que aquells que no entreguessin les armes serien considerats facciosos.

La lectura d'aquest ban pels carrers del poble, fou acollida des d'una de les cases, concretament des de cal "Palla-llarga", amb una descàrrega que va matar l'Antoni March i ferí altres dues persones. Aquesta actitud de les dretes disposades a defensar-se i resistir fins el final

motivà que les autoritats republicanes demanessin ràpidament ajut als comitès dels pobles veïns i durant tota la nit del 23 al 24 de juliol diverses desenes de camions traslladaren al poble diversos centenars de milicians que ràpidament ocuparen el poble. Aquesta mateixa nit dos solivellencs, pare i fill, foren morts quan tornaven del tros⁽¹⁶⁾. Unes versions diuen que ho foren en venjança per la mort de la tarda, eren de dretes, i altres que ho foren per les mateixes dretes com a represàlia per l'actitud de no sumar-se a la rebel·lió.

A trenc d'alba els milicians iniciaren l'assalt del nucli més irreductible dels revoltats concentrats a cal "Sujeto". Després d'un intercanvi continuat de trets i fins i tot de la presència d'un avió que sobrevolà el poble, la resistència dels assetjats, molts d'ells ferits, arribà al seu final. Mentre la lluita s'anà intensificant escamots de milicians i solivellencs d'esquerra registraren les cases dels dretans del poble i concentraren els seus familiars a les escoles públiques alhora que es demanava a la gent del poble que l'evaqués. En ocupar cal "Sujeto" a primeres hores de la tarda, els milicians feren presoners una part dels defensors, a la ratlla de la vintena, tot i que uns quants van poder fugir per una finestra posterior i escapolir-se pel terme. Els detinguts foren lligats amb cordes i concentrats a l'hostal del "Gori". Davant la porta de l'hostal es produí una pàgina més d'aquesta tragèdia ja que els detinguts foren afusellats inmisericorde i tots els detinguts menys dos moriren al moment. Aquests dos, malferits i tot, pogueren escapolir-se i protegits pels seus familiars sobrevisqueren a la guerra. Encara aquest mateix dia tres detinguts més foren afusellats al passar el pont de l'entrada del poble. Però amb tot, encara aquest dia 24 morí algun solivellenc més. Concretament el jove Flavià Sans fou perseguit i "caçat com un conill" quan fugia de la corrua de fugitiu.

En total foren 21 els habitants del poble que trobaren la mort aquests dos tràgics dies de juliol que marquen per sempre més la història del poble. Però les morts i assassinats encara continuarien el mes d'agost, quan entre d'altres morts els sis detinguts a Tarragona foren trets del vaixell i executats el 28 d'agost a la carretera que va de Reus a Vilaseca.

Més endavant amb motiu de la caiguda de Màlaga en mans de les tropes franquistes, de bell nou es desencadenaren les represàlies al poble i 6 persones més foren afusellades.

Vilalba dels Arcs, poble de la Terra Alta, l'any 1936 tenia 1.538 habitants. A conseqüència de la guerra perdé el 35 per cent de la població; no totes les morts però s'esdevingueren a causa del foc del front.

Una gran mortaldat segueix l'aixecament militar de 1936.

En arribar al poble les notícies del què passava a Barcelona el 19 de juliol, la gent s'agrupà per afinitats polítiques i ideològiques, és a dir, esquerres i dretes en els seus respectius locals⁽¹⁷⁾. La dreta al "Rossinyol" i l'esquerra al "Centre": ambdues esperen que els esdeveniments portin al poble la vinguda d'homes armats ideològicament afins. El dia 22 van arribar diversos centenars de milicians dels pobles veïns, incluint-hi milicians dels pobles de les províncies de l'Aragó, la presència dels quals capgirà la correlació de forces en favor de les esquerres. Concentrats al local de les esquerres iniciaren des del mateix una desfilada pel poble que seria l'inici de greus enfrontaments. En arribar a la plaça del poble els milicians dispararen contra un veí, Josep Vandellós, que presenciava el pas dels mateixos des del portal de casa seva. Després d'aquest incident i amb els ànims alterats es dirigiren cap el local de les dretes "El Rossinyol" i exigiren que tots els que estaven en llur inte-

rior sortissin i s'entreguessin, fet que ocorregué ràpidament. Els detinguts amb els braços enlaire foren conduïts cap a la plaça del poble on ràpidament s'iniciaria la tragèdia. Des d'una de les cases, "casa Martell", propietat de Francesc Satué, que donava a la plaça on estaven refugiats el vicari del poble, Josep Viña i els veïns Josep Benavent i Vicenç Tarragó, juntament amb el fill de la casa Xavier Satué, aquest grup de veïns que estava armat inicià el foc disparant contra els milicians. La primera víctima dels trets fou un milicià d'Alcanyís, Angel Ginés Pons, que duia la bandera de la FAI i que va caure mortalment ferit. A partir d'aquest moment i davant la sorpresa dels atacats, la confusió fou enorme i els milicians dirigiren el foc de les seves armes contra la casa d'on partiren els trets i contra el grup de dretans detinguts que intentaren fugir i escapolir-se com pogueren. La plaça quedà convertida ràpidament en un espectacle dantesc plena de morts i ferits que omplenaven amb els seus crits moribunds, juntament amb els trets que s'intercanviaven els de "casa Martell" i els milicians. Aquests darrers assaltaren ràpidament la casa, d'on van treure el pare i el fill Satué que foren immediatament afusellats. Els altres tres ocupants de la casa pogueren de moment fugir, entre ells el vicari, que sembla que fou el que etzivà el tret que matà l'abanderat de la FAI, però finalment foren detinguts i executats. Al bell mig de la plaça havien quedat inermes 16 fills del poble.

Després d'aquests greus enfrontaments, el comitè ordenà la detenció de 74 veïns del poble que foren immediatament traslladats a la capital, Tarragona, i empresonats al vaixell presó "Riu Segre". D'aquests 74 detinguts uns quinze dies després en foren seleccionats 14 que foren afusellats a la carretera de Valls. Aquest afusellament es produí la nit del 9 al 10 d'agost i a la selecció de les víctimes hi van intervenir alguns membres del comitè

de Vilalba que es desplaçaren a Tarragona. D'altres són morts en altres llocs. Un dels "afusellats" de l'època que sobrevisqué explicà que "anava a missa i era de dretes" però si m'executaren va ser per una denúncia d'un que volia la meua plaça de peó caminer. En pocs dies el poble havia vist com 40 dels seus convilatans havien perdut la vida. Era una guerra civil que en aquest cas continuaria fins molts anys després que la guerra com a tal hagués acabat.

Tanmateix, cal remarcar que en algunes ciutats i pobles catalans en els què directament no es va produir la revolta, significats grups de tradicionalistes o falangistes hi participaren o com a mínim ho intentaren. Aquest seria el cas de grups tradicionalistes i falangistes de Terrassa i Sabadell que es concentraren a la caserna d'artilleria de Sant Andreu de Barcelona⁽¹⁸⁾; del grup de falangistes de l'Espluga Calva que participaren a la rebel·lió a Lleida; d'un grup de tradicionalistes de Solivella que foren detinguts abans d'arribar a Tarragona, etc.

Molts d'aquests participants civils en la revolta serien detinguts i posteriorment afusellats. Aquest fou el cas dels solivellencs detinguts o els de l'Espluga Calva que jutjats a finals d'agost pel Tribunal Popular de Lleida serien afusellats el primer de setembre al cementiri de la capital.

-La Trama Civil-⁽¹⁹⁾

Hom ha parlat a bastament sobre la diferent actuació militar que seguiren el 19 de juliol les diferents unitats de l'Exèrcit espanyol destinat a Catalunya.

Però hi ha un aspecte que gairebé sempre ha quedat a les tenebres; els elements civils que se sumaren a la rebel·lió militar.

Les preguntes de qui eren? On es reuniren? De quines

organitzacions procedien? Qui els havia relacionat amb els sediciosos? Què volien en cas de triomfar? no han quedat mai prou contestades i algunes difícilment ho podran ser quan els qui potser podrien respondre ja han desaparegut.

En les obres publicades en la immediata postguerra, en tractar aquest tema, amb l'eufòria pròpia dels vencedors, es dóna raó d'alguns noms, s'enalteix la intervenció de l'element civil, però sempre queda dit de passada o de resquitllada, palesant que fou l'Exèrcit l'eix vertebrador de l'"Alzamiento".

Així en el llibre de Francisco LACRUZ, "El Alzamiento, la Revolución y el Terror en Barcelona" (1943), malgrat la important aportació de dades i documents, solament es dedica mitja pàgina⁽²⁰⁾ a ressaltar "el espíritu entusiasta y resuelto, (de) varios grupos de paisanos: muchachos de la Falange, del Tradicionalismo, Renovación Española y Voluntariado Español, que ya estaban de acuerdo con el espíritu de la conspiración y que habían participado en sus preparativos", però després de dir on es presentaren per sumar-se a la rebel·lió: Parc d'Artilleria de Sant Andreu, Regiment de Badajoz, Cavalleria de Montesa i el 19 de la Montaña, no s'explica res més⁽²¹⁾.

Al final, l'autor inclou un apèndix de la llista dels sublevats junt als militars colpistes del 19 de juliol, i això ho fa perquè ara "a varios años de distancia, son millones de personas las que alardean sin derecho de haber participado en aquella gloriosa jornada"⁽²²⁾.

La relació de noms que hi dóna suma un total de 92 que pertanyen a Falange Española i participen en l'acció del 19 de juliol conjuntament amb els qui es rebel·laren del Regiment d'Infanteria de Badajoz.

Un total de 205 relacionats o pertanyents a la Comisión Tradicionalista i Renovación Española que havia de participar en la sedició de les casernes del 7° Ligerero i Parc d'Artilleria de Sant Andreu; i un total de 81 persones, con

siderades només com a "elemento civil armado" unit al Regiment de Cavalleria de Montesa i un altre d'igual catalogació laxa de 18 noms que s'uniren al Regiment 1º de Montaña. Es a dir que resulta un total de 396 civils -alguns d'ells militars a la reserva o oficials de complement- que a Barcelona i àrea d'influència de les poblacions més immediates estaven disposats a sumar-se amb armes a la rebel·lió militar. No tots ho feren a causa de l'evolució dels esdeveniments. La xifra, més que irrisòria, explica el perquè d'aquest capteniment.

Una anàlisi més concreta dels noms que hi surten ens dóna més punts de referència que confirmen la inexistència general d'un arrelament falangista a Catalunya, fora d'uns sectors oficials, funcionaris, universitaris, o molt relacionats amb ells.

En l'apartat dels qui eren Tradicionalistes o de Renovació Espanyola es veu un gruix més consistent de potencials voluntaris, fet que corrobora el real arrelament que dins la societat catalana d'aleshores tenia el carlisme i, a distància, el monàrquic Renovación Española. També la diferència del nombre, menys de la meitat de membres de Falange que del cantó tradicionalista, és una dada prou consistent. En els altres dos casos la no identificació política dels rebels civils ens impedeix treure'n conclusions.

Juan Pedro Yáñez, en el seu estudi "El 19 de julio de los carlistas catalanes"⁽²³⁾ donava ja una pista important sobre la participació dels tradicionalistes a l'intent colpista, al què no s'hi sumaren més carlistes per contradiccions internes. La veritat és que els seus dirigents a Barcelona (Caylà, Josep Mª Rosell, Angel Giol i d'altres) mantenien diferències amb els objectius del pronunciament militar.

Malgrat tot es pot veure que la informació que se'ns dóna és escassa i que no ajuda a resoldre les preguntes que ens formulàvem al principi. Es a dir, quina fou la trama

civil del 19 de juliol a Barcelona?

Sembla que els testimonis dels qui hi participaren seria la font més fiable. Això és el que hem fet, cercar en les seves declaracions les connexions que s'establiren entre els elements militars⁽²⁴⁾.

En la declaració (2-XII-1940) de Juan Aguasca Bonmatí, a qui hem d'incloure en el grup Tradicionalista i de Renovación Española, comerciant de professió, podem llegir:

"Cuando ya se encontraba organizado este movimiento y en condiciones de actuar con eficiencia la "Unión Militar Española" (U.M.E.).. hubo de pensarse en la intervención del elemento civil... ya que.. la U.M.E. era única y exclusivamente Militar, y a tal efecto el declarante recibió la visita del Capitán D. Luis López Varela quien solicitó su cooperación la cual desde el primer momento prestó el que depone de la manera más decidida y entusiasta abriendo un despacho en la Vía Layetana destinado exclusivamente a los fines de la U.M.E., si bien encubierto con las apariencias de ser un despacho mercantil de la fábrica que posee el declarante... al ser localizado por la policía... tuvo que trasladarlo a la calle de Pelayo nº once letra k... en este local se hallaban unas cuantas camisas y unos centenares de brazaletes contraseñas destinados a identificar los elementos civiles que habían de tomar parte en el Glorioso Movimiento Nacional (G.M.N.)⁽²⁵⁾.

Posteriorment dóna la relació d'elements civils encarregats de la captació de personalitats, grups i fons econòmics per dur a terme els fins de la UME: el cop d'Estat.

Entre els elements civils dedicats a la captació de personalitats i diners hi figura "Antonio Llopis, quien era el encargado de recaudar fondos, siendo utilizado al propio tiempo, dada su amistad con el Excmo. Sr. General Barrera, para que el domicilio particular del citado Antonio Llopis sirviese de punto de reunión a la Junta Divisoria de la UME de la IV Región con el referido general".

La declaració de Juan Aguasca continua dient: "Además fue solicitada y obtenida su colaboración debido al hecho de haber sido presidente del Fomento del Trabajo Nacional, razón por la cual su prestigio y amistades entre los industriales y financieros de la región era grande".

També relaciona entre els implicats a "Emilio Junca-della, quien por el conocimiento y amistad que le unía con los institutos religiosos, a los cuales había donado grandes cantidades, al par que por su valimiento entre la aristocracia de la región, se pensó que pudiera servir como intermediario a los efectos de disipar las dudas que tales organismos y clases pudieran tener sobre los propósitos de la UME".

També relaciona el baró de Viver, ex alcalde de Barcelona.

Per organitzar la propaganda la UME edita el diari "Mundo Obrero" (segona època), del què era director René Llanas de Niubó; el setmanari "Presente", de les Juventudes Antimarxistas, dirigit per Juan Segura Nieto i un títol mensual: "Cuadernos de Información", dirigit pels sacerdots Juan Tusquets i Juan Guiu Bonastre.

De la coordinació dels grups antirepublicans afins a la UME, se'n féu càrrec, per mitjà de Juan Aguasca, l'entitat España Club, que comptava amb homes procedents d'Acció Ciutadana i del Sometent, i era encapçalada per Emilio Oliver Fernández, el comandant González Feijoo, José Colom Vidal, Joaquín Díaz Pariente i José Solano Latorre, aquest últim fins i tot organitzà una milícia armada de l'Espanya Club que fou molt poc operativa, llevat del fet de penjar una bandera de vint-i-sis metres de llarg al capdemunt del monument a Colom⁽²⁶⁾.

L'Espanya Club estava format per militars retirats, agents de policia, guàrdies civils i paisans de grups antirepublicans, principalment dissidents de Falange, dels Sindicats Lliures i del Partit Nacionalista Espanyol manat

a Barcelona per un militar, el comandant López Mandoley.

Als diversos grups que havien de participar en la rebel·lió se'ls assignà un color, essent el cap dels Reque-tès, José María Cunill Postius; de Falange, José María Poblador, que representava les JONS; com a element d'enllaç amb l'altre grup de Falange que actuava a Barcelona -al carrer Rossich- hi havia José Fernández Ramírez; per part de les J.A.P. (Juventudes Acción Popular, de la CEDA) José María Balius; de Renovación Española ho era, García Ramal; pel Sindicat Lliure, Ramon Sales; i per Les Juventudes Antimarxistas, Juan Segura Nieto.

Hi havia també el grup anomenat Cruces de Sangre que havia contactat amb tots els grups ultradretans espanyo-listes que existien a Barcelona. Aquest grup, a través de la Peña Ibérica es posà sota les ordres de la UME dirigit per Francisco Palau Rabassó i Enrique Puig. El primer d'ells seria el redactor dels manifestos tremendistes que Cruces de Sangre va publicar (27).

Les armes procedeixen de la dissolta Acción Ciudada-na, que fou prohibida amb el triomf del Front Popular, que havia pogut recollir armes que havien estat del Sometent. Quan fou donada l'ordre d'entrega de les armes d'Acción Ciudadana a la Guàrdia Civil de la Caserna del carrer Consell de Cent, el secretari de l'Espanya Club, tinent de complement, José Solano, que alhora ho era d'Acción Ciudada-na, d'acord amb el tinent Alventosa de la Guàrdia Civil van desviar-ne moltes, principalment Winchester, que van amagar a les golfes del local del Sindicat Lliure, al carrer de la Unió, 7.

També en la seva declaració testimonial Juan Aguasca Bonmatí afirma "Por la mediación del Teniente Aixelà, de la Guardia de Asalto, se adquirieron armas con las naturales vicisitudes de elementos de acción de la FAI que las tenían en su poder y que por un precio remunerador las vendían".

Igualment, agents de policia integrats a la xarxa creada per la UME van proporcionar armes als colpistes. Així, el policia Juan Segura Nieto, alhora element destacat de les Juventudes Antimarxistas, i l'agent Pedro de Oves facilitaren gratuïtament moltes de les armes que passaren per les seves mans procedents d'escorcollaments, detencions, atemptats, etc...

En resum, les armes comprades i les que per tota mena de mitjans arribaren a aquests elements civils lligats a la UME a Barcelona poden avaluar-se en un miler.

La lluita que la Generalitat i el Govern Front Populista emprenen contra els intents sediciosos que es rumorejava que existien a tot arreu de l'Estat fa que hi hagi continus trasllats de persones lligades o extremadament relacionades amb la UME, fet que provoca que totes les agrupacions ultradretanes englobades en el Voluntariado Español hagin d'actuar de forma molt més cauta. L'Espanya Club es trasllada al carrer Ripoll 25 i perd coherència organitzadora. Aquest fet produeix lluites internes entre els qui el formaven, pel protagonisme que cada un d'ells pretenia assumir davant la general creença del triomf militar -com l'any 1934- que seria el cop d'Estat conduït pel cap Suprem, general Sanjurjo i la direcció de la UME, general Emilio Mola.

El Voluntariado Español es refà sobretot amb membres d'Acción Ciudadana i el consultori clínic del doctor Abadal és el nou centre conspiratiu civil.

El cap dels Requetès de Catalunya, José María Cunill Postius, ofereix al cap de la UME de Barcelona cinc mil homes armats disposats a actuar a la capital catalana, i seu del comanament militar, quan se'ls ordeni.

La UME respon que l'element requetè forà a Barcelona resti en els seus llocs esperant ordres pertinents: aquest fet explica la tan sentida versió arreu de Catalunya que elements tradicionalistes estaven poc o molt assebestats

dels fets que s'anirien a produir a Barcelona, però que en no rebre cap mena d'ordre restaren inactius i sovint indefensos davant els esdeveniments derivats de la sufocació de la rebel·lió militar i l'eufòria revolucionària.

A Barcelona capital els homes del Requetè compromesos a sumar-se a la rebel·lió eren 700, xifra que si comparem amb la dels que després realment intentaren fer-ho, veiem que no arriba ni a la tercera part.

Aquest punt explica també perquè es va silenciar la participació civil a l'"Alzamiento" a Catalunya. Puix que, a més a més, les xifres de JAP, 97 homes compromesos i Renovación Española, demostren que en realitat els 97 homes compromesos són molt superiors als que realment seguiren l'acció facciosa dels militars, que sortiren a apoderar-se pels carrers de Barcelona del poder absolut per la força de les armes.

La UME va córrer amb les despeses d'entrenament, tir, armes curtes, matèries combustibles, viatges, contractes, etc...

Els fons de la UME és un tema cabdal. Sembla, segons afirma Juan Aguasca (en declaració de testimoni davant el Fiscal, delegat per a la instrucció de la Causa General de Barcelona) en una nova declaració el dia 12 de desembre de 1940, que els diners a Barcelona sortien de la intervenció del President interí de la JAP de Madrid, Serrano Mendicuti que va ordenar als dirigents de Barcelona de les JAP i de la CEDA "como Jefe... sino como amigo... se pusiera a las órdenes de las personas que el declarante le indicase en Barcelona".

Inicialment, la formació de la UME de Barcelona fou possible gràcies al suport econòmic a partir de diners en viats des de Madrid i a l'aportació dels militars: coronel Emilio Pujol, tinent coronel Francisco Isarre Bescós.

L'explicació detallada de la participació de la trama civil d'altres implicats aporta més noms i dades. Així,

Manuel Marín Tober, agent de policia, ingressat a Falange mesos abans del cop; Juan José Jiménez Monferrer, comerciant, ingressà a Falange "junto con Emilio Ibars, Francisco Soler Mestres, Enrique Brasé y Máximo Ibarri".

Emilio Ibars, que era empleat municipal, ingressà a Falange a través de Rudesindo Querol, ahora agent d'enllaç de José María Poblador. Francisco Soler Mestres era comerciant, i de la JONS passà a Falange en unir-se ambdues organitzacions. Guillermo Bosque Lacoma, que era delegat de l'alcalde a l'Auxilio Social l'any 1941, s'havia unit a la Peña Ibérica el 1928 en traslladar-se a Barcelona. Explica que abans d'entrar en contacte amb Falange, "Peña Ibérica actuaba como elemento de choque". Alfonso Canicio Sánchez era comerciant i falangista ingressat el 1935; una de les seves tasques era "conseguir armamento por cuantos medios se estimaba viable". Segueixen Enrique Ferrer Cerdà, agent de policia; Enrique Brasé Galindo, comerciant, ingressat a Falange l'abril de 1936, i Máximo Ilarre Lambra, agent de policia, parent del capità López Belda, que tenia la missió de contactar amb "Ramón Sales, presidente de los Sindicatos Libres y con los individuos que éste tenía a sus órdenes". Per la seva banda, l'advocat Valentín Alejandro Alzina Boschín, tradicionalista, encapçalà els participants del requetè en el cop armat, mentre que Jorge Alegría Mayoral, policia militar i també tradicionalista, va rebre l'encàrrec de comprar armament a l'estranger.

Els elements civils que hi aportaren diners foren Emilio Juncadella, persona molt introduïda en congregacions religioses i en la jerarquia eclesiàstica més tradicional.

Antonio Llopis, que deixava el seu domicili per a reunions sedicioses de la Junta Divisionaria de la 4ª Región de la UME, era amic personal del general Barrera i home clau per obtenir fons del món industrial, ja que havia estat President del Foment del Treball Nacional. En la declaració s'especifica: "El Sr. Llopis, aparte de la creci

da aportación personal que hizo, recaudaba también entre sus amistades cantidades que entregaba a la Junta de la UME de Barcelona".

Seria erroni creure que l'aportació econòmica de la indústria catalana fou generosa. "Inicianse las gestiones personalmente por Don Antonio Llopis y el Capitán López Varela cerca de los distintos ramos de la Industria y del Transporte así como de las demás ramas de la producción; no obtienen éxito estas negociaciones y en vista del fracaso..."

El següent pas fou anar a la Lliga Catalana en busca d'un suport econòmic xifrat en quaranta milions de pessetes; la delicada operació va fracassar segons el declarant per creure que els homes de la Lliga quan se'ls demanava "su apoyo era que se trataba de la reorganización del Sindicato Libre, como sostén de sus vidas y haciendas".

La connexió entre la facció de l'Exèrcit a Catalunya compromesa en el cop militar i l'element civil es va fer la darrera setmana del mes de juny de 1936 a la finca que el Baró de Viver, Darius Romeu i Freixa, tenia a Argenton. Van assistir-hi els enllaços militars acompanyats, cada un d'ells, de 5 dels caps o oficials del Regiment o Institut armat a què pertanyien.

Els constants viatges obliguen a buscar substituïts per acompanyar el capità López Varela en la preparació del cop d'estat. Els altres xofers foren Jorge Dezcallar Morrell i Arcadio de Senillosa y de Varela.

A la declaració de Darius Romeu i Freixa, el 20 de gener de 1941, explica que "en el desempeño de su misión cerca de la UME... trataba de obtener y obtuvo, si bien penosamente, aportaciones económicas de algunas personalidades y ramas de la industria", i per pertànyer a Renovación Española, "puso los nombres de esta organización a disposición de la UME".

La data del cop militar s'apropava i calia esmerçar

tot de petites col.laboracions civils que la fessin possible; així els bans declaratoris de l'estat de guerra s'imprimiren a la impremta de Valentin Castellón; aquest mateix fou qui els imprimí de nit quan els obrers ja no hi eren.

També hi ha uns detalls significatius; els braçalets que havien de dur els paisans dels grups civils amb colors "rojo y gualda" foren canviats per ordre del general Emilio Mola, que va creure més pertinent que els distintius fossin de color verd amb el contorn de la Península Ibèrica imprès i en el centre unes creus de Santiago de forma que cada una d'elles formés part d'una creu més gran. Aquests braçalets foren numerats per tal de poder controlar els que els duguessin i per evitar infiltracions o suplantacions.

El 19 de juliol, a les quatre de la matinada, segons aquest fervent colpista declarant "el elemento civil en un ochenta por ciento a lo menos no ha concurrido a los sitios que debía hallarse por virtud de los compromisos adquiridos".

A més a més els controls establerts per l'Ordre Públic de la Generalitat havien actuat en defensa de la legalitat, detenint sospitosos al Kennel Club de Sarrià, lloc de trobada de sediciosos civils de Cruces de Sangre i Falange; vigilant-los de molt a prop a base de demanar identificacions a grups reunits en bars o terrasses que esperaven l'acció militar i actuant de forma segura per desmoralitzar els possibles voluntaris sediciosos.

El "fallo rotundo y absoluto de tal elemento civil" que denuncia un home clau de la trama civil és concloent. Hi ha però indicis que ho feien preveure als propis colpistes. A un nombre important del Voluntariado Español, en no veure'ls "con la suficiente preparación ni espíritu para la lucha en las calles", se'ls assignà la missió, una vegada guanyat el Movimiento (sic!), de formar a la Rambla

i posteriorment se'ls encomanà el manteniment general de l'Ordre Públic.

Una altra declaració destacada de la Causa General és la de José María Poblador Alvarez, advocat, "carnet FET de las JONS militante nº 3, provincial de Barcelona", que explica amb exaltació fervorosa l'actuació de l'espanyolisme més radical des del cop d'Estat del general Primo de Rivera, relacionant aspectes socials i populars amb absoluta claredat. Afirmar que un crescut nombre dels elements "catalano-españoles" s'uniren al Partido Nacionalista Español i col·lectius diversos d'extrema dreta monàrquics, Peña Ibérica, "y hasta concentrando en su seno, en la parte deportiva, el Real Club Deportivo Español de Barcelona". En aquest apartat informa que el setmanari La Verdad Deportiva del qual fou director, era una pantalla que tractava d'esport però la seva finalitat era política "banderín de lucha españolista".

En fundar-se la Falange a Barcelona, José María Poblador contacta amb José Martín, que deixa la seva torre de Pedralbes per a la preparació de l'"Alzamiento". El lloc on es trobaven els enllaços de Falange era la taverna "Andaluza", situada al Carrer Selgas, prop de la plaça Real.

Alguns falangistes a Barcelona havien de concentrar-se al Canòdrom per poder-se confondre amb els espectadors i des d'allà anar a la propera caserna de Pedralbes; el declarant falangista diu que dels seus "acudieron un setenta por ciento de los alistados". En honorar els colpistes de la resta de Catalunya esmenta a Tarragona, José Fontana; a Girona, Vidoso; a Lleida, Izquierdo García, Cuadreny, Canicio, Rudesindo Querol, germans Real i germans Estremera; a Manresa, Diego Baget; a Sabadell, Francisco Tena i els germans Noya.

La Falange estava formada per un triumvirat: Robert Bassas, cap Territorial; José María Poblador, cap de Milí

cies i Lluís Santamerina, cap de Sindicats.

La declaració de Juan Segura Nieto (18-II-1941), cap de les Juventudes Antimarxistas, que actuaven uniformats amb camisa negra, de professió agent de policia, destaca el fet que: "...ya desde su adolescencia y perteneciendo al Club Deportivo Español que era el que sostenía la bandera españolista en Barcelona se mezcló en cuestiones políticas siempre con el matiz españolista citado, tomando parte como miembro en una Asociación denominada 'La Traza' que se creó precisamente entre socios del Club Deportivo Español" (28).

L'enllaç de Falange amb els Sindicats Lliures representats per Ramon Sales era l'agent de policia Máximo Ibarri Gamba, que era familiar del destacat capità involucrat en l' "Alzamiento", Enrique López Belda.

En la declaració de Luis Fontes de Albornoz Hernández, industrial de professió, del dia 8 de maig de 1941, davant el Fiscal delegat per a la instrucció de la Causa General de Barcelona, hi ha punts que cal ressaltar especialment.

El declarant va rebre a Madrid indicacions de José Antonio Primo de Rivera de sondejar les possibilitats de crear a Barcelona una organització com la que després seria Falange. Després de contactes diversos i obviant les dissensions que a Barcelona es produïen entre aquest grupúscul que aleshores formaven, va ser nomenat per José Antonio encarregat de la "Secretaría General del Partido de la Región, para control y fiscalización del mencionado triunvirato".

Referent al desenvolupament d'aquest càrrec cal destacar l'ajuda que va rebre l'any 1933 del fiscal de l'Audiència de Barcelona José Luis de Prat, de Juan Vidal, de Martin Busutil, del metge José María Busquets i del doctor Capdevila. Per la seva banda Felipe Batlló Godó, que seria vicepresident de la Diputació de Barcelona el 1941, contes-tà negativament a la petició de Fontes de Albornoz que

contribuís pecuniàriament.

Les divergències entre Falange provocaren que Santa Marina i Fontes de Albornoz Hernández traslladessin el Sindicat al carrer Casnova 27, on organitzaren unes milícies sindicals, el que seria el futur SEU. Llavors diu "en esta época las únicas personas adineradas que les ayudaron eficazmente fueron D. Magín Raventós, Don Domingo Baró, Don Francisco Pla, Don José Garalloba y Don Luis Riviere principalmente". En un altre full de l'extensa declaració denuncia que el 19 de juliol: "En vista de que casi a la hora convenida para la salida no se habían presentado aún en el Cuartel ni el Jefe Territorial, camarada Bassas, ni el local, camarada Ribas Seva, actual Teniente Alcalde del Ayuntamiento de Barcelona, telefoneó al declarante a su domicilio en presencia de los camaradas Poblador y Martín Busutil, para que se presentaran inmediatamente, conviniendo en que así lo harían. Pero como fuese ya hora de salir y aún no se hubiesen presentado, se les telefoneó nuevamente, ordenándoles que vinieran, y advirtiéndoles que, de no hacerlo, tendrían que tomar el mando los falangistas presentes, lo que hubo de hacer finalmente, no habiendo comparecido Bassas ni Ribas Seva".

El cap dels Requetès el 19 de juliol a Catalunya, José María Cunill Postius, fa la declaració el 22 de juliol de 1941. En concret sobre els antecedents del 19 de juliol esmenta: "El carlismo en Cataluña con unos treinta y cinco mil Requetés con los cuales se habían constituido ya veinte Tercios de trescientos hombres". Informa que "en vista de la aparente calma superficial que existía en Cataluña" el capità sediciós López Varela a la cerveseria Heidelberg li suggerí la idea de provocar agitacions diverses dins la ciutat per donar a l'Exèrcit motiu d'intervenció, fet que no es produí en rebre una contraordre quan tot estava preparat. Finalmente reconeix que l'únic que la UME va acceptar dels Tradicionalistes fou l'aportació de cinc-

cents carlistes a Barcelona. A la resta de Catalunya se'ls dóna l'ordre de mobilització i l'espera d'unes ordres pertinents que mai no arribarien en fracassar el cop.

El 4 d'agost de 1941 fa la declaració Luis Gutiérrez Santa Marina, 43 anys, natural de Colindres (Santander), de professió escriptor. Explica que "intervino y dirigió la mayoría de las acciones de Calle que ha realizado la Falange en Barcelona", així com un "atentado frustrado" contra el comandante Pérez Farnàs, el mateix dia que foren assassinats els germans Badia⁽²⁹⁾. Afirma que "cumpliendo órdenes escritas de José Antonio se hizo... cargo del mando y organizó rápidamente las tres centurias que por la pésima gestión de Bassas se habían apartado de Falange" i que "se procuraba estar en contacto con elementos del partido sindicalista, CNT y FAI con el fin de atraerlos a nuestro campo". Hi ha una afirmació de l'escriptor Santa Marina que obliga a una profunda reflexió: "tuvieron que luchar siempre contra una abrumadora superioridad numérica de los enemigos, quienes contaban además con la ayuda de la fuerza pública y la mayor parte de la población, que sólo sentía por los de Falange odio o desprecio" (sic!).

Es força crític amb la "pésima gestión de Bassas" a la Falange, alhora que fa constar les direccions de les centúries existents. Antonio Nolla Ainsa té al seu càrrec l'Amarilla, Fernando García Teresa la Roja, i José Fernández Ramírez l'Azul. Existeix a més una quarta centúria a Cornellà, que mana el tinent de cavalleria, Fabriciano Rodríguez. Alhora, Santa Marina reconeix que existeixen discrepàncies amb López Varela, el qui "creía muy fácil el triunfo recordando el seis de octubre de 1934".

El mateix declarant fa constar que va ésser indultat de la pena de mort a la qual estava condemnat pel Tribunal Popular núm. 1 "después de laboriosas gestiones llevadas a cabo principalmente por un grupo de intelectuales castellanos y catalanes".

Va tenir relacions amb la UME per a la preparació del 19 de juliol a la casa de José Martínez, la Torre Eugenia, al passeig d'Elisenda de Montcada i qualifica d' "absurda orden de movilizació dada un sàbado a las cinco de la tarde", essent aquesta la raó que addueix del reduït ressò que tingué la mobilització i que com a molt un centenar escàs de falangistes anessin a la caserna de Pedralbes.

En la declaració de Valentín Alzina Boschin, advocat, el 12 d'agost de 1941 afirma que solament s'informà els requetès de "Terrassa y Sabadell a quienes se les ordenó que bajasen a Barcelona al cuartel de San Andrés como en efecto lo hicieron al mando de Don José Tapioles los de Terrassa y del señor Albareda los de Sabadell en número de unos doscientos en conjunto".

En la declaració del requetè Jorge Alegria Mayoral, de 14 d'octubre de 1941, de professió policia militar, diu que a les 6 de la tarda del 18 de juliol va rebre ordres del seu cap polític Tomàs Caylà Grau, de trametre la consigna "A Gerona y Lérida... se sumasen al Movimiento los elementos del partido a las órdenes de los Jefes militares como así lo hizo transmitiendo idénticas órdenes a Vic, Terrassa y Manresa". L'enllaç de Vic era José Vives Surià.

Com pot veure's hi ha punts contradictoris en la declaració testimonial dels fets que visqueren aquestes persones lligades a la sublevació militar del 19 de juliol a Catalunya, però en general la concordança en els punts bàsics és fonamental. D'aquí que poguem treure'n unes conclusions:

- L'extrema dreta a Catalunya era minoritària, estava en general aïllada de la població i no tenia cap mena de suport massiu.

- L'ajut que reben, econòmic o social, ve d'iniciatives particulars, d'interessos privats que no responen a cap organització política democràtica catalana.

- Hi ha sectors minoritaris del món empresarial o de

l'Església que s'apropen a aquestes iniciatives civils, però ho fan perquè darrera hi ha una organització militar, la UME, amb la qual, per la informació que posseeixen, sa ben que -pel que pugui ser- s'hi ha d'estar ben relacionat.

- L'Exèrcit colpista reconeix un clima de calma i tranquil·litat -relativa i puntual, però existent- a Catalunya. Fet que l'impulsa a la iniciativa pròpia i al menyspreu de l'ajut civil.

- La participació civil en el cop del 19 de juliol és definida pels propis partíceps com "un fracaso". D'aquí ve l'autoelogi dels pocs que hi participaren i que en general se silenciés el fet.

- L'organització estratègica de participació en el cop militar és caòtica, amb ordres i contraordres i una molt deficient planificació. Cal recordar el dur qualificatiu d' "absurda" de Luis Santa Marina.

- L'Exèrcit rebel va creure que la sortida armada pels carrers de Barcelona el 19 de juliol seria una repetició del 6 d'octubre: un passeig militar. En trobar les forces d'Ordre Públic depenents de la Generalitat disposades a enfrontar-se als sublevats i la col.laboració popular en defensa de la legalitat republicana van relluir totes les llacunes tàctiques: multiplicitat d'operacions, descoordinació entre les unitats revoltades, manca d'ocupació de les fonts de poder i informació (ràdio i premsa), imprevisió general davant qualsevol dificultat sorgida. En definitiva, havia de ser un cop militar d'èxit indubtable per part dels seus executors.

L'Exèrcit s'havia identificat tant amb la idea de ser el darrer baluard de l'Espanya més patriòtica, gairebé fins confondre "Ejército" amb "España", que considerava qualsevol intervenció de paisans armats com un enuig, fins i tot ideològic, per la mena de monopoli que s'atribuïen de defensa d'una visió única i unívoca del fet espanyol.

Fixem-nos que en el nomenament d'alts càrrecs a Cata-

lunya, que foren posats a consideració del General Mola i aprovats per ell per quan hagués triomfat el Movimiento, quasi tots havien de ser militars:

"Capitán General, General Goded; Gobernador Civil de Barcelona, Teniente Coronel Don Emetrio Saz Alvarez; Alcalde y Presidente de la Diputación, ambos cargos, el Teniente Coronel Don Francisco Isarre Bescos; Jefe Superior de Policía de Barcelona, Capitán Don Luis López Varela; Presidente de la Audiencia Excmo. Sr. Don Buenaventura Sánchez Cañete; Jefe de Correos y Telégrafos Comandante Don Eduardo González Feijoo; Gobernador Civil de Lérida, Capitán Don Jesús Martínez Lage"⁽³⁰⁾.

-Els "incontrolats"-

Qualsevolga anàlisi que podem llegir sobre la violència que es desferma com un allau incontenible des de l'inici del període revolucionari sobre la vida de les persones atribueix la responsabilitat de la mateixa als "incontrolats".

Els "incontrolats" són els qui s'han dut les acusacions sobre les més grans barbaritats o atropells comesos a la reraguarda catalana, però cal fer matisos per separar el que hi ha de cert sobre aquests obscurs personatges que han passat a la història acusats de ser els responsables de tots els crims comesos durant la guerra civil a Catalunya.

En realitat, però, hauríem de dir que solament existien a Barcelona ciutat i poblacions de l'extraradi. Però amb això falsejariem l'atribució popular de l'expressió, puix que amb ella es feia referència a qualsevol acte fora de la llei comès durant l'enfrontament bèl·lic a la reraguarda.

L'atribució d' "incontrolats" de forma generalitzada

no respon doncs a una veritat històrica, encara que s'usi i abusi de forma massa habitual.

A Barcelona, l'explicació que a l'aixafament de la rebel·lió militar seguí un procés revolucionari que feu que masses populars poguessin armar-se. A més a més de disposar dels 30.000 fusells dipositats a la caserna de la Maestrança de Sant Andreu, comptaven igualment amb armes curtes i llargues que guardaven des dels fets d'octubre de 1934 o que procedien de recuperacions diferents. Tot fou possible degut al buit de poder que els permeté fer-se amb el control absolut de la situació. El poder, doncs, passava a mans d'un important sector popular provistos d'armes per decissió pròpia.

Una organització de profund arrel, la CNT-FAI, va intentar canalitzar, amb la seva força quasi hegemònica, el procés revolucionari, però contradiccions pròpies i alienes no ho feren possible. Es aleshores quan es viu una de les èpoques més crítiques i dramàtiques de la història de Catalunya. L'esperit revolucionari del dur partidari de la cirurgia social fou desbordat per la irrupció de tèrbols elements que utilitzen la revolució per a la venjança personal i el simple pillatge. Els "incontrolats" que apareixen són el resultat d'una ciutat industrial, que poseeix un important port marítim i que és un centre d'immigració, en la què s'han format bosses de població marginada i desarrelada. Són l'exponent més tràgic d'una societat profundament injusta. Són els qui formen el "lumpen-proletariat", és a dir, aquell sector sense consciència de classe ni amb aspiracions revolucionàries, que aflora únicament a la superfície en situacions d'emergència amb l'ànim d'apoderar-se del carrer.

A la greu i errònia ordre de dissolució de l'Exèrcit per part del Govern central, cal sumar-hi la lògica confraternització de les forces d'ordre públic lleials a la legalitat republicana amb un voluntariat civil armat que

lluità contra les forces militars sedicioses, el que obria pas al procés revolucionari que va produir el buit de poder. Es coneguda l'actitud d'un fugitiu, explicada per Maurici Serrahima, Josep Puig i Cadafalch, ex-president de la Mancomunitat que volent explicar-se el vessament de sang "anà a Perpinyà a llegir la història de la Revolució Francesa", i que digué "quan vaig sortir m'havia tret, almenys, un pes de sobre. Sabia que aquella fúria d'assassinar, desbordada no era característica ni exclusiva de la nostra terra, i que en d'altres països, posats en situacions anàlogues, també es produïa"⁽³¹⁾.

Juame Miravittles, periodista i home que estava en el punt clau del poder els primers dies de la Revolució es preguntava per qui eren els qui aplicaven la justícia al seu antull: "A França foren els 'sans culotte'; a l'Argentina de Perón, els 'descamisados'. Qui eren a Barcelona?

Jo vaig plantejar aquella qüestió a la primera reunió que celebrà el Comitè de Milícies Antifeixistes de Catalunya que es reuní el dia 21 de juliol a l'Institut Nàutic del Port, i del qual formava part en representació de l'Esquerra Republicana, juntament amb Josep Tarradellas, Artemi Aguadé i Josep Pons.

Qui ha fet la revolució?, vaig preguntar. La resposta era important puix que se n'havia de deduir tota l'estratègia política i tota la tàctica d'acció. Per als homes d'Esquerra era important reduir el panorama històric al marc de la realitat dels fets. Malgrat el nom del Comitè de què formàvem part, nosaltres crèiem que no s'havia produït un "moviment feixista" i que, per tant, la repressió no podia estendre's a uns estaments socials que no hi havien participat. Esser de la Lliga no era ésser feixista i encara ho era menys ésser membre de la Federació de Joves Cristians, F.J.C., coneguts per la malaurada fonètica de 'fejocistes'.

La pregunta fou rebuda amb un arronsament d'espatlles

tant per part dels homes de la F.A.I., del P.O.U.M. i dels comunistes. Per ells era una oportunitat que la història havia posat al seu abast i no pensaven deixar-la perdre.

Aurelio Fernández, un dels dirigents més impetuosos de la F.A.I., donà, però, una resposta que reflecteix exactament la situació de les dues o tres primeres -i de cisives- jornades: 'La revolución la han hecho los de siempre: ¡los piojosos!' "(32).

El cert és que a Barcelona, encara que solament a ella, als revolucionaris més honestos o més apassionats se'ls uniren sovint individus sortits de sectors socials marginals que decantaren cap a actituds inacceptables als comitès o patrulles de control que es formaren espontàniament una vegada sufocada la rebel·lió militar. Per al tra banda l'escarcerament indiscriminat col·laborà a extrepar la gravetat del problema.

L'aleshores alcalde de Barcelona, Carles Pi Sunyer, en les seves "Memòries" sobre la República i la guerra reflexa clarament el pols del clima ciutadà la nit del 19 de juliol:

"El aspecto de la ciudad seguía siendo anormal y extraño. Mucha gente continuaba encerrada en sus casas; por las calles medio desiertas pasaban grupos de hombres armados, y algunos autos corrían sin control ni cuidado alguno. La mayoría de las tiendas permanecían cerradas, pero por las noches se abrieron los cafés. En las emisoras de radio alternaban las alocuciones exaltadas con la música de circunstancias y los ruegos insistentes a los donadores de sangre. La noticia de la liberación de los presos comunes acentuó la atmósfera de angustia colectiva. De lejos se oía el ruido de los disparos al ser atacados ciertos conventos dentro de los cuales se habían encerrado algunos militares que se hacían fuertes tras de los muros. Corrían ya muchos autos con las letras de la FAI

pintadas en los costados. Cuando vino la noche, las sombras parecían cernirse sobre una ciudad atemorizada, angustiosamente adormecida"⁽³³⁾.

Posteriorment, aquests grups armats de la ciutat, barri o carrer s'estengueren per tot Catalunya, formant comitès de tota mena.

Amb ells s'estengué el seu nom però solament en la ma crocefàlica Barcelona els "incontrolats" ho foren realment.

I és amb l'excusa de fets que poden atribuir-se a "in controlats" on s'assisteix a una certa confusió entre els actes realitzats veritablement per aquests o aquells altres fets que amb nocturnitat i alevosia serveixen per eli minar enemics polítics, ideològics o simples adversaris de pensament, situació o acció social o ideològica de signe contrari, i inclús, diferent del propi.

Aviat serien denunciades les tals accions. Així "Front Popular" portaveu de les forces d'esquerra de Tarragona escrivia just començada la revolució:

"Assabenta el Front Popular de Tarragona, que alguns desaprensius que es valen de les circumstàncies del moment, s'han atrevit a cometre alguns actes de pillatge. Es crida l'atenció a tots els ciutadans de qualsevol classe que siguin, per a prevenir-los que el Front Popular no està disposat a consentir els actes delictius de referència i que castigarà amb el major rigor a tots els que contradiguin la present disposició"⁽³⁴⁾.

El 24 de juliol "Solidaridad Obrera" publicava un arti cle titolat "Ni pillaje, ni saqueo"⁽³⁵⁾ que era un primer i contundent avís. En seguiria un segon que tindria efectivitat real poc després quan s'anunciava que "PROCEDEREMOS A FUSILAR A TODO INDIVIDUO" que no respectés el dret de gents⁽³⁶⁾.

"La Batalla" òrgan del POUM s'afegiria en la condemna "Cal acudir a mesures extremes, sense vacilar, per acabar amb actes que deshonren i perjudiquen la revolució"⁽³⁷⁾.

Però el cert és que els "incontrolats", amb camuflatge o sense no desapareixien de la reraguarda. Es per aquesta raó que un honest i valent Joan Peiró, persona d'indubtable prestigi confederal i personal escribí una sèrie d'articles al diari "Llibertat" de Mataró que foren recollits en un llibre publicat sota el títol de "Perill a la reraguarda" per l'octubre de 1936, en el què s'enfrontava a tota mena de vandalismes. Així "En mig d'un poble desbordat s'hi han introduït els amorals, els lladres i els assassins per professió i per instint. I quan el poble desbordat ha estat contingut en el moment que devia contenir-se, els altres, els amorals, han continuat robant i assassinant per a deshonra de la Revolució i per a escarni dels qui es juguen la vida als fronts de guerra"⁽³⁸⁾.

I encara "Tampoc no és nou que entre els revolucionaris s'hi infiltrin elements estrangers, dels baixos fons socials, els quals, si no serveixen els enemics de la revolució, només van a la seva, a servir les concupiscències llurs"⁽³⁹⁾.

També "Trebball", òrgan del PSUC, ho condemnaria "Hi ha malura del bandidatge, del bandidatge que es desenfrena amb l'etiqueta de qui sigui; d'una organització política, d'una organització sindical, aquesta malura del bandidatge que ha nascut al mateix temps que la revolució i la guerra civil"⁽⁴⁰⁾.

La formació dels Tribunals Populars, per l'octubre de 1936 va fer disminuir molt les accions dels "incontrolats", però aquests mai no acabaren de desaparèixer com fenomen més o menys esporàdic. La remissió de la violència a partir de l'octubre de 1936 destacaria encara més aquesta mena d'actes quan es produïssin.

Quan Andreu Nin, conseller de Justícia, liquida per decret l'Oficina Jurídica de la CNT-FAI, el novembre de 1936, i dóna a la llum pública totes les accions dels qui n'estaven al front de la mateixa, Eduardo Barriobero, Sam

blancat, Asens, etc... tot i acusant-los de tota mena d'a trocitats, i amb el suport explícit de la CNT-FAI en la condemna de la seva gestió, s'ha donat un tret de gràcia al fenomen generalitzat dels "incontrolats" que a redós de la gran ciutat s'aprofitaven del buit de poder, a partir d'aleshores només apareixeria esporàdicament i dins el context d'una societat armada on sempre pot aparèixer l'individu que aprofitant-se de l'arma que té a les mans actúa delictivament.

Ara però hi haurà respostes contundents contra ells, no serà l'ordre tant trencada -i ignorada per tants- de finals d'agost de 1936 "A partir del día de ayer todos los portales de las casas serán cerrados a las 9,30 horas de la noche" i que es feia per "impedir la entrada a personas o grupos que se propongan realizar registros o detenciones"⁽⁴¹⁾ sinó una profunda recapacitació per a molts que consideraven s'havia de reconduir la revolució apartant els qui de la repressió n'havien fet un fi per si mateix. El Comitè antifeixista de Valls escrivia en informar que havien seguit les mesures recents dictades per la Generalitat "Algunos les habrà parecido que hemos pecado de violentos"⁽⁴²⁾.

Es una resposta generalitzada, a partir del número 3, de novembre de 1936 a Igualada l'òrgan municipiopl de premsa fa crides a la reflexió, però a partir del número 10, periòdicament destaca en un requadre "COMPANY: No n'hi ha prou que tu compleixis amb el teu deure. Has de vetllar que els altres companys hi posin la mateixa voluntat i esforç. Denúncia els aprofitadors!"⁽⁴³⁾.

Pocs dies després un comunicat sorgit de Girona demostra la ferma voluntat d'acabar amb els "incontrolats" puix que "el Tribunal Popular condemnà a Bertomeu Bota a darrera pena" tot acusant-lo de l'assassinat d'una persona⁽⁴⁴⁾.

La lluita no era fàcil. Els "incontrolats" sabien que hi havia persones ideològicament afins que estimulaven la

seva acció de prendre's la justícia pel seu propi compte. L'exemple més clar és l'article que publica Jaume Balius denunciant amb noms i cognoms -i convidant al seu assassinat- a una persona demòcrata, catalana en la seva expressió més radical, republicà però no revolucionari, "La revolución de julio ha de cerrar el paso a los arrivistas" dirigit contra Carrasco i Formiguera⁽⁴⁵⁾.

Actitud que s'extrema quan a poc a poc la justícia es devé cada cop més forta "Hay que definirse... y obren bajo la bandera que obren, porque hemos de confesar que incluso bajo el estandarte demócrata de partidos obreristas se cobijan muchos de esos de la "gente bien", los hombres de la CNT y de la FAI, conscientes en todo momento del deber que nos incumbe, tenemos una misión que cumplir: EXTERMINARLOS"⁽⁴⁶⁾.

Altre cop Jaume Balius de forma clara i contundent explica quin ha de ser el criteri a aplicar: "Además la Revolución ha de limpiar la retaguardia. Adolecemos de un empacho de legalismo. Quien no está con los trabajadores es un fascista y como tal se le ha de tratar. No olvidemos el caso de la Fatarella"⁽⁴⁷⁾.

Però fou precisament l'ocorregut a La Fatarella (Terra Alta)(que més endavant tractem) el que va fer de forma gairebé unànim s'aixequessin veus per tot arreu demanant que s'acabés amb tota mena de violència entesa com a mètode de lluita.

I així fou, a l'aparició d'actes que podien atribuir-se als "incontrolats" la justícia actuava tot seguit. El setge a ells era cada vegada més tancat, així els tractava "Llibertat" de Tarragona: "¿Però és possible que en ple ressorgiment del poble català, puguin transitar per Barcelona aquella colla de criminals, pistolers, ex-presidaris, desferres socials que des del 19 de juliol no han fet altra cosa que robar, assassinar i prendre la revolució com un mitjà de vida, per a millor encobrir llurs crims i

cobejances... No comença a ésser hora d'anar a cercar aquests criminals a llurs cataus i occir-los, netejar la reraguarda de "xoriços indecents"?... ¿Es que tots hem de sucumbir com a covards deixant que Catalunya es converteixi en un niu de gangsterisme més podrit i encobert que hom hagi pogut imaginar?"(48).

Aquestes paraules marquen de manera prou diàfana que l'hora dels "incontrolats" havia passat. L'ordre públic al tre cop -i abans dels "fets de maig" de Barcelona l'any 1937- tenia un control cada cop més ferm sobre la reraguarda. Només un buit de poder els faria aparèixer de nou.

Aquest buit de poder es produiria amb els "fets de maig" de Barcelona, en els dies de foc més intens (4, 5 i 6 de maig) apareixen en districtes perifèrics (2, 11 i 13) i lluny dels llocs de combat, assassinats obra dels "incontrolats"(49).

A més a més dels "incontrolats" que realment ho eren es fa necessari endinsar-nos a l'arquetipus de l'"home d'acció"(50). Del militant o simpatitzant a tot aquell que s'adherix a la pràctica del que de forma eufemística dèiem partidari de la més radical cirurgia social. Es a dir, a la figura de l'home que matava.

Una obligada consideració davant el delicat del tema. L'anàlisi que tractem és un assaig, interpretatiu, basat i escrit a partir de la reflexió dels més variats testimonis i informacions de fonts orals que arreu del territori hem rebut.

Hi ha poques i escadusseres informacions dels qui anaven al cotxe fantasma. Es parla més de l'acció, de la mort, de l'assassinat i de la violència que no de qui l'exerceix.

Només quan hi ha una repetició de fets de sang es perfil·la la figura d'un "home d'acció". Es aleshores quan es depassa l'explicació de l'acte violent en sí per anar vers la identificació de qui en fou l'executor.

Això explica que un fet violent pugui anar acompanyat

d'una extrema crueltat i no hagi quedat un record persona litzat de qui en foren els botxins. I viceversa, a una persona o grup determinats no se li pugui atribuir cap fet de senyalada violència concreta, però per la reiterada participació en fets de sang i el testimoni de supervivents de l'època se'ls hagi d'incloure en la tipologia d'executors.

Seguidament al triomf de la legalitat republicana i l'esfondrament dels aparells de l'Estat apareixen fets que condemnen totes les organitzacions socials i polítiques, la que de forma massa simplificada es responsabilitzava a les que se'n deia "la hez de los bajos fondos barceloneses"⁽⁵¹⁾ o expressions similars. Es aleshores quan hi ha la contundent amenaça de l'òrgan de premsa "Solidaridad Obrera" de qui té el poder revolucionari, CNT-FAI, d'executar qualsevol persona que vagi contra els principis revolucionaris⁽⁵²⁾.

Es la condemna contra tots els qui aprofitant-se del desgavell de l'ordre públic van cometre malvestats contra les persones o els bens sempre a benefici propi. Així el cas anomenat "Gardeñes" que amb tota mena de detalls tracta Joan Garcia Oliver:

"-¡Hola, Aurelio! ¿Qué hay de nuevo?

- Algo que probablemente te disgustará...

- Bien, Aurelio, suéltalo ya. Me tienes en ascuas.

¿Qué ocurre?

Me explicó que bajo la presión de Companys, a quien nosotros no hicimos caso cuando vino a exigirnos que matáramos los fantasmas del robo y del asesinato, los Comités regionales de la CNT y FAI y FIJL, más el Comité peninsular de la FAI, es decir, Marianet, Federica, Fidel Miró y Santillán, habían creado una comisión de investigación, al mando de Manuel Escorza, y que ésta había ejecutado el día anterior a Gardeñas y su grupo, sospechosos de dedicarse al saqueo de viviendas de burgueses y de haber ejecutado a algunos de éstos.

-¡Cómo! ¿Cómo si fuese una basura?

-Así, como una basura.

-¿Qué pretenden, que el Comité de Milicias cargue con las responsabilidades de sus arreglos de cuentas? Si tú no lo paras, Aurelio, lo haré yo.

Cuando Aurelio se hubo ido, me quedé meditando. La rápida ejecución de José Gardeñas y su grupo creaba una situación delicada. El Comité de Milicias aparecía a los ojos de todo el mundo como responsable del nuevo orden. La ejecución sumaria de Gardeñas y su grupo sería el primer caso que tendríamos que afrontar desde el Comité. Esa ejecución sumarísima no dejaría de ser cargada en cuenta al Comité de Milicias, especialmente a Aurelio y a mí, que teníamos fama de hombres de acción"⁽⁵³⁾.

En aquests casos la repressió contra aquests subjectes respon al criteri que han depassat els límits de violència que consideraven lògica, fruit d'un acumulat odi social que fins cert nivell responia a una violència institucionalitzada -social o ideològica- de signe contrari.

Tanmateix la violència desfermada contra l'enemic social o ideològic va continuar exercint-se per part de diferents homes, en algun cas dones, o grups d'acció.

Dins d'aquests n'hi haurà de dues menes: Uns que actuen a nivell urbà, sovint amb el coixí d'una legalitat "de facto". Uns altres que es mouen bàsicament en medis rurals, però amb la pertinença a un comitè, que atorga -o el que és més sovint- s'autoatorga carta blanca per a dur a terme les seves accions⁽⁵⁴⁾.

En ambdós casos si l'aplicació de la "justícia" per ells mateixos ho fa necessari arriben a cercar la seva víctima on calgui. Encara que s'hagi d'anar a l'altre extrem de Catalunya.

En el medi urbà, rarament es donen casos de crueltat a l'execució, és a dir, rabejament contra la víctima en matar-la.

Dels més destacats arquetipus d' "homes d'acció" en tenim puntuals informacions escrites⁽⁵⁵⁾.

Tot un altre caràcter és l'actitud dels "homes d'acció" situats a ciutats mitjanes de Catalunya que actuen segons una radical animositat contra els qui consideren enemics polítics, on també hi apareix un tret comú general de menyspreu absolut a la vida humana.

Serien aquells homes d'acció que tothom sap quina repressió exerceixen, saltant les barreres de la legalitat revolucionària i inclús imposant-se per la força a qui pretén oposar-se a la seva ferotge i violenta actuació.

Són homes com el "Lino" y "sus muchachos" de Sabadell⁽⁵⁶⁾, el "Pedro Alcocer" y "sus chiquitos" de Terrassa⁽⁵⁷⁾ amb una llarga llista d'assassinats dels quals a ells se'ls responsabilitza. Es el grup de l'Aubí "el gordo" de Badalona que té atemoritzat tothom i fa un estrany mercadeig entre els qui mata i els qui no⁽⁵⁸⁾. Es l'escamot que encapçala en "Marín" de Molins de Rei d'on va "assegurant" la reraguarda al Baix Llobregat eliminant gent de la Lliga, conservadors, catòlics, fejecistes i enfrontant-se amb les armes -com a Pallejà- a republicans per considerar-los poc radicals i fugir quan aquests li planten cara.

Són els grups purificadors, els partidaris de destruir els vestigis del passat d'arrel, com els homes d'acció de la Torrassa d'Hospitalet⁽⁶⁰⁾. Aquells que no arriben a matar en Vidal i Barraquer perquè els comitès de Vimbodí i Montblanc s'adonen de la barbaritat que això suposa i ho impedeixen. Els qui destrueixen⁽⁶¹⁾ esglésies i símbols religiosos, cremen imatges i fan ostentació d'haver matat capellans i monges. Els "menjacapellans" que davant la protesta enfront l'acció de cremar l'arxiu parroquial de Sant Joan Despí, on hi havia documentació dels segles IX i X entre altra i l'incendi de la Torrassa davant la queixa d'un republicà local que allò "és cultura" aquest li respon "Cul

tura es labrar la tierra".

Són aquells homes amb un molt feble bagatge cultural i quatre rudimentaris conceptes polítics que no diferencien entre la utilització d'un fenomen, del que és un fenomen en si mateix.

Es la paradigmàtica contesta que dóna l'assaltant quan se li diu que no cremessin els llibres i documentació de l'arxiu episcopal de Lleida: "¿Llibres? El que volem és cultura!".

Són els qui actuen amb un aire semidelictiu obert a Tarragona⁽⁶²⁾, especulant per treure'n profit econòmic amb els detinguts al vaixell presó riu Segre utilitzant la seva força, el poder de les seves armes per trencar la feble resistència ideològica, legal i moral que tenen els milicians o patrullers que han de vetllar-los enfront uns companys d'acció, decidits -que no van amb legalismes burocràtics- a dur a judici "feixistes amagats" "burgesos contrarevolucionaris" o "enemics de tots". El resultat de la seva acció són cadàvers a l'Oliva o a la Platja Llarga de Tarragona.

Són els qui poden conduir un grup nombrós de detinguts i aplicar-los la mort després d'un "consell de cuneta". Així ho trobem, a més de les ciutats esmentades, a Igualada⁽⁶³⁾, o bé, amb una especial crueltat en certs assassinats, a Tortosa⁽⁶⁴⁾, on apareixen figures com Manuel Carrozas Borrallo que temia tothom. El qual fou executat a Tarragona el novembre de 1939 abans de fer declaracions acusatòries de tota mena⁽⁶⁵⁾ i sota la sospita generalitzada que era un home que feia el doble joc en l'època revolucionària, sense per això estalviar un acusat grau de gratuïta violència. Són els fets d'uns "homes d'acció" que malgrat el rebuig generalitzat actuen sota la cobertura d'unes sigles que els hi atorga patent de cors.

Apareixen en alguns casos actes que sembla tenen com objectiu final el benefici propi. Raó per la qual a tots

els "homes d'acció" d'aquestes ciutats se'ls ha catalogat igual, sense cap mena de matitzos diferenciadors. I això és un error.

Així hom ha oblidat que en certes poblacions mitjanes l'enfrontament viscut en el període republicà i en l'època més llunyana durant la dècada dels anys vint, va produir gairebé una guerra oberta entre la patronal, els propietaris, els industrials i certs sectors populars i una més llunyana tradició anticlerical. La repressió que seguí al 6 d'octubre de 1934 va obrir velles ferides. A partir de juliol de 1936 la violenta acció d'aquests "homes d'acció" contra aquells altres podia tenir el suport, explícit o implícit, de sectors socials que s'havien sentit perjudicats en els períodes citats.

Uns grups d' "homes d'acció" que apliquen la seva força sense cap mena de fre a partir del domini gairebé absolut que tenen en una zona determinada possible per no haver-hi altres centres de concentració industrial, inclús poden ser l'únic existent, i recoltzant-se en un punt originari que els dóna poder per imposar-se a nivell local o comarcal.

Així hauríem de considerar els casos dels comitès ferroviaris que envoltats d'una zona rural o amb una forta incidència agrícola es fan els amos de la "revolució" a la zona.

Són els comitès que es formen a Mora la Nova⁽⁶⁶⁾ (Ribera d'Ebre) a partir de la presència de ferroviaris i altres treballadors relacionats amb el ferrocarril que impulsen una via radical de transformació a la reraguarda. Un dels primers passos fou l'eliminació dels qui consideraven els seus enemics. Semblant podríem dir del Comitè que es formà a Salt (Gironès) i encara -malgrat que diferent per l'àmbit en que es mogueren- els comitès que al dipòsit de tallers de ferrocarril de Lleida⁽⁶⁷⁾ i al barri del Clot de Barcelona⁽⁶⁸⁾ es formaren.

També hi ha l'existència d'uns comitès específicament propis formats a partir del treball a les mines. Així ens apreixeran uns molt dins "homes d'acció" lligats a aquesta activitat. Els més fàcilment identificables són localitzats a Súria, Sallent, Fígols i La Pobla de Lillet. Aquí no cal sinó recordar el que suposaren els intents insurreccionals llibertaris dels anys 1932 i 1934 i la consegüent repressió que seguí. L'any 1936 per alguns d'aquests radicals comitès fou la torna⁽⁶⁹⁾.

Hi ha la presència d'unes destacades figures d' "homes d'acció" en capítols de comarques rurals que al seu voltant generen l'aplicació de la repressió o represàlia més dura. A destacar entre les seves víctimes la presència constant de religiosos. Serien els "homes d'acció" que anirien junt a en Freixenet de Vic, en Baeta de la Seu d'Urgell⁽⁷⁰⁾, el "Cojo de Málaga" a Puigcerdà⁽⁷¹⁾ o en Casteràs a Cervera.

En aquests casos als assassinats comesos a la pròpia localitat cal sumar-hi els efectuats en la zona que dominen. No és aliena la presència d'actuacions independentment del cap autoeregit líder, encara que els pressupòsits que aquest considera, cas de sobrepassar-los la represàlia cau contra el membre de l'escamot que s'aparta de la "disciplina" del grup. L'especial animadversió a religiosos, símbols sagrats, objectes de culte, etc... hi són sempre presents. També en ser cruïlla de camins i comunicacions els donava peu a l'exercici més sanguinari de la violència. Així responen les matances de Vic i tota l'Osona, les dels claretians de Cervera o bé els assassinats de tota mena comesos a la Collada de Tosses pel "Cojo de Màlaga" i la seva gent.

El major nombre de comitès que hi hagué a Catalunya durant la guerra civil foren els d'origen rural. La majoria dels municipis del país estaven en aquest medi i fou en el seu àmbit on normalment es mogueren.

Actuaren generalment dins la defensa dels valors republicans i democràtics i la presència de violència contra persones estava lligada al conflicte fratricida que vivia el país en la lluita pel poder i el control de la reraguarda.

Dins aquest gran grup ens apareixen però uns comitès que tingueren un destacat protagonisme en la violència. Van actuar al seu poble i als pobles del voltant i en alguns casos sobrepassaren l'àmbit comarcal arribant inclús a zones força llunyanes.

Són comitès autòctons governats per homes que viuen i treballen a la zona o lloc on sorgeixen. La gran majoria són jornalers, masovers, mossos, boscaires, carboners, roders i petits propietaris agrícoles que junt algun baster, ferrer, mecànic, administratiu, manobra, paleta o persona amb ofici propi es fan els amos del poble pel terror. Eliminen als qui consideren enemics seus a escala local i veïnal i acudeixen a "estendre" la revolució quan són cridats per comitès d'altres pobles.

Aquí hom pot veure-hi una explícita complicitat entre els "homes d'acció" d'aquests comitès i els qui els utilitzen per a realitzar tasques de repressió a la reraguarda, puix que ells maten a qui els hi són senyalats, per conveïns seus, com feixistes o contrarevolucionaris.

D'aquesta mena de comitès n'hi hagué que no van actuar més enllà de la comarca natural pròpia o zones properes. No més van assassinar notoris homes de dreta, conservadors, catòlics, religiosos o símbols del vell ordre.

Altres actuaren per damunt d'aquesta laxa classificació. Van imposar-se amb un de vessall de sang que arribà a afectar els propis membres del grup.

Són fets que no tenen una simple explicació de lluita ferotge contra enemics polítics o ideològics, sinó que en alguns casos la destrucció esdevé un fi per ella mateixa.

Així el comitè d'Orriols (Alt Empordà)⁽⁷²⁾ seria el

més clar exponent del que exposem. Actuen fora i dins de la comarca, la seva violència destructora abasta persones i símbols, hi ha en els seus actes un aiguabarreig delictiu i vandàlic. Poden actuar de forma sacrílega davant creences religioses i com nou grup bandoler apropiar-se per a fins propis de diners i objectes valuosos. Acompanyar els seus actes de rabejament sàdic vers la víctima.

No hi és estranya la presència d'alcohol i també de farres en menjar i beure junt a procacitats sexuals. Encara avui en dia a extenses zones de les comarques de Girona s'ha conservat l'expressió adreçada als nens ;Es més dolent que els del Comitè d'Orriols!⁽⁷³⁾.

En graus menors, però també amb fosc i primaris en frontaments contradictoris, cal incloure-hi el comitè d'Ossor (la Selva), el d'Hortsavinyà i Fogars de Tordera⁽⁷⁴⁾ (a cavall de les comarques de la Selva i del Maresme), el de Sant Feliu de Codines (Vallès Oriental).

En tots els "homes d'acció" que actuen a partir del seu poder al comitè local o prescindint-ne d'ell per una major audàcia o força, hi ha uns elements comuns que cal senyalar. La particular i acusada crueltat que es manifesta contra les seves víctimes.

El cas de la violació i assassinat a cinc monges de Riudarenes en dies diferents⁽⁷⁵⁾, o bé el repetit fet de la castració a religiosos i posterior introducció del membre mutilat a la boca, són macabres exemples rituals i quasi litúrgics de molts altres on la interpretació històrica del fet s'ha d'ajudar de tota mena d'estudis a escala local i general, religiosa i del món ideològic que ara per ara encara no tenim en un grau suficient.

També l'apropiació econòmica que aquests grups fan resultat dels seus actes no fou amagada pels homes, partits polítics i organitzacions de l'època. Però aquests creien que la guerra a tot el passat incloïa el diner o la riquesa no era doncs cap cosa condemnable que la utilitzessin

per ells mateixos. Puix que tota riquesa era resultat d'un robatori no tenien perquè no rescabalar-se a escala individual del que el mon burgès sempre havia fet.

D'aquí que no hagi d'estranyar que en la participació o el repartiment de les expropiacions o botí hi pugui haver diferències que acabin amb la mort d'algun d'ells. L'ambició excessiva referent al grup és un acte "burgès i contrarevolucionari", encara que sovint el fet només s'hagi de caracteritzar dins la delinqüència.

Aquests violents i sovint, en la destrucció, cecs comitès, són sobremanera agressius amb els seus correligionaris que abandonen o no volen participar en actes que consideren fora de mida o bé amb companys d'organització més moderats o assenyats que condemnen la seva forma d'entendre la revolució.

Llavors adduiran quatre tòpics, frases tretes de context d'una xarxa de publicacions radicals amb "la idea", una primària identificació d'enemics a abatre i fites a aconseguir que els justifiqui en la seva tasca repressiva i posant com a contrapès de la balança el que els "feixistes" fan a la zona franquista.

Són aquests "homes d'acció", del camp o la ciutat, nous detentors del poder, que una vegada solucionat el problema de la subsistència -entesa en el sentit més ampli- van cap a la satisfacció de les seves fites socials -com a grup- o personals- d'interessos individuals. Com nous senyors de la guerra fan d'ella la seva raó d'ésser.

La guerra seva és la reraguarda. D'ella se'n beneficiaran fins que un poder més fort acabi amb el seu.

-Primeres víctimes de la repressió-

Quines foren les primeres víctimes de la repressió? Sintomàtic o no, però, quan encara a Barcelona es portaven

ben poques hores de lluita i la victòria no s'havia decan-
tat cap a cap dels bàndols, un grup de persones varen as-
saltar la parròquia del Bon Pastor, aleshores de Santa Co-
loma de Gramanet, i mataren el seu rector, Carles Ballart
Rosell⁽⁷⁶⁾, quan intentava fugir. Hem dit simptomàtic, per-
què com ja va passar durant els fets d'octubre, just esclat-
tar una convulsió social immediatament explotava la vessant
anticlerical per part d'amplis sectors populars. En el cas
de Barcelona aquesta vessant va esclatar a primeres hores de
la tarda del dia 19, amb l'assassinat del rector i vicari
de l'església de Santa Mònica i d'un capellà de l'església
de Betlem⁽⁷⁷⁾. Aquesta explosió, però, no es circumscribí
a la ciutat de Barcelona, i concretament a Montcada un ca-
pellà que viatjava en el tren provenent de Girona, (podria
ésser el prevere de Girona Frederic Trigas)⁽⁷⁸⁾, fou detin-
gut i sumàriament executat, i estem parlant d'unes hores
on encara es lluitava pels carrers de Barcelona i la llui-
ta no estava decidida.

Per tant les primeres víctimes de la repressió foren
religiosos i el que va passar el dia 20 de juliol al con-
vent dels Carmelites de Barcelona situat a la Diagonal/Ro-
ger de Llúria encara revifà si cal més aquest odi. La lle-
genda va fer correr ràpidament que els militars que resis-
tien en aquest convent foren ajudats pels carmelites, i
s'escampà com veritat absoluta per àmplies capes de la po-
blació. El fet fou que el dia 19 les tropes d'un dels re-
giments de cavalleria, el de Santiago, es protegiren davant
la pressió de les forces d'ordre públic lleials a la lega-
litat i l'element popular armat s'amagaren dins aquest con-
vent i quedaren encerclats dins del mateix. Aquest seria
el darrer nucli de resistència del sol.levats a Barcelona
i en rendir-se davant la guàrdia civil, aquesta no va po-
der impedir que diversos caps i oficials així com algun dels
carmelites fossin morts allà mateix⁽⁷⁹⁾. Això mateix havia
passat amb alguns dels oficials de les Drassanes en rendir-

se. D'aquest fet, els assassinats del convent dels carmelites, en varen fer responsable els guanyadors de la guerra civil al coronel Escobar que va intervenir directament en les negociacions perquè els encerclats es rendissin. Veiem el que a la postguerra el mateix Escobar va testificar sobre el tema⁽⁸⁰⁾... "Pero cuatro de ellos salieron formando un grupo aislado y alguno, (como el Coronel) con la guerra al brazo, los conoció la gente, y muchos se lanzan sobre ellos. Acudo con algunos guardias, y a brazo partido, los separamos de los que los rodeaban, y les hago entrar en mi propio coche, que estaba muy próximo. Calmo a los exaltados. Me impongo con actos espontáneos de los que impresionan al pueblo, como poner la boca del fusil de uno, que apuntaba al coche sobre mi pecho, diciéndole que tirara si quería sangre. Mando salir al coche y los grupos inmediatos no le dejan andar. Me subo al techo del automóvil, dejándole rodeado de Guardias, y hablo al público sobre la necesidad de que no se deshonne con acto de sangre... La gente me escucha en silencio. Eran probablemente más de mil, los reunidos a mi alrededor, y otros tantos, por lo menos, los contenidos a mayor distancia, por parte de la fuerza. Considero ya posible la salida y bajo a ordenarla. Se me dice que el motor no funciona... a continuación, dándoles la sensación con mis palabras, de que yo no me separaría nunca de los detenidos y tendrían que tirar contra mí, antes que contra ellos, si no les dejaba salir... Yo tenía entonces un indudable influjo, sobre las masas honradas. El del valor. El de mi desprecio del peligro. El acto de la Plaza de Cataluña y el cariño de mis Guardias, me había creado una fama de las que siempre conquistan al pueblo... Mas los asesinos (no el pueblo honrado) siempre sedientos de violencia y de sangre, fraguaban mientras tanto atentar contra los detenidos. Comprendieron que mientras yo estuviera allí, el atentado no era posible; por mi actitud y la del pueblo. Por eso, al bajar del techo del coche, con

pretexto de decirme algo en secreto, me separan unos dos pasos o tres. Me cogen de los dos brazos disimuladamente; me doy cuenta como un relámpago del intento malvado, y vi lentamente me desaso y me voy hacia el coche, que estaba al lado; pero mientras me acerco a la ventanilla, hay unos disparos. El atentado se había realizado con una rapidez, que aún no me explico... Los oficiales fueron heridos, menos uno, fuera del coche; dos habían traspuesto todo el paseo de la Diagonal. Debieron apercibirse de la gravedad del peligro; o porque vieran que me cogían de los brazos el momento para el crimen, o porque inópidamente, por sorpresa aprovechándose de la confianza de los Guardias, tiraron contra algunos; y salir huyendo del coche, por la ventanilla contraria, a la parte por donde yo me hallaba. Ante mi indignación, el público se pone francamente de mi parte. Separo a todos, pido y consigo que venga una ambulancia y los traslado al Hospital".

Deixant a part Barcelona, les primeres persones assassinades arreu de Catalunya, també foren religiosos. Concretament a cavall entre Badalona i Tiana, la Cartoixa de Montalegre⁽⁸¹⁾, fou assaltada el dia 20 de juliol per una gran massa de gent, amb la idea que els murs d'aquell centenari edifici, cobejava un petit exèrcit de la reacció disposats a fer una resistència numantina. Res més lluny de la realitat, tot i que mesos després hom descobrí dins de l'edifici unes quantes armes, i els cartoixans foren detinguts esmaperduts i conduïts cap a Badalona. De la trentena de monjos, cinc foren tirotejats pel camí i tres varen morir a conseqüència dels trets rebuts. L'enèrgica actitud dels homes del Comitè de Salut Pública de Badalona, tot just constituït, van evitar, quan la comitiva arribà a la plaça de la Vila, una carnisseria al bell mig de la plaça. Els cartoixans rescatats foren conduïts a diverses cases de la ciutat i uns dies després portats a Barcelona i ésser la major part embarcats en un vaixell i conduïts cap

a Itàlia. Els dos ferits foren duts a l'hospital i guarits de les ferides.

A Subirats (Alt Penedès) el rector del poble fou mort la mateixa nit del dia 20 de juliol. A l'endemà dia 21, era mort a Reus en mig del raval de Robuster, el vicari de Sant Francesc, Josep Català Alsina⁽⁸²⁾.

També la nit del 20 al 21 de juliol fou mort el capellà d'Alguaire (Segrià), Ramon Artigues Sirvent.

A Lleida i Tarragona entre els dies 20 i 25 de juliol diversos capellans foren executats a les portes de les cases on foren detinguts o pocs metres més avall. Aquest seria el cas de Mn. Lluís Janer a Tarragona⁽⁸³⁾ i de Mn. Josep Cabau, Mn. Josep Bertran i de Mn. Joaquim Bartolí a Lleida⁽⁸⁴⁾. La nova situació requeria la destrucció del vell ordre i l'església el simbolitzava. Veritablement una guerra de religió havia començat.

L'altre grup social sobre el que va caure l'animadversió de les classes populars fou el dels militars. Als ulls del poble eren els responsables del que estava passant del 19 de juliol ençà. A la ciutat de Lleida fou on aquest odi esclatà ràpidament i el resultat fou l'afusellament de 25 militars trets de la presó la nit del 24 al 25 de juliol i executats prop de l'indret conegut com a Camp Escolar. Les primeres víctimes de la revolució eren els representants de l'Espasa i la Creu. Però ràpida i paral·lelament la nova situació també atacà els representants polítics i socials del vell ordre. Era per tant també una guerra política i social.

La repressió, no religiosa, es desfermà contra persones destacades del vell ordre per la seva actuació política, social o persones marcades en les lluites dels anys anteriors per esdeveniments molt concrets. Aquest seria el cas del General Joaquim Gay, detingut a Les Franqueses, conduït a Granollers i sumàriament executat. Se l'acusava d'haver format part del consell de guerra que condemnà a

la pena de mort el capità Fermín Galan l'any 1930 arran de la sublevació de Jaca.

Les primeres persones represaliades ho serien per la seva actuació en el camp polític, conservador, dretà o filo-feixista. Aquest seria el cas de Pere Bosch Labrús a Barcelona. De Joan Boldú, cap de la CEDA a Badalona, mort el 22 de juliol. De Ricard Mullol a Vilafranca del Penedès mort al mig de la Rambla el 21 de juliol. Del farmacèutic Josep Sans mort a Lleida també aquest dia 21. De Josep Cusó d'Olesa Bonesvalls mort a casa seva el dia 22. D'Alfons Navarro i el capità Fermí Albert Cuervo morts a Reus el dia 24. I de la troballa de 10 cadàvers el 23 de juliol a la carretera de Talamanca, de destacats polítics terrassencs membres de la burgesia industrial, afiliats bàsicament a la Lliga, entre ells el diputat Francesc Salvans Armengol.

Un altre cas seria la immediata persecució de personatges destacats en les lluites socials dels anys 20, tant dirigents de la patronal, com de militants i antics pistolers del Sindicat Lliure. L'exemple més clar en seria la detenció a Arenys de Munt i posterior execució de Fèlix Graupera Lleonart dirigent de la Patronal els anys 20⁽⁸⁵⁾. L'endemà a Tiana on residia era mort Modest Batlle Sardà, relacionat amb el Sindicat Lliure i que l'any 1919 acompanyava Graupera quan aquest va sofrir un atemptat a la Via Laietana de Barcelona⁽⁸⁶⁾.

Tanmateix alguns directors i propietaris de fàbrica marcats per la seva actuació social eren assassinats aquests darrers dies de juliol. Aquest seria el cas de Salvador Ribó mort al costat de la seva fàbrica a Badalona el dia 23 de juliol, i de Joan Vivó Comas director d'una fàbrica a Salt, que fou assassinat per un escamot d'aquesta població a Vilassar de Mar on estiuejava.

Aquest clima de violència es va estendre ràpidament ja que en aquests primers dies arreu de Catalunya un allau de patrulles volants manifestaren una forma determinada

d'estendre la violència. Així s'ha de recordar que un escamot procedent de la barriada de la Torrassa de l'Hospitalet de Llobregat es desplaçà en busca del cardenal Vidal i Barraquer, no assolint però el seu objectiu de matar-lo. Això va ocórrer el dia 23 de juliol a mitja tarda. Les circumstàncies del salvament les analitzarem més endavant, però és una dada prou concloent el veure que hi havia escamots armats que resseguien el territori cercant determinades persones.

El predomini absolut de la CNT-FAI a Barcelona i zones industrials va anar acompanyat del trasllat de destacats dirigents de l'organització confederal a diverses zones de Catalunya per assegurar-se'n el control i que a més restés sota la tutela de la CNT-FAI⁽⁸⁷⁾. En aquest cas el que ens interessa pel tema que ens ocupa és que alguns d'aquests dirigents eren o anaven acompanyats d'"homes d'acció" que paral·lelament al domini d'un sector determinat del país desfermaren en aquests territoris un allau de violència que en res beneficià l'incipient situació revolucionària.

N'hem trobat proves documentals de la pròpia organització a la Seu d'Urgell⁽⁸⁸⁾, i múltiples referències orals per tot Catalunya. Així a Puigcerdà, per la comarca d'Osona, la Selva, Pallars Jussà, Terra Alta, etc...

Precisament en aquesta darrera comarca fronterera amb l'Aragó, la violència que es produí a Vilalba dels Arcs s'hagués limitat al poble si no hagués estat pel pas de columnes de milicians que anant a protegir militarment les zones del Baix Aragó que havien quedat sota control republicà no haguessin estat acompanyades d'uns implacables i durs homes armats que incitaren, col·laboraren, van participar o en exclusiva executaren sense cap judici previ tota persona que van considerar sospitosa de feixisme. Això era, religiosos, propietaris, polítics dretans, catòlics practicants, etc...⁽⁸⁹⁾.

Una de les zones de Catalunya on més violència hi apa
regué fou a la ciutat de Lleida i les comarques que l'en-
voltaven.

Hi influí en l'encoratjament a trencar qualsevol lega
lilitat el pas de la columna Durruti, la darrera setmana de
juliol de 1936, amb extremada violència. La crema de la Ca
tedral i l'afusellament de la majoria de caps i oficials
de la guarnició, dóna suport a les actituds més radicals
que es duïen a terme a la que serà "Lleida la roja". Pocs
dies després referma i autoritza, si així es pot dir, tota
violència el pas de la columna "los Aguiluchos de la FAI"
cap el front d'Aragó; el coneixement de les atrocitats pro
duïdes en zona franquista fa que decideixin assaltar la pre
só i ajusticiar al "Camp de Mart" els detinguts que els sem
bla avinent. El clima de violència s'anava estenent inexo-
rablement.

Tomàs Pàmies explica, amb convenciment i dolor, la vi
sita d'aquelles patrulles volants que anaven deixant un re
guitzell sagnant. Després d'explicar com 24 milicians (xi-
cots) del POUM van ser els més agosarats i audaços homes
del Comitè de Balaguer escriu: "van pujar de Lleida uns ele
ments de la FAI -o que es diuen de la FAI i no ho eren- vi
sita que tingué per a la ciutat de Balaguer conseqüències
irreparables"⁽⁹⁰⁾.

El fet fou que "en van treure dinou de la presó i els
van deixar estenellats a la carretera, com les garbes que
cauen dels carros després de segar, un a tres passos de
l'altre"⁽⁹¹⁾.

La conclusió que se'n pot treure de totes aquestes ac
cions ens la diu ell mateix: "Aquell dia vam perdre la guer
ra"⁽⁹²⁾.

N O T E S

- 1.- Sobre el 19 de juliol es poden consultar les següents obres: Frederic ESCOFET, Al servei de Catalunya i de la República, vol. II, La victòria (19 de juliol de 1936). París, 1973; Francisco LACRUZ, El Alzamiento, la revolución y el terror en Barcelona. Barcelona, 1943; José del CASTILLO - Santiago ALVAREZ, Barcelona, objetivo cubierto. Barcelona, 1958; J.M. LLADO I FIGUERES, Dates històriques: 19 de juliol a Barcelona. Barcelona, 1938; José PEIRATS, La CNT en la revolución española. 3 volums, París, 1971; Ramon SALAS LARRAZABAL, Historia del Ejército Popular de la República. vol. I, Madrid, 1973; José Mª FONTANA, Los catalanes en la guerra de España. Madrid, 1951; Luis ROMERO, Tres días de julio (18, 19 y 20 de 1936). Barcelona, 1967; Manuel BENAVIDES, Guerra y revolución en Cataluña. Méjico, 1946; Manuel GODED, Un "faccioso" cien por cien. Zaragoza, 1938; Manuel CRUELLS, La revolta del 1936 a Barcelona. Barcelona, 1976; Vicenç GUARNER, L'aixecament militar i la Guerra civil a Catalunya 1936-1939. Montserrat, 1980; Juan GARCÍA OLIVER, El Eco de los pasos. Barcelona, 1978; Abel PAZ, Paradigma de una revolución (19 de julio de 1936 en Barcelona. Choisy-le-Roy). Val-de-Marne, 1967; Abel PAZ, Durruti. El Proletariado en armas. Barcelona, 1978.
- 2.- B. Fèlix MAIZ, Mola, aquel hombre. Barcelona, 1976.
- 3.- J. del CASTILLO - S. ALVAREZ, op. cit.
- 4.- F. LACRUZ, op. cit., pàg. 108, parla de 61 oficials d'assalt compromesos en la revolta.
- 5.- J. VILLARROYA, Las víctimas del 19 de julio. "Historia y Vida", núm. 131, febrer de 1979.
- 6.- "Regió 7", Any IX, núm. 1.452, 20-7-1986.
- 7.- E. CANTURRI, Memòries (República, Guerra i Exili). Barcelona, 1987.

- 8.- J.M. BERNILS, La guerra civil a Figueres. Figueres, 1986, pp. 26-33.
- 9.- J. BARRULL, Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936). Barcelona, 1986, pp. 430-434.
- 10.- C. ROJAS, La guerra en Catalunya. Barcelona, 1979, pàg. 54.
- 11.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Gerona.
- 12.- El testimoni de la sentència i la relació de la seva execució així com les dades de la inscripció al Registre Civil, estan recollits a la Causa General. Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Lérida.
- 13.- Sobre els fets de Solivella es pot consultar Andreu M^AYAYO, La Conca de Barberà 1890-1939: De la crisi agrària a la guerra civil. Montblanc, 1986. Del mateix autor Els fets de Solivella, juliol de 1936. Dins "L'Avenç", núm. 79, febrer de 1985, pp. 34-39; La versió dels fets des de l'òptica dels guanyadors de la guerra a Luis CLIMENT, Rojos en Tarragona y su provincia. Tarragona, 1941.
- 14.- Aquesta és la versió de Luis CLIMENT, op. cit., pàg. 62.
- 15.- El veí era Francesc de Paula Sanahuja.
- 16.- Eren Pere Ballart Magrinyà i Joan Ballart Domingo.
- 17.- La versió dels fets des de l'òptica dels guanyadors de la guerra a L. CLIMENT, op. cit., pàg. 67 i ss.
- 18.- F. LACRUZ, op. cit., pp. 279.283.
- 19.- J. M^a. SOLE i J. VILLARROYA, La trama civil de l'11 de juliol a Catalunya, "L'Avenç", núm. 90, febrer de 1986.
- 20.- F. LACRUZ, op. cit., pàg. 97.
- 21.- Francisco Lacruz Casamayor, autor de l'obra esmentada, era nascut a Alcubierre (Osca), el 1890, de professió industrial, solter. Era monàrquic de Renovación Española, participà en tots els moviments dretans contraris a la República. Relacionat amb la UME se li encarregà la captació d'aportacions econòmiques on no va re-

eixir. Seguidament va seguir tot el moviment sindicalista i el polític que es produïa a Catalunya per a informació de la UME. Va confeccionar una relació política del personal de Ràdio Barcelona per a la posterior classificació després del triomf militar. El capità López Varela i el tinent Coronel Isarre Bescos el deixaren marxar de vacances a Santander, lloc on el sorprendia l' "Alzamiento".

Una vegada amb els revoltats treballaria als serveis d'informació.

- 22.- F. LACRUZ, op. cit., pàg. 97.
- 23.- J.P. YAÑIZ, El 19 de julio de los carlistas catalanes. "Historia y Vida", núm. 105, desembre de 1976.
- 24.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona.
- 25.- Ibid.
- 26.- J. del CASTILLO - S. ALVAREZ, Barcelona objetivo cubierto. Barcelona, 1958, pp. 102-103, expliquen l'acció. També cal llegir de Joan CULLA, L'extrema dreta a Catalunya durant la República. "L'Avenç", núm. 6, octubre de 1977.
- 27.- El III Manifiesto de "Cruces de Sangre" publicat el juny de 1936 acabava dient:
"¡Hombres, todos en pie y a la lucha viril por la reconquista de nuestro trabajo y nuestra tranquilidad! Luchemos como machos contra la bestia humana, cara a cara y cuerpo a cuerpo. No lo fiemos todo a milagros que puedan venir por mediación de otros, que el verdadero milagro está en el esfuerzo de nuestros brazos, en el valor de nuestros pechos y la inquebrantable voluntad de todos. El fusil tiene el voto.
¡Españoles: en pie, a la lucha por la victoria!
¡Viva el Estado totalitario Corporativo!
- 28.- J. del CASTILLO - S. ALVAREZ, op. cit., pàg. 117, afirmen que " 'La Traza' fue precursor, en muchos aspectos,

de la idea falangista de José Antonio".

- 29.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona.
- 30.- Declaració de Juan Aguasca Bonmatí davant el fiscal delegat per a la Instrucción de la Causa General de Barcelona (17-XII-1940).
- 31.- Maurici SERRAHIMA, Memòries de la guerra i de l'exili, op. cit., vol. I, pàg. 2.211; John LANGDON-DAVIES, s'en dinsa en la definició dels qui hom atribuïa tota mena de malifetes, La Setmana Tràgica de 1937. Els fets de Maig. Barcelona, 1987, pàg. 118: "Què és un 'incontrolat'? Tal com us podeu imaginar és un home sense control. La mateixa filosofia de l'anarquisme engendra 'incontrolats'. Hi ha sindicats enters d' 'incontrolats' ", i segueix, pàg. 119: "La FAI no solament consta de criminals, entre els seus membres hi ha un gran nombre d'àngels. I els àngels són una joguina a mans dels criminals. Hi ha anarquistes que consideren que fumar, beure, fornicar i casar-se per l'església són pecats capitals de la mateixa gravetat; menen una vida irreprotxable; mai no els passaria pel cap de fer res per raons egoïstes; maten solament els homes que són enemics públics declarats i no els cap al cap que ningú pugui fer d'altra manera. Aquests homes protegeixen els criminals perquè no conceben que un treballador pugui actuar malament si no és que l'han enredat fent-lo 'stalinista', és a dir un creient en aquesta font de tota maldat que és l'Estat".
- 32.- Jaume MIRAVITLLES, op. cit., pp. 67-68.
- 33.- Carles PI SUNYER, La República y la Guerra. México, 1975, pàg. 390.
- "Treball", 5-8-36, informa de l'amnistia de Josep Martorell Virgili "l'enemic públic núm. 1" autor de molts robatoris i que ja estava en llibertat.
- Sobre la negació de les presons fixem-nos el que es -

criu la revista àcrata "Ideas", d'Hospitalet de Llobregat, el 21-1-1937: "Derrumbad las cárceles. Creemos que ha llegado la hora de poner en pràctica lo que tantas veces hemos dicho respecto a las cárceles. Somos enemigos del encierro y más enemigos todavía de los que, erigiéndose en autoridades, mandan encerrar a los hombres.

Pedimos que sean derrumbadas todas las cárceles de España; y los presidios también. Estos antros de dolor y tortura deben desaparecer".

ABAD de SANTILLAN, Por que perdimos la guerra. Barcelona 1977, pp. 100-101, ho corrobora en dir: "Un control de milicianos nuestros en casa Antúnez, en la falda de Montjuïc, habia observado que pasó dos o tres veces un coche con milicianos, según las apariencias, y un individuo de porte aburguesado entre ellos. Sus papeles estaban en orden y se les dejaba libre el paso. Alguna vez volvía el individuo aburguesado que iba con ellos y otras, no. Al segundo o tercer viaje les hicieron bajar del coche para conocer su verdadera identidad. Resultaron delincuentes comunes que habían salido aquellos primeros días de la cárcel. Aprovechaban la bandera roja y negra y la pose de milicianos y algunos papeles que pudieron agenciarse, para sacar dinero a comerciantes mediante la amenaza de muerte, e incluso matándoles después de haberles sacado el dinero, para evitar denuncias".

- 34.- "Front Popular", 23 de juliol de 1936, núm. 1, Tarragona.
- 35.- "Solidaridad Obrera", 24 de juliol de 1936.
- 36.- "Solidaridad Obrera", 30 de juliol de 1936.
- 37.- "La Batalla", 31 de juliol de 1936.
- 38.- Joan PEIRÓ, Perill a la reraguarda. Mataró, 1936, pàg. 20. Aquest llibre que és un recull d'articles, fou tan mal rebut per alguns "homes d'acció" de la zona de Llei

da que Peiró fou detingut a finals de setembre-pri-mers d'octubre de 1936 a Vilanova de la Barca. Un veí del poble informà al Comitè de Badalona, que sota l'a menaça que arrasaria el poble si res li passava a Pei-ró el rescatà mitjançant un escamot d'homes armats traslladats urgentment en un camió. Testimoni personal de Joan Manent, secretari personal de Peiró, 16-8-1983.

39.- Id. pàg. 63.

Igualment parlant d'individus així a Lleida trobem: "pero existían otros incontrolables, que verificaban los hechos punitivos por su propia voluntad, destacándose entre otros "Matamoros", limpia-botas del Hotel Palace, Antonio conocido por el "Talones y "María la Cazadora", que intervinieron en muchos crímenes ale-vosos, por el placer de matar..." Archivo Histórico Nacional. Causa Genenal. Provincia de Lérida.

40.- "T treball", 20 d'octubre de 1936. Encara el 8 de desem-bre de 1936 "L'Autonomista" (Girona) en referir-se a la mort d'Enric Bergadà Tous explica "hom creu que el mòvil del crim ha estat el robatori".

41.- "Solidaridad Obrera", 26 d'agost de 1936; "La Humanitat", 2 d'agost de 1936, informa de la detenció de 6 individus de Bàscara autors de pillatge.

42.- "Acció Sindical", 22 d'octubre de 1936, portaveu de la CNT de la comarcal Valls-Montblanc.

43.- "Full Oficial" del Consell Municipal d'Igualada, 4 de desembre de 1936.

44.- "L'Espurna", portaveu del BOC de les Comarques Gironi-nes, 8 de desembre de 1936.

45.- "Solidaridad Obrera", 17 de desembre de 1936.

Ha de ser molt crític el judici vers la manca d'anàli-si existent cap a Jaume Balius, quan el 3 de setembre de 1936, a la pàgina dues, "Solidaridad Obrera" escriu d'ell sense cap mena d'escrúpols: "A tí, Balius, héroe

anónimo de la Redacción, glorioso manco del anarquismo español".

Fixem-nos en el que diu d'ell J. GARCIA OLIVER, op. cit., pàg. 420, "Jaime Balius no era anarquista ni sindicalista. Era un fanático separatista catalán que se apartó de Macià y Companys cuando, abandonando la idea de crear el gobierno de Estat Català, optaron por la Generalidad de Cataluña. No pertenecía a ningún sindicato. Su estancia en cierta forma en la CNT se debía a Lliberto Callejas, que en su bohemio deambular por Barcelona tropezaba con gente de lo más raro, frecuentemente sospechosa. Fué Callejas quién empezó a publicar en CNT de Madrid artículos de Balius, muy radicales: ni anarquistas, ni sindicalistas, ni separatistas; solamente de rabioso contenido radical, casi nihilista. A mi -también entonces en la redacción de CNT- no me gustaba la colaboración de Balius y se lo dije a Callejas, que hacía de director.

-Déjalo, es un pobre inválido!- respondía siempre Callejas", i explica sobre quin paper hi tindria en els fets de maig de 1937 a Barcelona, pàg. 443, "Entre nosotros, se ignoraba de dónde había partido la orden de prender fuego al barril de pólvora que haría estallar la santabárbara de la indignación confederal. Era estúpido seguir acusando a los llamados 'Amigos de Durruti', que nada habían hecho, sino publicar después, para darse alguna importancia, un periodiquito, válvula de escape de Jaime Balius, inválido físico que solamente podía hacer aquello".

En la seva extensa obra, J. PEIRATS, La CNT en la revolución.., op. cit., ni l'esmenta!

46.- "Alba Roja", 2 de gener de 1937, òrgano del Sindicato único de trabajadores de Premià de Mar de la CNT-FAI.

47.- "Ideas", 11 de febrer de 1937, (l'Hospitalet de Llo-

- bregat. El dia 18 el titular és "Hay que limpiar la retaguardia".
- 48.- "Llibertat", 17 de febrer de 1937. Poc després, el 14 de març de 1937, hi insistiria de nou "Cal netejar la reraguarda de presidiaris incorrectes, de professionals del robatori, de pistolers sense escrúpols". El 25 d'abril de 1937 palesava "La gent ja viu més confiada, i al desaparèixer dels nostres carrers l'assassinat, el robatori i els nombrosos atropells realitzats per quatre 'valents de cantonada', cospa amb més realitat els problemes polítics i socials que ens imposa l'hora present".
- 49.- Serien els morts que apareixen al districte 2 (Gràcia-Concepció) morts a l'Arrabassada, Nostra Senyora del Coll, Riera Vallcarca; al districte 11 (Sant Gervasi) morts a l'Avinguda del Tibidabo o tocant el cementiri de Sant Gervasi i al districte 13 (Sarrià) morts pels encontorns de Vallvidrera. Tots ells fora d'edat militar, molts professionals (enginyers, químics, farmacèutics) o industrials. Vegeu Josep Mª SOLÉ I SABATÉ i Joan VILLARROYA, Les víctimes dels fets de maig, a "Recerques", núm. 12, Barcelona, 1982, pp. 197-209.
- 50.- Joan GARCÍA OLIVER, El eco de los pasos". Barcelona, 1978, pàg. 610, "Nuestra organización nunca tuvo pistoleros, terroristas, ni lo que se ha dado en llamar guerrilleros urbanos. Eran, sencillamente, 'els homes d'acció' ".
- 51.- Vegeu entre d'altres que en parlen J. MIRAVITLLES, Episodis de la guerra civil espanyola. Barcelona, 1972; Agustí PONS, Converses amb Federica Montseny. Barcelona, 1977; Dolores IBARRURI, Guerra y revolución en España. 1936-1939. Moscú, 1967-1977.
- 52.- "Solidaridad Obrera", 24 de juliol de 1936, "Ni pillaje, ni saqueo" i el 30 de juliol de 1936 és absolutament contundent en afirmar "Procederemos a fusilar a

todo individuo que..."

53.- GARCÍA OLIVER, op. cit. pàg. 229. I encara segueix aprofundint més el cas (pp. 230-231): "Federica Montseny aparecía aquellos días como una verdadera dama de la revolución francesa: bulliciosa y sin contenido. De haber sido más delgada y haberle dado por el misticismo, hubiera podido aspirar a ser una Carlota Corday. ¿Cómo pudo Federica Montseny estar de acuerdo con la ejecución sumaria de Gardeñas? ¿A quién se debía el procedimiento, que tanto se parecía al tiro en la nuca entronizado en Rusia por los bolcheviques? Manuel Escorza, aquel tullido lamentable, tanto de cuerpo como de alma, al que hicieron responsable de la Comisión regional de Investigación, procedía de las Juventudes Libertarias. ¿Fue Fidel Miró quien lo propuso? ¿Quién demonios empujaba para que todos juntos terminásemos en un baño de sangre?

- ¿Marianet?

- Sí.

- Quiero hablarte de la muerte del compañero Gardeñas y su grupo. ¿Qué sabes de ello? No sé si ignorabas que Gardeñas era un compañero anarquista desde hacía muchos años. Era muy conocido en España y en el extranjero; escribía regularmente en nuestros periódicos, especialmente en los de lengua italiana y española de toda América latina. Gardeñas era algo raro, atrabiliario, pero si hizo algo reprehensible, debió ser reprendido en un tribunal anarquista. Pero nunca matado como un perro. ¿No comprendes, Marianet? Esa es una mancha que nunca os quitaréis de encima.

- Tienes toda la razón. No pude hacer nada en favor de Gardeñas. Cuando me enteré, ya había sido ejecutado. Y no creas que yo estuve muy de acuerdo con la Creación de esa Comisión de Investigación. Pero la Federica a veces se pone tan nerviosa... Y Santillán, que

empezó con su: "Sí, sí, hemos de hacer algo para contener el bandidismo. Algo verdaderamente serio, para que en el extranjero vean que somos fuertes y responsables".

També, PEIRATS, op. cit., pàg. 175, tracta l'assump-te: "Tales los casos de José Gardeñas, del Ramo de la Construcción de Barcelona, y el de Fernández, presidente del Sindicato de la Alimentación, de historial y martirio revolucionario, pero que fueron incapaces de superar un momento de confusión y de debilidad". Així ho interpretava ABAD de SANTILLAN Por que perdimos... op. cit., pp. 100-101, "...a algunos compañeros y amigos nuestros que se habían extralimitado. Así cayó J. Gardeñas, al cual no salvó el arrepentimiento de los hechos de que se confesó lealmente autor, sabiendo que habíamos declarado que no lo consentiríamos; así cayó también el presidente de uno de los más grandes Sindicatos de Barcelona, el de la Alimentación, a quien se acusaba de haber incitado a una venganza particular y al que no valió de nada su condición de antiguo y probado militante" i en la nota a peu de pàgina explica "quizá hubo exceso de rigor en la Federación Local de Barcelona. La verdad es esta: Ese camarada de Velilla de Ebro había sido denunciado años antes por sus ideas y sus actividades por un matrimonio de su pueblo y había sufrido torturas, persecuciones y presiones sin fin. Cuando estalló el movimiento el 19 de julio encontró a ese matrimonio en Barcelona y juzgó que no podía menos que vengarse. Ese matrimonio llevaba ya el carnet de la CNT".

- 54.- J. FONT I ROMAGOSA, Soldat de dos exèrcits. Barcelona, 1980, pàg. 11: "els primers assassinats, bàrbars i ferotges, ocorreguts en el poble; el desordre, els robatoris i tants i tants d'actes reprobables, obscens, vandàlics...; la destrucció i la profanació del

temple, per exemple... Per què s'ha fet això? ¿Qui ens ha portat en aquest estat de desorganització i barbarie? ¿Què n'hem fet, els catalans d'aquells vibrants ideals de construir la nació més noble, asenyada i civilitzada?"

- 55.- A més dels autors citats més específicament, de forma tangencial s'hi refereixen també Josep SANABRE, op. cit.; José FONTANA TARRATS, op. cit.; Manuel BENAVIDES Guerra y revolución en Cataluña. México, 1946; Lluís CLIMENT, op. cit.; ÀLVAREZ PALLÀS, op. cit.; Francisco LACRUZ, op. cit.; etc...
- 56.- A. CASTELLS, Guerra i revolució 1936-1939. Sabadell informe de l'oposició. Sabadell, 1982.
- 57.- X. NAVARRO, La repressió. Juliol-Desembre 1936, dins la revista "Terme" (Terrassa), núm. 1, novembre de 1986, pp. 41-61; B. RAGON, Terrassa 1936-1939. Tres anys difícils de guerra civil. Terrassa, 1976.
- 58.- J. VILLARROYA, Revolució i guerra civil a Badalona. 1936-1939. Badalona, 1985.
- 59.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona.
- 60.- C. GERHARD, Comissari de la Generalitat a Montserrat (1936-1939). Montserrat, 1982.
- 61.- R. MUNTANYOLA, Vidal i Barraquer Cardenal de la Pau. Barcelona, 1969; A. BERGADÀ, Vimbodí, estudi històric, sociològic, i religiós. Vimbodí, 1978.
- 62.- J. VIRGILI I SANROMA, Tarragona i la seva premsa. 1900-1980, 2 volums. Tarragona, 1982.
- 63.- A. JORBA, Agonia d'una ciutat (Crònica dels fets més importants ocorreguts a Igualada en el període 1936-1939). Igualada, 1982.
- 64.- J. MONLLAO PANISSELLO, Tortosa 1936-1939. Estampas de dolor y de sangre. Tortosa, 1941; ID. 1936-1939. Los bárbaros en Tortosa. Tortosa, 1942.
- 65.- J. Mª SOLÉ I SABATÉ, La repressió franquista a Cata-

- lunya (1938-1953). Barcelona, 1985.
- 66.- A. BLADÉ I DESUMVILA, La vida d'un català excepcional (Antoni Terré de Mora d'Ebre). Barcelona, 1978.
- 67.- Testimoni personal de Josep Sabaté i Guasch (d.e.p.) treballador del dipòsit.
- 68.- J. CASTELLS SERRA, Martirologi de l'església d'Urgell. 1936-1939. La Seu d'Urgell, 1975; També l'obra inèdita de Manel GIMENO, La guerra civil al Pallars s'hi refereix.
- 69.- P. FLORES, Las luchas sociales en el Alto Llobregat y Cardoner: contribución a la historia de Manresa y comarca. Barcelona, 1981.
- 70.- E. CANTURRI, Memòries (República, guerra i exili). Barcelona, 1987.
- 71.- Obra inèdita de Joan PONS I PORTA i J. Mª SOLÉ I SABATÉ, Anarquia i república a la Cerdanya durant la guerra civil 1936-1939. Els fets de Bellver i el "Cojo de Màlaga".
- 72.- Ja el 2 d'agost de 1936 "La Humanitat" es feia ressò de la detenció de 6 individus acusats de pillatge. "La Publicitat", 10-7-1937, esmenta la detenció de Josep Rivero Duarte, d'Orriols, "autor de 27 assassinats i robatori de joies i diners de les víctimes". Les referències personals que hem rebut sobre els més variats aspectes de les seves accions violentes o delictives són innumerables.
- 73.- La premsa destacà força el descobriment d'una fossa clandestina per Orriols i Bàscara, a mans d'uns "incontrolats" informant que el seu cap "el monstro Gaspar" havia fugit ("La Vanguardia", 23-5-37). Vegeu nota 41.
- 74.- Arxiu Territorial de l'Audiència de Barcelona. Fons de Fiscalia. Caixa núm. 10. Sumari 61. Arenys de Mar, 2-11-1937. "Del sumario se deduce que los procesados aprovecharon su preponderancia en el Comité, para gas-

tar el producte de la fadera y no pagaban los jornales. Descontentos los obreros no se atrevían a protestar públicamente y al hacerlo en nombre de todos el muerto [vol dir Tomàs Agustí Ubach, 2-10-1937] y denunciarlo en la Comarcal se originaron las enemistades, represalias y castigo que culminaron en su muerte". Citat a J. M^a. SOLÉ I SABATÉ i J. VILLARROYA, La repressió a la guerra i a la postguerra a la comarca del Maresme (1936-1945). Montserrat, 1986, pàg. 74. Tomàs Agustí era el xofer del Comitè.

- 75.- Aquest fet ha quedat tan impregnat al record històric que els testimonis orals han estat continuats i nombrosos. Vegeu l'explicació més detallada a la relació de víctimes de Riudarenes (La Selva).
- 76.- Josep SANABRE, op. cit., pàg. 228.
- 77.- Id., pàg. 229.
- 78.- Joan BUSQUETS, La persecució religiosa al Bisbat de Girona. "Revista de Girona", núm. 116, 1986.
- 79.- Sobre aquest fet es pot veure el que diuen els llibres diverses vegades citats de F. LACRUZ, F. ESCOFET, V. GUARNER, M. CRUELLS, etc.
- 80.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona.
- 81.- La Tragèdia de la Cartoixa de Montalegre dins Testimoniatges (A cura de Josep MASSOT I MUNTANER) La persecució religiosa de 1936 a Catalunya. Montserrat, 1987, pp. 23-97.
J. VILLARROYA, Revolució i guerra civil a Badalona 1936-1939. Badalona, 1985.
J. Mª SOLÉ I SABATÉ i J. VILLARROYA, La repressió a la guerra i a la postguerra a la comarca del Maresme (1936-1945). Montserrat, 1983.
- 82.- J. SERRA VILARÓ, Víctimas sacerdotales del Arzobispado de Tarragona durante la persecución religiosa del 1936 a 1939. Tarragona, 1948, pàg. 75.

- 83.- Id., pàg. 157.
- 84.- R. VIOLA GONZÁLEZ, El martirio.., op. cit., pp. 293, 284-285.
- 85.- J. Ma SOLÉ I SABATÉ i J. VILLARROYA, La repressió..., op. cit., pàg.
La "Solidaridad Obrera" del 7 d'agost de 1936, en comentar que s'ha trobat el seu cadàver diu "¡Adelante Pueblo!
- 86.- LEON-IGNACIO, Los años del pistolero. Barcelona, 1981, pàg. 109.
- 87.- J. PEIRATS, La CNT en la Revolución española, I. Buenos Aires, 1955, pp. 145-146: "Sofocada definitivamente la sublevación en Barcelona, el mismo día 20 la CNT y la FAI se lanzaron en tromba sobre los cuarteles, incautándose rápidamente de todo el armamento remanente. Con la misma rapidez se desplazaron a todos los pueblos y ciudades de la región, e hicieron abortar las ramificaciones del complot en Tarragona, Gerona y Lérida. La Revolución social se abrió paso bajo el signo de la Confederación Nacional del Trabajo y de la Federación Anarquista Ibérica, dueños absolutos de la vida social y económica de Cataluña".
- 88.- E. CANTURRI, op. cit., pàg. 151 i ss.; També a "Sembrador", 2 de maig de 1937 (Puigcerdà) es diu: "Vencida la sublevación en los pueblos, regresó a Barcelona y desde allí el Comité Regional le designó un lugar en la Seu de Urgel".
- 89.- "Memòries" inèdites de la guerra civil a Gandesa, cedides de forma anònima.
- 90.- Tomàs i Teresa PAMIES, Testament a Praga. Barcelona, 1984, pàg. 137.
- 91.- Id., pàg. 145.
- 92.- Id., pàg. 137; Una reacció semblant a Joan VALLS I VIADIU, Un recorrido de más de 50 años. De comisario de la 4ª (406 Batallón) en la batalla del Ebro a juez

de paz, pp. 4-5, "Hasta llegar al 'Glorioso' 18 de julio el repudio era tal contra los facciosos que yo mismo y otro vecino, en un día de aquellos, quedamos en que a la mañana siguiente nos presentaríamos al Comité de Defensa para ir a luchar con coraje allí donde nos destinaran. Pero aquella misma noche ocurrió algo muy repugnante, y tengo la convicción de que aquellos asesinatos que se cometieron supusieron la primera derrota para la causa de la libertad, y debido a eso no me presenté, quedándome en casa hasta que llamaron a mi quinta (la del 38)".

-El Comitè de Milícies Antifeixistes-

El Comitè de Milícies Antifeixistes fou un organisme creat el 21 de juliol de 1936 per la Generalitat de Catalunya en el qual s'aplegaren les organitzacions sindicals i els partits del front popular, però certament fou davant el buit de poder ocasionat per l'avortament de la revolta militar el que comportà la immediata necessitat de crear uns nous organismes de poder per endegar la represa de la normalitat arreu del país.

El colapse de l'aparell de l'Estat provocà, de manera immediata, la fragmentació del poder en una munió d'organismes locals⁽¹⁾. A la majoria de pobles i ciutats de Catalunya el poder queda en mans dels organismes de poder revolucionari que sota els més diversos noms tenen les funcions de govern, que davant la incapacitat i el desfasament de l'antic ordenament "es veieren obligats a desenvolupar totes les funcions pròpies d'uns veritables 'microgovern' "⁽²⁾.

Lògicament això provocà l'aparició d'un poder atomitzat en tot el territori català. El què explica la més variada presència i acció a cada lloc si tenim en compte que la relació de poder és sumament variada i on a més de les diferències d'organització socials i polítiques que s'imposen a tot arreu, s'hi ha d'afegir la més variada actitud que cada comitè adopta amb el poder a les seves mans.

Aquesta atomització del poder explica la no homogeneització de les iniciatives⁽³⁾. A Barcelona en el decurs de la lluita havia aparegut una "Federació de barricades" que va donar "els primers passos de reconstrucció revolucionària"⁽⁴⁾, quan la lluita s'acabà va deixar d'existir.

Des del dia 20 de juliol de 1936 hom veu que el

poder a Catalunya ha passat a mans del poble en armes, en què la CNT ha esdevingut la força hegemònica. D'aquí neix la tan coneguda entrevista entre Companys i els homes més destacats de la CNT-FAI, el resultat és la permanença d'una Generalitat totalment disminuïda, però que continua existint formalment, i la formació a proposta del mateix Companys del Comitè Central de les Milícies Antifeixistes de Catalunya, que tenia com objectiu oficial l'organització dels cossos armats de milicians que es dirigiren vers l'Aragó, així com la posterior organització de l'expedició a Mallorca.

En realitat el Comitè de Milícies Antifeixistes era el poder a Catalunya. El que establia l'ordre revolucionari. D'aquí que malgrat el predomini de la CNT-FAI estés format per les més diverses organitzacions revolucionàries o republicanes. Ell seria el qui manaria l'ordre de tornar al treball i apelaria als qui anaven a construir una nova societat el sentit de la responsabilitat que el moment exigia.

El control real el tingué la CNT-FAI, però caldria aprofundir i reflexionar a partir de tota mena d'estudis localitzats si tots els comitès que es formaren a les empreses, en els més diversos llocs de treball, en les localitats -en alguns casos els comitès foren dobles, comitè de guerra i de salut pública a Badalona-, en les barriades, etc... obeiren o seguiren realment les consignes que emanava el Comitè de Milícies Antifeixistes o bé actuaren segons creien més adient per les seves particulars circumstàncies.

El Decret de 21 de juliol signat per Companys i publicat al Butlletí Oficial de la Generalitat establia la creació d'un Comitè de Milícies Ciutadanes, nom però mai no utilitzat, que començà a actuar aquell mateix dia. De principi la Generalitat té poc poder, però "gosa legislar, fet que pot semblar, de moment, irrisori, però que compromet el futur"⁽⁵⁾, el què significa que fins la dissolució del

Comitè Central de Milícies Antifeixistes, el 27 de setembre, serà ell el responsable del poder a Catalunya. Això és, la CNT-FAI és l'organització qui té el pes principal i la reponsabilitat de la societat sorgida a partir de l'aixafament de la revolta militar sediciosa del 19 de juliol.

Inicialment la seu del CCMA fou l'Escola de Nàutica, a la plaça Palau de Barcelona, de les seves reunions, moltes d'elles a la nit per la multiplicitat d'accions que tenien qui en formava part, en tenim variades referències⁽⁶⁾.

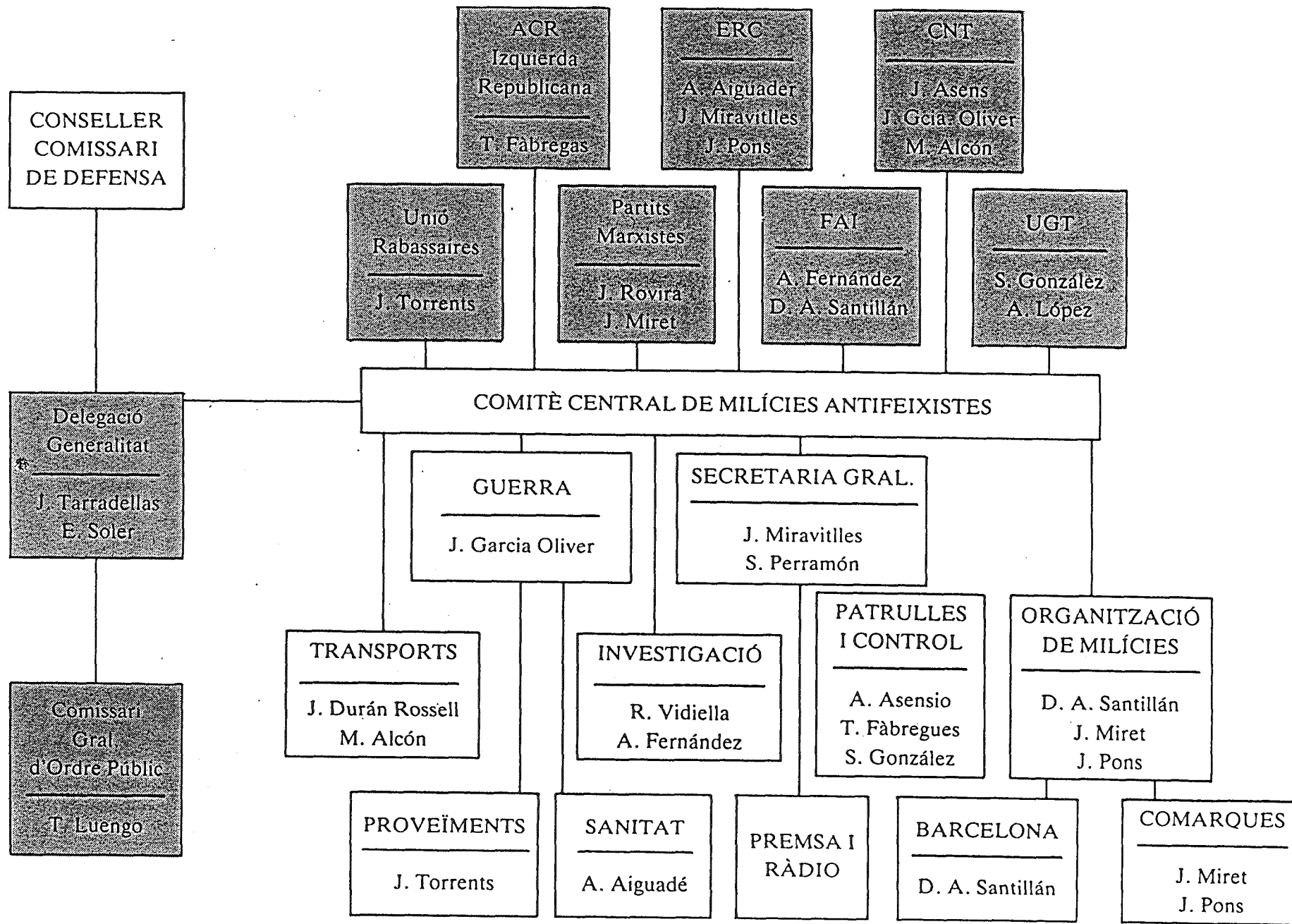
La composició del CCMA era formada per tres membres de la CNT (Joan Garcia Oliver, Josep Asens, Marcos Alcón); tres de l'Esquerra Republicana (Antoni Aiguader, Joan Pons, Jaume Miravittles); dos de la FAI (Aurelio Fernández, Diego Abad de Santillán); dos de la UGT (Salvador González, Antonio López); dos del PSUC (J. Duran Rossell, Rafael Vidiella); dos del POUM (Enric Adroher, Julián Gorkin); un de la Unió de Rabassaires (Josep Calvet); i un d'Acció Catalana Republicana (Tomàs Fàbregas, que després seria substituït per Rafael Closas). Les sessions eren presidides pel conseller de Treball de la Generalitat, Lluís Prunés, de l'ERC o bé pel de Serveis Públics, Josep Tarradellas de l'ERC que representaven la Generalitat.

El CCMA actuà com govern central de Catalunya, d'aquí que s'estructurés en seccions: milícies; propaganda (ràdio i premsa); salconduïts i investigació; guerra; sanitat; subsidis; patrulles de control; proveïments i transports. De la secció de guerra n'era responsable en Joan Garcia Oliver, el CCMA tenia com assessors militars el capità Josep Guarner, el seu germà el comandant Vicenç Guarner, el comandant d'enginyers Heribert Duran i el coronel d'artilleria Ricard Jiménez de la Beraza.

L'enfonsament de l'Estat provoca que el poder que s'exerceix a Catalunya depassi els límits estatutaris i encara sota uns criteris on l'esperit revolucionari s'imposa per tot arreu. Són, doncs, inevitables els enfrontaments que hi hagué entre el Govern de Madrid i el CCMA, in

cidents greus i profundes diferències, fruit bàsicament del recel que els polítics espanyols tenien de l'autonomia real del CCMA així com dels polítics catalans i de la incomprensió atàvica vers el què Catalunya generava.

En el gràfic adjunt pot veure's com el CCMA era l'autèntic organitzador de la nova societat revolucionària i fins la seva dissolució el 27 de setembre de 1936, un dia després de l'entrada dels anarquistes al Consell de la Generalitat, el poder de facto a Catalunya.

-Patrulles de Control-

El CCMA a més d'endegar les tasques més diverses del nou ordre revolucionari s'encarregà de vetllar per l'ordre públic, aquest era assegurat per les Patrulles de Control fundades expressament per aquesta tasca els primers dies d'agost de 1936.

Les paraules del propi Garcia Oliver ens serveixen per a situar els càrrecs quant a les responsabilitats de l'ordre públic: "Inmediatamente después de constituido el Comité, procedimos al reparto de puestos entre los delegados, (...) Aurelio Fernández, jefe del Departamento de Seguridad Interior; (...) Asens y Fábregas se consideraron agregados al Departamento de Seguridad Interior"⁽⁷⁾. També indica "José Asens, encargado de Patrullas de Control, a la semana había organizado a 700 patrulleros, disciplinados y correctamente uniformados"⁽⁸⁾. Aquesta xifra sembla que és la que s'ha d'acceptar com més regular i si de cas la de 1.500 al mes de novembre que cita Brademas és resultat de les vacants o torns que s'hi anaren produint⁽⁹⁾.

La necessitat de crear una "policia paral.lela" neix a continuació de la commoció que produí l'assassinat a Barcelona del dirigent de la UGT, Desideri Trilles, i els seus companys Manuel Síster i Miquel Meroño, morts a boca de canó dalt d'un automòbil davant de la Porta de la Pau per un escamot de militants cenetistes que després dels trets pujaren en dos cotxes que duïen les sigles CNT-FAI⁽¹⁰⁾. El dia següent, 31 de juliol, tota la premsa publicava la nota donada pel CCMA:

"Ante los últimos asesinatos cometidos, entre ellos el de Desiderio Trilles, destacado militante de la UGT, el Comité de Milicias Antifascistas protesta enérgicamente, y con dolor anuncia que tratará como enemigos de guerra a todos aquellos que, arrastrados por partidismos exacerbados

y pasionales, continúan en la táctica criminal y contrarevolucionaria de enfrentar unas organizaciones con otras o de ir eliminando de una manera progresiva a los jefes más despiertos de la revolución.

Que nadie crea que se trata de una simple declaración. Cinco mil milicianos armados tienen ya desde ahora bajo su control el orden de la ciudad. Todos aquellos que cometan actos de saqueo y actos vandálicos serán fusilados al pie de su obra. Todos aquellos que penetren en los domicilios particulares o colectivos sin autorización del Comité de Milicias Antifascistas serán pasados por las armas sin formación de causa. Las 'Patrullas de Control' tienen ordenes severísimas que cumplirán inexorablemente. Cataluña no puede convertirse en un charco de sangre. Exigimos orden y disciplina. Hermanos de trabajo, hermanos de lucha, ¡ayudadnos en estas horas de peligro!".

El 10 d'agost es donà a conèixer el projecte d'estructuració de les Patrulles de Control, que segons el text del projecte "Son una institució netamente revolucionaria, nacida de la misma revolución y para su exclusivo servicio".⁽¹¹⁾

La Junta de Seguretat, tenia estructurades les Patrulles de Control en dotze seccions. El secretariat de les Patrulles estava a la Gran Via de les Corts Catalanes, número 617⁽¹²⁾. N'era el cap de servei Josep Assens Giol de la FAI; secretari pagador Miquel Gonzalez Batlle d'ERC i agregats a la secretaria Tomàs Fàbregas d'ACR.; Joan Coll del POUM; Silvio Torrent; Lluís Bonet de la FAI; Gutiérrez i Rafael Nevado, ambdós de la CNT.

Van ser distribuïdes en onze seccions, inicialment dotze, que eren Barceloneta, Poble Sec-Can Tunis, Sants-Hostafranchs, Bonanova-Pedralbes, Gràcia-Sant Gervasi, Clot-Poble, Horta-Carmel-Guinardó, Sant Andreu i Poble Nou. A més la zona del Port.

Les Seccions tenien un Delegat general que era el qui havia de donar raó de la seva gestió al Secretariat General. A la Secció 1^a el delegat era Josep Fernández; a la 2ª Josep

Isalt, carrer Muntaner, 114; a la 3ª Jaume Cornudella, carrer Calàbria, 110; a la 4ª Josep Garcia Garcia, carrer Roselló, 36 lr.; a la 5ª Francesc Santanachs, "Mario", carrer Galileu, 123 3r.; a la 6ª Joan Sabio, Rambla de les Flors, 15; a la 7ª Pere R. Solé, carrer Banys Nous, 16 3r.; a la 8ª Eduard Sancho Castillo, carrer Llacuna, 138; a la 9ª Antonio Martínez; a la 10ª Soriano Pérez, carrer Sagrera, 249; a la 11ª Antonio López Sánchez, carrer de Pere IV, 166 lr.; a la 12ª Silvio Torrents "Arias" a l'ex-convent de Sant Elies, centre més important de detenció en mans de la CNT; a la de la zona del Port el delegat general era Marcelino Pereiro Carreira.

Dels 700 homes que tenien, "le correspondían 325 a la CNT, el resto quedaba repartido entre la Esquerra, la UGT y el POUM, por orden de proporcionalidad".⁽¹³⁾

A cada districte s'hi enviaren 45 homes que eren els qui formaven la secció del mateix.

Tot amb tot les Patrulles de Control mai no quallaren, "tingueren una pèssima anomenada i no reeixiren a consolidar-se com una policia revolucionària".⁽¹⁴⁾

Del centre de detenció de Sant Elies, sovint avant-sala de les execucions al cementiri de Montcada, se'n feren referències múltiples per part dels detinguts que hi passaren, o familiars dels mateixos.

Un testimoni excepcional és el que proporcionà Josep Gallardo Escudero⁽¹⁵⁾, qui en fou agregat a la Secretaria General, el 9 de maig de 1941 davant el Fiscal per la instrucció de la Causa General de Barcelona.

Proporciona la relació dels qui com ell estaven agregats a la Secretaria, Africa de las Heras⁽¹⁶⁾; Vicenç Gu-tierrez López de la CNT; Miquel González Batlle, secretari de pagaments, de l'ERC; Carles Nomen de la UGT; Josep Assens Giol de la FAI i Lluís Sales de la CNT.

L'afirmació que a la Secretaria de les Patrulles de Control "quienes mandaban y tenían todo el poder eran los

de la FAI, cuyos elementos practicaban las detenciones y llevaban los detenidos a San Elías"⁽¹⁷⁾ coincideix amb el període en què el declarant Josep Escudero en va formar part com agregat a la Secretaria de les Patrulles de Control, de primers de setembre de 1936 a finals d'octubre, però és concloent la seva afirmació que a Sant Elies funcionava un tribunal que jutjava pel seu compte els detinguts, la deliberació de la qual passaven a Eroles, Assens i Aurelio Fernández.

Llavors s'executava l'acord final. D'aquí podem seguir el fil de moltes detencions efectuades a Barcelona, però també arreu de Catalunya, apareixent finalment el cos al cementiri de Montcada.

El poder omnimode, autònom millor, queda reflexat en les paraules de Jaume Miravittles que no amaga res en dir "Des del Consell de Milícies intentaven, naturalment, posar fre a aquella disbauxa. Però era molt difícil, perquè la tasca es produïa de forma clandestina, i era a les primeres hores de l'albada, aquella hora sinistra en què s'executen els condemnats a mort, quan mogudes per un sentit tél.lúric, les patrulles entraven en acció".⁽¹⁸⁾

La xifra de 5.000 milicians armats que el CCMA afirmava vetllaven pel control i ordre de la ciutat, referit només a Barcelona, queda força lluny del nombre de 700 homes que formarien les Patrulles de Control.

Es coneguda la presència constant d'homes armats que sense vestir de vellut -caçadora i pantalons de vellut-, com uniforme de les Patrulles de Control, farien, fins la dissolució de les mateixes, tasques de vigilància, control i també repressió.

Que les Patrulles de Control no foren la garantia que la Revolució necessitava ho explica tota una munió de conceptes que cal analitzar amb cura.

Inicialment cal comptar-hi un element cabdal, les Patrulles de Control actuaren força sovint segons el seu

propi arbitri. Com un element propi per si mateix de la revolució menystenint uns criteris generals que tan podien venir de les ordres del CCMA, del qual ja hem exposat els nostres dubtes quan al veritable i real poder que exerciren, com de la pròpia composició de les Patrulles.

Inicialment hi hagué un rebuig generalitzat, principalment a les files anarcosindicalistes, per a ingressar a "fer de policies".

Els anarquistes, enemics de tota autoritat, no volen entrar en la contradicció de ser els defensors de l'ordre. Això significa que, a més que han marxat al front els homes de més ferma i decidida actitud, a la reraguarda no hi volen ingressar tots aquells que addueixen escrúpols ideològics. Si a aquesta raó hi sumem que els caps responsables de les patrulles de control eren els qui podríem incloure en la laxa definició de partidaris de la més fèrria "cirurgia social", podem entendre com l'actuació de les mateixes ignora sovint vies legals força allunyades de la seva visió primària que considerava que la justícia popular s'havia d'exercir sense traves burocràtiques i amb el màxim rigor contra tots aquells considerats feixistes.

A partir del 19 de juliol els comitès de defensa, que arreu dels barris de la ciutat de Barcelona van enfrontar-se als militars rebels, van crear uns patrullers armats que foren un embrió de defensa davant el perill feixista que donaria posteriorment pas a les Patrulles de Control. A partir de l'aixafament de la revolta militar i el triomf revolucionari cauen en mans populars relacions i fitxers d'organitzacions polítiques, socials o institucions considerades còmplices amb els revoltats, quan no participis en la revolta.

D'aquí a una funció repressiva hi ha un pas. Cal però tenir en compte un concepte fonamental: malgrat la formació de les Patrulles de Control no van desaparèixer, ni molt menys, els grups armats de milicians que sota l'auto

ritat que emanava del seu propi comitè, tant a escala laboral com local, actuaren de forma paral·lela a les Patrulles de Control.

I així podem veure que als punts més variats de la geografia catalana, tant a la capital com als més diversos indrets hi ha milicians armats que actuen com patrollers a l'escala corresponent del seu àmbit de poder. Així per exemple, les barricades duraren setmanes, de vegades mesos, tant a Barcelona com a l'entrada i sortida de moltes poblacions⁽¹⁹⁾. Igualment efectuaren funcions de registre i detencions.

D'aquí també que ens haguem de plantejar una nova consideració, si bé és cert que el CCMA és una prolongació del poder "de facto" de la CNT-FAI com força més predominant, també ho és que la responsabilitat quant el control de l'ordre públic, o de la manca del mateix i la seva transgressió, això és, detencions i assassinats comesos fora dels conductes que el nou ordre revolucionari havia creat, recau a cada lloc en funció del poder o de l'autoritat de la relació de forces que que s'imposa i aquest no és sempre de la CNT-FAI, sinó representatiu de l'ampli ventall polític català d'aleshores.

Altre cop doncs tornem al punt inicial. Malgrat els avisos, amenaces i també execucions exemplars per a evitar tota mena d'actes de justícia individual o fets que podem incloure en la categoria de delictes, aquests continuen produint-se per no quedar mai prou clara la real autoritat quan a l'exercici de l'ordre públic⁽²⁰⁾.

I així podem veure que al trencament de l'Estat a conseqüència de l'intent sediciós hi segueix un desgavell pel que fa a l'Ordre Públic, una Comissaria desbordada, Patrulles de Control disposades a suplantar a la Comissaria i un Comitè d'Investigació que teòricament ho coordinava⁽²¹⁾.

On més apareixeria aquest contradictori exercici de

control de l'Ordre Públic seria a Barcelona, però semblant és a tot Catalunya, a més de les Patrulles de Control cal sumar-hi els milicians que continuaren armats sota ordres del comitè respectiu o amb la seva aquiescència⁽²²⁾.

Alguns enfrontaments que en el futur es produiran a Catalunya neixen d'aquesta circumstància.

Barcelona és qui determina el pols revolucionari, polític i ideològic de Catalunya, però de la mateixa manera que la multiplicitat de poders dóna a cada lloc un caràcter propi, Barcelona també presenta una especificitat única.

De llarg la urbs més poblada, la de més pes industrial, la que té un lumpenproletariat que genera incontrolats que existeixen i es protegeixen pel desgavell que tot nou reordenament social provoca.

També les zones suburbials perifèriques i el pes de l'excarcelació indiscriminada són elements que ajuden a explicar la manca de seguretat personal que es visqué.

El seu poder majoritari xocarà amb el migrat poder que tenien les forces depenents de la Generalitat, sobretot a les zones on la institució autonòmica pensa aprofitar-se de la feblesa que la CNT-FAI té en certes comarques rurals de Catalunya.

A l'intent del desarmament paulatí a les comarques gironines, zona on els anarquistes són menys nombrosos, respon amb una extremada duresa la FAI⁽²³⁾:

"Camaradas de Gerona, de Figueras, de Cataluña y de toda España. Cuando alguien quiera desarmaros, considerar le como el peor de los enemigos. Pretenden debilitar a la clase obrera con su maquiavelismo. No vacileis en disparar sobre quien intente desarmaros. Matad a los traidores que os quieran arrebatat la única prenda de respeto que posee en estos momentos la clase obrera. ¡Matad a quién intenta hacerlo!".

La voluntat explícita del manteniment del poder ar-

mat de la reraguarda en mans dels milicians i patrullers, és prou diàfana.

Hi ha doncs actuacions patrulleres autònomes arreu del país, que envien els detinguts o sospitosos a Barcelona per tal que allí sigui normalment a la nou nada presó de Sant Elies on es disposi d'ells, però també sovint actuen aplicant la justícia directament sense esperar que sigui a Sant Elies on s'actui vers ells.

Les patrulles augmentaren cada cop més el seu poder i així veiem que quan es dissol el Comitè de Milícies i es forma un govern de concentració el 26 de setembre les Patrulles continuen existint.

Fins arribar aquest primer govern a les acaballes de setembre de 1936 on els anarquistes en formarien part integrant, és un primer període en què des del centre de detenció o presó habilitada de Sant Elies principalment, encara que també des del centre de detenció d'altres barris, com el de l'església del carrer de Sant Joan-València, o el local que les "Patrulles de Sant Adrià tenien a l'Ateneu Colon al carrer de Pere IV núm. 166, on residia la Societat Cultural del Poble Nou, o bé el del Clot, etc.. és quan es viuria l'època de més violència i assassinats a la reraguarda catalana, pensem que fins finals de setembre de 1936 passen de 2.000 les morts violentes, això és gairebé la quarta part del total de víctimes que es produiran a Catalunya a causa de represàlies en tota la guerra civil.

La dissolució del Comitè de Milícies anà acompanyada de la formació de la Junta de Seguretat Interior, que estava presidida pel conseller de Governació i n'era designat secretari qui havia estat des del principi responsable del Comitè d'Investigació, el membre de la FAI, Aurelio Fernández. Llavors també seria anomenat cap de Serveis Dionís Eroles⁽²⁴⁾.

El nou organisme fou acompanyat per la creació d'una

Junta de caràcter consultiu formada pel conseller i un re presentant de l'Esquerra, Victori Salas Olaso pel PSUC-UGT, Tomàs Fàbregas per Acció Catalana Republicana i Aurelio Fernández, Portela i Eroles per la CNT-FAI.

La tensió per la inseguretats a la rera guarda va seguir malgrat la creació de la Junta de Seguretat Interior, els atacs a l'actuació d'Aurelio Fernández i els "nanos d'Eroles"⁽²⁵⁾ creaven contínues diferències polítiques que afectaven inclús organitzacions anarquistes.

L'actuació dels "nanos d'Eroles" fou qüestionada àmpliament, acusant-los de mercadeig econòmic per a profit personal pel que fa a detencions, registres i també assassinats⁽²⁶⁾.

La Federación Local de Grupos Anarquistas de Barcelona⁽²⁷⁾ també va demanar explicacions sobre les detencions que Eroles i "els nanos" efectuaven⁽²⁸⁾; aquest respon de forma explícita i prou concloent: "Otra vez se ha suscitado la cuestión de los presos gubernativos... Ahí os envío los antecedentes de los que se suponen víctimas de una injusticia⁽²⁹⁾, vosotros vereis quien tiene razón. No obstante si los Sindicatos, Grupos y Comités entienden que estos individuos deben ser puestos en libertad, que envíen un aval y yo cumplimentaré los deseos de la organización."

Pel que fa Aurelio Fernández també fou acusat de tota mena d'abusos de transgressió del dret de gent.

Un d'ells seria el que afectaria els maristes de la diòcesi de Barcelona. Aquesta ordre religiosa fins el mes de setembre de 1936 havia sofert la mort de 14 membres de la congregació.

En el procés que seguí a la detenció d'altres maristes hi hagué una proposta, que suggerí el Frare Epifanio, Conseller Provincial, per a la negociació econòmica d'un rescat del membres de l'ordre detinguts.

El 23 de setembre de 1936 es reuniren Aurelio Fernández, Portela, Eroles i Orolàs per part de la FAI i els

maristes Freres Virgilio Lacunza, Louis Aragon (Adjuteur) i Epifanio, es va proposar que a canvi de 200.000,- francs, en dos pagaments de 100.000,-, s'autoritzaria la sortida de tots els membres de la congregació marista que estessin en zona republicana. Els superiors de l'Ordre, refugiats a la Casa de Mataró, ho acceptaren⁽³⁰⁾.

Una vegada efectuada l'entrega dels primers 100.000,- francs a Aurelio Fernández, va ser autoritzada la sortida dels novicis del convent de Les Avellanés⁽³¹⁾. Un total de 117 atravesaren la frontera de Puigcerdà el 4 d'octubre de 1936, encara que no tots els presentats passaren, als més grans de 20 anys no els permeteren la sortida els dirigents de la FAI, sota el compromís de deixar-los sortir per la via marítima de Barcelona junt a la resta de maristes.

El dia concretat per l'embarcament era el 7 d'octubre de 1936, una vegada dalt del vaixell "Cabo San Agustín", que s'havia compromès conduir-los a Marsella, hi van romandre fins el dia següent en què foren tots detinguts i conduïts en dos autobusos a la presó de Sant Elies. Al matí següent, 9 d'octubre, 44 maristes foren assassinats al cementiri de Montcada.

Els diners restants havien estat incautats a L. Aragon en retornar de França per a fer efectiva la segona meitat del pagament. Detingut a l'aeroport del Prat per Ordàs i quatre milicians més se li comunicà, després d'incautar els diners, "que todo había sido un engaño"⁽³²⁾.

Els altres 62 maristes encara detinguts foren reclamats per la Generalitat, que s'assabentà de tot l'afer pequè un d'ells tenia un germà a la Guàrdia d'Assalt, llavors ordenà fossin traslladats a la Model per la seva salvaguarda.

L'inaudit d'aquest cas és que Garcia Oliver arriba a defensar el comportament d'Aurelio Fernández que segons Hilari Raguer és "un dels episodis més cruels i bruts de

la persecució"⁽³³⁾.

El sumari que sobre aquest afer es va instruir després dels fets de maig de 1937 contra Aurelio Fernández el va processar per... estafa!⁽³⁴⁾.

Serien tot un conjunt divers de fets els que farien cada vegada més criticada l'actuació dels homes que tenien la responsabilitat de les Patrulles de Control.

Crítica en la que participen, sovint de la forma més acusadora, els militants de la CNT. Així en tot un fosc assumpte d'exportació de lingots de plata, monedes d'or, esmeraldes, rubís, pedres precioses, etc... que es feu a mitjans de novembre de 1936, on hi participen també 5 vehicles procedents de la Casa de la Moneda de Madrid i que tenia com a finalitat la compra d'armes, apareixeran crítiques insidioses de com s'ha utilitzat aquesta riquesa. Però no serà fins després dels fets de maig que també s'incoarà un sumari sota el nom de "Cas Assens"⁽³⁵⁾.

Aquestes acusacions no trascendien lliurament a l'opinió pública, ni inclús tenien una directa conseqüència política fins que es produïren els fets de La Fatarella el mes de gener de 1937.

El 26 de gener de 1937 hi hagué uns enfrontaments a causa de la col·lectivització de les terres que produïren víctimes, punt que analitzem posteriorment, però és a la Junta de Seguretat Interior de Catalunya on es palesen unes acusades diferències pel que fa a l'actuació de les Patrulles de Control.

Els fets de La Fatarella són analitzats el dia 29 de gener en una reunió que presideix el conseller Artemi Aiguadé (ERC), amb l'assistència del Secretari General Aureli Fernández (FAI), d'Eroles (FAI), Coll (POUM), Tomàs Fàbregas (ACR), Gil, Guinart (ERC), Pons (ERC), Rebull (POUM), Rodríguez Salas (PSUC) i Sala (UGT).

En la reunió s'aporta una "impressió personal" escrita per Tomàs Fàbregas en què a més d'afirmar-se que

"l'ocorregut no és cap problema Sindical"⁽³⁶⁾, s'afageix "Ara bé, crec oportú subratllar la conveniència de que l'aplicació del Decret de col·lectivitzacions sigui duta al camp català amb tota mena d'atenció i ductilitat. El cas de La Fatarella es reproduirà. I es reproduirà perquè per més bona voluntat que posin les organitzacions, aquestes fracassaran si no es té la precaució d'eliminar tots aquells elements provocadors que aprofiten tota avinantesa per a sabotejar l'obra immensa del proletariat, interessats en què la nau de la Revolució no arribi mai més a bon port".⁽³⁷⁾

Aquesta interpretació coincideix amb la que fa el Secretari General, Aurelio Fernández, "els fets de la Fatarella són obra de gent reaccionària i que fets d'aquesta mena, tinguin on tinguin lloc, sempre seran obra de facciosos".⁽³⁸⁾

En la seva intervenció, Rebull, remet a l'informe que presenten Climent del PSUC i Oller d'ERC, delegats de la Junta de Seguretat Interior (comarques), que foren avisats desde Gandesa per a que es traslladessin de Tarragona a La Fatarella.

Els al·ludits Climent i Oller arriben al poble de La Fatarella el 25 de gener, on "pogueren observar que en les patrulles hi havia una gran influència d'elements de la CNT i que a més hi havia elements de Mora la Nova, Ascó, Gandesa, Pinell de Brai, Corbera d'Ebre, Mora d'Ebre i de molts altres pobles, així com els d'Investigació de Tarragona, al front dels quals anava Gutiérrez".⁽³⁹⁾

En arribar al poble per la part del cementiri senten uns trets "en entrar allí veieren vuit camperols morts, la sang dels quals rajava encara calenta"⁽⁴⁰⁾, a la capella del costat hi havia 48 pagesos detinguts i custodiats pels de Patrulles de Mora i Ascó.

Aquests els manifesten que els executats s'havien entregat, aleshores "Aracil, home de confiança d'Eroles"⁽⁴¹⁾ els prohibeix continuar l'interrogatori "que a les bones o a les males li ho impedirien"⁽⁴²⁾. Els hi diu que els del

poble "els havien tirotejat i causat dues baixes"⁽⁴³⁾.

Responsabilitzen, Climent i Oller, dels fets del dia 25 -i els més luctuosos encara del 26- a que "la col·lectivitat s'incautà no solament de les terres dels facciosos i no solament retingueren les terres... sinó que també les dels parcers i mitjers que feia vint o trenta i fins quaranta anys que cultivaven, i que ara la revolució les hi havia conquerit per ells".⁽⁴⁴⁾

Concloen l'informe dient "creiem que d'haver-s'hi en viat policies, en lloc de patrulles, s'hauria evitat un dol per aquell poble, explotats anys i anys pel caciquisme".⁽⁴⁵⁾

Es aleshores quan en explicar la seva gestió, el Conseller Aguadé fa constar "que no va ésser ell qui va donar l'ordre de que anessin a La Fatarella les Patrulles de Control".⁽⁴⁶⁾

Hi ha propostes per anar a la creació d'un Cos Únic d'Ordre Públic en que no s'arriba a cap acord. El cert és però que es responsabilitza a les Patrulles de Control de l'ocorregut a La Fatarella, terme que no és acceptat de cap manera pels membres de la CNT-FAI.

De forma extraoficial es dóna la notícia que "els elements de Patrulles de Control pertanyents a la UGT han pres l'acord de retirar-se".⁽⁴⁷⁾

Aleshores les Patrulles de Control fou quan foren més qüestionades, dins els propis rengles de la CNT es dubtava de l'eficàcia de la seva actuació, però encara resistirien a l'ordre de dissolució.

L'ordre de dissolució havia estat donada pel Conseller d'Ordre Públic el 4 de març de 1937, quan encara tot l'eco que havien ocasionat "els fets de La Fatarella" no s'havia apagat. El decret especificava una reorganització de tots els cossos armats i el desarmar tot individu que no tingués la deguda autorització o llicència.

Per part confederal creien que el decret implicava "reducir a la impotencia al pueblo y, por consiguiente,

desarmar a la revolució"⁽⁴⁸⁾, la crisi no saltaria a la llum pública fins després de la sortida d'una reunió de Consell del Govern de la Generalitat el 26 de març. Crisi que tardaria un mes a resoldre's!

La FAI va oposar-se al decret, també el 17 de març la Federación Local de Grupos Anarquistas demana s'anul·li el decret de dissolució de les Patrulles de Control i que posteriorment a una depuració dels Cossos Armats -es reparteixin les conselleries segons les forces corresponents a les organitzacions sindicals i polítiques- pot solucionar-se el problema⁽⁴⁹⁾.

La dissolució de les Patrulles de Control era el repte quan el control real de la reraguarda. Per un cantó la CNT es trobava en la contradicció que tot i condemnar la seva actuació estava presonera, puix temia que la seva dissolució minvés el seu poder. Majoritàriament la FAI estava pel seu manteniment, pel "proletariat en armes". El POUM començava a sofrir la persecució política, havien aparegut diversos manifestos en què es deia que estaven "venuts als feixistes"⁽⁵⁰⁾, si per una banda intentava convertir-se en un aliat de la CNT-FAI, tant per estratègia defensiva com per provar d'influir en la seva actitud política, per una altra es trobava que ni la CNT ni la FAI no es fiava d'un partit que no solament qualificaven de demagog sinó que alhora condemnava sense reserves l'actuació de les Patrulles de Control.

Lògicament tant ERC com el PSUC estaven per la seva dissolució per anar vers un cos únic de seguretat. Igualment la UGT.

Al nou govern de 26 d'abril la CNT-FAI passava de tenir tres conselleries a tenir-ne quatre, però certament "la solució dada a la crisis fue de tipo nominal".⁽⁵¹⁾

La Junta de Seguretat va desaparèixer, però decrets paral·lels als emanats pel Govern central d'anar vers un cos únic, encara que inicialment acceptats, no es duïen a

la pràctica. Els fets de maig es produïren abans de la conclusió de cap acord d'execució.

Els fets de maig van ser el cop definitiu per a les Patrulles de Control. El govern central altre cop s'atorga l'ordre públic a Catalunya. Eroles és destituït com a cap dels serveis d'Ordre Públic. El dia 9 de juny per decret de la Generalitat foren finalment dissoltes les Patrulles de Control.

L'època de les patrulles armades havia desaparegut, els registres o detencions que en el futur es produïssin serien obra de mecanismes nascuts a partir de l'Estat.

El comitè, grup o patrulla amb possibilitat d'actuació autònoma podria aparèixer de forma esporàdica, sempre però a la defensiva i amb la condemna de tots els grups socials i polítics i amb actuació dels aparells jurídics republicans.

Manuel Escorza del Val i els serveis d'Investigació

Els Serveis d'Investigació de la CNT-FAI funcionaren paral·lelament a la Junta de Seguretat Interior que també controlaven homes de la CNT-FAI, els al·ludits Aurelio Fernández i Josep Assens, els qui posteriorment s'inicia com a cap de Serveis Dionís Eroles.

L'acord de la seva fundació neix dels comitès regionals de la CNT, FAI i JJLL a més del comitè peninsular de la FAI. Segons Garcia Oliver fou sota pressió de Lluís Companys que exigia un millor control de la reraguarda, al qual "no hicimos caso cuando vino a exigirnos que matáramos los fantasmas del robo y del asesinato".⁽⁵²⁾

El cap d'aquest servei d'Investigació fou Manuel Escorza del Val, estava instal·lat al darrer pis de la casa de Cambó. Cal afegir encara que el Comitè de Defensa Confederal de Barcelona, amb delegacions a tots els barris, tenia la seva seu també a la Via Laietana, 32-34, entresol.

La seva missió és, però, segons Federica Montseny

"el descubrimiento y localización de los agentes fascistas, españoles, italianos y alemanes, que habían podido quedar en Barcelona, camuflados entre la población".⁽⁵³⁾

El Servei d'Investigació hauria quedat com un de tants organismes de caire similar que funcionaren a Catalunya durant el període revolucionari i la guerra civil, però fou Escorza qui li donà una rellevància tal que d'ell s'ha arribat a escriure "Mentor de los sectores más violentos, imponía con frecuencia sus decisiones y, obstinado y tiránico, acabó por manejar los resortes de la revolución libertaria".⁽⁵⁴⁾

Aquest judici podria creure's massa dur emittit per un publicista, com Benavides, que militava en una organització oposada a la FAI. Però fixem-nos quin emetrien els seus propis companys sobre Manuel Escorza, fill d'un militant cenetista del Sindicat de la Fusta, que havia sofert poliomielitis en la infància i era quelcom contrafet.

Després de lloar-ne la seva gestió tan en afers interns com a l'estranger⁽⁵⁵⁾, escriu Federica Montseny "hubo aspectos que siempre me produjeron cierta inquietud, por no decir angustia. Para muchos, Escorza fue el Szerjinsky⁽⁵⁶⁾ de la revolución española. Era un revolucionario incorruptible e implacable".⁽⁵⁷⁾

Escorza va plantar cara junt als seus col·laboradors immediats Minué i el portuguès Germinal de Sousa⁽⁵⁸⁾ als grups de Defensa, a les Patrulles, al propi Comitè de Milícies Antifeixistes. Així podem veure els judicis que fa Garcia Oliver⁽⁵⁹⁾ "Manuel Escorza, aquel tullido lamentable, tanto de cuerpo como de alma, al que hicieron responsable de la Comisión regional de Investigación, procedía de las Juventudes Libertarias. ¿Fue Fidel Miró quien lo propuso? ¿quién demonios empujaba para que todos juntos terminásemos en un baño de sangre?"

En una declaració de J. Batlle Salvat⁽⁶⁰⁾, de 24 d'agost de 1941, el qui era un destacat ex-membre de la CNT, de la

Comissió Pro-Presos, ex-membre de l'Oficina Jurídica etc., afirma que "antes de Febrero de 1936 sabe que hubo una entrevista entre los destacados elementos de la CNT, Durruti, Ascaso y Garcia Oliver y Aurelio Fernández en la cervecería alemana (...) y Don José Luis de Prat (...) como representante del bloque de derechas para tratar de la abstención de la CNT en las elecciones de 1936". En una ampliació de les declaracions a 28 d'agost de 1941⁽⁶¹⁾, afegeix "por haber sido amigo del Sr. Prat, que este Sr. fue víctima de un registro que le hizo Escorza, individuo de la FAI el más sanguinario de los que en Cataluña existían seguramente, que tenía sus despachos en los altos del Comité Regional (...) de Prat después de este registro fue detenido por el Escorza, conducido al Comité Regional y después cree que a la Aeronáutica siendo asesinado por el tal Escorza y habiendo resultado totalmente infructuosas las gestiones que inmediatamente hizo el declarante y Aurelio Fernández para libertarle, negando Escorza libertarle".

Escorza s'enfrentava a tots i a tot, aquest home imbuït d'un paper messiànic va impactar tothom que en el curs de la guerra va tractar-lo.

El militar republicà Vicenç Guarner ens explica d'ell "tanmateix, ja entrat el 1937, el Sr. Argila, amb el seu cotxe i tot, desaparegué de manera misteriosa. Fou buscat inútilment, i gairebé vaig poder tenir la certesa que els seus assassins pertanyien al grup secret de la FAI, que dirigia l'esguerrat criminal que era Escorza, i que l'havien fet desaparèixer a causa d'envejoses sospites".⁽⁶²⁾

Josep Sanabre, capellà i historiador, de prestigi indubtable, fou detingut i dut a Can Cambó on mantingué "un duel dialèctic amb Escorza, un dels capitostos més sanguinaris, de qui ens ha dit Miquel Ferrer, Secretari General de la UGT durant la guerra, que a Horta omplí un pou de cadàvers. Doncs bé, Sanabre, tot proclamant amb orgull la seva condició de capellà i que les seves conviccions no

les hi podria llevar -la vida sí-, igual que passava amb l'interlocutor (Escorza), aconseguí d'ésser alliberat en tres dies"⁽⁶³⁾; fets que ens ajuden a perfilar encara més la personalitat d'un dels homes considerat prototipus dels dirigents dels "homes d'acció".

-L'Oficina Jurídica-

Un dels temes que sovint s'ha obviat en tractar la guerra civil a Catalunya és l'anàlisi de la justícia revolucionària.

Ens referim a aquella nascuda i generada sota el de termini del poder popular. Entre les diverses institucions que aparegueren destaca el silenciament que s'ha fet sobre l'Oficina Jurídica. Gens estrany si tenim en compte que en el sí de la pròpia revolució va ser suprimida i posteriorment foren encausats i empresonats els qui n'havien format part.

Els dies següents a l'aixafament militar sediciós, el Palau de Justícia estava sense actuar. Per un cantó l'explosió de violència tenia atuïts tots els organismes judicials, per una altra part la nova societat revolucionària hauria de crear els seus propis sistemes legals.

Aleshores apareix l'advocat de la CNT, Angel Samblancat, que proposa a l'organització confederal l'ocupació del Palau de Justícia per a què passés a dependre del Comitè de Milícies Antifeixistes, "extendimos una orden de allanamiento de sus dependencias, custodiadas por retenes de la Guardia Civil, con el pretexto de hacer un registro en busca de armas. Franqueada la entrada por la guardia, los milicianos que acompañarían a Samblancat se quedarían allí"⁽⁶⁴⁾.

Efectivament l'onze d'agost de 1936, Angel Samblancat s'havia possessionat del Palau de Justícia⁽⁶⁵⁾. Ell ma

teix escribí expressament el relat per a l'obra oficialista de José Peirats "La CNT en la revolución española" de per què va crear-se i com va funcionar, en el seu llarg relat recollim algunes de les seves frases que per cert, no coincideixen amb les que donà Abad de Santillán com a pretext per a ocupar el Palau de Justícia "hacer un registro en busca de armas", ni tampoc en les que ell mateix va dir a la premsa quan es va realitzar l'acció:

"Enteradas las milicias antifascistas de la CNT y FAI que ciertos elementos pretendían irrumpir en el Palacio de Justicia con el propósito de hacer unos destrozos, o bien de apoderarse de algo que les interesaba, han acordado evitarlo cueste lo que cueste, y al efecto decidieron acudir hoy los militantes de estas dos agrupaciones y, juntamente con la Guardia Civil de servicio en este edificio, estar preparados a su defensa, pues los elementos que me acompañan son los primeros interesados en que no se estropee nada y que se conserve todo".⁽⁶⁶⁾

En la seva versió per a l'obra esmentada d'en Peirats escriu: "...se ha de fumigar esa madriguera de reptiles, quiera o no quiera la Generalitat. A propósito, ¿por qué no te haces cargo tú de aquel caserón? Te extendemos el correspondiente oficio en seguida. Echanos de allí a todas las ratas. Ampárate en el personal nuevo que hayas de menester. Te vas a la Barriada Centro y Orts⁽⁶⁷⁾ pondrà a tu disposición 30 fusiles. ¿Tienes bastante? que te den los que quieras (...) Me erigía el pueblo en armas, árbitro de la justicia de Cataluña; y había de hacerse su voluntad. Me uní en el Paralelo a la veteranía de la barriada del Centro⁽⁶⁸⁾ y me encaminé al Palacio de Justicia (...) Para borrar hasta del cristal de nuestros coches el nombre de Comité superior de Justicia catalán, que escandalizaba a las beatas del leguleyismo, se constituyó, por decreto del gobierno de la Generalidad, la Oficina Jurídica (...)

Al pasar yo al Tribunal extraordinario, que tomó en

mano robustamente el fuero militar, me sucedió en la Presidencia de la Oficina Jurídica Eduardo Barriobero"⁽⁶⁹⁾.

L'actuació de l'Oficina Jurídica mai no ha estat defensada per ningú a excepció del propi Eduardo Barriobero⁽⁷⁰⁾ que alhora contradeia la declaració d'intencions inicials que en el seu moment va fer Angel Samblancat, així en un article publicat a "El Diluvio", 4-X-1936, deia "Se ha quemado mucho papel inútil..., doscientas, trescientas, acaso mil toneladas. Toda la historia falsa y trágica de los hombres fuertes, de los verdaderos revolucionarios, que plumas concellerescas habían escrito en papel de oficio. Se canceló todo lo pasado. Borrón y cuenta nueva."

L'any 1937, el mes de setembre, en Marian Rubió i Tudurí va tractar sobre el funcionament de la Justícia a Catalunya durant els priems mesos de la guerra civil⁽⁷¹⁾ on d'una forma força prudent s'explicava com funcionà l'Oficina Jurídica des del 17 d'agost al 18 de novembre de 1936, data en què fou dissolta.

En ells es diu que els representants de la CNT a l'Oficina Jurídica anaven disposats al següent: "A) Suprimir tota tramitació B) A fer pagar els deutors C) A ésser jutjadors de classe, però de la classe treballadora"⁽⁷²⁾.

L'Oficina Jurídica fou legitimada, davant el fet consumat de l'ocupació del Palau de Justícia, per un decret del Govern de la Generalitat de 17 d'agost de 1936⁽⁷³⁾, i començà un període que del propi cantó republicà s'ha arribat a definir com "la creación más vejatoria con que se afrentó a la justicia"⁽⁷⁴⁾.

Els lletrats que es possessionaren del Palau de Justícia van ser a més d'Angel Samblancat, i posteriorment Eduardo Barriobero, Antonio Fernández Ros que va actuar de secretari de Barriobero, Jesús Argemí Melià ex-auxiliar del jutjat núm. 5 que tingué un destacat paper, Carles Villarrodona, Antonio García Poblaciones, i Ricard Gordó Fornés. També assistiren en diversos processos Joan Rosiñol,

José María Ramírez, Medina, Boixareu, Merino, Cordero Bel.

Hi hagué dos enllaços de la CNT en l'Oficina Jurídica, Antoni Devesa Bayona i Josep Batlle Salvat que formant part del Comitè Pro-Presos abans de la guerra i en funcions d'informadors en el període que aquesta existí ens són d'una extrema utilitat per les múltiples declaracions que a la postguerra efectuaren⁽⁷⁵⁾.

Les declaracions efectuades per Batlle Salvat expliquen de forma fefaent, i encara amplien, les raons de la dura condemna que es fa de l'Oficina Jurídica.

Batlle Salvat fa declaracions el 24 d'agost de 1941, el 28 d'agost, el 30 d'agost, el 9 de setembre⁽⁷⁶⁾. De les seves paraules contrastades amb els altres informes citats pot deduir-se que la seva estada al Comitè Pro-Presos prové de la detenció que sofrí el 3 de desembre de 1922 en ser acusat de l'autoria d'un atemptat al carrer Calàbria xamfrà Diputació de Barcelona, en què un vigilant, Pasqual Laporta va morir i foren ferits un guarda de seguretat, un altre vigilant i un xofer.

La seva tasca com a secretari del Comitè Pro-Presos era estudiar "las causas en que estaban procesados los individuos de la CNT y repartirselas a los letrados que le parecían más apropiados para el asunto entre los diez y siete que tenía a su servicio en Madrid y Barcelona"⁽⁷⁷⁾.

Entre aquests lletrats esmenta Barriobero, com a "más capacitado", també a Vilarrodona, Abel Belilla, Serrano, Batanero, Julio Gimeno, Cabestany, Sierra Valverde, Hernández, Oms, Medina, Fernández Ros, Ignacio de Emilio, Angel Samblancat. Com veiem alguns els retrobem a l'Oficina Jurídica.

Entre les moltes informacions, sobre joies i metalls nobles, diu "guárdandose las joyas en una caja del Colegio de Procuradores guardando las llaves Devesa"⁽⁷⁸⁾, esmenta també la relació que tingué amb l'afer dels maristes i els seus viatges a França "para que pudieran salvarse"⁽⁷⁹⁾.

En les seves declaracions fa aparèixer una informació que cal reproduir, la que es refereix al seu encontre a Perpinyà amb Barriobero, Devesa Bayona i Cordero Bel que anaven a Lió per a dipositar un fons de diner i joies al Crèdit Lyones. "En la caja a nombre del declarante se ingresaron ciento ochenta y siete mil francos, mil cuatrocientos dólares, cien libras esterlinas, y veinticinco a treinta monedas de oro"⁽⁸⁰⁾

Per aquesta causa fou processat i detingut per la República, que obrí sumari a tots els inculpats⁽⁸¹⁾.

Pel que fa a Antoni Devesa Bayona, havia estat detingut posteriorment a un atracament a ma armada comès a Terrassa a finals de 1923 en què morí un somatenista. Condemnat a mort fou posteriorment indultat. Dirigí el comitè pro-presos a partir de juliol de 1936, en ell trobem a Josep Aracil Cortés que també havia participat en l'esmentat atracament de l'any 1923⁽⁸²⁾. Devesa que fou inspector de Presons a partir de finals de 1936, també inclòs en la detenció per robatori i fuga de capitals, quedà en llibertat com la resta dels encausats en el Sumari núm. 485 bis, de 1937. En les seves declaracions davant el Fiscal de la Causa General, 12-desembre-1940, corrobora les dades citades⁽⁸³⁾.

L'Oficina Jurídica fou liquidada per un Decret del que aleshores era Conseller de Justícia, Andreu Nin, el 20-XI-1936. El criteri que sobre ella es tingué queda reflectat en aquestes paraules "Dominava el Palau de Justícia un Comitè, presidit per l'advocat federal Eduardo Barriobero, que actuava sense gaires miraments, no sempre amb pulcritud i que havia inspirat més terror que no respecte"⁽⁸⁴⁾.

La CNT condemnà amb el seu silenci l'expulsió de la seixantena de milicians armats que s'havien apoderat del Palau de Justícia i havien creat l'Oficina Jurídica. Prou que se'n dolia Eduardo Barriobero en dir⁽⁸⁵⁾ "y nada más sino lamentar el abandono en que la organización me ha dejado (...). Lo lamento por la organización que, aun cuando

yo hubiera sido culpable de algo, tenía la obligación de asistirme como yo la he asistido con mi toga, con mi pluma, con mi actuación parlamentaria y con mi dinero durante 35 años".

Finalment incluim alguns documents signats per l'Oficina Jurídica incautats a la Justícia Republicana pel règim franquista i afegits a tota la documentació que tracta de la mateixa⁽⁸⁶⁾:

Un del 24 d'agost de 1936 signat per Antoni Devesa és un comprovant de "Eduardo Barriobero [ingresa] en la Caja Autónoma de la oficina Jurídica del Palacio de Justicia la cantidad de dos mil seiscientas setenta y cinco pesetas recibidas como donativo del patrono Francisco Civit Rull y el obrero Diodoro Font Sabaté para estos menesteres"⁽⁸⁷⁾. Del mateix dia i signant un altre amb "la cantidad de cuatrocientas cincuenta pesetas como donativo hecho por el ciudadano Eugenio Raymundo por habersele resuelto satisfactoriamente la reclamación que había formulado Juan Saldés"⁽⁸⁸⁾.

Un de 4 de setembre de 1936, signat per la comissió, Joaquín Albert, A. Roquerías (?), José Albert, Alber Fusté i Dolores Muro, en què es dóna constància d'haver rebut "la cantidad de DIEZ MIL PESETAS, que pertenecen a los camaradas de una Sociedad de Mutualidades de Ambos Sexos que ostenta un nombre cavernícola" [sic]⁽⁸⁹⁾.

L'ordre de dissolució de l'Oficina Jurídica fou acceptada per totes les organitzacions sindicals o polítiques.

No és estrany que en treure amb un escamot armat la seixantena de milicians que hi havia instal·lats al Palau de Justícia ploguessin les acusacions de tota mena cap el qui n'era responsable, Eduardo Barriobero. De xantatges a extorsions i de foscos assumptes en quant als detinguts sense per això anar més enllà.

No seria fins després de maig de 1937 quan s'endeguessin endavant sumaris per actuacions passades (El règim

franquista utilitzà només part de la mateixa, sense indicar però que la font inicial era la justícia republicana).

Eduardo Barriobero en donar notícia de la seva dimissió [sic] de la presidència de l'Oficina Jurídica, va dir a la premsa "haber fallado más de 6.000 asuntos, de haber entregado a las milicias la cantidad de 850.000,- pts. (...) tenía 60 milicianos que por su edad o condiciones físicas no podía estar en el frente"⁽⁹⁰⁾.

Pocs dies després una nota de la Conselleria de Defensa desmentia Barriobero pel que fa a l'entrega de diners a les milícies⁽⁹¹⁾.

En definitiva era el tancament a una forma nova d'aplicar la justícia que no va ser sinó caure en tots els abusos que es volien evitar i encara una conclusió feta des de dins de l'experiència judicial i abans que noves causes s'afegissin a l'actuació de l'Oficina Jurídica "¿quantas reclamaciones injustes i abusives foren emparades per Barriobero i els seus expeditius col.laboradors? No hi ha estadístiques. Ni interessen, perquè constataríem amb elles dos fets axiomàtics: que l'home és fal.lible i que són indispensables les garanties processals per reduir l'arbitrarietat i l'error judicial"⁽⁹²⁾

-Tribunals Populars-

Amb la nova situació revolucionària, en el camp de la justícia, com en d'altres camps, es produí un buit important tant en l'ordre legislatiu com en el normatiu per tal de jutjar els delictes polítics i socials amb la nova situació revolucionària i de guerra civil. Com a conseqüència dels fets de juliol el concepte tradicional de justícia va trontollar i la commoció va penetrar a tots i cadascun dels organismes i institucions de l'Administració de Justícia de Catalunya. Per tant el govern Central i el de la Generalitat es van veure amb la necessitat de promulgar una sèrie de decrets, cobrint buits, i configurant un nou marc legislatiu i normatiu al mateix temps que prenien la iniciativa intentant reconduir i controlar situacions com les produïdes a Barcelona, amb l'ocupació del Palau de Justícia de Barcelona i la següent creació de l'Oficina Jurídica dirigida per Eduardo Barriobero.

Aquesta no era la única situació que es tenia que reconduir perquè en la fragmentació de poder que es produí arreu de Catalunya alguns dels nou poders revolucionaris locals ja havien cobert aquests buits, format els seus propis tribunals de justícia i havien començat a funcionar amb normatives marcades per les pròpies autoritats revolucionàries i el criteri dels propis membres del Tribunal cap dels quals tenia cap relació ni amb la carrera judicial ni amb el món de l'advocacia. Aquest seria el cas del Tribunal Popular de Lleida creat pel propi Comitè de la capital de la Terra Ferma. Més endavant analitzarem en detall la seva actuació.

La Generalitat mitjançant el seu govern promulgà a finals d'agost un decret de la Conselleria de Justícia⁽⁹³⁾ del 24 d'agost de 1936⁽⁹⁴⁾ pel qual es creaven uns Tribunals especials, amb el nom de Jurats Populars, que funcionarien dins les Audiències Provincials de Catalunya, per a

la repressió del feixisme i regint-se pel Codi de Justícia Militar.

Quatre dies després un decret del 28 d'agost ⁽⁹⁵⁾ amplià les comptències dels Jurats Populars per a la repressió del feixisme amb tot allò que feia referència als delictes de rebel·lió i sedició, contra la seguretat exterior de l'Estat comesos des del dia 17 de juliol de 1936. Aquests jurats eren integrats per un President i dos Ajudants, Magistrats, amb caràcter de Jutges de Dret, a més de dotze jurats representants dels partits i sindicats amb clara militància antifeixista. També hi havia dotze jurats suplents amb les mateixes característiques.

A la pràctica els Jurats Populars es van limitar a jutjar causes per rebel·lió militar activa de caps i oficials de l'exèrcit que s'alçaren en armes el 19 de juliol. Aquests jurats actuaren gairebé cada dia fins la creació dels Tribunals Populars el mes d'octubre, jutjant als militars de la guarnició de Barcelona implicats en la revolta. Per aquest motiu analitzarem la seva actuació en un apartat concret dedicat a la repressió contra els militars.

Precisament l'existència d'un sol Tribunal Popular amb jurisdicció només per als delictes directament relacionats amb la rebel·lió militar del 19 de juliol, l'existència de l'Oficina Jurídica, el buit legislatiu i judicial, portava a un autèntic desordre que calia solucionar. Calia centralitzar i unificar l'administració de Justícia ja que l'opinió pública, sobretot la premsa, atacava en termes cada cop més durs als qui es prenien la justícia per la seva mà i instaven a que s'acabés amb aquesta situació. La creació, doncs, dels Tribunals Populars, la posterior dissolució de l'Oficina Jurídica fou un pas molt important que empenqué el nou Consell de la Generalitat constituït el 26 de setembre amb la figura de Josep Tarradellas com a Conseller primer, per normalitzar l'activitat judicial. Un dels homes claus per aquesta normalització fou Andreu Nin,

dirigent del POUM i Conseller de Justícia en el nou Consell⁽⁹⁶⁾, ja que a la seva personalitat de dirigent obrer juntava el fet de que no tenia cap lligam amb Eduardo Barriobero, cap de l'Oficina Jurídica del Palau de Justícia. A més a més també era l'home clau per fer front al regne de Tàifes que representava Lleida i on el POUM hi tenia una presència preponderant. Per solucionar aquest problema s'ha d'entendre el viatge que Tarradellas i Nin hi feren a finals de setembre⁽⁹⁷⁾ i que pel que fa a l'aspecte judicial fou un èxit i el Tribunal Popular de Lleida s'arreglaria al ritme de la resta de tribunals populars de Catalunya.

El Consell de la Generalitat aprovà el decret de creació dels Tribunals Populars el dia 13 d'octubre⁽⁹⁸⁾. El primer que feia aquest decret era reduir el poder dels Jurats Populars creats pel decret del 24 d'agost a jutjar els delictes de rebel·lió militar activa comesos pels militars i els limita exclusivament a aquesta tasca. Els nous tribunals són els competents per jutjar els delictes classificats en dos tipus: a) els que directament o indirectament van contribuir a l'acció militar, i b) els denominats contrarevolucionaris.

Es considerava contrarevolucionari tot acte contra la nova organització político-social o que intenti pertorbar l'ordre jurídic establert, concretament es citen com activitats contrarevolucionàries⁽⁹⁹⁾: La rebel·lió armada, l'espionatge, el sabotatge, l'activitat terrorista, la propaganda contrarevolucionària i l'activitat derrotista. Finalment, en cas de falsa denúncia, el denunciant incorrerà en la mateixa responsabilitat i pena que hauria correspost al delicte falsament imputat.

La funció dels Tribunals Populars era, doncs, la investigació i la depuració dels elements considerats perillous de la reraguarda, a la vegada que havien de vetllar per una recta aplicació de la justícia i per la desaparició dels incontrolats. En aquest aspecte, cal destacar que en el

preàmbul del Decret es citen com activitats terroristes prendre's la justícia per compte propi, efectuar registres domiciliaris sense autorització, etc.

El procediment d'actuació es basava en una denúncia (verbal o escrita) davant el secretari del Tribunal del lloc corresponent. En cas de ser acceptada la denúncia, s'havia de procedir a la detenció dels inculpats o, si no eren presents, podien ser jutjats en rebel·lia. En total foren creats 7 Tribunals Populars, 4 a Barcelona i un a ca_uda una de les ciutats de Girona, Lleida i Tarragona. Cada Tribunal estava integrat per un president i vuit membres, pertanyents un al PSUC, un a la FAI, un al POUM, un a l'ERC, un a la CNT, un a la UGT, un a ACR i un a la UR. El president tenia que ser llicenciat en Dret i els membres del jurat eren designats a sort pel president del Tribunal d'una llista de setze persones presentada per les organitzacions polítiques i obreres esmentades. L'acusat podia nomenar defensor i en cas de no voler-ne i al mateix temps no defensar-se ell mateix qualsevol ciutadà amb plena capacitat civil podia sol·licitar al Tribunal de fer les funcions de defensor, i el Tribunal havia de decidir si ho estimava procedent.

Al publicar-se el decret fou suspesa l'actuació del Tribunal Popular Especial, tot i que posteriorment continuà la seva tasca contra els caps i oficials revoltats. El dia 23 d'octubre tornà a actuar contra set oficials del quarter de Sant Andreu.

La composició dels Tribunals Populars fou publicada al DOG el 24 d'octubre i en el cas dels 4 Tribunals de Barcelona era la següent ⁽¹⁰⁰⁾:

Primer Tribunal

President: Josep Pérez Martínez

Suplent: Jacint Duran i Gispert (El 23 de novembre substituït per Josep Torredemer)

Fiscal: Sergi Balada i Gual (POUM)

Suplent: Antoni Guàrdia (El 23 de novembre substituït per Antoni Juan i Bravo)

-Segon Tribunal

President: Jesús Pinilla (ERC)

Suplent: Josep Boronat i Recasens (ERC)

Fiscal: Gabriel Mur i Castan

Suplent: Marià García i Villas

-Tercer Tribunal

President: Ramon Palazón i Bertran

Suplent: Miquel Tolosa i Martret (ERC)

Fiscal: Adolf Bueso i García (POUM)⁽¹⁰¹⁾

Suplent: Joan Ferrer i Salleras (El 23 de novembre substituït per Joan Solé)

-Quart Tribunal

President: Eduard Sanjuan (CNT)

Suplent: Segimon Pérez i Verdú

Fiscal: Marià Viñuelas i Fariñas

Suplent: Joaquim Seoane i Rossell

El mateix dia del nomenament de presidents i fiscals fou publicada una ordre complementària per la què els quatre Tribunals Populars eren competents per actuar en fets als quals es referien els articles primer i segon del decret, o sigui, els que directament o indirectament contribuïen a l'acció militar i els denominats contrarevolucionaris.

Sobre quins foren els jurats que formaren aquests tribunals la informació és més escassa i a més la composició dels mateixos anà canviant. Tot i això tenim l'acta de constitució dels vuit jurats del Tribunal número 2 en sorteig celebrat el 28 d'octubre. Foren els següents: Joan Martí Peri (POUM); Josep Ventura Ferrer (CNT); Josep Prieto Fleire (FAI); Francesc Viladomat Morales (PSU); Jaume Sibina Riera (UGT); Josep Faro Goset (ERC); Josep Garriga Garriga (ACR) i Albert Pujolar Valencia (UR)⁽¹⁰²⁾.

El dimarts dia 27 d'octubre, al Saló de Vistes del Tribunal de Cassació de Catalunya van prendre possessió

els nous presidents, fiscals i jurats dels quatre Tribunals Populars de Barcelona. Immediatament els Tribunals es van posar a funcionar.

No disposem de dades per poguer avaluar quantes persones foren jutjades pel conjunt dels quatre tribunals en el temps que actuaren, però si que disposem de més dades sobre les persones que després d'ésser jutjades ⁽¹⁰³⁾ i condemnades a la pena capital foren finalment afusellades al Castell de Montjuïc. La major part dels encartats ho foren en virtut de la seva col.laboració directa o indirecta amb els fets del 19 de juliol o per la seva militància o adhesió a partits com la CEDA, Falange Española, Partido Nacionalista Español, Renovación Española, carlins, monàrquics, etc. Hem localitzat que entre els mesos de novembre de 1936 i febrer de 1937 foren afusellades 40 persones per sentència d'algun dels quatre Tribunals Populars de Barcelona. De setze dels executats coneixem el Tribunal que els condemnà. Deu ho foren pel núm. 1; dos pel núm. 2; un pel núm. 3 i tres pel núm. 4. Un d'aquests tres sentenciats i executats era el prior del convent dels Carmelites d'Olot, Ferran Llovera, afusellat el 22 de novembre. Els afusellats per sentència del Tribunal núm. 2, ho foren el 7 de febrer de 1937 i eren dos militars implicats en una xarxa d'espionatge. D'aquests 40 afusellats, tres no tenien la residència a Barcelona-capital. Eren de Moià, Monistrol de Montserrats i la Torre de Claramunt.

De les sentències de mort dictades no totes ni de bon tros foren executades. El primer indult que el govern de la Generalitat va concedir en relació als fets de juliol fou aprovat a la reunió del Consell del dia 8 d'octubre ⁽¹⁰⁴⁾ a proposta d'Andreu Nin, Conseller de Justícia. L'indultat era el tinent Carmelo Espeleta Sancho, condemnat a mort pel Jurat Popular de Barcelona. Ara bé. per tal d'evitar l'excessiva aplicació de la pena de mort es promulgà un decret el 24 d'octubre ⁽¹⁰⁵⁾ pel què es creava un organisme per

tal d'examinar les sentències condemnatòries de mort, integrat pels presidents dels Tribunals Populars de Barcelona, actuant de president el de més edat. En el cas d'una sentència dictada per un Tribunal Popular que no actui a Barcelona, el president d'aquest tribunal formarà part de l'ementat organisme. Aquest organisme, després d'examinar les sentències, havia de presentar un informe al Conseller de Justícia dins el terme de 24 hores. Aquest ho havia de comunicar al govern de la Generalitat, perquè decidís allò que cregués més just. L'endemà mateix de la publicació d'aquest decret en el DOG eren publicades les commutacions de 6 penes de mort (106).

Amb la crisi del govern Tarradellas encetada el 13 de desembre, Andreu Nin fou substituït per Rafael Vidiella de la UGT. La política del nou Conseller de Justícia fou més moderada, amb la revisió immediata de moltes de les causes, especialment les que comportaven la pena de mort. El Decret de 5 de gener responia a aquesta nova política modificant l'actuació dels Tribunals i donant molt més àmplies facultats al Conseller. Aquest Decret representà una modificació substancial ja que es tornà a redactar íntegrament tot el Decret de creació. Una de les coses que el Decret suprimia era l'Organisme informador, veritable Tribunal de revisió de les sentències de mort que dictaven els Tribunals Populars. Ara, en el cas que la sentència imposada fos la pena de mort (107), "El President del Tribunal preguntarà als membres si procedeix o no sol·licitar la commutació d'aquella per la immediata inferior. Si l'opinió de la majoria fos favorable a la commutació, aquesta serà ferma". Però si el Tribunal es refermava en la seva sentència a mort, aquesta no podia executar-se sense comunicar-ho prèviament al Govern de la Generalitat.

Aquests tribunals actuaren fins el primer de maig de 1937 quan per una ordre del ministre de Justícia del govern de la República Joan García Oliver (108), foren ces-

sats per tal d'unificar en matèria penal tots els Tribunals de la República. Abans ja havia deixat d'actuar el Tribunal Popular Especial i les seves causes varen passar al Tribunal Popular núm. 1.

Per substituir els Tribunals Populars foren creats dos Tribunals a Barcelona i un a cadascuna de les ciutats de Tarragona, Lleida i Girona. A més es creaven a Barcelona dos Tribunals d'Urgència que no podien posar penes superiors als dos anys de presó. El dia 3 de maig varen prendre possessió els nous magistrats en un acte celebrat en el Tribunal de Cassació de Catalunya. Fixem-nos amb la data perquè tres hores després es va produir l'incident a la Telefònica que donà pas als "Fets de Maig". També el 24 de maig es varen crear dos Jurats de Guàrdia per jutjar les transgressions als bans del govern. Aquests Jurats no podien posar penes superiors als cinc anys.

A tall de resum pel que fa a les penes de mort executades per sentència tant del Jurat Popular creat a finals d'agost com el dels 4 Tribunals Populars creats a mitjans d'octubre hem localitzat un total de 125 persones afusellades al Camp de la Bota o a Montjuïc entre el setembre de 1936 i el març de 1937.

-Tribunals Populars de Lleida, Girona i Tarragona-

Cronològicament el primer Tribunal Popular creat a Catalunya fou el de la ciutat de Lleida i fou l'únic de tota Catalunya creat per l'autoritat del propi Comitè de Salut Pública de la ciutat sense cap ingerència ni intervenció del Consell de la Generalitat ni del Comitè Central de Milícies Antifeixistes. Fou per tant un tribunal clarament revolucionari creat per la pròpia voluntat i autoritat de les autoritats revolucionàries de Lleida i sense cap altra intervenció d'altre organisme superior governamental o revolucionari.

Segons la versió dels guanyadors de la guerra el mòbil principal i la urgència de crear aquest Tribunal fou per la voluntat de "cortar la ola de criminalidad que con verdadero impunismo se realizaba diariamente por elementos unos controlados y otros que tenían el deseo morboso de asesinar" (109).

El tribunal fou creat el dia 18 d'agost i va actuar per primera vegada el dia 22 del mateix mes. Entremig s'havia produït l'afusellament de 74 religiosos el dia 20 en el cementiri de Lleida. Una altra saca de presos fou feta el dia 25, i 17 persones més foren afusellades.

Formaven el Tribunal, Antoni o Josep Larroca, "El Manco", ferroviari de la CNT com a President; Francesc Pelegrí Garriga, també ferroviari, del POUM, com a fiscal; aquest darrer era a vegades substituït per Valentí Martí, ferroviari, també del POUM. Com a membres del Tribunal hem localitzat a Domènec Blanco Carazo i Lluís Lecea Pinos. La composició del Tribunal no fou sempre la mateixa i normalment funcionava amb 4 o 5 membres si bé alguna vegada n'hi va haver 12 o 14 (110).

El Tribunal es reunia a la tarda en el saló de plens de l'Ajuntament, (La Paeria) i la vista era oral. Les acusacions conduïdes pel fiscal es basaven en denúncies de les

organitzacions obreres (partits i sindicats), dels comitès dels pobles i la presència de testimonis de càrrec. No existia la figura del defensor però els acusats podien defensar-se a sí mateixos. En cas de sentència condemnatòria irreparable, aquesta era executada la mateixa nit al cementiri.

La majoria dels acusats ho foren per la seva filiació política dretana o per la participació o col.laboració en la revolta. Els acusats no eren solament de Lleida-capital, sinó que en gran part eren dels pobles de les comarques del Segrià, Les Garrigues, La Noguera i de molts pobles de la província d'Ozca. Sobre els jutjats a la capital, però que no hi tenien la residència, un informe del president de l'Audiència de Lleida al de la Territorial de Barcelona el 7 de març de 1938 deia: "dentro de la dureza de sus decisiones, acertó más en los fallos que comprendian a vecinos de Lérida, por ser conocida su actuación de los Jurados que le componían, que en el fallar causas de vecinos de localidades y pueblos rurales, por no conocerlos y por venir siempre más enconadas las pasiones.." (111)

El Tribunal va funcionar entre el 22 d'agost i el 26 o 28 de setembre. El número de penes de mort executades en el cementiri de Lleida com a conseqüència de sentències dictades pel Tribunal entre aquestes dates esmentades que hem localitzat és el següent (112):

22-8-1936	2	
27-8-1936	8	(1 de Maials)
29-8-1936	10	(1 de Juneda; 1 d'Alfes)
1-9-1936	22	(La majoria de l'Espluga Calva, /Juneda i Juncosa)
3-9-1936	18	(L'Espluga Calva i Els Omellons)
5-9-1936	6	(Bellvis)
9-9-1936	5	(Tots de pobles d'Ozca)
12-9-1936	12	(Tots de pobles d'Ozca)
15-9-1936	8	(3 d'Almacellas)
16-9-1936	12	(Torrelameu, Maldà i Almacellas)
20-9-1936	7	(Almacellas i Corbins)

21-9-1936	15	(Torregrosa)
25-9-1936	15	
30-9-1936	3	(1 capellà Josep Flequer Capdevila)
13-10-1936	2	

En total, doncs, foren afusellades 145 persones per sentència del Tribunal revolucionari de Lleida.

El primer cop que funcionà el Tribunal fou el 22 d'agost i dels dos encartats el principal per la seva personalitat política era l'ex-Diputat carlí Casimir Sangenis. Ambdós acusats foren condemnats a mort i afusellats aquella mateixa nit al cementiri. Però un dels judicis que aixecà més expectació fou el celebrat el dia 27 d'agost contra l'advocat Joan Rovira Roure ex-alcalde de la ciutat i militant de la Lliga. El diari "El Combat" del mateix dia 27 en donava un resum de la vista (113):

"Vista de la causa contra l'advocat de Lleida Joan Rovira Roure. L'inculpat és condemnat a mort pel Tribunal Popular.

Avui, dijous, a les sis de la tarda, s'ha celebrat la vista de la causa contra Joan Rovira Roure (...) El President del Tribunal Popular pregunta a l'acusat:

P. Com us dieu?

R. Joan Rovira Roure

P. Quans anys teniu

R. 36

P. Professi6

R. Advocat

P. Filiaci6 pol6tica

R. Lliga Catalana

P. Sou un dels caps pol6tics de la dreta a Lleida?

R. Jo pertanyo a Lliga Catalana

P. Ereu advocat del contrabandista Marc?

R. Una vegada vaig intervenir prop del senyor Marc..

P. Mentre ereu alcalde, van destituir Ajuntaments d'esquerra?

R. No

P. Vau anar a coaccionar el bisbe per tal de que les monges de clausura anessin a votar les dretes?

R. No

Després d'aquestes declaracions, el Fiscal del Tribunal Popular diu que Rovira Roure ha fet una defensa molt hàbil. Que és el tipus característic de cap de dreta a Catalunya; que des de l'Audiència havia anat sempre contra la classe treballadora, demanant penes greus a rel dels succecos d'octubre. Davant de tot això, demana per a l'inculpat la pena de mort.

El Tribunal es retira cinc minuts a deliberar, després dels quals el President comunica que el Tribunal accepta el proposat del Fiscal."

Una altra descripció d'aquest judici ens la dóna un funcionari del mateix ajuntament present a la sala (114):

"...a l'hora oportuna començà l'acte. El Fiscal llegí les acusacions de que era objecte i feu la petició de pena de mort, i, en acabar, el President, Larroca (el Manco), en cos de samarreta, preguntà a l'acusat si tenia res per a dir.

L'interessat, que durant l'acusació anà prenent notes, segurament, amb l'ànim de rebatre-les en la seva defensa, s'aixecà i demanà per parlar; com que les acusacions eren de fets llunyans, començà per iniciar la defensa partint també d'aquells fets i quan no portava encara deu minuts descabdellant la defensa, el President li tallà la paraula, dient: 'Ui, mestre, que aneu lluny! I com que el Tribunal no té temps per a perdre perquè altres acusats esperen per a jutjar-los avui, no pot estar ací escoltant-vos. Es dóna per acabat l'acte i el Tribunal es retira a deliberar i dictar sentència'. Poca estona després el Tribunal va donar el veredicte inapelable. 'El Tribunal ha deliberrat i, considerant-vos un enemic del poble treballador ha acordat condemnar-vos a ésser afusellat aquesta nit mateixa'.

Sortírem de la sala amb l'amic Sol, decepcionats, no per la sentència, que era d'antuvi coneguda, com en quasi tots els casos, però sí per el procediment emprat, negant el dret de defensa pròpia en cas tan greu."

Aquella mateixa tarda foren jutjades altres set per sones que també foren condemnades a la pena de mort. Els reus foren tancats als calabossos que hi havien a la mateixa Paheria i a la nit conduïts al cementiri i afusellats.

Aquest mateix funcionari ens fa una descripció de l'escenari i les circumstàncies que rodajaven l'actuació del Tribunal ⁽¹¹⁵⁾.

"Aquest actuava en el Saló de Sessions de l'Ajunta-ment, i, donada la condició d'empleat, em fou planer i qua-si involuntàriament obligat de presenciar escenes rebotants.

Un dels primers dies de l'actuació del Tribunal vaig veure l'aspecte de la Sala. Sempre que hi havia judici, i era quasi tots els dies, aquesta es veia totalment envaïda pels espectants que anaven entrant per torn, prèvia forma-ció de la cúa enorme davant la Paheria, s'instal.laven als escons laterals; al centre uns bancs pels acusats i custo-dis; i la resta de la Sala a peu dret, encabia tanta gent que, un cop dins, era bon xic difícil el sortir-ne.

Acabaren d'entrar els acusats per la darrera porta lateral esquerra, lligats de dos en dos. El públic, com si fos aliè a la tragèdia que planava damunt d'aquells detin-guts, feia xivarri. Per fi entra el Tribunal i pren saient; la majoria, àvits de comoditat, va en samarreta o en màne-gues de camisa. Bat el record el President, un tal Larroca, manco, roig de cara, gros, pelat del cap; al seu costat un guerxo, un altre que coixeja en entrar, mosso d'un magatzem de vins; entra el Fiscal, discordant amb la indumentària de tots els demás; es diu Pelegrí, va habillat amb uniforme, corretja a la bandolera, cinto i pistola; també mira esgar-riat.

Queda constituït el Tribunal, digne èmul dels cromos

dels de la Revolució francesa, i el President toca la campaneta i comença l'acte."

Hem dit més amunt que el Tribunal en l'espai de poc més d'un mes condemnà a 145 persones a la pena de mort, però no sabem el conjunt de gent que va jutjar ni el total de les sentències. Però no tots els encartats foren ni de bon tros condemnats a l'última pena ni tan sols a penes de presó. Alguns dels jutjats foren deixats en llibertat sense cap càrrec. Valgui com exemple els judicis del dia 7 de setembre en el que sobre 9 encartats, 5 foren condemnats a la pena de mort, 2 a penes mínimes de presó i 2 deixats anar en llibertat. Un d'aquests dos era un capellà, Josep Ma. Sistacs Aguilaniero, resident a Bellvís. No tingueren en canvi tanta sort un grup de veïns de Juncosa, Josep Ma. Esrivill Capell, Antoni Farran Mateu, Miquel Triquell Vila, Josep Motlló Pous, Pau Martí Almacelles, Antoni Pinyol Llauro, Josep Tost Nebot i Ramón Gómez Oró. Foren jutjats el 4 de setembre i "...provada la seva participació en l'alçament militar feixista del 19 de juliol, foren condemnats a mort. Les sentències han estat executades a la una de la darrera matinada." (116)

La darrera setmana del mes de setembre el Tribunal deixà d'actuar i després de la visita de Josep Tarradellas, recentment anomenat Conseller Primer del Govern de la Generalitat i d'Andreu Nin Conseller de Justícia del mateix Govern (117) ja no tornaria a celebrar cap més vista fins la creació i formació d'un Tribunal Popular d'acord amb el decret de la Conselleria de Justícia del 13 d'octubre de 1936. Encara aquest mateix dia s'executarien al cementiri de Lleida dues persones per ordre del primer Tribunal.

La composició del nou Tribunal Popular de Lleida apareguda com la dels altres Tribunals Populars de Catalunya al DOG del 24 d'octubre era la següent: President, Ramon Pérez Noriega. Suplent, Pere Martínez Cayuela. Fiscal, Francesc Pelegrí Garriga. Suplent, Agustí Martín Malus.

Pérez Noriega era magistrat de carrera i el fiscal Pelegrí militant del POUM (118). El president suplent Pere Martínez no va pendre possessió del càrrec i per substituir-lo fou anomenat Pere Lasala Bosch, el qual fou també substituït a mitjan desembre per Jesús Comes Carafí. Aquest darrer era regidor de l'ajuntament i president d'ACR de Lleida; estava afiliat a la UGT. Amb la seva persona es produí un greu incident quan "Fou detingut el dilluns dia 4 de gener en anar a entrar al Cinema Catalunya a les sis de la tarda. La nit del mateix dia fou fet un registre a la casa on vivia ací, domicili del seu sogre Francesc Seres i Freixes, Mallorca 144, 1, 1a., per unes Patrulles el Cap de la qual es diu Ordaz i que duia una ordre general d'autorització per a fer escorcolls signada per Eroles i amb el vist i plau d'Aurelio Fernández". Desconeixem l'arrel real del problema però sembla que el POUM i la FAI a Lleida discrepaven del seu nomenament i de la seva actuació. Fou deixat anar en llibertat però ja no tornà a Lleida (119). El diari UHP de Lleida al parlar d'un nou judici celebrat el dia 16 de gener diu: "En el Tribunal ocupa por vez primera su lugar el Presidente suplente." (120)

Aquest Tribunal actuà fins els inicis de la primavera de 1937 i les persones condemnades a mort i executades que hem localitzat són les següents (121):

3-11-1936	3	
7-11-1936	4	
15-11-1936	14	(1 Llardecans)
19-11-1936	1	
22-11-1936	7	
27-11-1936	8	
5-12-1936	4	(Llardecans)
6-12-1936	14	(Almenar, Llardecans)
31-12-1936	13	(2 Artesa de Segre)
15-1-1937	2	
20-1-1937	5	(Tots 5 de Juncosa)

23-1-1937 2

7-2-1937 6

En total, doncs, hem localitzat un total de 83 persones afusellades al cementiri de Lleida després d'ésser jutjades pel Tribunal. No totes eren veïnes de Lleida-capital sinó que la majoria eren de pobles de les comarques circumdants. Si comparem aquestes amb les conegudes d'altres Tribunals populars de Catalunya, són amb escreix molt més elevades. Amb tot s'ha de dir que a partir de la creació del Tribunal Popular el mes d'octubre de 1936 el descens d'assassinats pels incontrolats a Lleida-capital fou quasi absolut ⁽¹²²⁾ "...hasta el punto que en la urbe, desde la constitución del repetido Tribunal Popular, solo se cometen tres asesinatos con independencia de aquel, que son: el del tabernero Magriña, el del corredor de comercio, D. Mario Sol y el del policía Marcelino Cid."

Sobre alguns dels judicis es disposa d'àmplia informació. Per exemple el dia 9 de novembre el Tribunal va jutjar a 13 veïns del poble de Llardecans acusats d'haver dominat el poble el dia 19 de juliol. Dels acusats, 8 foren condemnats a la pena de mort, 3 a reclusió perpètua i 2 a 10 anys de presó. Els condemnats a mort foren afusellats els dies 5 i 6 de desembre ⁽¹²³⁾.

Un altre judici fou el celebrat el dia 1 de desembre contra 21 veïns d'Almenar. Un d'ells tenia la residència a Lleida. Anem a veure un detall com es desenvolupà. Per això reproduïm, tot i la seva durada, els punts més interessants de la sentència ⁽¹²⁴⁾:

"Presidente.-Ramón Pérez Noriega.-Vocales Adjuntos.
-José Benet Serrado.-Angel Villar Gracia.-Bautista Rubio Mirada.-José M. Montoy.-Alejandro Carné.-José Mateu Massip.
-Jorge Pons Argeles.-Angel Baró Jové.- En la ciudad de Lérida a uno de Diciembre de mil novecientos treinta y seis.
-Vista en juicio oral y público y ante este Tribunal de Justicia popular la causa seguida por delito fascista contra

José Figuerol Boncompte-Anselmo García Peguera-Juan Vidal Fitó-José Sans Tomás-Antonio Reñé Bañeres-Jaime Palau No-gueró-Antonio Ibars Escola-José Piqué Llord-Agustin Martin Panades-Ramon Cosialls Nadal-Nicolas Guardia Tomas-Simon Figueras Miranda-Roman Mirada Latorre-Jose Sancho Vilella -Ramon Rubinat Palau-Jose Sogas Sarroca-Juan Gonzalez Villa grosa-Cosme Casas Peyrato-Antonio Vidal Solani-Juan Boncomp te Escolá-y Antonio Malla Badia, vecinos de Almenar excepto el Jose Figuerol que lo es de Lerida, siendo partes el Fis-cal, y defensores Letrados Ignacio Inza, Antonio Bergos, Pe-dro Lasala, y Francisco Gine Gil de los procesados y,-Resul-tando.- Que en el pueblo de Almenar y desde hace bastantes años se habían formado entre los vecinos dos bandos perfec-tamente definidos existiendo entre ellos una gran enemiga de la cual era victima en todos los cambios politicos y en todos los acontecimientos que se producian la clase traba-jadora; los propietarios y patronos a fin de conservar sus privilegios y preeminencias no repararon nunca en hacer víc-timas de sus vejaciones y atropellos a aquel que se le po-nia enfrente de sus apetitos y deseos, acaparando los car-gos públicos tanto administrativos como judiciales para el mejor logro de sus fines ejerciendo la usura con la que no solo se enriquecian sino que sujetaban mas al necesitado a quien le exigian su voto y ayuda incondicional con amenaza en caso contrario de despojarlo de sus tierras, frutos, o sus ganados.-En estas amenazas y maquinaciones se distin-guieron los procesados como cabezas rectoras del campo pa-tronal que hicieron victimas a sus convecinos sin remontar nos a fechas anteriores,-en diciembre del año 1930 con mo-tivo de la sublevacion de Jaca.-A partir de esta fecha y con motivo del advenimiento de la Republica los propieta-rios con elementos dispersos de las izquierdas fundaron una agrupación titulada Acción Catalana Republicana, que de republicana solo tuvo el nombre, que no tuvo otro fin que de seguir en el goze y disfrute de los privilegios y

cargos públicos.-Merced a ello siguieron las persecuciones contra la clase trabajadora, persecuciones que se hicieron implacables durante el bienio negro y en particular en el seis de octubre de mil novecientos treinta y cuatro en los que fueron encarcelados mas de un centenar de vecinos, siendo conducidos ademas a Balaguer y andando y atadas treinta y seis mujeres.-En esas actividades persecutorias de las clases proletarias se distinguió Jose Figuerol Boncompte destacado miembro de acción popular y cacique maximo de Almenar a quien a pesar de haber trasladado en los años últimos su residencia a Lerida estaba en comunicacion con sus correligionarios y amigos de Almenar, siendo agente de enlace entre aquellos y los fascistas de Lerida comunicando les avisos y ordenes relacionadas con el movimiento fascioso de julio que determinó que los amigos del Figuerol de Almenar se reunieran en su centro politico en la noche del 18 de julio donde se les dio a conocer el plan a desarrollar para el siguiente dia y siguiendo dicho plan se concentraron en los alrededores del cuartel de la Guardia civil en espera de refuerzos que habían de llegar de Lerida como en efecto les llegaron, consistentes en una camioneta ocupada por fuerzas de asalto, y unidos militares y paisanos coaccionaron, vejaron, y atropellaron a los elementos sindicales y democraticos del mencionado pueblo.-B-En los hechos anteriormente relatados se distinguieron Anselmo Garcia Peguera, oficial del Cuerpo de Ingenieros, retirado, Jefe de Acción Ciudadana de Almenar, y que instruia a los fascistas en ejercicios militares y de tiro en una finca de su propiedad, Antonio Vidal Solanó miembro de accion ciudadana destacado fascista que el dia veinte de julio vino en automovil a Lerida en el taxis de Antonio Malla, con un grupo de fascistas para sumarse al movimiento de la capital; Antonio Ibars Escola tambien miembro de accion ciudadana que fue el primer alcalde republicano de Almenar pero que inmediatamente se puso al servicio de la reaccion, prestandole

ayuda con malas artes y sumandose y colaborando en cuanto fuera en perjuicio de las clases trabajadoras siendo uno de los que acudió al cuartel de la Guardia civil, como fascista para unirse a los refuerzos de Lerida; Ramon Cosialls Nadal, tambien fascista y miembro de accion ciudadana, el cual al ver perdido el movimiento subversivo, huyó del pueblo siendole ocupada una pistola y una caja de municiones; Antonio Reñe Bañeres, tambien fascista de acción ciudadana se le ocupo un rifle y acudio a la concentracion ante el Cuartel de la Guardia civil; Agustin Martin Panades fascista de accion ciudadana, y como el anterior acudió al Cuartel de la Guardia Civil sumandose al movimiento; Antonio Malla Badia, taxista fascista, destacado, que no se recataba para exponer sus ideas y que en mas de una ocasion dio en publico gritos de vivas al fascio y que durante los sucesos de julio con su vehiculo fue el agente de enlace entre los fascistas de Almenar y los de la Capital; Cosme Casas Peyrato, Secretario del Ayuntamiento de Almenar, hasta el mes de mayo ultimo, estuvo entregado a los fascistas y confundido con ellos siendo el interprete de los deseos patronal en perjuicio de la clase trabajadora al producirse el cambio del ayuntamiento, con motivo de las elecciones de febrero comenzó a hacer gestiones para ser trasladado a otro pueblo por no querer servir al frente popular y aun no consiguiendo el traslado, en mayo dicho presento la dimision creyendo con ello causar un conflicto al nuevo ayuntamiento, ademas todos sus actos antes y despues de dicha fecha fueron los de un fascista destacado, pues tambien se sumo al movimiento; tambien fueron y se destacaron como fascistas destacados como elementos rectores: Ramon Rubinat Palau y Simon Figueras Miranda, los cuales el 19 de julio acudieron al Cuartel de la Guardia Civil a esperar a las fuerzas de asalto recibienolas con aplausos y vivas, y sumandose a ellas para apoderarse del pueblo. -C-Que tambien actuaron como fascistas Jose Sogas Sarroca, Jaime Palau Bala-

gueró, y Juan Vidal Fitó, pero a los que no cabe la calificación de directores del movimiento fascista. -D-Que tambien han demostrado actividades fascistas aunque no de tanta gravedad como los anteriores Jose Pique Llord y Nicolas Guardia Tomas. -F- Que como colaboradores de los elementos fascistas de Almenar y como coadyuvantes suyos debe señalarse a Juan Boncompte Escolá, Ramon Mirada Latorre y Jose Sans Tornos. -G- Que Juan Gonzalez Vilagrosa prestó algunos servicios a los fascistas sin que pueda acusarsele de haber tomado parte en el movimiento faccioso. -H- Que Jose Sancho Vilella no ha tenido participación en los hechos de que le acusaba el Fiscal. -Hechos que declaramos probados.- Segundo.-Resultando.-Que el Fiscal en el acto de la vista solicitó que se impusiera la pena de muerte y confiscación de bienes a los procesados, Jose Figuerol, Anselmo Garcia, Jose Sogas, Antonio Ibars, Ramon Cosialls, Antonio Reñe, Jose Pique, Agustin Martin, Antonio Malla, Jaime Palau, Cosme Casas, Ramon Rubinat y Juan Gonzalez, la de reclusion perpetua tambien con confiscacion de bienes para Juan Boncompte, Juan Vidal, y Ramon Mirada y la de veinte años y confiscacion para Simon Figueras, Nicolas Guardia, y Jose Sans, y la de dos años de reclusion para Jose Sancho Vilella. Que los defensores interesaron del tribunal la pena que este estimase justa.-Considerando- Que los hechos realizados por los procesados comprendidos en los apartados A y B del primer resultando son constitutivos de un delito de fascismo definido en el articulo primero del decreto de 13 de octubre ultimo y autores de ellos dichos procesados; -Considerando que los hechos cometidos por los procesados que se declaran probados en los apartados C, D, F y G son constitutivos de un delito de actividades fascistas.-El tribunal ha formado estado de conciencia y despues de deliberar dicta la siguiente resolucion. Fallamos que debemos condenar y condenamos a la pena de muerte a los procesados: Jose Figuerol Boncompte, Anselmo Garcia Peguera, Antonio

Reñe Bañeres, Antonio Ibars Escolá, Agustín Martín Panades, Ramon Cosialls Nadal, Simón Figueras Mirada, Ramon Rubinat Palau, Antonio Malla Badia, Cosme Casas Peyrato, y Antonio Vidal Solani; a reclusión perpetua: a Jose Sogas Sarroca, Jaime Palau Nogueró y Juan Vidal Fitó; a la de diez años de reclusión a Jose Pique Llord, y Nicolas Guardia Tomas, a cinco años: Juan Boncompte Escolá, Roman Mirada Latorre, y Jose Sans Tomas; a la de un año de reclusión, a Juan González Vilagrosa, con confiscación de bienes para todos ellos, y que debemos absolver y absolvemos a Jose Sancho Vilella el cual sera puesto inmediatamente en libertad extendiendo se al efecto el oportuno mandamiento al jefe de la prisión por esta nuestra sentencia definitivamente juzgando lo mandamos y firmamos.-Para que conste y para remitir el fallo al juzgado especial para cumplimiento a ejecutorias en causas falladas por Tribunales Populares de Cataluña, a efecto de confiscación de bienes extiendo y firmo la presente en Lerida a 1 de diciembre de 1936."

A Girona, a part els judicis que contra els militars de la guarnició de Figueres i Girona, tractats en un altre apartat, el Tribunal Popular, presidit per l'advocat barceloní Marian Garcia i Villas i tenint com a fiscal al destacat sindicalista del POUM Miquel Gayolà i Gardella⁽¹²⁵⁾, inagurà les seves sessions el dia 5 de novembre. Hem d'afegir però que com a suplents del president i del fiscal foren nomenats Francesc Rodon i Queralt⁽¹²⁶⁾ i Eduard Pardo i Gómez respectivament; aquest darrer pertanyia a la CNT i havia presidit el Comitè antifeixista de Salt.

En aquest judici⁽¹²⁷⁾ del dia 5 de novembre els encartats eren 15 civils acusats de contribuir a l'acció militar del 19 de juliol. Vuit foren condemnats a mort, si bé cinc ho eren en rebel·lia. D'aquests darrers quatre havien estat morts com a conseqüència de la repressió il·legal desfermada a Girona com a conseqüència del bombardeig del creuer "Canarias" a la badia de Roses.

Els altres tres condemnats a la pena capital foren afusellats al castell de Sant Julià de Ramis el 13 de novembre.

Dos dies després, nou persones més són jutjades sota les mateixes acusacions, però no es va produir cap condemna a la pena de mort.

S'ha de ressaltar, tanmateix, que el tribunal popular va intervenir i jutjar a diversos milicians acusats de diversos actes contrarevolucionaris.

Concretament el 7 de desembre fou jutjat Bertomeu Bota que el 23 de juliol havia mort per motius passionals a Ramon Climent Fontanet. Fou afusellat el 31 de desembre al castell de Sant Julià de Ramis.

En els altres casos de judicis contra milicians, condemnats a la pena de mort, per robatoris i coaccions, la sentència no va executar-se.

Concretament, l'afusellament de 4 milicians d'Olot que s'havia de realitzar el 14 de gener fou finalment suspès per la intervenció de Rafael Vidiella, conseller de Justícia de la Generalitat, per aquelles dates. Durant el mes de desembre continuaren els judicis contra diverses persones titllades de desafectes al règim, com el cas de 14 falangistes de Girona jutjats el 16 de desembre, però cap de les sentències capitals seria executada.

Resumint, les actuacions de la justícia popular a Girona, és a dir, l'actuació del jurat i del tribunal popular, 128 persones foren jutjades i condemnades a diverses penes durant els mesos d'octubre i desembre de 1936 (128).

D'aquestes 128 persones, 61 eren militars i 68 civils. Vuit persones foren jutjades en rebel·lia. Per composició socio-professional un 47% eren militars, un 11,7% es tudiants, un 5,4% pagesos, un 3,9% comerciants, un 3,1% propietaris, essent la resta de les professions molt més repartides en percentatges que no arriben a l'1%.

Com a lloc de veïnatge 87 dels processats tenien la

residència a Girona, 10 a Figueres, 6 a Castelló d'Empúries, 5 a Olot i 4 a Banyoles; la resta tenien el veïnatge a diferents pobles de les comarques del Gironès, La Selva, Alt i Baix Empordà. No apareixen encartats ni del Ripollès ni de la Cerdanya.

Pel que fa a les condemnes 13 militars i 12 civils foren absolts.

Foren dictades un total de 27 penes de mort de les què solament 7 foren executades. Els altres condemnats a mort foren indultats pel govern de la Generalitat.

Dels condemnats a penes de captiveri, 7 d'ells foren trets de la presó la nit del 12 de novembre i assassinats a Orriols. A conseqüència d'aquest fet elements del tribunal popular varen forçar la dimissió del director de la presó i assolir el nomenament d'un altre director més enèrgic.

Al final de la guerra alguns dels empresonats foren trets de la presó per grups de soldats en retirada i afusellats a La Tallada entre l'1 i el 2 de febrer del 1939.

En un altre capítol hem analitzat el judici contra un grup de militars, guàrdies civils i civils que intentaren fugir el febrer de 1937 per La Garrotxa. El tribunal va dictar 9 penes de mort que foren executades el 19 de febrer.

En conjunt, doncs, tenim que a Girona el tribunal popular jutjà majoritàriament militars i el grup d'estudiants falangistes que col.laboraren amb aquest el 19 de juliol. Per altra banda ja hem vist com tampoc defugí la persecució i condemna de milicians lligats al camp revolucionari, però que aprofitaren l'ocasió en benefici personal. Fins i tot un d'aquests fou condemnat a mort i afusellat.

A Tarragona, abans de la creació del Tribunal Popular pel decret de 13 d'octubre, el Jurat Popular Especial creat pel decret de 24 d'agost, havia celebrat dues vistes

contra alguns dels militars de la guarnició de Tarragona implicats en la revolta del 19 de juliol.

La composició del Tribunal Popular de Tarragona fou la darrera en efectuar-se de tots els Tribunals Populars de Catalunya i no fou publicada en el DOG fins el dia 12 de novembre⁽¹²⁹⁾. El President era Andreu Massó i López, i suplent Salvador Grau i Fernández; fiscal ho era Miquel Olivé i Domènech i suplent Lluís García i Fernández. Al llarg dels mesos d'actuació el Tribunal va sofrir diversos canvis i fins i tot la presidència del mateix va ésser motiu de fortes pressions ja que per substituir a l'Andreu Massó, proper a la CNT es va nomenar president del Tribunal a Pérez Caballero de la UGT que no va poder prendre possessió perquè la CNT-FAI (Cas semblant a Lleida) s'hi va oposar essent aleshores escollit president Francesc Mur Castan de la CNT i suplent Pere Espuche Martínez de la UGT⁽¹³⁰⁾. A finals de desembre el fiscal era Esteban Escudero de la CNT.

De l'actuació del Tribunal Popular en tenim una mostra amb el judici que es va seguir contra cinc veïns del poble de Santa Coloma de Queralt, el 24-12-1936, que va finalitzar amb la condemna dels cinc encartats a la pena de mort⁽¹³¹⁾. Cap d'aquestes, però, s'executà i els condemnats foren indultats. Aquest dia els jurats del Tribunal eren: Francesc Cortés (ERC), Miquel Perales (ERC), Damià Rodríguez (CNT), Constantí Díez (CNT), Lluís Marrugat (ACR), Alfred García (UGT), Pau Llord (UR) i Policarp Pérez (UGT).

Fins a mitjans de 1937 vint-i-una de les penes de mort sentenciades pel Tribunal Popular de Tarragona havien estat commutades⁽¹³²⁾.

-Repressió contra els militars-

Abans d'analitzar què va passar amb els militars im-

plicats a la revolta a Catalunya, caldria veure quina fou la participació d'aquests a la preparació de la sublevació i alguns dels seus primers projectes en cas de guanyar.

Concretament fou a Barcelona on més ràpidament es va crear una Junta Divisionària per tal d'enllaçar amb la Junta Central de la UME i amb Pamplona⁽¹³³⁾ on estava el general Mola, cervell de la conspiració.

En aquesta Junta Divisionària hi havia representants de tots els regiments, serveis i cossos de seguretat de la guarnició, així com de totes les guarnicions situades a Catalunya. Una Junta Suprema molt més reduïda, presidida pel tinent coronel (retirat) Francisco Isarre Bescós, era l'encarregada de les gestions executives per tal de preparar i coordinar la revolta arreu de Catalunya.

Si bé la conspiració arrelà fortament entre els elements militars, no assolí el mateix èxit pel que fa a lligams amb elements civils. Precisament sobre aquest punt el testimoni de Fèlix Maiz⁽¹³⁴⁾ aclareix que en una de les reunions preparatòries de la sublevació, un tal "Enrique", "jefe de todos los enlaces civiles de la conspiración"... "se mostró muy pesimista respecto a la colaboración civil. López Varela era optimista. -¿Cuántos en Navarra?- Miles. Enrique me miró asombrado. -Aquí todo lo contrario."

Els militars de les guarnicions catalanes compromesos eren molts i la majoria afiliats a la UME, o en estretes relacions amb oficials d'aquesta organització. En canvi, dins dels cossos de seguretat, Guàrdia d'assalt, Guàrdia Civil, els elements compromesos eren molts menys i sobretot l'oficialitat d'Assalt era clarament hostil als revoltats⁽¹³⁵⁾.

Les autoritats republicanes a Barcelona estaven perfectament al corrent de la conspiració gràcies als elements de la UMRA i d'altres informadors dins de les mateixes casernes. La detenció, pocs dies abans del 19 de juliol, del capità d'assalt Pedro Valdés, va permetre trobar en el seu

domicili documentació molt compromesa per als revoltats, entre la qual hi havia el Ban signat pel general González Carrasco declarant l'estat de guerra i confirmà el que per altra banda ja sabien que la sublevació era imminent i que tots els regiments de Barcelona hi estaven compromesos.

Entre les mesures que els revoltats pensaven realitzar immediatament després del triomf de la revolta, era la substitució de totes les autoritats legals i substituir-les majoritàriament per militars en actiu o retirats i a partir d'aquí nomenar noves autoritats civils a les que se'ls exigiria com a úniques normes de conducta, disciplina i eficàcia en el servei.

La llista de persones que havien d'ocupar càrrecs a Barcelona era la següent ⁽¹³⁶⁾:

"Gobernador Civil	T.C. de Infanteria retirado Emeterio Saz Alvarez
Alcalde	T.C. retirado Francisco Isasi Bescos
Presidente Diputación	Coronel Intendencia Emilio Pujol Rodríguez
Rector Universidad	Gonzalo del Castillo Alonso
Jefe Policía	Capitán Artillería López Varela
Jefe Mozos de Escuadra	Capitán Infantería Lizacno de la Rosa
Administrador Correos	Ismael Gálvez Rojas
Administrador Telégrafos	Comandante Inf. retirado Andrés Martínez Uría
Administrador Teléfonos	Coronel Ingenieros retirado José Rivera Juer
Administrador Radio	Capitán retirado José Peoli de la Plana
Director de Prisiones	Alfonso Rojas
Presidente Audiencia	Ventura Sánchez Cañete
Director Hoja Oficial	Periodista Angulo
Jefe "Unión Cívica"	Comandante Art. retirado Félix Negrete Rabella
Juez Permanente	Comandante Enrique Bibiano

Jefe Aviación	Comandante Aviación Rafael Botana Salgado
Auditoría Militar	Jurídico Grau
Jefe Carabineros	Comandante Alvarez Holguín
Jefe Tercios G.C.	Comandante Agustín Recas
Jefe Tercio G.C.	Comandante Tomàs Buiza"

Una de les característiques que havia de tenir la revolta segons les directrius del propi general Emili Mola, era extremar la violència contra els enemics.

Per exemple, en la base cinquena de la "Instrucción reservada núm. 1" signada a Madrid el 25 de maig de 1936, dirigida als futurs caps del pronunciament, deia:

"Se tendrá en cuenta que la acción ha de ser en extremo violenta para reducir lo antes posible al enemigo, que es fuerte y bien organizado. Desde luego serán encarcelados todos los directivos de los partidos políticos, sociedades o sindicatos no afectos al Movimiento, aplicándoles castigos ejemplares a dichos individuos para estrangular los movimientos de rebeldía o huelgas."

Un cop encetada la revolta a Pamplona, Mola va insistir que:

"Es necesario propagar una atmósfera de terror(...). Cualquiera que sea abierta o secretamente defensor del Frente Popular debe ser fusilado."

El mateix López Varela, en una de les seves converses preparatòries mantingudes amb els contactes de Pamplona, deia referint-se als militars de Barcelona que se'ls enfrontaven⁽¹³⁷⁾:

"Si ellos ganan, nosotros perderemos; pero te aseguro que si nosotros ganamos..."

L'amenaça i la violència que aquests militars preconitzaven i aplicaren als llocs on guanyaren fora de Catalunya, es tornà en contra d'ells allà on fracassaren.

En fracassar la revolta militar el 19 de juliol arreu de Catalunya els caps, oficials i sots-oficials impli-

cats en la sublevació foren desarmats i empresonats. En el cas de Barcelona la major part dels detinguts foren traslladats al vaixell "Uruguay", atansat al port de Barcelona. El dia 5 d'agost sortí a les planes dels diaris una extensa relació dels detinguts a l'esmentat vaixell⁽¹³⁸⁾.

Els primers militars jutjats, en el cas de Barcelona, foren precisament els dos caps de la revolta, generals Goded i Burriel. El consell de guerra sumaríssim, es celebrà el dia 11 d'agost en el mateix vaixell "Uruguay"⁽¹³⁹⁾.

El president del tribunal⁽¹⁴⁰⁾ fou el coronel d'infanteria Guillermo de la Peña Cusi⁽¹⁴¹⁾; els vocals foren el coronel d'infanteria José Puñet Morales, els tinents coronels d'infanteria Nicolás Martínez Sansón i Carlos Redondo Flores, els tinents coronels d'enginyers Mario Jiménez Ruiz⁽¹⁴²⁾, José Combelles Bergos⁽¹⁴²⁾ i el comandant d'enginyers José Michelena Llull. El vocal ponent fou el tinent auditor de primera Salvador Camps Penalva⁽¹⁴³⁾.

Com a jutge instructor actuava el coronel de cavalleria Carlos Caballero Méndez⁽¹⁴⁴⁾ i com a fiscal el tinent auditor de primera Pedro Rodríguez Gómez⁽¹⁴⁵⁾. El defensor fou el comandant d'Estat Major Antonio Aymat⁽¹⁴⁶⁾.

En el judici del general Goded va respondre a una sèrie de preguntes del fiscal i textualment va contestar⁽¹⁴⁷⁾:

"Fiscal. ¿Pero usted se puso al frente del movimiento?

Goded. Si.

Fiscal. ¿No es cierto que después de los combates, una vez entregado o capturado, dispuso usted que cesase la rebelión, pidiendo a las demás fuerzas de la rebelión que se entregaran?

Goded. Es cierto.

Fiscal. ¿Esto lo hacía en nombre de la jefatura que desempeñaba?

Goded. Cierto."

Amb aquestes respostes Goded reconeixia el seu paper al front de la revolta a Barcelona i el sentit de la seva allocució un cop va caure presoner i que tantes polèmiques va aixecar⁽¹⁴⁸⁾.

La sentència fou condemnatòria en ambdós casos i Goded i Burriel afusellats la matinada del dia 12 al Castell de Montjuïc per un piquet de soldats del Regiment d'Almansa⁽¹⁴⁹⁾.

El segon consell de guerra sumaríssim es celebrà també al vaixell "Uruguay" el diumenge 23 d'agost. Els encartats eren el comandant d'infanteria José López-Amor i els capitans Fernando Lizcano de la Rosa, Luis López Varela i Enrique López Belda. Tots quatre eren acusats de rebel·lió militar i el president del tribunal fou el general de brigada d'artilleria Manuel Cardenal. El judici començà a les vuit del matí i finalitzà a les sis i deu minuts de la tarda. Foren nombrosos els testimonis i les declaracions al llarg de la sessió i fins i tot hi va haver un careig entre Lizcano de la Rosa i el general Llano de la Encomienda.

Els acusats eren dels més actius en la preparació de la revolta, tot i que en les seves declaracions durant el judici negaren aquesta preparació i justificaren la seva actuació i sortida al carrer amb les tropes obeint ordres superiors i que la seva intenció no era sublevar-se contra la República sinó fer front a una possible intentona com la dels fets d'octubre. Tanmateix negaren conèixer ni els dirigents ni els participants a la revolta. Concretament López Varela (secretari de la UME a Barcelona) i que en cas de triomfar la revolta hagués estat nomenat cap de la policia. Segons Lacruz⁽¹⁵⁰⁾: "El capitán López Varela quedó encargado de entenderse con la guarnición, de captar y aunar voluntades, que era la tarea más difícil, y de relacionarse con las representaciones locales de la Falange Española, de la Comunión Tradicionalista, de Renovación

Española y otras agrupaciones españolistas y antirevolucionarias" va declarar que "nunca fué elemento de enlace entre los que decidieron sublevarse con los de Barcelona por no estar enterado de los planes que unos y otros tenían". Ell mateix va respondre la pregunta de si pertanyia a la Unión Militar Española: "No. La Unión Militar Española no ha existido nunca como organización efectiva. Se trataba de una Unión moral entre los militares pero sin ninguna actuación política ni que pudiera vulnerar la disciplina del Ejército." Finalment López Varela, en les seves darreres paraules dirigides al Tribunal, es va manifestar de la següent manera: "También doy mi palabra de honor -siguió diciendo- que yo no he organizado nada. Soy uno de tantos. Uno que ha recibido y las ha cumplido órdenes superiores. La madrugada del día 19 salí del cuartel encuadrado en una unidad superior, tal como lo ha declarado aquí en este consejo el comandante Fernández Unzué."

Malgrat aquestes i altres declaracions el fet era que els acusats havien estat, sobretot en el cas de López Varela, dirigents i ànima de la revolta a Barcelona. Les mateixes declaracions fetes per diferents elements, un cop acabada la guerra, implicats en la revolta, demostren abastament aquesta implicació. Per exemple, el mateix López Varela havia suggerit a Josep Mª Cunill⁽¹⁵¹⁾ cap dels Requetès a Catalunya, en una reunió celebrada a la cerveseria Heidelberg que "en vista de la aparente calma superficial que existia en Catalunya" la idea de provocar agitacions diverses dins la ciutat per donar a l'Exèrcit motiu d'intervenció, fet que no es produí en rebre una contraordre quan tot estava preparat.

Les declaracions, entre d'altres, dels generals Llaño de la Encomienda i Sanpedro i dels coronels Espallargas i Serra desmuntà totalment el testimoni dels acusats⁽¹⁵²⁾. El veredicté en base als articles 237 i 238 del Codi de Justícia Militar fou de culpabilitat i els acusats condemnats

a la pena de mort.

La sentència fou executada en el glacis de Santa Elena del castell de Montjuïc a les 6 i disset minuts del dia 26 d'agost.

Jaume Miravittles ha narrat amb tot detall els moments finals de l'afusellament⁽¹⁵³⁾.

Entre l'actuació d'aquest consell de guerra celebrat el 23 d'agost i la creació d'un Tribunal Popular per tal de jutjar els militars sublevats a Barcelona, que actuaria per primer cop el 2 de setembre, diversos militars (generals, caps i oficials) foren trets de l' "Uruguay" i morts. Tres foren les "sacas" realitzades per un grup de milicians comandats per Angel "Luzbel" Ruiz els dies⁽¹⁵⁴⁾ 29, 30 d'agost i 1 de setembre, després d'un primer intent fallit el dia 28.

Els militars executats foren, el dia 29 els comandants Enrique Bibiano (Infanteria), Rafael Botana (Aviació), Rodolfo Gabarrón (Intendència) i Arturo Galán (Infanteria).

El dia 30 els generals Justo Legórburu (Artilleria) i Jacinto Fernández Ampón (Infanteria destinat a Girona) i el coronel Manuel Muxó (d'Estat Major).

El dia 1 el general Francisco Jiménez Arenas (Intendència), el tinent coronel Adalberto Sanfèliz (Estat Major) i el comandant Agustín Recas (Guàrdia Civil).

Un fet a remarcar és la personalitat d'aquests militars. Deixant de banda que entre ells hi ha tres generals, quasi tots els altres eren militars molt implicats en el desenvolupament de la revolta a Barcelona. Els comandants Bibiano, Botana i Recas formaven part de la Junta Divisio-nària de la Quarta Regió Militar, enllaçada amb la Junta Central de la UME. A més a més el comandant Recas era vocal del comitè executiu de l'esmentada Junta, i en cas del triomf de la revolta estava destinat a manar un dels terços de la Guàrdia Civil. En aquest suposat triomf el coman

dant Bibiano hagués estat nomenat jutge permanent i Botana cap de l'aviació⁽¹⁵⁵⁾.

Per tant no foren unes "sacas" fetes a la tum-tum, sinó que els que les ordenaren sabien perfectament quina era la personalitat d'aquests militars.

Per què es realitzaren aquestes "sacas"? Evidentment no tenim la resposta, però potser no seria gens d'estranyar que atesa l'escrupolositat dels primers consells de guerra, alguns varen pensar que per aquest camí molts d'aquests militars no serien condemnats a la pena capital i aplicaren la justícia pel seu compte.

El dia 2 de setembre s'inicià a la ciutat comtal l'actuació del Tribunal Popular especial per tal de jutjar els militars implicats en la revolta. Aquest Tribunal estava presidit per un magistrat, dos jutges assessors i un jurat de 12 membres escollits entre militants dels diferents partits i organitzacions sindicals antifeixistes. En aquest cas el president era el magistrat Josep Pérez Martínez i els jutges assessors Angel Samblancat i Josep Andreu i Abe-lló⁽¹⁵⁶⁾. Aquest darrer seria substituït ben aviat per l'advocat Jesús Pinilla i nomenat poc després president de l'Audiència i del Tribunal de Cassació. El fiscal era Chorro Llopis.

Precisament la primera petició del fiscal fou que la causa contra els militars del 7è d'Artilleria lleugera es celebrés per parts i no contra els 25 acusats. Pel primer judici, fet que li fou acceptat, demanava només la comparecència de cinc d'ells. Hem de remarcar que a les cita-cions i les notícies de premsa sobre aquests militars sempre apareix la partícula ex-.

Els jutjats en aquest primer Tribunal Popular⁽¹⁵⁷⁾ foren el coronel José Llanas Quintilla, els comandants Fran-cisco Pérez Porro i Manuel López Caparrós i els capitans Atanasio Torres Chacón i Fernando Dasi Hernández⁽¹⁵⁸⁾.

La seva defensa es basà en el fet de complir ordres

superiors per tal de fer front a un moviment separatista amb col.laboració de la FAI.

La sentència basada en l'article 237 del Codi de Justícia Militar fou de pena de mort en el cas del coronel i els dos capitans i una responsabilitat civil de 100.000,- pessetes.

L'endemà, dia 4, les sentències s'executaren en el Camp de la Bota. Aquest mateix dia el Tribunal es reuní de bell nou per jutjar a altres militars del mateix regiment. Eren els comandants Bernardo Lafuente Sedó⁽¹⁵⁹⁾, el capità Arturo Vázquez Ruiz (el 6 d'octubre va canonejar l'edifici de somatens) i José Miquel Fernández i els tinents Baldomero Arduengo García i Raimundo Anadón Godó.

El judici començà a dos quarts d'onze del matí i finalitzà a dos quarts de vuit del vespre. Excepte el capità Arturo Vázquez els altres acusats foren condemnats a mort.

A la petició del President del Tribunal al jurat de si calia la commutació de la pena de mort per alguns dels processats la resposta fou negativa.

La notícia⁽¹⁶⁰⁾ de la seva execució realitzada el dia 6 al Camp de la Bota especifica que "Asistieron al acto las personas estrictamente necesarias".

El tercer i quart judici foren celebrats com els al tres al vaixell "Uruguay" per tal de jutjar a 14 caps i oficials del Regiment primer d'Artilleria de Muntanya, els dies 7 i 9 de setembre.

Entre els processats hi havia el propi coronel del Regiment, Francisco Serra, que fou absolt. El dia 7 foren condemnats a mort el comandant José Fernández Unzué (el 6 d'octubre va canonejar i ocupar la Generalitat), els capitans José de la Torre López i José de la Guardia Valcárcel i el tinent Agustín Santiago Romero. Les sentències foren executades al Camp de la Bota la matinada del dia 9. Segons la premsa va assistir-hi nombrós públic entre el qual hi havia bastantes dones⁽¹⁶¹⁾.

El dia 9 foren condemnats a la pena de mort els capitans Eduardo Sancho, José Varela, Camilo Burgos i els tinentes Juan García i Fernando Anrich.

En el primer d'aquests judicis en finalitzar l'informe el fiscal, recordà la responsabilitat dels militars en la lluita fratricida que cada cop més s'estenia per tot l'Estat: "Es horrible pensar la sangre que se ha vertido en España con motivo del criminal intento subversivo. Hay que pensar en hacer justicia." (162)

Els judicis contra els militars implicats en la revolta a Barcelona i Mataró continuaren al llarg dels mesos de setembre, octubre, novembre i desembre de 1936 (163) i ja més esporàdicament durant els primers mesos de l'any 1937.

A mitjans de novembre els judicis deixaren de realitzar-se en el vaixell "Uruguay". Concretament el celebrat el dia 10 d'aquest mes contra l'ex-comandant del Regiment d'Artilleria de Muntanya núm. 1 José Lacleta Lázaro i diversos oficials del mateix regiment es celebrà en una dependència del castell de Montjuïc (164).

Tres dies després el judici contra un grup d'oficials del Regiment d'Infanteria d'Alcántara núm. 14, es celebrà a la Sala de Vistes del Tribunal de Cassació de Catalunya (165). Per aquestes dates presidia el Tribunal Popular especial l'advocat Angel Samblancat.

Tanmateix les sentències de mort deixaren d'executar-se al Camp de la Bota des de mitjans de setembre i es realitzaren al Castell de Montjuïc.

Precisament per aquestes dates, concretament el dia 6 d'octubre, dos tinentes empresonats a l'"Uruguay", Carlos Ferrando i Vicente Martínez Espaza, intentaren fugir del vaixell (166), però foren detinguts ràpidament. Ambdós serien afusellats al Castell de Montjuïc el dia 9 d'octubre (167).

Un dels judicis més controvertits fou el celebrat

el dia 5 de gener de 1937 contra els següents militars: coronel d'estat major Manuel Moxó Marcaida, tinent coronel d'estat major Adalberto Sanfeliz Muñoz, intendent general Francisco Jiménez Arenas, els comandants d'infanteria Carlos Lázaro Muñoz i Manuel García Rebollo i el tinent d'artilleria Francisco Carreras García⁽¹⁶⁸⁾.

Els tres primers processats no van comparèixer i el judici contra ells va continuar, essent declarats en rebeldia. Els tres acusats foren condemnats en rebeldia a la pena de mort. Com hem explicat més amunt els tres acusats feia quatre mesos que havien estat trets de l' "Uruguay" i executats.

Segons Marian Rubió i Tudurí⁽¹⁶⁹⁾ fins el dia 19-2-1937, "El primer dels Tribunals Populars (especial), el qui ha jutjat els militars sublevats i el qui per consegüent ha estat més dur, ha procedit en la forma que s'indica a continuació.

Els altres Tribunals Populars, els quatre de Barcelona, els de Lleida, Tarragona i Girona han tingut atribuïda tasca menys dramàtica.

Dit Tribunal Popular Especial ha jutjat 228 Caps i Oficials, n'ha absolt 18, n'ha condemnat a penes correccionals (inferiors a 6 anys) 14; n'ha condemnat a penes aflictives (superiors a 6 anys) 76 i 120 a mort.

El Govern de la Generalitat ha commutat 26 penes de mort per penes de reclusió a perpetuïtat. Té ara en estudi 4 condemnes. Cal fer notar que cinc dels condemnats ho foren en rebeldia.

Han estat fusellats 85 Caps i Oficials."

El mot dur que utilitza Rubió val també per a dir que en alguns casos la duresa fou extrema ja que per exemple els militars del regiment de Mataró que van tenir en la revolta un paper semblant als de la guarnició de Girona sofriren condemnes molt més dures que aquests i malgrat la petició i publicació d'un manifest en el què es demana-

va per als caps i oficials de Mataró Perdó Indult signat entre d'altres pel mateix Joan Peiró i l'alcalde Salvador Cruixent⁽¹⁷⁰⁾, les sentències foren executades al castell de Montjuïc. Dels quinze jutjats vuit foren condemnats a mort i afusellats.

Com ja hem dit, l'any 1937, els judicis contra els militars continuaren i per exemple el dia 22 de gener⁽¹⁷¹⁾ fou jutjat el capità de la guàrdia civil Manuel Brabo Montero i condemnat a 20 anys de presó. Era fill del cèlebre comissari de policia Manuel Brabo Portillo⁽¹⁷²⁾.

Les penes aplicades a aquests judicis de l'any 1937 foren molt més benignes i algunes de les penes de mort com la sentenciada contra el tinent de cavalleria Alejandro Arrieta fou commutada pel mateix tribunal⁽¹⁷³⁾.

Un altre militar condemnat a mort en rebel·lia fou el capità de la guàrdia civil José Rivadulla Arellano⁽¹⁷⁴⁾, que havia fugit a la zona franquista.

Lluís Ma Mezquida explica la mort a les portes de Tarragona el gener de 1939 del comandant Federico Rivadulla Arellano que sembla era el mateix, si bé hi ha una confusió amb el seu nom de pila⁽¹⁷⁵⁾.

El mes de juny foren jutjats pel Tribunal Popular núm. 1 els tres oficials d'assalt que havien estat detinguts pocs dies abans de l'11 de juliol i en el domicili d'un d'ells el capità Pedro Valdés s'hi havien trobat documents comprometedors. La sentència fou de reclusió perpètua per a Valdés, dotze anys i un dia al tinent Conrado Villanueva ja que el jurat reconeixia l'atenuant d'haver servit fidelment en els rengles de l'exèrcit popular⁽¹⁷⁶⁾.

D'aquests judicis hem deixat a part els que se celebraren posteriorment contra alguns militars implicats en el quintacolumnisme i que foren jutjats pel Tribunal d'Alta Traició i Espionatge, així com el celebrat el febrer del 37 contra uns militars acusats d'organitzar una xarxa quintacolumnista⁽¹⁷⁷⁾ i que en el seu moment tractarem.

A Girona de les declaracions fetes en acabar la guerra pels caps i oficials de la guarnició militar⁽¹⁷⁸⁾ i d'alguns civils implicats en la revolta queda molt clar que fou per ordres del general Jacinto Fernández Ampón que es va declarar l'estat de guerra a Girona, tot i que va parlar per telèfon amb el general de la divisió Llano de la Encomienda⁽¹⁷⁹⁾, el qual li va confirmar que les tropes que estaven als carrers de Barcelona, havien sortit contra la seva voluntat. La col.laboració per part d'elements civils a Girona fou mínima i la seva presència als carrers escassa.

De la guarnició de Girona els oficials més implicats en la conspiració eren el tinent coronel Antonio Alcubilla Pérez (enllaç i organitzador del moviment a Girona), el tinent José Borbón, que feia d'enllaç amb la guarnició de Barcelona i el tinent coronel d'infanteria disponible Feliciano Montero Dalmases que fou encarregat de la Comissaria d'Ordre Públic i que havia estat delegat governatiu de Girona després dels fets d'octubre.

Les declaracions dels militars sempre fan esment del poc recolzament que tingueren per part dels civils i fins i tot l'actitud dels soldats a mesura que avançava el dia era cada cop més rebel. En canvi, les declaracions dels elements civils gironins carreguen les tintes contra el general. Concretament la declaració de Francesc Armengol Fontbernat⁽¹⁸⁰⁾ fou la següent: "Que la gente afecto [sic] al Glorioso Movimiento Nacional, en aquellos días, no tenían fe en el expresado General, en primer lugar porque se rumoreaba que era Masón, hecho demostrado en la revista de Cruzada Nacional que actualmente se encuentra a la venta, y además, por su excesiva benevolencia, el seis de octubre contra los elementos que produjeron los disturbios en la citada Plaza, además quiero hacer constar que la misma benevolencia expresó el Coronel Campins, más tarde fusilado por traidor a la Patria."

La revolta finalitza a Girona quan el general Fernán

dez Ampón va ordenar, un cop assebatat de la rendició del general Goded a Barcelona, que les tropes es reintegressin als quarters de bell nou on poc després els caps i oficials foren detinguts i empresonats posteriorment al vaixell "Uruguay", atensat al port de Barcelona. Precisament d'aquest vaixell fou tret una nit el general Fernández Ampón i mort, sembla ésser a la muntanya de Montjuïc⁽¹⁸¹⁾.

A finals de setembre, concretament el dia 25, s'anunciava el judici contra els militars sublevats a Girona el 19 de juliol⁽¹⁸²⁾. Els militars processats eren 58; 32 d'infanteria, 16 d'artilleria i 10 de Figueres. En espera del judici romanien tancats a la caserna d'artilleria.

El judici començà el dia 7 d'octubre en mig d'una gran expectació i es va desenvolupar al llarg de quatre jornades. El President del Tribunal era Abel Velilla i els magistrats Gómez Alarcón i José Calveras. Els processats eren 48, però el general Fernández Ampón i el comandant de la guàrdia civil Felipe Moragriega eren en "paradero" desconegut. El primer havia estat mort i el comandant Moragriega era a l'Espanya franquista. Un altre dels acusats, el capità d'artilleria José Conejos estava lluitant al front amb les tropes republicanes i tampoc comparagué en el judici.

A la sessió del dia 9 una gran polsaguera s'aixecà quan diferents testimonis provaren que el tinent coronel Luis Busquets, conegut militar republicà i cap del Regiment d'Artilleria de muntanya núm. 2 havia dirigit la sortida d'aquest regiment al carrer i per tant implicat en la revolta. Fet aquest que, fins al moment, atesa la personalitat de Busquets semblava poc més que inversemblant.

Immediatament s'ordenà la seva detenció, però Busquets sembla que avisat per alguna personalitat republicana s'havia escapolit i creuat la frontera⁽¹⁸³⁾.

Nombrosos foren els testimonis favorables als processats i fins i tot arribà un telegrama de la Conselleria de Defensa signat per Díaz Sandino, Durruti i Del Barrio,

demanant al jurat que dins de l'estricta justícia, tingués en compte l'urgent necessitat d'oficials per l'Exèrcit de la Llibertat.

Sembla, per aquests telegrams, que a part de la necessitat hi havia en aquests moments confiança en molts d'aquests militars professionals per utilitzar-los dins de les files de les milícies populars.

El coronel Jiménez de la Beraza i el capità Justo Luengo, en aquells moments comandant militar de Girona, van testimoniar a favor del Tinent Coronel Antonio Alcubilla Pérez.

Abans de finalitzar les sessions sis oficials foren absolts pel tribunal i deixats en llibertat.

Finalment el diumenge, dia 11, al matí, es pronunciaren les sentències en què set dels acusats foren condemnats a mort, per rebel·lió militar, d'acord amb els articles 237 i 238 del Codi de Justícia Militar. Els set condemnats a mort foren el general Fernández Ampón, el comandant de la guàrdia civil Felipe Montero Carbajal, el comandant d'infanteria Feliciano Montero Dalmases, el tinent coronel d'infanteria Antonio Alcubilla Pérez, el capità d'infanteria Joaquín de Porras i el tinent d'infanteria José de Borbón Ric.

El jurat féu una votació secreta amb boles blanques i negres, per si alguna de les sentències era excessiva. Es commutà la pena de mort del tinent coronel Antonio Alcubilla Pérez per la pena de reclusió perpètua.

Com es pot veure, dels sis definitivament condemnats a l'última pena, un, el general Fernández Ampón, ja era mort, i dos més, el tinent coronel Luis Busquets i el comandant Felipe Moragriega ja eren al camp franquista.

Els altres tres condemnats a mort foren afusellats el dia 13 en el glacis del castell de Santa Caterina. Segons la premsa⁽¹⁸⁴⁾ així foren les darreres hores dels condemnats: "A las doce de la noche los abogados se traslada-

ron a la Comisaría y notificaron a los sentenciados a muerte la triste nueva de su ejecución. Los reos solicitaron que se les permitiera entrevistarse con sus familiares, a lo cual se accedió. Por la madrugada pidieron recibir los auxilios espirituales, accediéndose también y encargándose de cumplir tal misión un sacerdote que se halla detenido en la cárcel.

A las cinco de la mañana de hoy, los reos fueron sacados de la prisión y trasladados en un automóvil custodiado por milicianos y Guardia Nacional Republicana al castillo de San Julián de Ramis, lugar de la ejecución.

A las seis y cincuenta un pelotón compuesto por carabineros, milicianos, Guardia Nacional Republicana y guardias de Asalto, en el glacis del castillo denominado de Santa Catalina, ha dejado cumplimentada la sentencia."

La causa contra els militars del batalló de guarnició de Figueres ⁽¹⁸⁵⁾ (Batalló de muntanya Chiclana núm. 3) es va celebrar a Girona els dies 28 i 29 de desembre.

Presidia el Tribunal Popular Especial l'advocat Marià Garcia Villas i actuaren de jutges ⁽¹⁸⁶⁾ Francesc Ventura Sararols (PSU), Manuel Lamúa Soler (POUM), Josep Sugañes Rius (ERC), Pelai Juher Ros (ACR), Josep Terradellas Sarbosa (ERC), Josep Pericot Poaté (CNT), Francesc Vilardell Riera (FAI) i Ramon Reixach Capdevila (CNT).

Una carta entregada al President del Tribunal Popular per part de Rosa Gimbernat ⁽¹⁸⁷⁾, vídua del capità Lluís Jubert que feia pocs dies havia mort al front lluitant per la República i que el 19 de juliol estava destacat a Figueres. A la carta demanava al tribunal que fos just i recordava que el seu difunt espòs responia de l'actitud republicana de l'oficialitat destacada a la capital empordanesa.

La sentència fou de dotze anys a l'ex-tinent coronel Agustín Monasterio Bustos, sis anys a l'alferes José Uxó Julvé, un any al ex-capità Alvaro Villoria Camps i a l'ex-tinent Narciso Díaz Romaña. Finalment foren absolts el ca-

pità Juan Asensio Poncelis, el tinent Eduardo Capitán Ramón i els alferes Anselmo Gazules Gazules, Domingo Tomás Carismar, Evaristo Cots Frigola i Francisco Jou Parés.

Precisament dos d'aquests militars absolts, el capità Juan Asensio Ponceliz i l'alferes Francisco Jou Parés es veurién implicats en un intent de fuga per part d'una trentena de guàrdies nacionals republicans que en una camioneta i dos automòbils volien guanyar la frontera i passar-se a l'Espanya franquista. Són els coneguts a la història com a fets de Tortellà.

Descoberta la fuga es mobilitzaren totes les milícies de la zona nord de Girona i a Castellfollit de la Roca es produí la primera topada que ocasionà alguns morts. Immediatament els guàrdies abandonaren els automòbils i intentaren creuar la frontera. Des de Tortellà s'organitzaren diverses patrulles per perseguir els fugitius i donar batudes per la zona.

Precisament en aquesta persecució, a part dels enfrontaments i morts que va haver-hi, sis⁽¹⁸⁸⁾, es produí la detenció d'un total de 28 fugitius. La notícia era exacta⁽¹⁸⁹⁾. "El resultat de la jornada d'avui ha estat la detenció de setze fugitius per una banda i la detenció de deu més per una altra, en total 26. Hem de fer remarcar que aquests deu darrers no es contava que es trobessin per allà a la muntanya, tota vegada que s'ignorava que haguessin fugit de Barcelona."

Aquest darrer nucli de detinguts seria jutjat a Girona pel Tribunal Popular Especial de Guerra, en Consell Sumaríssim. La causa era la número 1 de 1937 i l'acusació contra els encartats era pels delictes de rebel·lió militar⁽¹⁹⁰⁾, traició i derrotisme.

El judici començà al vespre del dia 18 (10,45) i va finalitzar a les 6 de la matinada del dia 19⁽¹⁹¹⁾.

El Tribunal estava presidit per Pere Pey Sardà, comissari delegat de defensa. El vocal jurídic era Ponci Sa-

bater i els vocals representants de les milícies i cossos armats eren Francesc Costell Salido, Modest Sedeño Alonso, Emili Ros Vila, Josep Ferrer Gràcia i Francesc Puig Fernández. El fiscal era Eduard Pardo.

Els guàrdies civils havien aprofitat la concessió d'un permís per a despedir-se dels seus familiars, ja que havien estat cridats per anar al front, per fugir cap a la frontera.

Les condemnes de mort foren 11 i es basaren en el delictes de traició definit en l'article 222 núm. 5 i núm. 6 del Codi de Justícia Militar i del delictes de derrotisme definit en l'article segon, apartat g) del Decret de la Generalitat de Catalunya de cinc de gener de 1937 "aprofitant moments en que les nostres comarques eren objecte de bombardeig contra poblacions indefenses per part d'elements facciosos i per tant volien motivar el desconcert i la demoralització en el poble".

Els condemnats a mort i executats el dia 19 a dos quarts d'onze del matí en el castell de Sant Julià de Ramis eren: el capità d'infanteria Juan Asensio Ponceliz; l'alferes d'infanteria Francsico Jou Parés; els brigades de la Guàrdia Nacional Republicana Moisés Hernández Herro i Manuel Carceller Querol; els caporals del mateix cos José Gascón Guillén i Heliodoro Fernández i els guàrdies nacionals republicans Juan Perera Romero, José Casado Coca, Luciano Casado Coca, Francisco Sáez de Tejada Sevilla i Luis Peláez Nieto.

Els civils Joaquin Llobet Llavari, Lluís Adroher Riera i Esteve Jou Parés que també participaren en la fuga foren condemnats a trenta anys de treballs forçats.

Els militars detinguts a Tarragona, foren empresonats pocs dies després del dia 20 de juliol. Concretament el coronel Julio Castro, principal acusat, fou detingut el dia 23, traslladat a la presó del Vendrell i d'aquesta al vaixell "Uruguay" ancorat al port de Barcelona. Els tinent

Herminio Ródenas i Gaspar Forteza també foren traslladats al mateix vaixell. A tots tres el jutge especial Pomares els hi va prendre declaració els dies 29 i 30 de juliol⁽¹⁹²⁾.

La primera setmana de setembre els detinguts ja estaven a Tarragona i el dia 8 el coronel Julio Castro torna va a declarar aquesta vegada davant el jutge d'instrucció del partit judicial de Tarragona⁽¹⁹³⁾.

El dia 12 de setembre es celebrà el primer judici. Els encartats eren el coronel Castro, el tinent coronel Morillo, els capitans Obregón, González, Arizmendi i García Rebull. El president del Tribunal era Dionís Terrer Fernández i els magistrats que l'acompanyaven Ramon Nogués Biset i Jaume Simó Bofarull. El judici es va dur a terme contra tots els encartats menys el capità García Rebull.

La sentència del Tribunal fou la de pena de mort contra el coronel Julio Castro i de 17 anys pel tinent coronel Ferran Morillo i el capità Enric Obregon; el capità González Arizmendi fou absolt⁽¹⁹⁴⁾.

La sentència contra el Coronel Castro fou executada la matinada del dia 14 de setembre al camí de l'Oliva. El capità González Arizmendi, que havia estat absolt fou assassinat uns dies després per una patrulla de milicians.

El segon judici, corresponia al sumari núm. 6⁽¹⁹⁵⁾, es celebrà el dia 2 de novembre contra els tinents Forteza, Ródenas i els caporals Carles i Cristian de Landa i Antoni Córdoba. Tots cinc estaven acusats del delictes de rebel·lió militar. En aquest judici tingueren especial importància les declaracions de caporals i soldats del Regiment Almanza, on la majoria denunciaven la personalitat feixista dels encartats i que fins i tot preparaven un atemptat contra el coronel del regiment Angel Martínez Peñalver⁽¹⁹⁶⁾.

Tots cinc acusats foren condemnats a mort i afusellats el dia 5 de novembre al camí de l'Oliva.

A part d'aquests militars jutjats pel Tribunal Popular Especial, algú altre, com fou el cas del comandant

Alexandre Quiroga fou mort pels incontrolats.

Ara bé, la ciutat catalana on l'odi contra els militars revoltats esclatà amb major virulència fou Lleida. En fracassar la sublevació i retirar-se la guarnició a les casernes, aquestes van caure en mans de diferents grups armats dirigits pels oficials lleials a la República. El coronel del Regiment d'Albuera núm. 25, Rafael Sanz Gracia fou afusellat el mateix dia 20 a les portes del castell de Gardeny. El capità ajudant del regiment Ramiro Martínez després d'intentar disparar contra el tinent coronel Martínez Vallespí es va suïcidar⁽¹⁹⁷⁾.

La gran majoria dels militars de la guarnició de Lleida considerats desafectes foren trets la nit del dia 24 al 25 de la presó provincial duts fins al Camp Escolar i allà afusellats per membres d'una de les columnes de milicians que es dirigien cap al front. Vint-i-set foren els afusellats si bé un, tot i malferit (el tinent José Mora) va poder escapolir-se i va sobreviure fins al final de la guerra. Altres militars com el capità Jaime Farré foren trets de casa seva i executats. El mateix dia 5 d'agost que era afusellat el bisbe de Lleida, Salvi Huix, ho eren també el tinent coronel Lluís Josa de Gomar, el comandant d'infanteria Francisco García Garrido i el tinent de la guàrdia civil David Infante.

Altres militars foren executats en diferents racons de la presó o bé de manera individual en ésser trets dels seus domicilis particulars.

En resum, tenim que de les guarnicions de Catalunya més de 100 caps i oficials amb actiu foren executats. Entre ells també hi havia caps i oficials de la guàrdia civil, d'assalt i carrabiners.

Aquesta xifra, però, no inclou ni els oficials retirats, ni els suboficials i classe de tropa.

-La persecució religiosa-

Ja hem comentat com entre les primeres víctimes de la repressió apareixen constantment i de forma sintomàtica religiosos.

I és aquest punt el que el fa un tema de difícil anàlisi si tenim en compte que el què es pretén és analitzar i computar els assassinats de religiosos que es van cometre en el curs de la guerra civil espanyola a Catalunya.

La raó està en que se'n féu, i se'n fa, una utilització ideològica i política on l'historiador no es troba gens còmode, a més que sovint hom ha oblidat la reflexió que fes comprendre el per què s'havia arribat a la més sistemàtica i generalitzada persecució religiosa que s'ha comès al llarg de la nostra torturada història.

Resumint en excés podríem dir que sense un estudi crític i exhaustiu de l'anticlericalisme a Catalunya ens quedaran sempre unes llacunes interpretatives que impossibilitaran una adequada i rigorosa interpretació de la persecució religiosa a Catalunya en el període 1936-1939.

Tot i la particularització concreta de la repressió religiosa, s'assisteix en diversos indrets de Catalunya a matances col·lectives -casos de Lleida, Cervera o Sant Vicenç de Montalt- en què a més de l'eliminació física del clergue en el fons es pretenia acabar amb l'Església i la idea que representava.

L'anàlisi causal d'aquests fets queda enfosquit en la llunyania de temps pretèrits, quedant, però, de manifest un component arrelat a les consciències d'amplis sectors populars de veure l'Església com institució defensora i aliada de les classes benestants o grups socials dirigents.

No cal remontar-se a la crema de convents de l'any 1835, ni tampoc a la de la Setmana Tràgica; ja en els fets d'octubre de 1934 trobem un dels únics incidents -apart dels fets bèl·lics de Barcelona- contra la vida de les persones,

és a Navars l'assassinat del capellà del poble. Sense oblidar, però, l'incendi de temples que seguí a la proclamació de la República a Madrid. Els fets del 19 de juliol i la llegenda que forces militars revoltades van protegir-se al convent dels carmelites del carrer de la Diagonal de Barcelona on van rebre el suport dels religiosos va aixecar més raons encara per revifar les brases contra l'enemistat, quan no odi, que amplis sectors populars tenien contra l'Església⁽¹⁹⁸⁾. En aquest cas no hi fa res que fós una falsedat l'atribució, demostrada històricament, de la complicitat dels religiosos en el cop militar, les masses populars cregueren que l'Església era responsable partícep de la sublevació i contra els seus representants descarregaren la violència desfermada contra el binomi simplista propietat-Església⁽¹⁹⁹⁾.

Quina altra explicació tenen sinó afirmacions com les següents?

Així les paraules pronunciades per Andreu Nin, destacat dirigent del POUM, que seria Conseller de Justícia i posteriorment assassinat tèrbolament el maig de 1937, en el discurs al Gran Price de Barcelona el 6 de setembre de 1936: "Y bien compañeros, todos estos objetivos concretos de la revolución democrática han sido realizados no por la burguesía liberal, que no lo habría podido hacer en cinco años, sino por la clase trabajadora, que los ha resuelto en pocos días con las armas en la mano. El problema de la Iglesia ya sabéis como se ha resuelto: no queda ni una iglesia en toda España; el problema de los bienes de la Iglesia, de la fuerza económica de la Iglesia, también está resuelto por la expropiación pura y simple"⁽²⁰⁰⁾.

Més directe és encara el què publica "El Sembrador" de Puigcerdà: "He visto las obras de derrumbe, de lo que fué antro espiritual de corrupción. La desaparición de aquel edificio, a la par que el saneamiento moral que significa, dará realce urbano a aquel lugar. En lugar de rincones, de

obscuridad, cadaverismo y atmósfera rarificada por el alien to fétido de la beatería fanática, habrá amplitud, claridad, vida, luz, saneada atmósfera.

Cada piedra que va derribándose de la ex-covacha, va descubriendo más el perfil pétreo de la torre alta y de forma octogonal, la cual parece expresar a medida que va aislándose de la carroña que le envolvía, como si estuviera dando cuenta que después de tantos años de ser utilizada para fines malignos, le va a llegar el momento por fin de tener una utilidad beneficiosa a quién tenga necesidad de expansionarse desde su cima, en la contemplación de un bellísimo panorama" (201).

Un testimoni més clar fou publicat a "Combat" a tota capçalera de la primera pàgina: "La classe obrera ha portat a cap la reforma religiosa" i en l'editorial es deia: "la reforma religiosa (...), l'ha portat a cap, de forma contundent i definitiva, la classe treballadora" (202).

I és aquí on hem de reflexar un tret que no s'ha tingut en compte. I és que anteriors a aquestes notes de premsa hi havia hagut declaracions genèriques de destacats dirigents revolucionaris o articles cabdals que exaltats sectors populars o primaris escamots ho interpretaven com la simple eliminació de persones i símbols religiosos.

Era Andreu Nin qui textualment declarava: "La clase obrera ha resuelto el problema de la Iglesia, sencillamente no dejando en pie ni una siquiera" (203) o bé: "Hemos suprimido sus sacerdotes, las iglesias y el culto" (204).

No és doncs d'extranyar escrits com: "...a la ciutat on hi ha un Crist que s'enfilava riu amunt [Balaguer], en aquells temps anomenats paleolítics, epipaleolítics o neolítics. Ara ja no ho podrà fer més, perquè els camarades que viuen a les vores del riu damunt dit, es varen enfadar i n'han fet un munt de cendres, mentre les velles beates esperaven que florís el miracle com un bolet en una nit d'estiu" (205).

Aquests testimonis es podrien multiplicar, però el que publicà "Solidaridad Obrera", el diari anarcosindicalista, és un compendi de tots: "La Iglesia ha de desaparecer para siempre. Los templos no servirán más para favorecer alcahueterías inmundas (...) Se han terminado las pilas de agua bendita (...) No existen covachuelas católicas. Las antorchas del pueblo las han pulverizado (...) Pero hay que arrancar a la Iglesia de cuajo. Para ello es preciso que nos apoderemos de todos sus bienes que por justicia pertenecen al pueblo. Las órdenes religiosas han de ser disueltas. Los obispos y cardenales han de ser fusilados"⁽²⁰⁶⁾.

Els primers assassinats tingueren per víctimes religiosos conjuntament a l'inici de la revolta militar. Després es generalitzaren a tot arreu de Catalunya.

Un tema trascendental fou l'alliberament dels presos detinguts a les presons cel·lulars de Catalunya. Detinguts que en molts casos no tenien res a veure en processos polítics sinó solament delictius, pogueren actuar sense cap mena de control de cap ordre públic, fet que ocasionava assassinats que només s'han de relacionar amb tèrbols interessos materials.

Així, a més de la formació de patrulles de control i comitès revolucionaris o de Salud Pública, aparegueren individus que impulsaren amb els seus actes el creure que acabar amb els religiosos era finir amb tot el que l'Església significava.

Una munió de comitès de tota mena s'escampà per tot el territori amb l'ànim d'esborrar d'arrel els religiosos. De cap més manera pot explicar-se el trasllat d'un escamot a buscar el cardenal Vidal i Barraquer a Poblet⁽²⁰⁷⁾, l'anada de decidits incendiaris a Montserrat⁽²⁰⁸⁾ o comitès foranis que recorren el bisbat de la Seu d'Urgell⁽²⁰⁹⁾ o Vic⁽²¹⁰⁾ amb una voluntat explícita de destrucció. No cap altra explicació pot donar-se a l'assassinat dels religiosos de Sant Joan de Déu de Calafell. Dedicats a una tasca sanita-

rio-humanitària de cura de malalts, els protegeix la reconeixença de la població que respecta i valora la seva feina, -fou un dels assassinats que més colpiren a Pau Casals- tanmateix un escamot de milicians els executà pel fet de ser religiosos, obviant qualsevol altre concepte.

I és que com s'escriu sobre l'esclat de la revolució a Sabadell -població de relativa repressió- en l'ànim de destrucció es manifestava "una actitud anticlerical força arrelada en els medis obrers i d'esquerres"⁽²¹¹⁾.

La Generalitat totalment depassada pels esdeveniments revolucionaris no tingué força institucional per aturar tots els atropells que s'anaven produint, el que fa que només actui de forma indirecta per salvar la vida amenaçada dels religiosos, protegint temples, proporcionant passaports falsos per fugir cap a l'estranger o bé el que feu d'anar posant les esglésies o santuaris més representatius de Catalunya sota el control que les circumstàncies li permeten.

En aquest apartat -que després ampliï- l'acció elogiada del Conseller de Cultura, Ventura Gassol, o de Governació, Josep Maria Espanya o la particular de comitès com el de Solsona que possibilita la fugida del bisbe o el de la Seu, o de Tortosa, o Girona, o el salvament del Cardenal Vidal i Barraquer de les mans d'un comitè de l'Hospitalet (Torrassa) que el tenia detingut així com accions individuals de tota mena que es produïren, no ens ha de fer oblidar que aquests protectors hagueren ells mateixos d'escapar de les represàlies dels qui consideraven aquests actes contraris a la defensa de la Revolució i que calia denunciar-los, quan no eliminar-los.

Pensem que una font oficial francesa avalua en 6.300 els evacuats en vaixells francesos (molts dels quals eren religiosos). Aquí caldria sumar-hi el còmput dels fugitius gràcies a vaixells italians o d'altres nacionalitats. Gairebé sempre amb passaports o credencials facilitats -més o menys legalment- per la Generalitat.

Així Jaume Miravitlles tingué la iniciativa, i l'audàcia, d'anar amagant els grups de religiosos que esperaven la sortida a l'estranger en els vestuaris del Barcelona Futbol Club del camp de les Corts.

L'assassinat de religiosos vé sovint acompanyat d'un ritualisme gairebé litúrgic. Sovint hi ha en la realització material del crim un menysteniment absolut a la dignitat humana del religiós que planteja molts interrogants sobre la relació entre amplis sectors populars i l'església.

En el decurs de la recerca efectuada a tots i cada un dels pobles de Catalunya per conèixer l'abast de la violència a la reraguarda durant la guerra civil, en comprovar documents i dades amb els llistats de les víctimes, gairebé sempre hi havia la diferència del religiós que els testimonis o informadors no l'incloïen entre les víctimes. La resposta habitual era: "Ah, sí! el capellà també!"⁽²¹²⁾.

La repressió religiosa s'allargà en la reraguarda catalana pel molt aprofundit que estava en les consciències el sentiment anticlerical⁽²¹³⁾.

Fins a les acaballes de l'any 1936 i principis de 1937 hi hagué persecució religiosa⁽²¹⁴⁾. En són clar exponent dos casos manipulats àmpliament en la postguerra franquista. El Tribunal Popular núm. 2 de Barcelona va condemnar a mort el 18 de novembre de 1936 a Ferran Llobera Puigsech, superior dels Carmelites d'Olot. Fou executat quatre dies després, però la condemna fou per haver utilitzat el nom d'Agustin Costa Serra, subdit veneçolà, i que el consulat li havia tramès el passaport citat, acusat a més de: "que conoce el lugar en que se hallan ocultos los tesoros de la Comunidad que no han sido habidos y que durante su permanencia en esta Ciudad [Barcelona] desarrolló actividades fascistas tendientes a sustraer la justicia revolucionaria a religiosos"⁽²¹⁵⁾.

També en un sentit que ens permet apropar a ambdues

actituds, això és, la visió de "l'home d'acció" i el de la "jerarquia" religiosa cal llegir amb atenció tot el referent a l'assassinat del bisbe Irurita de la diòcesi de Barcelona (216).

Una de les Patrulles de Control va instal·lar-se al Poble Nou, carrer de Pere IV, núm. 166. Al primer pis d'un immoble on hi havia l'Ateneu Colon, on residia la Societat Cultural del Poble Nou.

El qui actuava de cap de la patrulla, segueix l'informe de 14 de juliol de 1941 dels dos agents que investigaven el cas Joaquim Razola i Miquel García Sobrino, era Antonio López Sánchez, militant antic de la FAI, domiciliat al Poble Nou, carrer Llull, 212 (4rt.1a) nascut a Almansa (Albacete) de 40 anys, casat, forner, que en iniciar-se la guerra estava en els tallers Girona treballant de metal·lúrgic en l'empresa que es col·lectivitzà, erigint-se ell en destacat dirigent (217).

La patrulla estava formada per 91 homes i poques dones.

La patrulla de control, pertanyent a la 11a. secció, va fer un registre a Montserrat. En una llista trobaren diverses persones més o menys relacionades amb el Monestir. Entre elles el nom i l'adreça d'Antoni Tort Rexachs, domiciliat al carrer del Call núm. 17, principal.

L'1 de desembre, recordem que la revolució havia començat el 19 de juliol, 12 patrullers (en altre moment es dona la xifra de 8), fan un minuciós escorcoll al domicili d'Antoni Tort. Allí el detingueren junt al seu germà Francesc, una filla seva i el sacerdot Marcos Goñi, dos religiosos i el bisbe de Barcelona Manuel Irurita Almandoz.

El bisbe Irurita fugí el 21 de juliol per la porta de darrera del Palau Episcopal en ser assaltat per escamots armats que incendiaven la porta principal. Es dirigí a casa del Reverend Dr. Faura que li digué que allí era poc segur per estar massa a prop del Palau Episcopal on segurament es

faria un registre, al carrer es trobà casualment Antoni Tort que li oferí casa seva com refugi.

Durant quatre mesos i mig visqué allà protegit fins ser detinguts. La personalitat d'Irurita no fou descoberta, encara que les sospites sobre ella les desfeu Antoni Tort que justificà l'anell, era joier, dient que era un costum d'aleshores entre alguns sacerdots.

Una vegada interrogats foren conduïts a la presó-txeca del carrer de Sant Elies on foren trets la nit del 3 de desembre i assassinats la matinada del dia 4 al cementiri de Montcada. Les dues religioses no foren mortes.

En la declaració del sacerdot Josep Faura Dalmau, del 9 de setembre de 1943, aquest afirma "y al ver que las turbas asaltaban el palacio Episcopal, el que habla se lo hizo notar, contestándole el Sr. Obispo 'Quizà con un puñado de monedas van a amansarse estas turbas'."

En un altre paràgraf explica que en comunicar-li el saqueig del Palau Episcopal digué únicament Irurita "Bandidos". També explica que comentant els conflictes generals que es vivien abans de la rebel·lió militar, el bisbe Irurita li digué: "Estoy gozando de una paz inalterable".

En iniciar-se la guerra li confià "Cuanto desearía la breva del martirio".

Algunes consideracions que caldria afegir serien fruit de l'autocrítica que Carles Soldevila proposava, i encara avui majoritàriament l'Església no ha fet.

Deia Soldevila: "L'anticlericalisme era, doncs, una malura endèmica de l'ànima popular, una obsessió constant dels seus capitosts. Si el fenòmen es repetís exactament a tots els països catòlics d'Europa tindria una altra significació, però es tractava d'una exclusiva de la nostra terra.

De qui era la culpa?" (218).

Existí una autèntica passió de derruir o cremar qualsevol símbol religiós. Sovint els comitès i homes d'ac-

ció es tranquil·litzaven en el furor revolucionari en veure que a tal o qual lloc havien destruït l'església local, els ornaments religiosos o bé ja s'havia assassinat el capellà.

També de vegades era el propi poble qui ofería la destrucció religiosa com a senyal de la seva fidelitat revolucionària.

Però no ens hem de quedar aquí. Fou coratjosa l'actitud del cristià en general davant la persecució que sofria?

Els assassinats de religiosos minvaren gairebé absolutament a partir dels fets de maig de 1937. Però seria un error quedar-se només en la paulatina recuperació de la normalitat de l'ordre públic.

La voluntat de normalització del culte no fou possible solament per raons polítiques que no el feien "aconsellable" sinó també per una manca profunda de pressió de tot el cos orgànic que forma l'Església: jerarquia i creient.

També cal que ens fixem en quins llocs hi hagué més assassinats de religiosos a Catalunya. Com també de persones que foren assassinades per la seva adscripció pública i notòria de cristià.

A l'elevat índex de la diòcesi de Lleida, la segona de tot l'Estat després de la de Barbastro, la segueix l'elevat percentatge de la diòcesi de Tortosa. Aquí no solament caldrà veure totes i cada una de les circumstàncies que acompanyaren la mort del religiós, sinó qui eren els comitès responsables, quins foren els executadors materials, si el pas de columnes cap el front d'Aragó és el que ho permet explicar més bé o bé si hi ha aspectes propis que fins ara desconeixem.

La proximitat de la frontera permet la fugida de potencials víctimes i ens dóna un altre punt de reflexió.

Les ordres religioses només han donat les relacions de les víctimes que sofriren. Una anàlisi de les que tin-

gueren més represàlia i la tasca concreta que feien ens donaria llums per considerar els punts de crítica i autocrítica que necessitem; inclús podríem preguntar-nos el perquè d'una animadversió tan acusada contra una ordre determinada.

En algun cas a mitja guerra apareix de nou l'odi contra la figura del capellà o religiós. Així seria l'assassinat del capellà de Vilobí d'Onyar. Hauríem d'endinsar-nos profundament en l'actuació de l'església, col·lectivament i individualment per a poder interpretar el perquè d'aquesta follia destructora, de persones i símbols, que Catalunya visqué com fenòmen que abastà amplis sectors socials i populars.

-Salvament de vides-

Des del mateix moment que s'inicia l'allau de violència hi ha una voluntat de salvament de vides de persones en perill per part de la Generalitat, que ha estat reconeguda per tothom. Destacant més aquesta acció, malgrat el poc poder que la institució de govern catalana conservava, si tenim en compte que en la dita "Espanya nacional" amb un poder absolut controlat des del primer moment de la rebel·lió militar mai no s'assistí a una situació comparable.⁽²¹⁹⁾

Els qui més destacaren en aquesta tasca foren el conseller de Governació Josep Maria Espanya, el de Cultura Ventura Gassol i inclús persones allegades a àrees administratives diverses com el periodista Jaume Miravittles⁽²²⁰⁾, Joan Casanovas president del Parlament de Catalunya, o Pere Bosch-Gimpera, rector de la Universitat. No hem d'oblidar que els protectors més diversos hagueren d'escapar ells mateixos de les represàlies dels qui consideraven aquests actes contraris a la defensa de la Revolució i que calia denunciar-ne els autors, quan no eliminar-los.

En aquesta acció salvadora cal incloure-hi comitès de tota mena, extesos arreu del territori català que per iniciativa pròpia feren passar la frontera a religiosos, o impulsaren la fugida de destacats prohoms locals, o bé cer caren la protecció salvadora de la Generalitat perquè ella els facilités l'ajut convenient. O encara amagaren ells ma teixos tots aquells qui corrien el risc de caure sota la roda d'aquella onada d'assassinats que s'anava produint ⁽²²¹⁾.

En algun cas pagant amb la pròpia vida com el "cap de la UGT de Castellar del Vallès (...) fou assassinat per què havia fet un aval per al rector del poble, que també fou assassinat" ⁽²²²⁾.

També s'assistí a la insòlita "seguretat" d'haver de tancar persones diverses a la presó -normalment religiosos- per a poder preservar la seva vida ⁽²²³⁾.

En unes circumstàncies tan forasenyades quan al valor de la vida i la mort d'una persona val tan poc aparegueren els qui s'aprofitaren de la situació per entrar en el marcadeig econòmic a canvi de facilitar refugi o fugida a aquells qui temien per la seva vida ⁽²²⁴⁾.

També des de les pròpies organitzacions antifeixistes es van fer valuoses gestions per evitar que partidaris dels "consells de cuneta" acabessin amb la vida d'una persona determinada ⁽²²⁵⁾.

Això no ens ha de fer oblidar que organismes creats a l'escalf de la Revolució entraren en greus accions, en no poder posar sota criteris de justícia a membres de l'Ofici na Jurídica, Patrulles de Control o Comissió d'Investigació.

Fàcil és entreveure que en aquestes circumstàncies, on hi entren consideracions polítiques o socials generals o particulars, relacions més o menys directes en el camp personal, els interessos més variats o els desinteressos més generosos, l'actitud de les persones sigui múltiple i les conductes es multipliquin. Afortunadament unes referèn

cies escadusseres, esmentades de passada, ens permeten rescatar de l'oblit una lluita per la pau dins la guerra que honora tots aquells qui la seguiren i fa més entenedora l'explicació de Maurici Serrahima, que podria fer-se extensible a moltes més persones i opcions no tan marcades com ell assenyala: "He pensat moltes vegades que, si no s'hagués produït d'entrada l'onada d'assassinats -que va portar la Generalitat a salvar, deportant-los, tants polítics catalans-, hauria estat molt possible que bastant de gent destacada de la Lliga s'hagués quedat ací i que fins hi hagués mantingut una actitud cívica positiva" (226).

La tasca salvadora de la Generalitat era coneguda pels testimoniatges que en donaven els que es beneficiaven de la mateixa així que arribaven a zona segura (227). Així doncs era coneguda a la zona franquista la cura que esmerçava la Generalitat en salvar vides, d'aquí el greu de la inexacta afirmació del cardenal Gomà (228) sobre les persones salvades per la Generalitat: "La otra excepción (la primera era Euskadi) es la del favor que la Generalidad de Cataluña, formada por hombres de izquierda, ha prestado a varios sacerdotes de aquella región, librándoles de una muerte segura. Es una obra buena, hecha por los fines políticos que es de suponer, por cuanto la designación previa de los que debían ser salvados, aparte de consideraciones de carácter personal, fue una verdadera selección de clérigos fautores de las tendencias más o menos separatizantes" (229).

Hilari Raguer en l'estudi esmentat destaca que el President Companys va procurar que poguessin sortir a l'estranger totes les persones amenaçades que no estiguessin directament complicades en la rebel·lió militar, d'aquí que aprofondís la col·laboració amb els consolats -sobretot el francès i l'italià- en la tasca humanitària. "La Generalitat facilitava passaports (sovint els falsificava, perquè el nom dels interessats era massa perillós per a passar els controls de la CNT-FAI) i donava els permisos de sor-

tida" (230).

França va publicar oficialment la relació de 6.630 persones sortides en vaixells francesos. D'ells 2.142 religiosos i religioses i 868 nens. Entre juliol i desembre de 1936 hi ha una relació de 515 noms: "Generales, jefes y oficiales del Ejército y de la Armada, altos funcionarios, políticos significados, sacerdotes, sus familiares, etc., embarcados a bordo de buques de guerra franceses y cuyo embarque, por motivos fáciles de entender, tuvo que llevarse a cabo de una manera particularmente discreta". Encara dins del 1936, hi ha una altra llista de 1.598 persones "que pudieron embarcar a bordo de buques mercantes franceses, fletados por el Gobierno francés". I encara, com adverteix la introducció "no se hallan comprendidos en dichas listas los nombres de muchas otras personas, particularmente los de un gran número de españoles que salieron para Francia por otra via que la marítima" (231).

Alcofar Nassaes va publicar la relació d'evaquats per la marina italiana, des dels ports de Barcelona i València, en el període del 24 de juliol al 7 d'agost de 1936 (232). El total d'evaquats és de 6.390, sortits amb els vaixells Princessa Maria, 24 de juliol; Tevere, 27 de juliol; Urania, 29 de juliol; Princessa Maria, 31 de juliol; Tevere, 2 d'agost; Urania-de València, 6 d'agost i Princessa Giovanna, 7 d'agost (233).

En el que, a més de veure's que la gran majoria dels evaquats surten del port de Barcelona, es confirma que els telegrams que el cònsol Carlo Bossi enviava a Roma, per mitjà dels vaixells de guerra italians ancorats al port de Barcelona palesen els esforços de la Generalitat per salvar vides (234).

Albert Manent explícitament ha tractat el tema de salvament de vides en camps temàtics diferents com el dels intel.lectuals "i sobre els més destacats dirigents de la Lliga Catalana" (235) on s'inclou referències a la tasca de

preservació de tresors documentals i artístics que Agustí Duran i Sanpere i Josep Gudiol, amb innegable valor, feren per salvar-los de la destrucció o pillatge⁽²³⁶⁾. En unes circumstàncies força difícils per qualsevol finesa intel·lectual si recordem que el decret d'incautació de la Generalitat de les obres d'art eclesiàstiques fou contestat per "Solidaridad Obrera" amb frases com "...almacenes de intelectualidad. Verdaderos montones de basura, nada más es lo que se quema"⁽²³⁷⁾.

Encara caldria incloure-hi l'extensió de la por entre tot el món universitari, així escrivia Bosch-Gimpera: "cada dia, en arribar a la Universitat, sentia el pànic del que havia pogut ocórrer"⁽²³⁸⁾ i cal recordar que "el temor arribà fins i tot a Pompeu Fabra, malgrat la popularitat i prestigi que tenia tot i ser un represaliat d'octubre de 1934: 'Estaba muy temeroso por su seguridad personal de parte de los elementos de la FAI' "⁽²³⁹⁾.

Es coneguda la intervenció de Ventura i Gassol per posar a la frontera a Vidal i Barraquer i molts altres clergues "No tardó Ventura i Gassol, en quemarse y tener que marcharse, a su vez, pese a toda su ejecutoria de política de izquierdas. José María España, conseller de Gobernación, dada su situación, se arriesgó sobremanera"⁽²⁴⁰⁾.

El salvament del cardenal Vidal i Barraquer i la participació que hi hagué en l'èxit de l'empresa arrebatant-lo de mans d'un comitè de la FAI de la Torrassa de l'Hospitalet de Llobregat ha estat força estudiat⁽²⁴¹⁾, però també s'hi ha d'incloure els milers d'accions individuals que feren mans i mànigues per fer escapar de mans assassines a persones l'únic delictes de les quals quant a la sublevació era la seva adscripció ideològica o social⁽²⁴²⁾.

NOTES

- 1.- J. SABATER, Anarquisme i catalanisme. La CNT i el fet nacional català durant la guerra civil. Barcelona, 1986, pàg. 13; Esmenta també el concepte que en dóna, G. MUNIS, Jalones de derrota: promesa de victòria. Madrid, 1977, pp. 293-295, "Comitès-govern"; Broué a BROUÉ, FRASER I VILAR, Metodología histórica de la guerra y revolución españolas. Barcelona, 1980, pp. 80 i ss., ho defineix com explosió de poders regionals i Fraser com revolució "multifacètica" i "centrífuga"; M. CRUELLS, La revolta del 1936 a Barcelona. Barcelona, 1976, pàg. 285, ho defineix afirmant "...les altres poblacions catalanes gairebé totes cantonalitzades pels seus respectius comitès".
- 2.- Vegeu J.E. ADSUAR, El Comitè Central de Milícies Anti-feixistes. "L'Avenç", núm. 14, 1979, pp. 50-55.
- 3.- Id.
- 4.- Id.
- 5.- P. VILAR, La guerra civil espanyola. Barcelona, 1986, pàg. 95.
- 6.- Vegeu entre els que hi fan referència J. GARCIA OLIVER; J. MIRAVITLLES; A. ROVIRA VIRGILI; D. ABAD DE SANTILLAN; E. UDINA.
- 7.- J. GARCIA OLIVER, El eco de los pasos. Barcelona, 1978, pàg. 182.
- 8.- Id. pàg. 233.
- 9.- J. BRADENAS, Anarcosindicalismo y revolución en España 1930-1937. Barcelona, 1974, pàg. 175.
- 10.- F. LACRUZ, El alzamiento, la revolución y el terror en Barcelona. Barcelona, 1943, pàg. 136.
- 11.- J. PEIRATS, La CNT en la revolución española, volum I, París, 1971, pàg. 190.
- 12.- Arxiu de l'Audiència Territorial de Barcelona. Fons de Presidència.

- 13.- J. PEIRATS, op. cit., pàg. 190.
- 14.- E. VALLES, Història gràfica de la Catalunya Autònoma 1931-1939, volum II, La guerra (1936-1939). Barcelona, 1978, pàg. 142; També se'n fa ressò del seu descrèdit F. MONTSENY, Mis primeros cuarenta años. Barcelona, 1987, pàg. 95 "Mucho se ha censurado la gestión de las Patrullas de Control, atribuyéndoles todos los abusos y desmanes de que se ha hecho responsable a la revolución"; També J. MIRAVITLLES, Gent que he conegut. Barcelona, 1980, pp. 81-82 "Però les patrulles de control, una 'polícia popular', creada pel Comitè Antifeixista de Catalunya, s'excediren en les seves execucions clandestines incontrolades i incontrolables. Per altra banda, i al revés del sector franquista, les execucions es feien sense les precaucions mínimes del secret i arreu del món circulava el rumor exagerat de les matances de Barcelona".
- 15.- Declaració de testimoni de Jorge Gallardo Escudero, 9-5-1941. Archivo Histórico Nacional. Madrid. Causa General. Provincia de Barcelona.
- 16.- J. MIRAVITLLES, op. cit., pp. 96-100, en dóna un retrat on destaca en ella una aguda relació entre la violència i repressió que executa i una intensa sexualitat.
- 17.- Id. Declaració de Josep Gallardo.
- 18.- J. MIRAVITLLES, op. cit., pàg. 98.
- 19.- Fixem-nos en la consigna donada el 17-8-1936 pel CCMA L.V. 18-8-1936 "Al mismo tiempo recordamos a todos cuantos hay en las barricadas que su presencia no sea necesaria se ausenten de las mismas y vayan a ocupar un lugar que sea útil al desenvolvimiento revolucionario. Todos cuantos estén en las barricadas con las armas en la mano esperamos harán uso de la máxima prudencia, al efecto que no se produzcan alarmas innecesarias".
- 20.- M. D. BENAVIDES, Guerra y revolución en Cataluña. México,

- 1978, titularia aquesta època com "La República de las Patrullas", pàg. 211.
- 21.- Id. Aquí recordem la frase que Frederic Escofet repetidament deia en interpelar-lo sobre la seva renúncia de dirigir l'Ordre Públic "no volia ser responsable del Desordre Públic". Malgrat aquesta afirmació, "Trebball", 11-8-36, afirmava "Frederic Escofet ha estat dimitit per no tenir prou caràcter".
- 22.- M. CRUELLS, La societat catalana durant la guerra civil. Barcelona, 1978, pàg. 74, "Les Patrulles de Control de cada barriada tenien poder absolut dintre el seu territori i feien i desfeien, a caprici dels qui les componien"; Es en aquest clima on cal situar els articles de Joan PEIRO al diari "Llibertat" de Mataró. Recollits en un llibre sota el títol Perill a la reraguarda. Mataró, 1936. I així afirmaria, pàg. 63 "Tampoc no és nou que entre els revolucionaris s'hi infiltrin elements estranys, dels baixos fons socials, els quals, si no serveixen, els enemics de la revolució, només van a la seva, a servir les concupisències llurs".
- 23.- Boletín Informativo de la FAI, 2 d'agost de 1936.
- 24.- D.O.G. 12-X-1936.
- 25.- Els anomenava també així la premsa anarquista, vegeu per exemple S.O., 4-11-1936; "Mi revista", 1-12-1936.
- 26.- A. BUESO, Recuerdos de un cenetista, volum II, Barcelona, 1978, afirma "...y el que se hizo célebre Eroles i els seus nanus, que cometieron muchas fechorías bastante sucias".
- 27.- Archivo Histórico Nacional. Salamanca. Sección Político-Social. Carpeta 842.
- 28.- Sense data, tots els indicis la situen cap el desembre de 1936. Archivo Histórico Nacional. Salamanca. Sección Político-Social. Legajo 322/1-2. Hi ha centenars d'ordres de registre i detenció signades por D. Eroles.
- 29.- Així en l'original. Els antecedents són de 169 detinguts.

- 30.- De forma minuciosa tracten el tema E. CORREDERA GUTIERREZ, Páginas de historia marista. España 1936-1939. Barcelona, 1977; J. SANABRE, Martirologio de la Iglesia en la Diócesis de Barcelona durante la persecución religiosa 1936-1939. Barcelona, 1943; A. MONTERO, Historia de la persecución religiosa 1936-1939. Madrid, 1961.
- 31.- Arxiu de l'Audiència Territorial de Barcelona. Fons de Presidència.
- 32.- Id. Causa 533. Rotlle 5236 de 1937. Jutjat núm. 2.
- 33.- H. RAGUER, L'Església i la guerra civil (1936-1939) Bibliografia recent (1975-1985). "Revista Catalana de Teologia", Barcelona, 1986, pàg. 213. L'exposició de J. GARCIA OLIVER, op. cit., pp. 467-468 i 471, dóna la versió que el que aleshores era Conseller d'Hisenda, Josep Tarradellas, va rebre els diners per a assumptes del departament.
- 34.- Arxiu de l'Audiència Territorial de Barcelona. Fons de Presidència. En la causa hi ha una instància d'Aurelio Fernández de 18 de desembre de 1937, on escriu:
"Ante todo debo manifestar al Juzgado mi respetuosa pero enérgica protesta por lo que significa la persecución a que me veo sometido, pues no otra cosa implica el hecho de que después de más de tres meses de iniciado el sumario sin que S.S. haya tomado determinación ninguna respecto a mi situación, se decrete mi procesamiento coincidiendo con la sentencia en que se me absuelve con toda clase de pronunciamientos favorables por el Tribunal de Espionaje y Alta Traición de Cataluña en el proceso civil con ocasión del atentado frustrado contra el Sr. Presidente de esta Audiencia Territorial. La coincidencia es verdaderamente expresiva, y consignando siempre mi respeto para las Autoridades judiciales, he de manifestar que revela un propósito, que yo no imputo al Juez a quien me dirijo, de retenerme in

definidament en prisió, propòsit que evidentement responde a no muy claros designios".

35.- Archivo Històrico Nacional. Salamanca. Sección Político-Social. Caja 11. Legajo 24; Qui també dugué a terme la recollida de tota mena de material fou la "Sección de Coordinación e Información Regional de Cataluña-FAI-JJLL-CNT."

"La Humanitat", 15-6-1937, publicava a primera pàgina "On són González Batlle, Assens i Fàbregas de les Patrulles de Control? Teniem entès que han passat la frontera. Es cert?".

Dins el lligall esmentat hi ha un comunicat de la "Sección de Coordinación e Información 10ª Zona. CNT-FAI-JJLL. Barcelona" de 4 de febrer de 1938 on s'afirma "...Pero la Revolución es la Revolución, y aunque nos conozcamos de mucho tiempo, de años, no se debe encubrir a nadie, por esa misma razón cumplimos con nuestro deber, ayudando a realizar esta labor depuradora que lleva a cabo la organización a la cual nos debemos".

36.- Archivo Històrico Nacional. Salamanca. Sección Político-Social. Legajo 283.

37.- Id.

38.- Id.

39.- Id.

40.- Id.

41.- Id.; Es tracta d'Aracil Cortés.

42.- Archivo Històrico Nacional. Salamanca. Sección Político-Social. Legajo 283.

43.- Id.; J. PEIRATS, op. cit., volum II, pp. 128-129, diu "si bien no puede ser justificante de tan sanguinaria como condenable represión".

44.- Archivo Històrico Nacional. Salamanca. Sección Político-Social. Legajo 283.

45.- Id.; Tambés es rebutja que sigui obra de facciosos. La majoria dels pagesos morts eren republicans. En aquest cas, com en els anteriors de Garcia, el president Com-

panys ja havia indicat que lamentava la mort de pagesos d'ERC.

- 46.- Archivo Histórico Nacional. Salamanca. Sección Político-Social. Legajo 283.
- 47.- Id.
- 48.- J. PEIRATS, op. cit., volum II, Pàg. 131.
- 49.- Hem de recordar que el 5 de març hi hagué una substracció de 12 tancs de combat d'un dels dipòsits de material bèl·lic dependent de les indústries de guerra. Al final aparegueren a la caserna Vorochilof, controlada pel PSUC. S.O., 7-3-1937 ho tracta extensament.
- 50.- Archivo Histórico Nacional. Salamanca. Sección Político-Social. Legajo 283.
- 51.- J. PEIRATS, op. cit., volum II, pàg. 136.
- 52.- J. GARCIA OLIVER, op. cit., pp. 229-230. On també afirma que fou qui eliminà el grup de Gardenyes per dedicar-se al pillatge i l'assassinat.
- 53.- F. MONTSENY, Mis primeros.. op. cit., pàg. 95.
- 54.- M. BENAVIDES, op. cit., pàg. 230.
- 55.- En un ofici signat per Aurelio Fernández, 1-XII-1936, es demana autorització del visat de passaports per estar compromesos en el Decret de Mobilització per a "José Maria Ardiz Torruella, José Elizalde Manen y Manuel Escorza del Val. Dichos compañeros van a Francia y regreso en misión especial por este Secretariado de la Junta de Seguridad Interior"; Archivo Histórico Nacional. Salamanca. Sección Político-Social. Legajo 335/4, nº 73. Destaca la relació orgànica existent entre organismes que inicialment són independents un de l'altre.
- 56.- Szerjinsky: Es refereix a Fèlix Dzerjinski, fundador i organitzador de la Tcheka. Dzerjinski era un vell militant boltxevic i membre del Comitè Central del Partit. Hélène CARRERE d'ENCAUSE, Staline, l'ordre par le terreur. París, 1979, pàg. 17.
- 57.- F. MONTSENY, Mis primeros.. op. cit., pàg. 95.
- 58.- Germinal de Sousa va ser des de principis de 1938, Se-

- cretari General del Comitè Peninsular de la FAI.
- 59.- J. GARCIA OLIVER, op. cit., pàg. 230. Però ell mateix l'elògia, així pàg. 467 "...a la expedita acció de su Comité de Investigación que tan eficientemente dirigía Escorza" [sic!]. Potser aquest segon paràgraf laudatori cap a l'actuació d'Escorza s'hagi de llegir amb prudència si tenim en compte que està dins un capítol titolat "¿Tan malos eramos?" i en el que tracta del projecte d'Irujo, successor de Garcia Oliver al ministeri de Justícia d'aplicar un decret "por los delitos cometidos durante el periodo revolucionario". També afirma pàg. 464 "Marianet estaba alarmado por los propósitos de Irujo. Llegó a pensar en la conveniencia de la eliminación violenta de aquel vasco sin escrúpulos".
- 60.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona.
- 61.- Id.
- 62.- V. GUARNER, op. cit., pàg. 175.
- 63.- A. MANENT - J. RAVENTOS, L'església clandestina a Catalunya durant la guerra civil (1936-1939). Barcelona, 1984, pàg. 119.
- 64.- D. ABAD DE SANTILLAN, Por qué perdimos la guerra. Barcelona, 1977, pp. 114-115. On també escriu "¿qué mala ocurrencia hemos tenido al permitir el funcionamiento de los llamados tribunales revolucionarios, cuando el mismo Comité de Milicias podía cumplir esa tarea de juzgar los delitos de la contrarrevolución con mejor criterio y más garantías!"
- 65.- "Tribuna", 11-8-1936; S.O., 12-8-1936; L'òrgan de premsa confederal comentaria "El conocido periodista y abogado Angel Samblancat se incautó ayer del Palacio de Justicia, suponemos que con el propósito de sanear la morada de la 'justicia' burguesa".
- 66.- L.V., 12-8-1936.
- 67.- Tomàs Orts de la FAI.

- 68.- El "Comité de Defensa del centro" estava domiciliat al "Moulin Rouge" i a l'Hotel Oriente.
- 69.- J. PEIRATS, op. cit., volum II, pp. 78-79. No deixa de ser sorprenent que Peirats no analitzi tot el procés de com va acabar l'Oficina Jurídica i el seu posterior encausament quan la pròpia CNT hi va participar.
- 70.- E. BARRIOBERO, Un tribunal revolucionario. Cuenta rendida por el que fue su presidente. Barcelona, 1937.
- 71.- M. RUBIO I TUDURI, La Justicia a Catalunya. 19 juliol 1936 - 19 febrer 1937. Barcelona, 1937.
- 72.- Id., pàg. 14.
- 73.- Id., pàg. 14, explica que fou "amb la idea d'isolar la justícia revolucionària de la justícia oficial, a fi que les dues marxessin separadament".
- 74.- M. BENAVIDES, op. cit., pàg. 197.
- 75.- Archivo Histórico Nacional. Madrid. Causa General. Provincia de Barcelona. Els seus testimonis contrastats amb els extensos dossiers que tracten l'Oficina Jurídica, els documents incautats a la mateixa en època republicana a més de declaracions d'altres que hi tingueren relació fan possible seguir amb força aproximació quina fou l'actuació dels qui en tingueren la responsabilitat. Entre altres declaracions utilitzem les de: Marià Guasch Ferrer, de 5 de febrer de 1941, que l'any 1936 hi treballava com a relator; Juan Jiménez Santamaría, 7 de febrer de 1941, que des de l'any 1933 estava com auxiliar de relatoria; Florentino Palacios Giménez, 7 de febrer de 1941, funcionari temporer adscrit posteriorment al juliol de 1936 al Tribunal contenciós Administratiu de Barcelona. Jesús Padullés Tarragó, 11 de febrer de 1941, advocat adscrit a partir de juliol de 1936 a la relatoria número dos; Angel Moreno Molina, 18 d'abril de 1941, advocat, relator de l'Audiència de Barcelona des de l'any 1903; José Estévez Monasterio, 29 d'abril de 1941, Secretari de l'Audiència de Barcelona a partir del 8 de

novembre de 1937; Pedro Espuche Martínez, 16 de maig de 1941, advocat, fiscal de l'Audiència de Barcelona a partir del mes de maig de 1937; Josep Rodón Grau, 18 de juny de 1941, funcionari des de l'any 1919 com oficial habilitat al Jutjat d'Instrucció número 4. I encara s'hi poden afegir molts altres testimonis de persones lligades a la Justícia abans i durant el període en què actuà l'Oficina Jurídica, com Ricard de Roca i Rausa, advocat; Josep Vergés Arestí, oficial de secretaria, Clíno Cobrezo de la Cámara, oficial del Jutjat número 8; Castor García Fernández, advocat, Fiscal de l'Audiència de Barcelona. Fins l'any 1944 s'obriren declaracions als testimonis més diversos sobre l'Oficina Jurídica, en tots ells sempre es palesa el mercadeig econòmic sobre les detencions i encara sobre la vida dels detinguts. Expli cant-se casos d'autèntiques atrocitats jurídiques.

- 76.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona.
- 77.- Id.
- 78.- Id.
- 79.- Id. També tracta de passada de la seva relació ocasional sobre aquest trist afer amb Riera cap de la presó de St. Elies.
- 80.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona.
- 81.- M. BENAVIDES, op. cit., pàg. 199. "Más tarde se abrió expediente y Barriobero, Batlle y Devesa ingresaron en la cárcel. El expediente puso en claro que los protagonistas de esta vergonzosa historia, hacían viajes a Francia y depositaban en los Bancos los productos de sus rapiñas (...) A requerimiento del fiscal de la República, se abrieron las cajas de los Bancos (...) Los peritos identificaron la firma del depositante de la caja número 6 del cofre número 105 del Crédit Lyonnais, en Lyon, a nombre de Eduardo Barriobero y Herran"; També a l'Ar-

xiu de la Fundació Pablo Iglesias. A. H. 70-15 hi ha una acta notarial de la declaració efectuada per Antonio Devesa a la presó Celular de Barcelona de 28-X-1937 sobre el motiu del viatge de Barriobero i Devesa a Nimes; Vegeu també "La Publicitat", 30-9-37, que tracta "del sumari incoat per evasió de capitals dut a terme per membres de la dissolta Oficina Jurídica". El magistrat que s'encarregà del cas fou Jaume Sentís.

- 82.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona.
- 83.- Id.
- 84.- V. ALBA, El marxisme a Catalunya 1936-1939, volum III, Andreu Nin. Barcelona, 1974, pàg. 167.
- 85.- Es refereix al procés d'incoació sobre l'actuació de l'Oficina Jurídica en general i l'evassió de capitals en concret. Documentació sumarial republicana, febrer 1938, incautada pel franquisme i afegida a l'expedient citat de la Causa General; Vegeu també E. BARRIOBERO, op. cit.
- 86.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona.
- 87.- Id.
- 88.- Id
- 89.- Id. Hi ha un total de 24 documents originals de l'Oficina Jurídica que ordenen: "detención y presentación", també "minucioso registro, procediendo a la ocupación de valores, metálico y cuantos efectos y documentos se encuentren de significación contraria al régimen" i encara exigeixen el conèixer "cuenta corriente (...) depósito de valores o caja de alquiler".
- 90.- S.O., 21-11-1936. A les explicacions de Samblancat, Abad de Santillán o la referència tangencial que en fa García Oliver no s'esmenta per res la "inutilitat" militar dels milicians.
- 91.- "La Publicitat", 24-11-1936.

- 92.- M. RUBIÓ I TUDURI, op. cit., pàg. 16. Pel que fa a les causes civils, matrimonis, divorcis, etc. la crítica és gairebé inexistent.
- 93.- Sobre la justícia durant aquest període i tot l'entrelat normatiu és interessant el llibre de Marian RUBIÓ I TUDURÍ, op. cit.
- 94.- D.O.G., 26-8-36.
- 95.- D.O.G., 26-8-36.
- 96.- F. BONAMUSA, L'administració de justícia a Catalunya (setembre-desembre 1936), dins "Recerques", 4 (1974), pp. 191-218.
- 97.- "La Vanguardia", 1-10-1936.
- 98.- D.O.G., 15-10-36; "La Vanguardia" d'aquest mateix dia també reproduïx el decret.
- 99.- Marian RUBIÓ I TUDURÍ, op. cit., pp. 30-31.
- 100.- F. Bonamusa, op. cit., pàg. 209.
- 101.- Sobre la seva actuació en aquest tribunal es poden veure les seves memòries, Adolfo BUESO, Recuerdos de un cenetista, II, Barcelona, 1978.
- 102.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Barcelona. Es conserven totes les relacions dels jurats populars tot i que no especifica la militància dels mateixos i tampoc si eren titulars o suplents. Veïem-ne un exemple:
- "PEDRO GONZALEZ GELABERT, Relator Secretario de esta Audiencia TERRITORIAL, certifica que el Tribunal Popular, en causa por rebelión contra Francisco Serra Castells y otros, instruida por el Juez Especial, comparecieron los Jurados siguientes en Juicio Oral de siete de Septiembre de 1.936.

JURADOS

COBRO

Miguel Santacana Vidal.....	15
Joaquin Segarra Curto.....	15
Pascual Gracia Perez.....	15
Luis Escalet Espuñer.....	15

Juan BONASTRE Ubiñana.....	15
LUIS COMAS XANDRI.....	15
JUAN BOADA CARRIO.....	15
MANUEL ALLEPUZ FAUS.....	15
EMILIO SALAZAR VENTURA.....	15
FRANCISCO MARQUES LLAVI.....	15
JUAN FERRER MAS.....	15
FRANCISCO BARBERA MUR.....	15
JOSE BARBERA CARBONELL.....	15
VICENTE FAUS GIMENO.....	15
JUAN CALBA VALLVERDU.....	15
ANTONIO VIDAL RAVELLA.....	15
JUAN GUILERA VILASALO.....	10
ANTONIO SOLER ROCA.....	10

CONDENADOS A MUERTE:

JOSE FERNANDEZ UNZUE
 JOSE DE LA TORRE LOPEZ
 AGUSTIN SANTIAGO ROMERO
 JOSE DE LA GUARDIA VALCARCEL

RECLUSION PERPETUA

MANUEL CARASA VILLAESCUERNA

ABSUELTO

FRANCISCO SERRA CASTELLS"

- 103.- Tots els diaris de Barcelona que es publicaven per aquelles dates donaven diàriament notícies sobre els judicis.
- 104.- F. BONAMUSA, op. cit., pàg. 215.
- 105.- D.O.G., 5 de novembre de 1936.
- 106.- F. BONAMUSA, op. cit., pàg. 216.
- 107.- D.O.G., 8 de gener de 1937; Josep M. CARRERAS, Els Tribunals Populars de 1936. Procés de cinc veïns de Santa Coloma de Queralt.. Valls, 1986, pàg. 27.
- 108.- "La Vanguardia", 1-5-1937.

- 109.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Lérida.
- 110.- Id.
- 111.- Id.
- 112.- Id., i dades del Registre Civil de Lleida, Secció de Defuncions, i de la Premsa.
- 113.- "Combat", 27-7-1936.
- 114.- Apuntes inéditos Sr. Pons, dins Ramiro VIOLA, El Martirio de una Iglesia (Lérida 1936-1939), Lleida, 1981, pàg. 71.
- 115.- Id., pàg. 73.
- 116.- "Diari de Barcelona", 5-9-1936.
- 117.- "La Vanguardia", 1-10-1936.
- 118.- F. BONAMUSA, op. cit., pàg. 209.
- 119.- La documentació sobre aquest incident està recollida dins la Causa General. Archivo Histórico Nacional. Provincia de Lérida.
- 120.- "U.H.P.", núm. 143, 16-1-1937.
- 121.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Lérida; Registre Civil de Lleida, Secció de Defuncions, i Premsa.
- 122.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Lérida.
- 123.- Documentació recollida dins Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Lérida.
- 124.- Id.
- 125.- Jaume FABRE - Miquel GAYOLA, Juliol de 1936 a Girona, "L'Avenç", núm. 70, 1984, pp. 23-26.
- 126.- Segons F. BONAMUSA, op. cit., pàg. 209, era el President del Tribunal.
- 127.- Sobre el conjunt de l'actuació del Tribunal Popular de Girona es pot consultar l'excel·lent treball de Josep CLARA, La justicia popular en Gerona. La actuación del tribunal popular (octubre-diciembre de 1936), Ponència presentada en el congrés sobre la guerra civil celebrat a Salamanca el setembre de 1986.

- 128.- Josep CLARA, op. cit., pp. 8-10.
- 129.- F. BONAMUSA, op. cit., pp. 209-210.
- 130.- Declaracions de Pere Espuche Martí, Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona.
- 131.- Josep M. CARRERAS, op. cit.
- 132.- El document que ens dóna aquest resum porta data del 28 de juliol de 1937, Archivo Histórico Nacional. Causa General, Provincia de Barcelona.
- 133.- Fèlix MAIZ, Mola, aquel hombre. Diario de la Conspiración. 1936. Barcelona, 1976.
- 134.- Id., pp. 181-182.
- 135.- Frederic Escofet, comissari d'Ordre Públic i Vicenç Guarner, cap de serveis de la comissaria van fer els canvis oportuns per a que això fos així.
- 136.- Federico ESCOFET, op. cit., (versió castellana), pàg. 411.
- 137.- Fèlix MAIZ, op. cit., pàg. 184.
- 138.- "La Vanguardia", 5-8-36.
- 139.- Aquestes dades, així com les incidències del judici es poden seguir a les planes dels diaris barcelonins del dia 12-8-1936. També a M. GODED, Un faccioso cien por cien. Zaragoza, 1938, pàg. 94.
- 140.- La majoria dels components d'aquest consell de guerra malgrat que en formaren part a contracor i ben aviat col.laboraren amb la quinta columna, foren jutjats pels franquistes el 27 d'abril de 1939. (L.V. 28-4-39). Quasi tots varen també participar en el consell de guerra celebrat el 23 d'agost contra López Amor, López Varela, López Belda i Lizcano de la Rosa.
- 141.- Durant la guerra col.laborà activament amb el quintacolumnisme i fou cap militar de la F.E.T.
- 142.- Col.laboradors del quintacolumnisme segons Jesús PASQUAL, Yo fui asesinado por los rojos. Barcelona, 1981, pp. 100-101.
- 143.- Fou jutjat a primers de maig a Barcelona (L.V. 7-5-39) i condemnat a mort. La seva personalitat clarament dre

tana ens queda remarcada pel testimoni de Jesús PASCUAL, op cit., pp. 129-132:

"Carlos Carranceja sugirió la idea de visitar al auditor de Guerra, don Salvador Campos Penalva. Quizá él, que colaboraba con nosotros con una entrega total, pudiera darnos alguna solución. Era hombre que no vacilaba en arriesgar su vida desde su elevado cargo, porque había sido víctima de la conjunción de varias circunstancias adversas. En el verano del año 36, era comandante jurídico destinado en Burgos o Valladolid. No pudo sumarse al Alzamiento Nacional, lo que, dada su formación política y religiosa, habría hecho con el mayor entusiasmo, porque, hacia el 15 de julio, tuvo la infortunada idea de venir a Barcelona para pasar unos días de vacaciones con unos amigos o familiares. Cumpliendo con su obligación, se presentó en el Gobierno Militar, donde dejó su dirección. El 17, al estallar en Marruecos el Alzamiento, empezó a sentirse en Barcelona como prisionero. No tenía relaciones personales ni profesionales. No sabía con quién enlazar. Desconocía totalmente los preparativos del Alzamiento en Barcelona. El día 19 quedó sorprendido, como un simple ciudadano, por la acción del Ejército. No tuvo más noticias que las divulgadas por la radio, que no podían ser más alarmantes y descorazonadoras. En la imposibilidad de reintegrarse a su destino, donde había triunfado el Alzamiento, tuvo que permanecer en Barcelona. Las escenas de incendios, asesinatos, profanaciones y sacrilegios que se registraban pródigamente en la calle, no invitaban a salir de casa. Tampoco su documentación de comandante jurídico era precisamente el mejor salvoconducto para circular. Se recluyó, pues, en casa, seguro de que era un peligro para sus anfitriones. Ya hubiera querido liberarlos de ese peligro, pero no sabía qué hacer ni a dónde acudir.

Días más tarde, los jerifaltes rojos quisieron dar apariencia de legalidad al consejo de guerra contra los generales Goded y Fernández Burriel. Sólo apelando a graves amenazas, pudieron constituir un tribunal militar. A excepción del fiscal, todos habían empezado negándose. Por otra parte, la celebración de un consejo de guerra contra generales, sin la asistencia de un jefe u oficial del cuerpo jurídico, no hubiera tenido, ni siquiera en apariencia, las imprescindibles garantías legales.

Por el Gobierno Militar, donde había dejado su dirección, fue localizado Salvador Campos, para eludir el dramático compromiso, empezó por poner objeciones de tipo legal, ya que él no pertenecía a la División de Cataluña. No fue escuchado. Se le replicó que, por haber permanecido oculto aquellos días en vez de adherirse a la causa del pueblo, ya podía ser fusilado. Aún porfió Salvador Campos en su negativa, pero las feroces represalias con que amenazaron a sus inocentes amigos o familiares que lo tenían hospedado, vencieron su resistencia. Y tuvo que aceptar en el consejo de guerra la grave responsabilidad de ponente, es decir, del que redacta y justifica la sentencia, con arreglo al Código militar.

Luego, ya deshecho moralmente, pasó por diversos empleos hasta ser nombrado auditor del Ejército del Este, mandado por el general masón Sebastián Pozas, que había sustituido al pusilánime general Aranguren.

En cuanto Salvador Campos pudo enlazar con nuestra organización, colaboró de una forma tan intensa que rebasó los límites de la prudencia. Como era previsible, no tardó en ser descubierto, detenido y enviado a un campo de trabajo.

Concluida la guerra, ingresó en la prisión militar del castillo de Montjuich. Un tribunal militar, constitui-

do con todas las garantías legales, lo condenó a pena de muerte, por haber sido ponente en el juicio contra los generales Goded y Fernández Burriel. Nuestro interés, en reconocimiento a los múltiples servicios que, con riesgo de su vida, había prestado, cristalizó en unas gestiones de Luys de Santa Marina. Estas que culminaron en una entrevista personal de Luys con el Caudillo, lograron apuradamente que la sentencia de muerte fuera conmutada."

- 144.- Morí el 15-2-1937, "La Vanguardia", 21-2-1937.
- 145.- Fou afusellat al Camp de la Bota el dia 13-5-1939.
- 146.- També membre de la quinta-columna i un dels seus dirigents.
- 147.- "La Vanguardia", 12-8-1936.
- 148.- Manuel GODED, op. cit., pàg. 59. "Dijo así textualmente, cualquiera que le oyera puede averarme, 'La suerte me ha sido adversa y he caído prisionero, por tanto desligo de su compromiso conmigo a aquellos que me seguían'.
- 'Prisionero', no rendido; 'Compromiso conmigo', no compromiso con la Patria o sea de la obligación de obedecerle a ciegas. El que se rindiera fue porque quiso y contra la voluntad del General; ello aparte de que, como tengo dicho y todo el mundo sabe, la División cayó a las seis y media de la tarde y a estas horas nos hicieron prisioneros, y ya a las cinco, y si me apuráis lo más tarde de cinco y media a seis, todos los cuarteles y fuerzas de Barcelona por su propio acuerdo y sin contar con él para nada se habían entregado al enemigo. Quede, pues, sentado, que ni mi padre quiso rendir Barcelona, ni la rindió; ni se rindió; y que si por la radio habló fué guiado por su noble deseo de garantizar Mallorca, a la que sin ser nacido en ella amaba, contra la barbarie roja."

- 149.- Una descripció de l'afusellament a F. LACRUZ, El Alza-

- miento, la Revolución y el terror en Barcelona. Barcelona, 1943, pp. 147-151; Carlos ROJAS, La Guerra en Catalunya. Barcelona, 1979, pp. 58-60; Vicenç GUARNER, L'aixecament militar i la guerra civil a Catalunya (1936-1939). Montserrat, 1980, pp. 118-120.
- 150.- F. LACRUZ, op. cit., pàg. 8.
- 151.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona.
- 152.- "La Vanguardia", 25-8-1936. (Per veure quin fou l'abast real de la participació de López Varela, i els altres, acusat en la preparació de la revolta a Barcelona es poden veure les obres següents: F. LACRUZ, op. cit.; Frederic ESCOFET, Al servei de Catalunya i la República, volum II, La victòria (19 de juliol de 1936). Edicions Catalanes de París, París, 1973; Vicenç GUARNER, op. cit., (Publicada anteriorment en castellà per G. del Toro, Madrid, 1975, sota el títol Cataluña en la guerra de España; Fèlix MAIZ, op. cit.; F.A. VILARRUBIAS - J.F. LIZCANO DE LA ROSA, Un muerto. Madrid-Barcelona, 1961.
- 153.- Jaume MIRAVITLLES, Episodis de la guerra civil espanyola. Ed. Pòrtic, Barcelona, 1972, pp. 70-75; F. LACRUZ, op. cit., pp. 146-147; "L'Autonomista", 26-8-36.
- 154.- Segons Francisco Lacruz l'ordre venia firmada pel jutge especial Pomares, segons L.V., 3-9-36, pàg. 2, era en aquest moment president accidental de l'Audiència; Segons Carlos Rojas per Aurelio Fernández, pàg. 43.
- 155.- Federico ESCOFET, De una derrota a una victoria: 6 de octubre de 1934 - 19 de julio de 1936. Barcelona, 1984, pàg. 411.
- 156.- "La Vanguardia", 4-9-36. El mateix dia i mateixa plana que publica el veredicte del tribunal apareix la notícia del seu compliment al President de la Generalitat com a nou President de l'Audiència.
- 157.- "La Vanguardia", 3 i 4-9-1936.
- 158.- Era vocal suplent de la Junta divisionària de la Quar-

ta Regió Militar.

- 159.- Segons l'informe del comissari d'ordre públic Frederic Escofet, fet a petició de Companys per lliurar a Casares Quiroga, en el seu despatx es reuniren els implicats en la revolta d'aquest regiment.
- 160.- "La Vanguardia", 8-9-36, pàg. 2.
- 161.- "La Vanguardia", 10-9-36; "Diari de Barcelona", 10-9-36. Segons la pròpia premsa, aquesta presència de públic també hi fou en altres de les execucions celebrades al Camp de la Bota.
- 162.- "La Vanguardia", 8-9-36.
- 163.- Francesc BONAMUSA, op. cit., pp. 201-202, dóna una relació de judicis celebrats contra militars:
"Entre els altres judicis mencionem els duts a terme contra cinc militars del Regiment de Cavalleria de Santiago, presents a la col·lisió del Cinc d'Oros a Barcelona (el dia 28 de setembre de 1936); un capità de Seguret (el dia 30 de setembre de 1936); un capità de la Guàrdia Nacional Republicana (el dia 30 de setembre de 1936); sis oficials del Regiment d'Artilleria Lleugera (el dia 2 d'octubre de 1936); cinc tinents del Regiment de Cavalleria de Santiago, que es feren forts al convent de Carmelites (el dia 7 d'octubre de 1936); tres militars del Regiment d'Infanteria número 13 (el dia 9 d'octubre de 1936); dos tinents del Regiment de Badajoz i un del de Chiclana (el dia 14 d'octubre de 1936); cinc alferes de complement del Regiment de Cavalleria de Montesa (el dia 14 d'octubre de 1936); i, en darrer terme, el judici contra el tinent coronel retirat i ex-jutge militar Cristóbal Fernández Valdés (el dia 30 de setembre de 1936)."
- 164.- "La Vanguardia", 11-11-36.
- 165.- "La Vanguardia", 14-11-36.
- 166.- "La Vanguardia", 7 i 8-10-36.
- 167.- "La Vanguardia", 10-10-36.

- 168.- "La Vanguardia", 6-1-37.
- 169.- Marian RUBIO I TUDURI, op. cit., pàg. 40.
- 170.- "Llibertat", 28-10-36. Reproduït a "L'Autonomista" el 29-10-36.
- 171.- "La Vanguardia", 23-1-37.
- 172.- Vicente GUARNER, Cataluña en la guerra de España. Madrid, 1975, pp. 82-83. Explica l'actitud de Brabo Portillo els dies anteriors a la revolta.
- 173.- "La Vanguardia", 18-4-37.
- 174.- "La Vanguardia", 20-3-37.
- 175.- Lluís M. MEZQUIDA, La Batalla del Ebro. Tarragona, 1970, pp. 178-181.
- 176.- "La Vanguardia", 9 i 10-6-37.
- 177.- Notícies de la seva detenció a "La Vanguardia", 16-1-37.
- 178.- Aquestes declaracions foren fetes per tal d'averiguar quina fou l'actuació del general Fernández Ampón durant la revolta militar i es troben incloses dins el sumaris sim 24648 instruït contra el general Fernández Ampón. Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Gerona. Cajas 1439, 40, 41.
- 179.- Declaracions del coronel d'infanteria Jorge Villamide Salinero. Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Gerona.
- 180.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Gerona.
- 181.- La seva inscripció de defunció feta al Registre Civil de Barcelona, el 4-12-1941 porta les dades següents: "Falleció en el Castillo de Montjuich a consecuencia de traumatismo el día dos de septiembre de 1936".
- 182.- "L'Autonomista", 25-9-36.
- 183.- A la sessió del dia 10 un telegrama del cap de Vigilància de Figueres confirmava que segons confidències, Busquets estava a França (L.V. 11-10-36).
- 184.- "La Vanguardia", 14-10-36.
- 185.- Per a veure l'actuació de la guarnició de Figueres, Jo-

- sep M. BERNILS, La guerra civil a Figueres. Figueres, 1986; Alexandre DEULOFEU, Memòries de la revolució, de la guerra i de l'exili. Figueres, 1974.
- 186.- Així consta la còpia de la sentència que figura a la Causa General. Archivo Histórico Nacional. Provincia de Gerona. També la premsa del moment els esmentarà amb el nom de jutges ("L'Autonomista", 29-12-36).
- 187.- "L'Autonomista", 29-12-36.
- 188.- "L'Autonomista", 17-2-37.
- 189.- Id.
- 190.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Gerona.
- 191.- "La Vanguardia", 20-2-37; "L'Autonomista", 19-2-37.
- 192.- Aquestes declaracions es troben a l'Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Tarragona.
- 193.- Id.
- 194.- La premsa de Tarragona publicà àmplies referències sobre aquest judici. Com exemple es pot veure el diari "Llibertat"; També a Luis CLIMENT, op. cit.
- 195.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Tarragona.
- 196.- Id.
- 197.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Lérida; També a J.M. ALVAREZ PALLAS, op. cit.
- 198.- Són nombroses les referències que sobre aquest caire podrien citar-se. "La Humanitat", 22-7-36, "Es dispara contra el poble des d'esglesies i convents."
- 199.- Vegeu l'assalt a la cartoixa de Montalegre on s'hi veu tot l'ampli anticlericalisme popular, J.M. SOLE I SABATE - J. VILLARROYA, La repressió a la guerra i la postguerra a la comarca del Maresme (1936-1945). Montserrat, 1983, pp. 41-43; També J. VILLARROYA, Revolució i Guerra civil a Badalona. Badalona, 1985.
- O bé que els religiosos que salva la Generalitat han d'anar protegits per agents de policia, "La Humanitat",

1-8-36, explica com el bisbe de Girona arriba custodiat a Barcelona.

200.- Mentre els religiosos han estat presentats de la forma més insòlita, "La Vanguardia", 11-8-36, "En Borjas Blancas ha sido detenido el fraile capuchino Jose Vilalta Samuel, el cual se dedicaba cuando pasaban por aquella estación trenes que conducían Milicias y tropas que marchaban al frente de combate les obsequiaba con unos paquetes de cigarrillos, pudiéndose comprobar que los mismos estaban envenenados."

O bé notificant l'alliberament però quan eren catalogats "d'ex religiosos". "Combat", 15-8-36 (Lleida). Organ de la Joventut Comunista Ibèrica (POUM).

201.- "Sembrador" (Puigcerdà), 20-10-1936, núm. 14. "Organo Comarcal de las Juventudes Libertarias del Ter y Freser".

202.- "Combat", 28-8-1936.

203.- "La Vanguardia", 2-8-1936; "Solidaridad Obrera", 7-8-1936, en parlar d'una carta trobada als dominics diu que es un "documento para el museo antirreligioso".

204.- "La Vanguardia", 8-8-1936.

205.- "Combat", 15-8-1936. I seguia "Combat" el dia següent "Símbols que cal derrocar. Però s'ha destruït tot el que de simbòlic tenia l'opressió clerical? No. Hi ha feina per dies. Per això nosaltres voldriem recomanar que es tornés a reemprendre aquesta tasca saludable. I no pas anant a cercar els reductes més amagats, -aquests per si sols de moment ja abscondixen la seva vergonya-, sinó destruint, netejant, alliberant els edificis i la vista dels ciutadans, de tots els símbols exteriors, que surten a flor de carrer."

206.- "Solidaridad Obrera", 15-8-1936. Aquí s'hi podria afegir un incendiari article publicat al "Diari de Barcelona" el 17-8-36, així com la divulgació de fotografies amb milicians vestits de religiosos amb armes a

la mà, F. LACRUZ, op. cit., pàg. XXVII, i J. CASTELL, op. cit., pàg. 256; O bé la notícia que dóna "La Publicitat", 18-8-36, de detenció:de "feixistes detinguts per haver amagat sacerdots".

- 207.- Ramon MUNTANYOLA, Vidal i Barraquer, cardenal de la Pau. Barcelona, 1969; Angel BERGADA, Vimbodí. Estudi històric, sociològic i religiós. Vimbodí, 1978; Andreu MAYAYO, La Conca de Barberà 1890-1939: de la crisi agrària a la guerra civil. Montblanc, 1986.
- 208.- Carles GERHARD, Comissari de la Generalitat a Montserrat (1936-1939). Montserrat, 1982; Josep MASSOT, La guerra civil a Montserrat. Montserrat, 1984.
- 209.- Jesús CASTELLS, Martirologi de l'Església d'Urgell 1936-1939. La Seu d'Urgell, 1975.
- 210.- Martirologio Vicense. Persecución religiosa 1936-1939. Vic, 1945; i testimonis orals.
- 211.- Artur DOMINGO, La guerra civil 1936-1939, dins La República i la guerra civil. Sabadell 1931-1939. Sabadell, 1986, pàg. 74.
- 212.- Sovint se'ns indicava com si fos "la torna" de tot el món pretèrit que s'havia abolit. Sobretot a la Catalunya rural.
- 213.- "La Publicitat", 25-9-36, informa de la detenció d'un sacerdot per "usurpació de personalitat i ús de documents falsos"; A "Solidaridad Obrera", 11-10-36, encara s'escriu "La Iglesia beligerante".
- 214.- "La Publicitat", 4-12-36, publica la condemna de dues persones a la pena de mort, una de reclusió perpètua i una d'absolució, per a quatre homes acusats de disparar des del "Convent de Frares de la Baixa de Sant Pere". Igualment la petició del Tribunal Popular núm. 1 de pena de mort al carmelita Francisco Bengoechea per haver disparat des del convent, "La Publicitat", 8-1-37. Seria també el cas de Manuel Barbar (Hno. Jaime Hilario) afusellat a Tarragona a mitjans gener de 1937.

- 215.- "Tribunales Populares", Documentació afegida als annexes 4-5. Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona; F. BONAMUSA, op. cit.
- 216.- "Checas". Informe de l'auxiliar lletrat Eliseo García Martínez, secretari accidental de la Causa General. Provincia de Barcelona.
- 217.- Id.
- 218.- Carles SOLDEVILA, Papers de família. Citat a Edmon VALLES, Història Gràfica de la Catalunya autònoma. La guerra (1936-1939), volum 2, Barcelona, 1978, pàg. 133.
- 219.- Aquesta voluntat repressiva es manifesta des del primer moment, en la declaració de l'estat de guerra i amb el pretext de reestablir el "ORDEN dentro de la REPUBLICA" exigia "inexcusablemente que los castigos sean ejemplares, por la seriedad que se impondrán y la rapidez con que se llevarán a cabo sin titubeos ni vacilaciones (...)." El Telegrama de RIF. (Melilla) 18-VII-1936. (Full únic).

El general Franco concedí una entrevista al correspon-sal americà Jay Allen, aquest en insistir sobre el di-fícil de lograr els objectius del general sediciós pre-gunta: "'Then no truce, no compromise is possible?' 'No, decidedly, no. We are fighting for Spain. They are fighting against Spain. We will go on at whatever cost' 'You will have to shoot half of Spain'. I said. He shook his head, smiled and then, looking at me steadily: 'I said whatever the cost' ". ('¿No hay posibilidad de tregua ni de compromiso?' 'No, decididamente, no. Nosotros luchamos por España. Ellos luchan contra España. Estamos resueltos a seguir adelante a cualquier precio' 'Tendrá que matar a media España', dije. Entonces giró la cabeza, sonrió y mirándome firmemente dijo: 'He dicho que al precio que sea'). "Chicago Daily Tribune, 28/XII-1936, pàg. 2. Citat a Alberto REIG, Ideología e historia: sobre la represión franquista y

la guerra civil. Madrid, 1986.

Des del camp franquista ho corroboren dos testimonis excepcionals. Així Dionisio RIDRUEJO, Escrito en España. Buenos Aires, 1962, pàg. 95, qualifica la repressió franquista d' "aplastante, cuantitativa y cualitativamente (...) también lo fue la contraria, pero en comparación con aquella, esa primera fase de la repressión dirigida por las autoridades del nuevo Estado fue planificada y certera, agrupándose sobre todo por consideraciones de conducta e ideología personales". L'altre és la de José M. PEMAN, en reproduir una conversa amb Miquel Cabanellas, capità general de Saragossa a, Mis almuerzos con gente importante. Barcelona, 1972, pp. 131 i ss. "En la España republicana se mataba por iniciativas personales, en la forma salvaje llamada el paseo. En el bando nacional intervenían casi siempre los Tribunales Militares. Un tribunal en una guerra es siempre un hecho presionado por la dirección política y técnica de la guerra misma. Tiene que hacer justicia, pero al mismo tiempo tiene que fabricar ejemplaridad".

- 220.- Jaume Miravittles, tingué la iniciativa, i l'audàcia, d'anar amagant els grups de religiosos que esperaven la sortida a l'estranger en els vestuaris del Futbol Club Barcelona al camp de les Corts. Testimoni personal 11-6-1985. Vegeu J.M. SOLE I SABATE, Les víctimes de l'església catalana durant la guerra civil. "Quaderns de vida cristiana", núm. 131-132, Montserrat, 1986, pp. 82-89.
- 221.- Així es produiria a zones properes a la frontera de la Cerdanya, Alt Urgell i Ripollès, fins el mateix bisbe de la Seu. Vegeu J. CASTELLS, op. cit., o bé la gestió del comitè amb el bisbe de Solsona a Francesc VIA-DIU, Delegat d'Ordre Públic a "Lleida la roja". Barcelona, 1979. Per cert que els acompanyants-guies d'ell,

Ramon Brichs i Josep Vila, d'ERC, foren executats en la postguerra franquista, vegeu J.M. SOLE I SABATE, La repressió franquista a Catalunya (1938-1953). Barcelona, 1985, pp. 478-479.

També el bisbe de Tortosa i el de Girona pogueren fugir mercès a la col.laboració de la Generalitat i comitès locals. Vegeu Ramon MUNTANYOLA, Vidal i Barraquer, cardenal de la pau. Barcelona, 1969; Pere BOSCH-GIMPERA, Memòries. Barcelona, 1980; Josep CLARA, El bisbe de Girona davant la guerra d'Espanya (1936-1939). Girona, 1983.

Sobre persones que individualment amagaren persones, vegeu: Joan VILLARROYA, Revolució i guerra civil a Badalona. Badalona, 1985; J.M. SOLE I SABATE i J. VILLARROYA, La repressió de guerra i postguerra a la comarca del Maresme (1936-1945). Montserrat, 1983.

En general tracta a bastament tot aquest problema Albert MANENT i Josep RAVENTOS, L'església clandestina a Catalunya durant la guerra civil (1936-1939). Montserrat, 1984.

- 222.- Joan VILLARROYA, Revolució i guerra.., op. cit., pàg. 42.
- 223.- Vegeu Josep SANABRE, op. cit.; i Martirologio... op. cit.; i E. CORRDERA GUTIERREZ, Páginas de historia marxista. España 1936-1939. Barcelona, 1977.
- 224.- Les més variades formes de fugida són explicades per José Mª FONTANA, Los catalanes en la guerra de España. Barcelona, 1977. pp. 115-144. I reconeix "Ventura Gasol está abrumado, deshecho, mira al suelo y ve derrumbarse toda una vida" (pàg. 78). Sobre personatges dubtosos en el mercadeig de fugides i protecció vegeu Josep MASSOT, La guerra civil a Montserrat. Montserrat, 1984. També les referències bibliogràfiques al capítol que tractem del pas de frontera. T. CABALLE CLOS, Barcelona roja. Dietario de la revolución (Julio 1936-

Enero 1939). Barcelona, 1939, tracta del 12 de setembre de 1936, pàg. 49, "Ha sido descubierta una banda que falsificaba pasaportes, facilitándolos a buen precio a familias acomodadas de esta ciudad que deseaban marchar al extranjero".

- 225.- Carles GERHARD, Comissari de la Generalitat a Montserrat (1936-1939). Montserrat, 1982; També Albert MANENT i Josep RAVENTOS, op. cit.; i Joan VILLARROYA, Revolució i guerra.. op. cit.
- 226.- Maurici SERRAHIMA, Memòries de la guerra i de l'exili. Barcelona, 1978, volum I, pàg. 114.
- 227.- Des del camp religiós -el que ha escrit més- vegeu Testimoniatges (a cura de Josep MASSOT I MUNTANER) La persecució religiosa de 1936 a Catalunya. Montserrat 1987; Ramon MUNTANYOLA, op. cit.; Albert MANENT i Josep RAVENTOS, op. cit.
- 228.- Obra inèdita d'Hilari RAGUER, Salvador Rial, vicari del Cardenal de la Pau, pàg. 150.
- 229.- Gomà a Pacelli, 12 desembre 1936, editada per Anastasio GRANADOS, El cardenal Gomà, Primado de España. Madrid, 1969.
- 230.- Hilari RAGUER, Salvador Rial.. op. cit., pp. 150-151.
- 231.- "Una de las obras de socorro del Consulado General de Francia en Barcelona durante los trágicos acontecimientos de 1936-1938. Lista de 6.630 personas salvadas o evacuadas en buques de guerra y otros barcos franceses (S.I. Barcelona, s.d. sense nombre de pàgines. Citat a Hilari RAGUER, Salvador Rial.. op. cit., pàg. 151.
- El govern francès va utilitzar el vaixell-correu Anfa que normalment cobria la línia d'Argèlia i el va dedicar al recorregut Barcelona-Marsella i viceversa.
- 232.- J.L. ALCOFAR NASSAES, La marina italiana en la guerra de España. Barcelona, 1975, pàg. 317, apèndix VII.
- 233.- Id. pàg. 318.

- 234.- Archivio Generale dello Stato italiano. Ministero Marina, Gabinetto, Bº 164. Citat a Hilari RAGUER, Salvador Rial.. op. cit., pàg. 151.
- 235.- Albert MANENT, La posició dels intel.lectuals, dins "Qüestions de vida cristiana", núm. 131-132. Montserrat, 1986, i 1936. Com se salvaren els prohoms de la Lliga, dins "Serra d'Or", núm. 333, juny 1987.
- 236.- Vegeu Miquel JOSEPH I MAYOL, El salvament del patrimoni artístic català durant la guerra civil. Barcelona, 1971, i Eufemià FORT I COGUL, Ventura Gassol, un home de cor al servei de Catalunya. Barcelona, 1979. En ple període revolucionari foren escrits uns valerosos i intel.ligents articles per Joaquim Folch i Torres, vegeu "La Vanguardia", 18-8-36, La defensa del patrimoni artístic de Catalunya.
- 237.- "Solidaridad Obrera", 25-7-1936.
- 238.- Pere BOSCH - GIMPERA, Memòries. Barcelona, 1980, pàg. 191.
- 239.- Testimoni davant el fiscal delegat per a la instrucció de la Causa General, Pere Font i Puig, 11 de febrer de 1941. Provincia de Barcelona. Archivo Histórico Nacional.
En Font i Puig era catedràtic de psicologia de la Facultat de Filosofia i Lletres. Vegeu l'estudi de J.M. SOLE I SABATE i Joan VILLARROYA, Testimoniatsges en la postguerra de professors de la Universitat de guerra. dins "Revista de Catalunya", núm. 10, juliol-agost 1987, pp. 69-79.
- 240.- Carlos SENTIS, Catalanes en San Sebastián, dins Cataluña en la guerra civil española. Barcelona, 1986, pàg. 214.
- 241.- Entre altres: Ramon MUNTANYOLA, op. cit.; Andreu MAYAYO, op. cit.; Angel BERGADA, op. cit.; J. GARCIA OLIVER, op. cit.; A. MANENT i J. RAVENTOS, op. cit.
- 242.- Albert MANENT, La posició dels intel.lectuals.. op.

cit., i Com se salvaren.. op. cit.; A. MANENT i J. RAVENTOS, op. cit.; J. MASSOT, La guerra civil a Montserrat, op. cit.; F. VIADIU, Delegat d'Ordre.. op. cit.; E. CANTURRI, Memòries.. op. cit.; J. CASTELLS, op. cit.; José Mª FONTANA, Los catalanes.. op. cit.; Testimoniatges de la persecució, op. cit.

Capítol III. LA DISMINUCIÓ DE L'ONADA REPRESSIVA

(OCT./NOV. 36 - MAIG 37)

-Represàlies de guerra-

A part la complexitat del procés revolucionari a la reraguarda, no hem d'oblidar que aquest procés anava paral·lel a una guerra i que els fets bèl·lics van tenir una forta repercussió a la reraguarda i desfermà diverses onades repressives justificades com a represàlies pel que feien "els altres". Alguns creien que aquella era una guerra a mort i s'havia d'ésser implacable amb els que sintonitzaven amb els feixistes.

Les notícies que arribaven de la caiguda de ciutats fins aquells moments republicanes i les matances fetes pels feixistes en ocupar-les (cas de Badajoz, Irún, Málaga), els primers bombardeigs marítims i aeris a les ciutats catalanes, la mort dels primers milicians al front, el fracàs de l'expedició a Mallorca i sobretot l'incursió que va fer el creuer "Canarias" dins la badia de Roses, foren causa que a la reraguarda es prenguessin represàlies. La reacció es va produir sobretot sota el signe del pànic i la indignació i les reaccions populars mogudes i sostingudes per grups d'extremistes que demanaven venjança i en molts de casos l'assoliren, contra els considerats o si més no suspectes d'ésser possibles aliats o partidaris dels revoltats.

Precisament a la zona dominada per aquests, es produïren casos i circumstàncies similars. Per la ràdio el virrei d'Andalusia, Gonzalo Queipo de Llano, deia tranquil·lament a primers de setembre que havia donat l'ordre d'afusellar a tres familiars de cadascun dels mariners del guardacostes que havia bombardejat La Línea⁽¹⁾.

Uns dies abans, a mig agost, el diari "Ideal" de Granada anunciava l'afusellament de quinze persones com a

represàlia per un bombardeig aeri⁽²⁾.

També a mig agost i per la mateixa circumstància -represàlies per un bombardeig- es produïren nombrosos afusellaments a la ciutat d'Osca.

A Tafalla (Navarra) l'enterrament d'un tinent de Requetés mort al front de Sigüenza el 18 de setembre motivà una manifestació d'amics i familiars que demanaren venjança i es disposaren a assaltar la presó. En un primer moment alguns familiars dels detinguts i la guàrdia civil aconseguiren impedir-ho, però aquella mateixa nit diversos membres de la Junta de Guerra, Ajuntament, Juntas de Falange i Requetés, junt amb diversos veïns van confeccionar una llista de presos que devien ésser afusellats.

En total la llista fou de 59 persones. D'elles 30 eren de la mateixa Tafalla.

A la matinada del dia 21 els presos foren trets de la presó i duts en cotxes i camions al terme de Monreal, on ja havien estat preparades unes fosses comunes. En tandes de 6 en 6 foren afusellats un total de 59 detinguts, els cadàvers dels quals eren enterrats en grups i coberts d'una capa de cal. L'operació durà des de les primeres hores del matí fins les 12 del migdia⁽³⁾.

Feta aquesta introducció anem a veure alguns dels casos en què les execucions tingueren com a mòbil la venjança per fets ocorreguts a la zona dominada pels rebels.

Quedi clar que aquests casos són els que amb més detall hem localitzat, però creiem que n'hi ha d'altres que no hem pogut o sabut escatir amb total claredat.

A Sabadell, la caiguda d'Irún en mans de les tropes franquistes, soliviantà els ànims de la gent i un grup de milicians assaltà la presó, treient uns quants detinguts entre els què hi havia sis claretians empresonats des del 20 de juliol i que fins aquell moment havien estat ben tractats.

Aquests sis missioners i cinc sabadellencs més, tots ells afiliats al requeté, foren trets de la presó la nit del

4 al 5 de setembre i afusellats, com a represàlia per la pèrdua d'Irún⁽⁴⁾.

A les contrades tarragonines, concretament al poble d'Alcover, entre el 28 i el 29 de setembre foren afusellades deu persones però una assolí fugir escapant-se dels trets que li tiraren, com a represàlia pel fracàs del setge de l'Alcàsser de Toledo i el seu alliberament per les tropes franquistes. Tanmateix altres veïns del poble, que també corrien el risc d'ésser represaliats foren avisats i pogueren fer-se escàpols cap al tard del dia 29⁽⁵⁾.

Fets semblants occurriren a Tarragona:

"Causas diversas las originaron, entre las cuales queremos destacar la de Septiembre de 1938 [sic] en Tarragona, que también tuvo carácter de razzia y en la que hallaron muerte más de ochenta víctimas, llevada a cabo como represalia impotente a la conquista del Alcázar de Toledo, por las tropas nacionales. Dos petardos hicieron explosión en la calle Armañá y al final de la Rambla aquel atardecer y los rojos atribuyeron el hecho a los elementos desafectos. Esto les dió pie y justificación absurda a los asesinatos en masa que entonces se registraron"⁽⁶⁾.

El fracàs de l'expedició a Mallorca i les notícies que sobre la mateixa arribaren, encengueren els ànims de la població de Monistrol, ja que d'aquest poble un nombrós grup de milicians participava en l'expedició.

"I així, per una mena de reacció molt típica en les multituds, més que més quan ja l'ambient és saturat de passió i violència, es degué produir la revulsió. Aquell fet, que si hagués estat cert -i dissortadament ho era respecte d'algun d'aquells minyons- podia constituir un esdeveniment tan sensible i dolorós com hom volgui però al capdevall normal fins a cert punt en una guerra, prenia ara tot d'una als ulls del poble els caràcters d'una acció ferotge i monstruosa que clamava venjança i no podia restar impunida. I un cop les pobres mares s'hagueren quedat soles a les llars amb llur

dolor, els del carrer, les dones especialment, deixaren curs lliure a llur indignació. Es produí el motí i... noves víctimes innocents foren afegides a la foguera immensa, insaciabile, que els destins semblaven haver encès en mala hora i que amenaçava de devorar-ho tot"⁽⁷⁾.

El resultat fou l'afusellament el darrer dia d'agost de nou persones.

Sembla, encara que no en tenim total certesa que algun altre poble del Bages, com és el cas d'Artés, occurriren fets semblants a causa de les notícies que arribaren sobre el fracàs de l'expedició a Mallorca.

A Torredembarra el 22 de desembre diversos veïns foren cridats a l'ajuntament on immediatament restaren detinguts. D'entre aquests, 5 foren separats i en un autobús foren traslladats als afores concretament a l'indret conegut per la Salinosa i allà afusellats. Sortosament un dels executats pogué fugir i salvar-se.

El motiu d'aquesta represàlia fou la mort al front del milicià Batista Roig (alguns diuen accidentalment) i el trasllat de les seves despulles a Torredembarra per ésser enterrat⁽⁸⁾.

Pocs dies abans el mateix havia passat a la capital del Baix Ebre, Tortosa:

"En Tortosa, la muerte de un destacado elemento izquierdista, llamado Pla, en el frente de Aragón -muerte que incluso ha sido desmentida por algunos posteriormente- determinó la venganza de los rojos en los elementos que les eran desafectos y el once de Diciembre, con ocasión del traslado de los restos del miliciano, asesinaron a catorce mártires"⁽⁹⁾.

A mitjans de setembre a la capital de l'Anoia, Igualada, va córrer el rumor, sembla que per part d'una companyia teatral de pas per la ciutat, que el destacat dirigent del POUM, Joaquim Maurin, havia estat afusellat pels feixistes. L'endemà 16 de setembre, el periòdic local "El diari del Poble" publicava la notícia a grans titolars, tot i que era

falsa. Però en aquells moments de passions desbordades, una notícia com aquesta, certa o falsa tant si val... feia que explotessin la venjança i l'odi i sempre n'hi havia de disposats a prendre-la i executar represàlies.

Això és el que va passar a Igualada, divuit igualadins detinguts a l'església dels Dolors, convertida en presó ocasional, foren trets de la mateixa el dia 17 de setembre i conduïts en autos al paratge conegut per "La Boixera" del terme de la Pobla de Claramunt i allà afusellats⁽¹⁰⁾. Joaquim Maurin, la suposada mort del qual motivà aquesta dura represàlia, va morir a Nova York l'any 1973.

El dia 30 d'octubre, a mitja tarda, va entrar al Golf de Roses un vaixell de guerra, segons sembla amb la bandera republicana hissada. Un cop dins la badia, el vaixell, que era el creuer nacionalista "Canarias" hissà l'ensena nacionalista i dirigí les seves peces d'artilleria contra el guardacostes "Marinero Cante", enfonsant-lo ràpidament, i la caserna de carrabiners. Finalitzada la incursió el "Canarias" s'allunyà ràpidament emparat amb les primeres ombres del capvespre⁽¹¹⁾.

La notícia s'escampà ràpidament i els primers rumors que varen córrer eren que els facciosos havien desembarcat a Roses. El pànic i esperverament fou ben palès i mentre uns fugien altres agafaven les armes que es repartien i des dels pobles i viles veïnes començaren a arribar cotxes i camions carregats de milicians reforçats a mitja nit per l'arribada de Girona i Barcelona.

La idea general era que el desembarcament anava destinat a tallar les línies de comunicació amb França i privar l'entrada de reforços, homes i material de guerra que venien del país veí.

El fet real, però, fou que no va haver-hi cap intent de desembarcament, però es va prendre consciència del perill de que aquest es produís i es començà la construcció de trinxeres i altres obres de defensa per tal d'assegu

rar la reraguarda.

Amb motiu d'aquest bombardeig es van interrompre les excavacions d'Empúries. El mosaic d'Ifigènia fou arrencat i traslladat, per emplaçar-hi en el seu lloc una bateria de costa⁽¹²⁾.

Ara bé, la coneguda com a "nit de Roses" fou causa de que a diferents indrets de les comarques gironines es prenguessin represàlies. A Figueres la capital comarcal més propera a Roses, l'actitud de les autoritats i d'alguns ciutadans d'esquerra aconseguiren dominar als que demanaven venjança.

Però a Girona, Olot i Sant Feliu de Guíxols els fets anaren de manera diferent.

A Girona capital els partidaris de prendre represàlies assaltaren la presó del seminari i de la caserna d'artilleria executant a un total de 16 detinguts, tots ells significats militants dels partits d'extrema dreta i alguns implicats en la revolta del 19 de juliol.

Sis dels executats ho foren dins de les mateixes cel·les de la presó del seminari ja que es negaren a sortir d'elles en veure la fi que els esperava. Però la seva resistència fou endebades i allà mateix foren morts.

Fou una matança inmisericòrdia que deixà un record inesborrable en la resta dels detinguts⁽¹³⁾.

A Sant Feliu de Guíxols, la presència del "Canarias" davant les costes gironines s'estengué com un regueró de pólvora. Enfront de la ciutat el vaixell llençà uns quants obusos contra el poble i un carrabiner morí en el carrer de Sant Dalmai. No cal dir com la confusió i el pànic s'apoderaren dels guixolencs i el terrabastall inenarrable i es començaren a sentir les primeres veus d'amenaça i venjança⁽¹⁴⁾:

"Ells ens maten els nostres homes a Saragossa i ara volen atacar-nos des de Roses... I nosaltres deixem els feixistes tan tranquils?"

Per acabar d'adobar la situació, Francesc Campà, al calde de Sant Feliu, feia uns dies que havia estat operat d'una angina de pit a Girona (acabada la guerra fou afusellat a Girona el 16 de març de 1939) i les autoritats que restaren al poble, malgrat els intents de calmar la població i demanar tranquil·litat no pogueren evitar que a la nit assaltessin el local on estaven empresonats quatre dels elements més destacats de la dreta local i sis capellans que foren conduïts al cementiri i afusellats. Fou un dels dies més tristos de tota la guerra a Sant Feliu, ja que a part d'aquests afusellaments, només s'havia produït els primers dies de la guerra la mort de Ricard Castelló, propietari industrial i rural, no gaire apreciat perquè entre altres fets se l'acusava de la mort d'un caçador uns anys abans de la guerra per caçar a les seves propietats.

Després d'aquest 31 d'octubre, altres guixolins de dretes foren detinguts però cap més execució es produí a Sant Feliu.

A Olot, davant la notícia del suposat desembarc, una columna de més de 200 homes sortí per anar a defensar la costa. L'endemà fou assaltada la presó i 10 olotins foren conduïts al Prat del Triai i afusellats. Aquest indret del Triai era lloc on els olotins celebraven el tradicional aplec del dilluns de Pasqua Florida⁽¹⁵⁾.

"Aviat es va cometre l'afusellament del Traiai.

Aquell indret era lloc on els olotins celebraven el tradicional aplec del dilluns de Pasqua Florida.

Es ballaven sardanes a desdir, es berenava fent rotllos damunt l'herba i les parades de fira venien pipes de sucre vermell, pomes ensucrades, escolpets de massapà i bastons de caramel. Era una diada de rialles i joventut.

Des d'aquella tràgica nit, s'ha convertit en un cementiri viu, fecundat per la sang, els plors i les darreres oracions de les víctimes que hi foren sacrificades."

El pànic a la reraguarda no es circumscribí sola-

ment a les comarques gironines sinó que s'escampà arreu de Catalunya i els ànims de prendre represàlies per part de diversos grups estigueren a punt d'endolar inclús pobles molt propers a Barcelona. Aquest és el cas de Sant Cugat⁽¹⁶⁾. "Un altre dia després del bombardeig de Roses pels alemanys en represàlia es van agafar arreu uns quants 'fachas'. Aquí a Sant Cugat van agafar-ne 17. Ens telefonà la meva dona a Barcelona, jo estava a la Conselleria d'Agricultura.

'Ramon, han agafat 17 de Sant Cugat i hi ha dos camions plens de la CNT de Tarrassa que se'ls volen endur cap a la Rabassada'. Telefono des d'allà a les patrulles de control i parlo amb un cap de patrulla, que era de Sant Cugat, i que érem molt amics de joves, de quan jugàvem a futbol, i li dic, 'Tomas, hem d'evitar un riu de sang a St. Cugat', 'Sí, home, sí', 'Doncs, mira d'enviar-me un parell de camions de gent de la teva, de patrulles de control, perquè han agafat 17 de St. Cugat'. 'I qui són els qui els han agafat?', 'els de la FAI de Tarrassa', dic, i em respon 'escolta, si són de la FAI, jo no puc portar ningú, perquè tots els que tinc ho són, de la FAI', diu 'i si arriben a St. Cugat i es donen a conèixer, ens mataran a nosaltres i tot'. Així que vaig agafar el cotxe de la Generalitat i me'n vaig anar cap a la plaça d'Espanya, al local de les joventuts federals. Allà vaig demanar dos o tres camions de gent disposada a tot per sortir amb mi cap a St, Cugat. Me'ls van donar de seguida i vam anar cap allà; eren gent molt decidida. Arribem i entrem un altre i jo i diem: 'aquesta gent, aquests 17 que teniu aquí agafats, vinga, fora de seguida'. Un cunyat meu, un ximple que li agradava portar gorra plana com els militars se'ns va posar a cridar. Jo els vaig dir que a St. Cugat no hi havia d'haver 'massacres', hi havia d'haver responsabilitat, no hi havia d'haver daltabaixos d'aquells que hi havia arreu. Em van respondre que no sé on hi havia hagut no sé quants morts, i que a St. Cugat res. I els vaig dir 'Apa, no és qüestió de comptar els morts; apa, aneu tots a

casa -vaig dir als detinguts- aneu amb tranquil·litat. Uns van anar cap a casa, però d'altres van amagar-se ja, espantats."

Però ben a la vora de Sant Cugat, a la industriosa ciutat de Terrassa, la notícia del desembarc de Roses fou acollida amb alarma i expectació, mobilitzant-se una part de la població que al capvespre en nombre de 500 milicians sortia en cotxes i camions cap a les contrades gironines.

Ensems que altres grups de milicians procedien a la detenció de varis tarrassencs que aquella mateixa nit eren executats. Els morts foren dotze, si bé un, en Mateu Trenchs fou mort a casa seva mateix en negar-se a seguir els milicians⁽¹⁷⁾.

A Tarragona segons el martirologi de la diòcesi el sacerdot Antoni Pujol Ferré⁽¹⁸⁾, "Fué una de las víctimas sacrificadas, en represalia del supuesto desembarco de Rosas, junto al cementerio de Torrdembarra".

Pocs dies després de la coneguda com a "Nit de Roses", concretament l'onze de novembre, una altra incursió de vaixells facciosos, com se'ls anomenava aleshores, motivà que cinc veïns de Begur fossin detinguts i afusellats a la platja de L'Escala.

Ara bé, conseqüències més tràgiques va tenir l'atac que al migdia del dia 16 de novembre varen realitzar els creuers "Canarias" i "Almirante Cervera" contra el vaixell "SAC IV", mercant avariat que havia fondejat uns dies abans al port de Palamós⁽¹⁹⁾.

El pànic i el terror tornaren a incitar els ànims de la gent i les represàlies contra els elements sospitosos d'ésser feixistes. Les represàlies afectaren als pobles de Palafrugell, Palamós⁽²⁰⁾, Sant Joan de Palamós i Calonge. Els executats de Palafrugell ho foren a la platja de Pals exceptuant-ne un que ho fou al cementiri de Calella de Palafrugell. Entre els executats hi havia diferents càrrecs de l'ajuntament durant el bienni negre, entre ells l'alcal-

de Josep Girbau Miquel.

A Sant Joan de Palamós dos dels detinguts, entre ells el rector, foren morts a mitjanit del dia 17 dins de la mateixa església on estaven detinguts. Cal dir que entre la detenció d'aquests elements dretans el mateix dia 16 i la seva execució a la nit, es produïren diverses reunions de comitès o del Comitè (tot i que legalment estaven dissolts) o de membres de les diferents organitzacions polítiques i sindicals per decidir la sort dels empresonats, imposant-se els de la línia més dura, és a dir, partidaris de prendre represàlies. Concretament sobre l'execució de dos dels veïns de Sant Joan de Palamós hi ha un informe que diu⁽²¹⁾: "El mismo día 17 y a las 20 horas tuvo lugar en el Ateneo Cultural de San Juan de Palamós, una reunión extraordinaria y secreta de la FAI (...) acordandose el asesinato del Sr. Grasot..."

Els morts de Palamós eren membres de les famílies més benestants de la vila i representaven el sector de la burgesia local, enfrontada de sempre a les reivindicacions de la classe obrera, portuaris i del suro.

Des de les primeres setmanes de la guerra alguns d'aquests executats estaven detinguts i durant el dia feien trinxeres i fortificacions a "La Fosca".

A Calonge de les Gavarres també foren executades 6 persones que durant el dia havien estat detingudes després d'ésser cridades a l'ajuntament per declarar. La intranquil·litat dels detinguts i dels familiars davant la tensa situació, xocava amb la tranquil·litat i els ànims que donava un dels detinguts, Joan Muni Parats, alcalde durant la dictadura de Primo de Rivera i pare de Josep Muni Sala, dirigent destacat del PSUC i la UGT a Barcelona. Però ni aquest parentiu ni cap altra gestió va evitar que a la nit fossin duts a un descampat i allà morts, segons tota la informació a cops de destrat. I els executors eren del mateix Calonge.

Fet que resulta difícil d'entendre i explicar, però que ens mostra el clima que es vivia a la reraguarda catalana la tardor de 1936, on el grau d'odis i tensions acumulats durant anys es desfermaven tràgicament en un moment com aquest. Es sense cap dubte una mostra més de la cruesa d'una guerra civil.

La importància de les represàlies de guerra en aquestes contrades empordaneses és molt considerable, ja que si ens fixem en les nits de Palamós, Palafrugell, Begur, Calonge i Sant Feliu de Guíxols, aquestes (les represàlies) s'havien donat fins l'octubre i novembre. Justament quan l'onada repressiva arreu de Catalunya disminuïa, en aquestes contrades on s'havia assolit un cert control de la reraguarda, no es pogué evitar la venjança contra els aliats dels feixistes. La guerra, la guerra civil, era tothora present.

Uns mesos després, la caiguda de Màlaga i les notícies que arribaren sobre les represàlies dels nacionals i el coneixement dels forts bombardeigs a què foren sotmeses les llargues fileres de fugitius cap a Granada i Almeria, tornaren a soliviantar els ànims a la reraguarda i molts veien el què passava a Màlaga com un espill del què passaria en cas d'una derrota definitiva. Paral·lelament algunes persones favorables al triomf de l'exèrcit franquista no deixaren de manifestar amb més o menys discreció l'alegria per la caiguda de Màlaga, com un pas més ràpid cap a la victòria definitiva. El fet fou que la ràbia i impotència d'uns coincidí amb l'alegria d'altres, i ambdues coincidències en una guerra civil, tingueren de bell nou conseqüències sagnants.

A part d'algun cas aïllat com la mort d'un veí de Vilassar de Mar⁽²²⁾, fou en el poble de Solivella, a la Conca de Barberà on les repercussions de la pèrdua de Màlaga foren tràgiques. En aquest poble on la repressió subsegüent a les lluites del mes de juliol del 36 ocasionades pel sollevament de la dreta local, havia costat la vida a més de

trenta solivellencs.

Repetint algunes de les coses dites més amunt, en aquest poble els ànims es van exaltar en arribar notícies del què passava a Màlaga i córrer la notícia que alguns elements de dreta havien fet alguna ostentació d'alegria en el cafè del Mateu, on es reunien els titllats de dretans. Abans de la guerra els de dreta es reunien tradicionalment al cafè del Sindicat i els d'esquerra al de la Societat. En aquesta situació a la nit i amb l'excusa d'anar a declarar uns 50 solivellencs, tots de dreta, foren detinguts i concentrats al mateix cafè del Mateu (el propietari seria un dels afusellats). Val a dir que les detencions es feren amb precaucions i algun dels cridats que intentà escapolar-se per la porta de darrera de casa seva fou detingut perquè la casa estava rodejada (cas de Francesc Sans Iglesias).

Mentrestant, a la sang calenta i ànim de venjança per part de l'esquerra local s'hi afegí l'actitud d'un faís ta de l'Hospitalet de Llobregat anomenat "El Maginot"⁽²³⁾ (personatge d'origen tèrbol) que volia un escarment exemplar i exigia l'execució de tots els detinguts. Finalment s'endugueren en un camió a vuit veïns dels més destacats del poble. Dos varen aconseguir deslligar-se i saltar del camió aconseguint fugir. Els altres sis foren afusellats dins del terme de Sarral; quatre moriren al moment, però els altres dos malferits lograren fugir si bé un d'ells fou rematat al terme de Pira i l'altre fugitiu era mort dos dies després en una pallissa del terme de Solivella, denunciat pel propietari que era de dretes.

Totes aquestes circumstàncies, detencions, fugides i afusellaments varen fer que les represàlies no continués sin i els altres detinguts foren deixats en llibertat.

Aquest afusellament col·lectiu es va produir dies després dels coneguts fets de la Fatarella i Sant Martí de Centelles, però si d'aquests se'n troben clares referències i denúncies sobre el que en aquests pobles va passar en la

mateixa premsa, sobre aquesta represàlia de Solivella no n'hem trobat cap rastre.

També els primers bombardeigs sobre les ciutats catalanes dels mesos de febrer i març de 1937 ocasionaren represàlies.

El primer bombardeig marítim realitzat contra Barcelona el 13 de febrer de 1937 realitzat pel creuer italià "Eugenio de Savoia", no el "Canarias" com sempre es diu i repeteix, aixecà un clima de pavor i inseguretats que feia veure enemics per tot arreu. En aquest clima uns patrullers es presentaren el dia 17 de febrer a la casa núm. 412 del carrer de Muntaner, on deien o algú havia dit que s'havien fet diversos senyals que orientaven els vaixells facciosos. Tres homes de l'edifici i un parent que entrava en aquell moment foren detinguts i morts aquell mateix dia⁽²⁴⁾. Sobre aquest mateix punt tenim que la defunció feta a la postguerra de Jordi Gardeta Milà, especifica que fou mort el 13-2-37 "como represalia al primer cañoneo marítimo de que fué objeto Barcelona en la noche del referido día"⁽²⁵⁾.

Les declaracions de familiars o amics d'alguns executats aquests dies insisteixen en el fet de que el motiu de la seva execució fou com a conseqüència de represàlia per aquest bombardeig. Un exemple el tenim en la declaració de Benjamín Andrés Carpena realitzada el 28-2-1941⁽²⁶⁾: "su sobrino Don ANACLETO DISLA ANDRES, de profesión fotografo, de 19 años de edad, Sargento de Requetés, con domicilio en la calle Cerdeña 257, pral 2ª., fué detenido por fuerzas rojas en un bar de la calle de Valencia que ignora, juntamente con otros elementos del Requeté, organizadores de la primera Quinta Columna en Barcelona, en día que no puede precisar, siendo conducido juntamente con los otros a la Prisión de San Elias, de donde fué sacado para ser asesinado el día que fué bombardeada Barcelona por el Canarias, sabiendo el declarante que con ocasión de tal bombardeo y como represalias los rojos asesinaron, solamente que él se-

pa en Barcelona unos treinta aproximadamente a quienes les llevaron como era habitual al cementerio de Montcada".

Ben a la vora de la ciutat comtal, Badalona fou bombardejada per primer cop el dia 13 de març de 1937, aquest fet ocasionà que fossin detingudes per algunes patrulles deu o dotze persones. Els familiars dels detinguts es presentaren a l'Ajuntament i a la seu de la Federació Local de sindicats demanant pels seus familiars, però ni en un lloc ni a l'altre en sabien res. S'hagueren de mobilitzar les autoritats per assabentar-se de què havia passat. Després de diverses investigacions i de tensos moments d'enfrontament amb alguns dels membres dels Comitès que encara actuaven pel seu compte aconseguiren que la major part fossin deixats en llibertat, però dos dels detinguts ja havien estat executats a Montcada.

Acabada la guerra, un dels familiars de les víctimes deia textualment: "Que la detención de la víctima, cree el dicente, fue debido a una represalia, ya que fueron detenidos en el mismo día unos trece o catorce más por el hecho de haber sido bombardeada Badalona por la aviación"⁽²⁷⁾.

-La recuperació del poder institucional-

De mica en mica la multiplicitat de poders creada a l'escalf de la nova situació revolucionària, (en tots els àmbits polític, econòmic, judicial) fou reconduïda o controlada, per una banda per la dinàmica dels propis fets, per altra legalitzant les situacions que s'anaven produint o que el nou estat revolucionari exigia, i la necessitat de controlar i posar ordre a la reraguarda.

Si en el camp econòmic és el decret de col·lectivitzacions el que marca aquesta línia de legalització i endegament. En el camp de la justícia la Generalitat endegà ràpidament una política de legalitzar, en primer lloc les Ofici

nes Jurídiques, per posteriorment crear els Tribunals Populars i paulatinament ampliar la normativa sobre la qual aquests jutjaven. No oblidem que tot aquest procés de legalització és el que a la llarga marcaria el procés revolucionari en els àmbits més amunt esmentats.

Políticament la dualitat de poders entre la Generalitat i el Comitè de Milícies Antifeixistes, entre ajuntaments i comitès, i la multiplicitat de poders, que representaven innumbrables comitès que hi havia arreu del país va reconduir-se a partir del 26 de setembre de 1936 amb l'entrada de la CNT-FAI al govern de la Generalitat.

El 9 d'octubre, el Consell de la Generalitat va acordar per decret dissoldre tots els comitès de milícies antifeixistes i comitès locals d'arreu de Catalunya. Els nous consells municipals estarien compostos proporcionalment en relació amb la representativitat que tenia cada partit o central sindical en el Consell de la Generalitat. Almenys sobre el paper s'acabava amb la multiplicitat de poders. No seria gens fàcil, però, la dissolució total dels comitès locals i dels comitès de milícies, i quasi diríem que la decapitació del Comitè Central de Milícies va tenir l'efecte de generar multitud de petits caps que, si abans els era dubtosa l'autoritat del Comitè Central, ara era a un organisme aliè, el Consell de la Generalitat, que havien de sometre's⁽²⁸⁾. A molts indrets de Catalunya el poder real encara el mantien comitès com el d'Orriols o existien feus cantonals com el del "Cojo de Màlaga" a Puigcerdà. També el 26 de setembre es creà la Junta de Seguretat Interior per tal de controlar tots els afers referents a l'ordre públic.

Tot aquest procés de reconducció, sobre tot en allò que afectava al poder, es féu amb fortes tensions entre les diferents forces polítiques i sindicals agrupades per una banda en ERC, PSUC, UGT i per l'altra CNT-FAI, POUM, ja que moltes de les mesures que es prenien anaven en detriment del poder d'alguna de les faccions en lluita.

Les tensions entre el PSUC i el POUM (acusats de trotskistes) agravaren més aquest procés i finalment el PSUC assolí que el POUM deixés de tenir representació en el govern de la Generalitat, quan el desembre de 1936 Andreu Nin fou substituït a la Conselleria de Justícia per Rafael Vidiella. Tampoc s'ha de veure en aquests mesos darrers de 1936 i primers de 1937 una aliança real entre el POUM i la CNT-FAI, ja que si bé els primers volien influenciar sobre els segons, la CNT-FAI no deixava de mirar-se el POUM com un partit marxista i minoritari⁽²⁹⁾ i estava més interessat en obtenir un acord i un pacte d'acció amb les forces creixents de la UGT i el PSUC que a més a més disposaven del suport d'organitzacions d'àmbit estatal.

Per altra banda fou en el camp del control de l'ordre públic on les tensions augmentaren més ràpidament entre les diverses milícies que encara corrien per la rera-guarda, les patrulles de control i els cossos armats com la Guàrdia d'Assalt i de Seguretat i la Guàrdia Civil (durant la guerra Guàrdia Nacional Republicana). Aquestes tensions augmentaren sobre tot a partir de gener de 1937 quan per causa d'algun incident armat, alguns guàrdies d'assalt, guàrdies civils o agents d'investigació trobaren la mort a mans d'algun escamot de milicians. Aquestes morts motivaren la protesta dels primers demanant la dissolució de tota força d'ordre públic que no fos la uniformada. En aquest sentit la protesta més sorollosa es produí a Barcelona a finals de febrer de 1937 després de l'enterrament del policia Joan Vila mort a Granollers per uns milicians. Una comissió de les forces d'ordre públic visità el President Lluís Companys i un cop aquesta es dirigí a la Comissaria d'Ordre Públic es produïren alguns incidents⁽³⁰⁾. Aquesta pretensió era vista des dels rengles de la CNT-FAI i del POUM com un intent de desarmar la revolució i s'hi oposaren frontalment.

El Consell de la Generalitat acordava l'1 de març (DOG 4 de març) la dissolució de tots els cossos de segure-

tat -guàrdia nacional republicana, seguretat i assalt, investigació i vigilància, patrulles de control-, i llur unificació en un únic cos de Seguretat Interior. La reacció en els rengles confederalers fou de franc rebuig al decret i la crisi en el si del Consell estava encetada. "La crisis fué provocada por un decreto del consejero de Orden público, con fecha 4 de marzo, por el cual se declaraban disueltas las Patrullas de Control en aras de una ulterior reorganización de los distintos cuerpos armados (...). Además, se ponía en práctica el plan de "desarme de la retaguardia". Todo paisano portador de un arma sin la debida autorización o licencia sería desarmado y sumariado. Este decreto implicaba lo siguiente: reducir a la impotencia al pueblo y, por consiguiente, desarmar a la revolución. Las armas pasaban a poder de la fuerza pública, y ésta quedaba sujeta a la absoluta dependencia de la Consejería de Orden público, a la cual suprimidas las Patrullas populares y los Comités de Control de los Cuerpos armados, le eran otorgadas todas las clásicas prerrogativas propias del gobierno.

Pero los militantes confederales y anarquistas, que fueron los primeros sorprendidos por esas reaccionarias medidas, reaccionaron con gran indignación contra sus representantes en el gobierno catalán, y éstos recibieron el encargo de rechazar el decreto. En consecuencia, se produjo la crisis."⁽³¹⁾

Es per això que tot aquest procés de recuperació o reconducció no es pot analitzar des del simple estudi dels acords i decrets que el govern de la Generalitat anava promulgant sinó que s'ha de veure i estudiar l'abast real de l'aplicació d'aquests decrets al carrer, ja que moltes vegades era paper mullat. L'intent per part del Consell de la Generalitat d'anular el poder de les Patrulles de control⁽³²⁾, per altra banda molt desacreditades, i dels diversos comitès armats que existien a la reraguarda fracassà el mes de març de 1937. A considerar, també, que hi va haver

iniciatives a escala local que s'enfrontaren al desgavell de la reraguarda i a molts d'aquests escamots que encara a la primavera de 1937 lluitaven per mantenir les parcel·les de poder que la situació revolucionària els havia atorgat.

Les tensions continuaren i s'agravaren amb l'assassinat del dirigent del PSUC, Roldan Cortada, el 25 d'abril a la sortida de Barcelona. Com a conseqüència de l'atemptat fou detingut el conseller de l'ajuntament de l'Hospitalet del Llobregat, Lluís Cano, de la CNT-FAI. Tot i que pocs dies després l'acusació fou deixada sense efecte, se li va incoar sumari en base a que com a Conseller de Defensa de l'esmentada localitat expedia llicència d'armes.

Tots aquests incidents eren el preludi dels "Fets de Maig". L'intent de desarmar la reraguarda aplicat des del Govern de la Generalitat topà amb l'oposició frontal de la CNT-FAI que el considerava contrarevolucionari. Al respecte, la "Solidaridad Obrera" el 2 de maig deia: "La garantía de la revolución es el proletariado en armas. Intentar desarmar al pueblo es colocarse al otro lado de la barricada. Por muy consejero o comisario que se sea no se puede dictar orden de desarme contra los trabajadores que luchan contra el fascismo, con más generosidad y heroísmo que todos los políticos de la retaguardia, cuya especialidad e impotencia nadie ignora. Trabajadores: ¡Que nadie se deje desarmar por ningún concepto! ¡Esta es nuestra consigna!: ¡Que nadie se deje desarmar!."

L'endemà, amb l'intent d'ocupar La Telefònica, s'iniciaven els enfrontaments a Barcelona, coneguts com a "Fets de Maig" i que s'estengueren a altres localitats catalanes.

Les Patrulles de Control no serien dissoltes definitivament fins el 5 de juny, no sense forts enfrontaments que ocasionaren la mort a diversos guàrdies d'assalt i milicians de les patrulles⁽³³⁾.

-Els altres Fets de Maig-

Aquest és el nom que donem als conflictes interns que es produïren pel control del poder arreu del país. Aquest és un fet lògic si tenim en compte que la multiplicitat revolucionària que va fer-se amb el poder va donar lloc a respostes de tota mena.

Així la preponderància que a Barcelona adquireix la CNT i la FAI és errònia estendre-la de forma mimètica per tota la resta de territori.

En diverses contrades i comarques catalanes les organitzacions polítiques i sindicals majoritàries eren altres, això produiria constants tensions que moltes vegades donarien lloc a enfrontaments directes.

Hom ha fet un paral·lelisme entre els fets de maig ocorreguts a Barcelona l'any 1937 i els que s'anaven produint a Catalunya com una mena de fenomen irreversible que havia de conduir de forma inevitable a una decisió definitiva de qui es feia en el control real del poder.

Els fets però són més complexos. ¿Es massa arriscat el creure que enfrontaments armats entre organitzacions oposades ocorreguts l'agost o el novembre de 1936 o el febrer de 1937 havien de culminar a Barcelona mesos després?

La pròpia evolució dels fets en cada lloc concret va dur a respostes tan variades com situacions es produïren i no hem d'oblidar que en els propis fets de maig de Barcelona la consigna dels dirigents era una i l'actuació dels contendents en fou una altra.

Tampoc hem d'oblidar que quan a Barcelona es produïren els "fets de maig" a molts altres indrets de Catalunya es produïren fets semblants -alguns en forts enfrontaments armats que deixaren un rastre de sang com és el cas de Tarragona, Tortosa, Cadaqués, Port de la Selva, Salomó,

Cardona; en altres localitats, Montesquiu, Llesú, Granollers, Vilafranca del Penedès, hi hagueren enfrontaments que no ocasionaren víctimes, però no per això els hem de menystenir.

A la reraguarda catalana la formació de comitès va donar el poder a les organitzacions que estaven més arrelades a cada poble o ciutat. Es per aquest fet que l'aplicació paral·lela del poder que s'ha donat a Barcelona, en aquest cas "cap i casal" de la Revolució, xoca amb una relació diferent del control real del poder a una població determinada. D'aquí doncs aquesta sèrie d'enfrontaments continuats arreu de Catalunya que tingueren, com a Barcelona, el seu punt àlgid el mes de maig de 1937.

Ara bé, fou en el camp català on els enfrontaments entre els partidaris de la col·lectivització -bàsicament jornalers afiliats a la CNT-FAI- i els petits propietaris i rabassaires afiliats a la Unió de Rabassaires, l'ERC i el PSUC que s'hi oposaven. Pels primers aquest refús a la col·lectivització era vista com una actitud reaccionària i oposada a la línia que la nova situació revolucionària representava. Els segons acusaven als col·lectivistes de fer-les per la força i en contra de la voluntat de la majoria de pagesos i a més acusaven que molts dels passos que es feien cap a la col·lectivització només eren una excusa que amagava una realitat d'expropiacions i d'incautacions. Les tensions augmentaren quan la Generalitat establí l'ingrés obligatori dels pagesos dins la Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya, el FSAC. Aquesta era una federació única de cooperatives agràries dirigida per la Unió de Rabassaires. Aquestes tensions s'agravaren davant el desig d'implantar la col·lectivització forçosa al camp per part d'alguns sectors anarquistes.

El novembre de 1936 a Riudarenes i l'1 de gener de 1937 a La Garriga els pagesos s'enfrontaren als comitès d'ambdues localitats dominats per la CNT-FAI, que per poder

dominar la insurrecció demanaren ajut a altres comitès afins i en els dos casos és datada la presència de Dionisio Eroles cap dels serveis de policia de Barcelona i home de la FAI per intentar resoldre la situació que en aquests casos s'acabà sense vessament de sang i en una situació on els pagesos amparats pel PSUC assoliren frenar al comitè⁽³⁴⁾. Precisament a la comarca de la Selva un dels dirigents més destacat dels rabassaires, en Jaume Brucet de Maçanet de la Selva, membre del comitè comarcal de la FSACCS (Federació de Sindicats Agrícoles Cooperatius de la Comarca de la Selva) i Secretari General del Radi de Maçanet de la Selva del PSUC, fou assassinat en un atemptat no aclarit el 20 de març de 1937⁽³⁵⁾.

Enfrontaments més violents amb diversos morts es donaren a Cervià de les Garrigues el 23 d'octubre del 36 i a Palau d'Anglesola el 9 de febrer de 1937.

En tots aquests enfrontaments és palesa la presència de gent no vinculada al camp i sobretot la presència d'escamots vinculats a les patrulles de control de Barcelona i d'algun dirigent important de les mateixes, cas de l'Eroles, i és que no era una qüestió estricta de partidaris de la col·lectivització o no, sinó que era una lluita pel poder la que enfrontava diferents faccions.

Però on els enfrontaments tingueren una repercussió més forta fou l'incident ocorregut al poble de La Fatarella (Terra Alta) el 26 de gener de 1937 entre els pagesos del poble que s'oposaven a la col·lectivització de les terres i a les amenaces de Comitès de la comarca de la Ribera d'Ebre que segons el seu criteri només els hi volien robar les collites.

No hem d'oblidar tampoc que aquests comitès ja havien en diversos enfrontaments o atemptats, mort a dirigents republicans dels pobles de Garcia (3-12-36) i Ginstar (21-11-36) que fins i tot motivaren una condemna del mateix President de la Generalitat Lluís Companys⁽³⁶⁾ reco

neixen la vella militància republicana i actitud antifeixista dels morts⁽³⁷⁾. En el seu llibre La vida d'un català excepcional, A. Bladé i Desumvila recorda⁽³⁸⁾: "A primers d'octubre (1936), les reclamacions i les queixes contra les col·lectivitzacions forçoses en nombroses poblacions del Priorat, de la Ribera d'Ebre i de la Terra Alta, queixes que arribaven incessantment a la Generalitat, van determinar l'anada a Falset, Mora d'Ebre i Gandesa d'una delegació del Govern autònom integrada pels consellers Tarradellas, Domènech, Valdés i Nin (Esquerra, CNT, PSUC i POUM respectivament) que serien acompanyats per Martí Rouret i pel comissari de la Generalitat a Tarragona, Lluís Mestres. A més de canviar impressions amb els comitès locals, els consellers van rebre comissions de veïns, la majoria pagesos, de gairebé tots els pobles de les esmentades comarques. Tots es van planyer del desori imperant i sobretot d'actes vandàlics que feien gairebé insuportable la vida en els medis rurals. D'ací que molts pagesos haguessin abandonat la terra (alguns per anar, voluntaris, al front) amb la consegüent minva de la producció agrícola en uns moments en què hauria calgut augmentar-la."

Reprenent el fil de La Fatarella, els pagesos armats amb escopetes de caça es resistiren en un primer moment a la munió de gent armada que procedent d'arreu de Catalunya recolzaven l'actitud dels comitès més amunt esmentats per tal d'aixafar el que ells consideraven una revolta de la "quinta columna". En un primer moment els defensors del poble refusaren els assaltants ocasionant-los-hi dos morts. Finalment el poble fou ocupat i ràpidament començaren les execucions dels pagesos en diferents indrets del poble o les seves rodalies. El resultat fou que una trentena de pagesos foren assassinats, més de la meitat de reconeguda militància republicana i rabassaires o petits propietaris. L'arribada de les forces d'Ordre Públic de la Generalitat aturà la matança, però el mal ja estava fet.

L'endemà mateix tota la premsa denuncià els fets i solament els òrgans d'expressió controlats per la CNT-FAI⁽³⁹⁾ mantin^ugueren la versió de que la revolta dels pagesos era de caire feixista. Els altres òrgans de premsa denunciaren els fets com el que havien estat una revolta dels pagesos cansats de requisos i amenaces i contraris a la col·lectivització⁽⁴⁰⁾. "Sabíem per aquests que la immensa majoria de la gent era oposada a la col·lectivització de la terra, i que els fatarellencs, gairebé sense excepcions, havien format una pinya -una pinya armada- per tal de fer front a qualsevol colla de les que tant de mal havien fet des dels principis de la guerra per aquelles comarques. (...) En realitat, la majoria d'aquests camperols eren petits propietaris i d'amo no en tenien. I com que no en tenien, no en volien. Als seus ulls, no hi podia haver amos pitjors que els 'col·lectivitzadors' (a punta de pistola) molts d'ells jornalers sense terra, que es pensaven que havia arribat la seva hora."⁽⁴¹⁾

Pocs dies després al poble de Sant Martí de Centelles, on els pagesos estaven disposats a defensar-se en cas de que es produïssin incautacions i detencions, fins i tot amb les armes a la ma, dispararen contra un cotxe de milicians de Centelles que tornaven del "Mas Vilardell" matant-ne un.

El dia 21 es presentaren al poble nombroses patrulles de milicians dels pobles veïns disposats a acabar amb la revolta "feixista". Els pagesos de Sant Martí foren cridats a la "Creu del Pou" acudint-hi la majoria confiant en la presència de les forces d'Ordre Públic. Ara bé aquestes no hi eren i ràpidament els pagesos foren detinguts i els milicians registraren els masos cercant armes i detenint els pagesos que no s'havien presentat. Un cop reunits aquests s'iniciaren els afusellaments de cinc pagesos (tots menys un masovers i essent els fills grans dels masos corresponents) que no havien participat en el tiroteig de la

vigília. L'intent de continuar els afusellaments fou impedit per alguns dels milicians presents i l'arribada dels guàrdies d'assalt enviats des de Barcelona permeté que la situació fos controlada.

Els guàrdies d'assalt s'endugueren els pagesos de Sant Martí detinguts a Barcelona i al cap d'uns pocs dies foren deixats anar en llibertat sense càrrecs⁽⁴²⁾.

Els "altres fets de maig" a Catalunya durant la guerra civil tingueren lloc des de l'inici del període revolucionari -un exemple en seria la mort de Desideri Trilles dirigent dels treballadors del port i afiliat a la UGT- el juliol de 1936, fins el mes de maig de 1937 a Barcelona, quan l'Ordre Públic i el poder és, fonamental, de nou en mans del Govern central.

Edmon Vallès amb un agut sentit crític va escriure: "Però no fou la Generalitat qui guanyà la prova de força, sinó el Govern central, que aprofità l'avinentsa per a recuperar no sols allò que havia perdut a Catalunya -concretament les forces armades-, sinó també per atribuir-se funcions que les Corts, mitjançant l'Estatut, havien atorgat a la Generalitat com és ara l'ordre públic. Altre cop es repetia un fenòmen que ja ha esdevingut una constant històrica: al nostre país les lluites internes de caràcter social -la de maig no fou altra cosa- tenen sempre una solució política desfavorable per a Catalunya en bloc. Es un parany muntat per la pròpia feblesa." ⁽⁴³⁾

Posteriorment als "fets de maig" de Barcelona només casos aïllats on el component personal hi és força present tornen a produir-se, però no hi ha una confrontació ideològica i política de fons. El paisatge que domina de forma omnipotent és la tràgica realitat quotidiana de la guerra, la Revolució s'analitza o disenteix, però ja no es fa.

-Els represaliats dels fets de maig de 1937-

Els fets de maig de 1937, de Barcelona, provocaren una xifra de víctimes, per raó dels combats que enfrontaren a forces revolucionàries i republicanes entre sí, que foren valorades de forma molt diferent fins que no es treballà directament a les fonts documentals adients⁽⁴⁴⁾. Però també van produir passats els enfrontaments oberts unes represàlies de tipus ideològic que van acabar amb la vida de militants d'organitzacions diverses.

Així la historiografia que hi fa referència quan tracta el període només cita les represàlies a Barcelona⁽⁴⁵⁾ o bé els casos de l'assassinat dels 12 anarquistes trobats morts a Cerdanyola en l'encreuament de la carretera d'aquesta població amb la que va a Bellaterra; solament M. Cruells i J. Peirats esmenten fets paral·lels a Tarragona i Tortosa⁽⁴⁶⁾.

Referent als fets posteriors a l'ocupació d'unes forces d'assalt i de policia que s'apoderaren de la Conselleria de Defensa Interior de Tarragona, afirma M. Cruells "Foren trobats assassinats fora de la població, en diferents indrets, alguns dirigents sindicals cenetistes, en un total de tretze, entre els quals hi havia un jove anarquista de l'Uruguai, Rúa, que era considerat un dels valors d'intel·lectuals àcrates internacionals"⁽⁴⁷⁾.

En la nostra recerca hem trobat la constància documental de la mort de 8 víctimes represaliades pels fets de maig a Tarragona, la gran majoria d'ERC tot i que no hem localitzat l'uruguaià, Juan Rúa.

Sobre la represàlia de Tarragona, Peirats es basa amb la informació que en dona "Solidaridad Obrera" del dia 14-5-1937, aquest diari donava la relació de "cadáveres de militantes destacados de nuestra organización" amb un total de 8 identificats i 4 per identificar, a més a més del "destacado militante Rúa"⁽⁴⁸⁾. El que fa un total de 21 víctimes.

times de represàlies a Tarragona d'ambdós sectors contendents en els fets de maig, les properes a la Generalitat o les oposades a la seva política, això és, ERC i CNT.

Pel que fa a represàlies cal també senyalar per la seva importància l'ocorregut a Tortosa, "Solidaridad Obrera" del 16-5-1937 en donava informació, que també utilitzaria J. Peirats com a font principal. A Tortosa l'arribada de forces d'Ordre públic provinents de València va encoratjar resolucions dràstiques de part d'alguns membres de la UGT per enfrontar-se a la CNT local. El resultat fou sis morts que podrien considerar-se producte d'enfrontament armat obert ⁽⁴⁹⁾ i l'assassinat o execució arbitrària de 17 militants pertanyents majoritàriament a la FAI, encara que dos eren membres del POUM i entre els represaliats hi hagi un militant de la UGT, en Joan Vilas "Chaparro" que en ser considerat un element destacat en actes "de pillaje y barbarie" fou eliminat ⁽⁵⁰⁾ d'una forma brutal per les forces d'ordre públic procedents de València enviades pel Govern de la República ⁽⁵¹⁾.

Tanmateix a més a més dels actes d'enfrontaments o represàlia que ocorregueren als llocs indicats, així com les topades armades de Cadaqués i Port de la Selva ⁽⁵²⁾ que van fer nomenar com jutge especial, Vidal Letcha; són les represàlies ocorregudes a Barcelona les que van fer impacte punyent en el moment en què es produïren i les que donaren la volta al món.

L'assassinat de Camilo Berneri, Francesco Barbieri, Antonio Sesé o la dels anarquistes de Cerdanyola, va quedar enfosquit davant la desaparició d'Andreu Nin i la repressió contra el POUM.

Però el cert és que la represàlia contra aquestes persones fou feta amb la voluntat d'acabar amb ells mitjançant l'assassinat, amb premeditació i producte d'una profunda diferència ideològica que va fer creure als seus executats la validesa política del crim.

Andreu Nin és la figura representativa de la persecució al POUM, -el seu segrest "por unos militares en su prisión de Alcalá de Henares"⁽⁵³⁾ tot diu que amb la col·laboració del PCE i de la policia secreta stalinista, NKVD-, però la repressió va abastar a més membres d'aquesta organització. En alguns casos segrest amb desaparició com la del periodista austriac Kurt Landau i la del també periodista Mark Rein; en altres amb execució sumària com la de Marcia Mena, comissari afusellat a Lleida, o bé Francesc Pina Orce, executat al Camp de Treball d'Omells de Nagaya junt altres reclusos⁽⁵⁴⁾, en uns altres fou l'execució de combatents del front d'Aragó després de ser reclamats per diligències judicials a la reraguarda, així Joan Hervàs, ex-comissari de l'Escola de Transmissions de la Generalitat i de Jaume Trepà antic militant del partit⁽⁵⁵⁾.

La repressió contra el POUM fou bàsicament política, això és, amb voluntat d'acabar -encara que fos amb falsetat- amb una organització heterodoxa dins el moviment comunista internacional fidel a l'estalinisme. Així és lògic entendre que una vegada proscrit el partit i detinguts els seus principals dirigents no hi hagués més persecució física i assassinats després de l'extraordinari impacte que causa la desaparició d'Andreu Nin i el procés que es muntà contra el POUM.

A Barcelona la represàlia ideològica durant o posterior als fets de maig abasta més un criteri qualitatiu que es dirigeix contra membres destacats de les diferents organitzacions que no quantitatiu. No per això el dia 11 de maig apareixen 12 víctimes, indocumentades, a Cerdanyola que es podé conèixer pertanyien a la CNT de Sant Andreu (qui pagaria el seu enterrament) i de cadàvers de guàrdia civils en terme d'Esplugues de Llobregat, població veïna de Barcelona. El conjunt de persones assassinades a conseqüència de represàlies ideològiques ens dóna per la capital catalana una xifra que passa de la vintena, encara que això no ens

hagi de fer oblidar l'existència de víctimes que foren considerades com caigudes en combat quan la raó darrera era la seva pertinença a una determinada organització sindical o política.

El total localitzat a Catalunya és d'unes 57 persones, encara que la caracterologia del que fou represàlia ideològica no sigui fàcilment definible.

A més a més cal sumar-hi Andreu Nin que encara que possiblement fou assassinat a Madrid és el símbol de la repressió que feren esclatar els fets de maig de 1937 a Barcelona. Una guerra civil dins la guerra civil.

NOTES

- 1.- M. BARRIOS, El último virrey. Queipo de Llano. Barcelona, 1978, pàg. 205.
- 2.- I. GIBSON, Granada 1936. El asesinato de García Lorca. Barcelona, 1979.
- 3.- J. M. ESPARZA, Un camino cortado. Tafalla 1900-1939. Tafalla, 1985, pp. 251-260.
- 4.- A. CASTELL, op. cit., pp. 21-23; A. MONTERO MORENO, op. cit., pàg. 230 parla de 17 afusellats.
- 5.- A. BARBERA i J. Mª ROIG, La guerra civil a Alcover i la repressió de la postguerra. Centre d'Estudis Alcoverencs, núm. 11, juliol-setembre 1980.
- 6.- L. CLIMENT, op. cit.
- 7.- C. GERHARD, Comissari de la Generalitat a Montserrat. Montserrat, 1982, pàg. 314.
- 8.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Torredembarra; També es conserva una còpia a l'Arxiu Municipal de Torredembarra.
- 9.- L. CLIMENT, op. cit.
- 10.- A. JORBA SOLER, Agonia d'una ciutat. Igualada, 1982, pp. 95-99.
- 11.- A. FUENTES, El crucero "Canarias" proa a la victoria. Madrid, 1940; F. MORENO, Guerra en el mar. (Hombres, barcos y honra). Barcelona, 1959; També un article escrit per A. SOLANO en el setmanari "Domingo" editat a S. Sebastián el 19-9-1937.
- 12.- J. M. BERNILS, op. cit., pp. 92-95.
- 13.- J. CLARA, Bombardeig de Roses i nit de Terror, dins "Revista de Girona", Any XXXII, núm. 118, setembre-octubre de 1986.
- 14.- C. VINYOLES, Tres anys d'explosió revolucionària sota la guerra a Sant Feliu, "Presència", 3-8-36; A. JIMENEZ i NAVARRO, La Guerra civil a Sant Feliu de Guíxols (1936-1939), Publicacions de l'Institut d'Estudis del Baix Em-

- pordà, volum IV, 1985, pp. 181-226.
- 15.- M. del Tura ROURA i CASTANYER, La meva història de la guerra a Olot. Olot, 1986, pàg. 40.
 - 16.- C. ISASA i F. MASCARELL, Conversa amb Ramon Mas, dins "L'Avenç", núm. 10, novembre de 1978, pp. 12-16.
 - 17.- B. RAGON, Terrassa 1936-1939. Tres anys difícils de guerra civil. Terrassa, 1976, pp. 131-132.
 - 18.- [J. SERRA VILARÓ], Víctimas sacerdotales, op. cit., pàg. 234.
 - 19.- C. VINYOLES, Palamós: La guerra bombardeja molts anys de lluita obrera, dins "Presència", 12-10-1986.
 - 20.- Vila de Palamós. 25-11-36. "Es fa constar que degut als incidents ocorreguts a la Vila, el dia 17 del corrent mes, motivat pel covard i vil bombardeig d'un barco mercant per un de guerra facciós la setmana passada no es va poder celebrar pel Comitè Municipal Permanent la sessió setmanal ordinària". Arxiu Municipal de Palamós. Actes Municipals.
 - 21.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Palamós.
 - 22.- Aquest era Miquel Pou Sabater, mort el 10-2-1937.
 - 23.- A. MAYAYO ARTAL, op. cit., pp. 428-431.
 - 24.- Sense especificar la causa F. LACRUZ, op. cit. pàg. 181, esmenta aquestes morts.
 - 25.- Registre Civil de Barcelona. Secció de Defuncions.
 - 26.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Barcelona.
 - 27.- J. VILLARROYA, op. cit., pàg. 35.
 - 28.- Miquel CAMINAL. Joan COMORERA, Guerra i revolució (1936-1939), volum II, Barcelona, 1984, pàg. 41.
 - 29.- Joan Peiró en un article titolat "Els Infladors" deia: "La d'inflador, és la feina dels periodistes, i el massa inflar, també és un perill a la reraguarda(...). Tothom, a diari, pot constatar com els del POUM, per exemple, atribueixen a la seva gent totes les victòries que s'obtenen als fronts de guerra. Els altres no fan res ni serveixen per a res. I com els del POUM, fan els altres sectors". Joan PEIRO, Perill a la Reraguarda. Martaró, 1936.

- 30.- "La Vanguardia", 28-12-1937. Una altra situació semblant es produí després d'un atemptat a Olesa de Montserrat contra dos guàrdies civils que costà la vida a un d'ells. "La Vanguardia", 6, 7 i 8-4-1937.
- 31.- José PEIRATS, op. cit., volum II, pp. 130-131.
- 32.- En una declaració als periodistes, Dionisio Eroles, cap dels Serveis d'Ordre Públic, deia: "Es por esto que me dirijo a la Guardia Nacional, a los guardias de Asalto y Seguridad, a los agentes de Investigación y Vigilancia y a las Patrullas de Control, para que no se hagan eco de la calumnia miserable y para que todos, mutuamente, se tengan el máximo respeto y la máxima consideración, factores básicos del próximo triunfo de la lucha que sostenemos contra el invasor". "La Vanguardia", 20-4-1937.
- 33.- Els morts foren quatre guàrdies d'assalt, un sargent de carrabiners i tres milicians. Per un resum dels incidents: "La Vanguardia" 6 i 7 de juny de 1937.
- 34.- Joan GARRIGA i ANDREU, La Garriga: 1 de gener de 1937. L'Aixecament dels pagesos, dins "L'Avenç", núm. 40, 1981. Del mateix autor: Revolta i Guerra Civil a La Garriga (Vallès Oriental) 1936-1939. Argentona, 1986, pàg. 59 i ss. En el cas de Riudarenes la notícia de la presència en el poble de les Patrulles de Control i dels "nanos de l'Eroles" apareix a la Causa General. Archivo Histórico Nacional. Madrid; "La Veu del Poble" setmanari editat a Santa Coloma de Farners parla en el núm. 4, 28-3-1937 de l'assassinat del President del Sindicat de Rabassaires de Riudarenes, un tal Soliva. Creiem que es refereix a Joan Soliva Banus.
- 35.- Sobre el seu assassinat i repercussió a la comarca veigis "La Veu del Poble" del 28-3-1937.
- 36.- "La Vanguardia", 9-12-1936.
- 37.- El diari "Llibertat" de Tarragona també denuncià aquests assassinats el 27-5-1937. "Els dolorosos fets ocorreguts

a la comarca de La Ribera diuen ben clarament que per ací els anomenats 'incontrolats' també gaudeixen d'una àmplia llibertat d'acció i a la vegada d'un alt esperit terrorífic, damunt els homes responsables de les diferents agrupacions antifeixistes(...). ¿Qui foren els malvats que a la vila de García tingueren la criminal acció d'assassinar tres companys de provat republicanisme?(...) ¿Quí fou el covard que, a la població de Ginestar, d'un tret deixà sense vida un company proletari? ¿Qui foren els assassins que portaren a terme els dolorosos fets de La Fatarella? ¿Qui són els valents de reraguarda que a Mora d'Ebre després de desarmar tot el poble començaren a fer el seu acostumat botí fins a robar els diners del sagrat SRI?."

- 38.- A. BLADE I DESUMVILA, La vida d'un català excepcional (Antoni Terré de Mora d'Ebre). Barcelona, 1978, pàg. 139; El diari "Llibertat" de Tarragona parlava el 21 de febrer de 1937 també d'una altra visita: "Com a resultat de la caòtica situació del camp a les comarques de Terra Alta i La Ribera, i per tal de posar remei a un ambient social gairebé insuportable, que cada dia empenyia més i més als camperols cap a la defensa armada de llurs terres i petites propietats, abans d'ahir, divendres es traslladaren a Mora d'Ebre els consellers Santillan, Sbert, Vidiella i Calvet."
- 39.- Per exemple la "Solidaridad Obrera" del 26 de gener de 1937 parlava de "La 'Quinta Columna' se levanta en armas, en Fatarella (Tarragona), contra la CNT y la FAI". En aquesta primera denúncia parla de l'arribada de forces afins a la CNT-FAI desde Barcelona. També J. PEIRATAS, op. cit., volum II, pp. 128-129.
- 40.- Un dels diaris que amb més força denuncià els "Fets de La Fatarella" i defensà l'actuació dels pagesos fou el diari "Llibertat" de Tarragona.
- 41.- A. BLADE I DESUMVILA, op. cit., pp. 163-164.

- 42.- D'aquests incidents la premsa en donà complida i continuada informació. Per exemple "La Publicitat", 23-12-1937, els anunciava amb el títol de "Diada tràgica a Centelles". Sobre els mateixos incidents Alfonso Rodríguez Dranguet com a jutge encarregat del sumari va emetre un informe especial una còpia del qual es troba a la Causa General. San Martín de Centelles. Archivo Histórico Nacional. Madrid.
- 43.- Edmon VALLES, Història Gràfica de la Catalunya Autònoma. La Guerra 1936-1939. Barcelona, 1978, pp. 10-11.
- 44.- J.M. SOLE I SABATE - J. VILLARROYA, Les víctimes dels fets de maig. Dins de "Recerques", núm. 12, Barcelona, 1982.
- 45.- Vegeu entre altres J.M. FONTANA, Los catalanes en la guerra de España. Barcelona, 1977; G. JACKSON, La República española y la guerra civil. Barcelona, 1976; R. SALAS LARRAZABAL, Pérdidas de la guerra. Barcelona, 1977.
- 46.- Vegeu M. CRUELLS, Els fets de maig. Barcelona 1937. Barcelona, 1970, pp. 96-98, i J. PEIRATS, La CNT en la Revolución Española. París, 1971, volum II, pp. 158-161.
- 47.- M. CRUELLS, op. cit., pàg. 97.
- 48.- J. PEIRATS, op. cit., volum II, pàg. 159, i "Solidaridad Obrera" 14-5-1937. La militància d'algun d'ells no és de la CNT i la de Mateu Freixas és d'ERC, vegeu apèn dix "Represaliats dels fets de maig de 1937".
- 49.- Cal considerar així: Joan Baptista Agramunt Bosch (guàrdia civil); Josep Serrano García (alferes, guàrdia civil); Joan Vergé Alian (pagès); Josep Massot Valls (guarda seguretats); Modest Sánchez Montesinos (ferroviari) i Francesc Bautista Marsà (de la FAI).
- 50.- J. PEIRATS, op. cit., volum II, pàg. 160.
- 51.- Vegeu "Represaliats dels fets de maig de 1937"
- 52.- "La Vanguardia", 12-5-1937.
- 53.- Archivo Histórico Nacional. Salamanca. Carpeta 1568.

Es una afirmació que signen els ex-membres del Comitè Executiu del POUM, el 14-7-1937, a "Barcelona, en la Prisión del Estado", Juan Andrade, Julián Gorkin i Pedro Bonet i recalquen W. Solano (ex-secretari de la Juventut Comunista Ibèrica), David Rey (ex-membre del Comitè de Barcelona), Joan Farré (ex-secretari del Comitè provincial de Lleida), Joan Quer (ex-secretari del Comitè provincial de Girona) i Josep Escuder (ex-cap de Redacció de "La Batalla").

54.- Ibid.

55.- Archivo Histórico Nacional. Salamanca. Carpeta 1568. Expediente 7. "Servicio Especial de Información del Archivo CNT-FAI".

Capítol IV. LA INTERVENCIÓ DE LA GENERALITAT EN LA RECUPERACIÓ DE LA JUSTÍCIA. LES INVESTIGACIONS SOBRE L'ÈPOCA REVOLUCIONÀRIA

-L'Afer dels cementiris clandestins-

A partir del mes de juny de 1937 el nou govern de la Generalitat⁽¹⁾ i sobretot la Conselleria de Justícia i la Presidència del Tribunal de Cassació de Catalunya intensificaren la investigació, iniciada el mes d'abril de 1937⁽²⁾, sobre els assassinats comesos durant els primers mesos de la revolució. Un jutge especial, J. Bertran de Quintana⁽³⁾, fou l'encarregat de realitzar aquestes investigacions i ràpidament obrí un sumari sobre cementiris i dipòsits clandestins de cadàvers. Aquest jutjat especial obrí les oportunes investigacions basant-se en denúncies de familiars de desapareguts o del coneixement que prèviament es tenia que a determinats indrets s'havien efectuat nombrosos enterraments clandestins i exigí la col.laboració de les autoritats municipals, sobretot les judicials, per esbrinar no solament el nombre de persones enterrades clandestinament després del seu assassinat sinó també els responsables d'aquests assassinats. Totes aquestes investigacions varen tenir en un principi un caràcter públic i les pàgines dels diaris dels mesos de juliol i agost van plenes de notícies sobre persones detingudes acusades d'assassinat⁽⁴⁾.

Aquestes notícies es refereixen moltes vegades a personatges que ocuparen llocs destacats durant els primers mesos de la revolució. El dia 16 de juliol s'anuncia que entre els detinguts hi havia⁽⁵⁾, "Salvador Mellado, que exercia el cargo de Consejero Delegado de Defensa del Ayuntamiento de Moncada, y José Queralt, que también lo era del Ayuntamiento de Molins del Llobregat". El dia 10 d'a-

gost⁽⁶⁾, "Por la policía fué detenido y conducido al Juzgado de guardia, en cuyos calabozos ingresó, Jaime Martí Mestres, que se había refugiado en el edificio de los Escolapios de la Ronda de Ricardo Mella. Dicho individuo había sido alcalde de Mora la Nueva, acusándosele de ser el terror de la comarca y de haber cometido gran número de asesinatos". Uns dies abans havia estat detingut i deixat anar sota fiança Dionisio Eroles, ex-Cap de Serveis de la Comissaria d'Ordre Públic. La seva detenció era en base al sumari obert sobre el cementiri clandestí de Cerdanyola del Vallès⁽⁷⁾. Com es veu les investigacions i detencions arribaven a personatges que havien ocupat càrrecs de responsabilitat molt importants durant els primers mesos de la guerra, Aurelio Fernández, secretari de la Junta de Seguretat Interior, també fou empresonat però per diferents assumptes. Ja hem vist la seva implicació amb l'afer dels maristes i posteriorment veurem com també fou acusat de participar en l'atemptat contra Josep Andreu i Abelló. Ara bé, sobre la seva persona també van caure altres acusacions relacionades amb la seva actuació com a secretari de l'esmentada Junta. Concretament el Tribunal Popular núm. 1 citava als diferents testimonis perquè compareixessin al judici oral que s'anava a celebrar el 3 de març de 1938 contra la persona d'Aurelio Fernández, acusat del delictes de cohecho. El fiscal havia formulat les següents conclusions provisionals⁽⁸⁾: "El 17 de Octubre de 1936, cuatro individuos de las Patrullas de Control, cuyos nombres y demás circunstancias no han podido concretarse, se presentaron en el domicilio de Carlos Bonet Duran, Avenida del 14 de Abril, 458, de esta Capital, diciendo iban a efectuar un registro, que llevaron a cabo, y ordenado a aquél que llevara consigo el talonario del Banco de España, lo condujeron detenido al local Central de dichas Patrullas, calle de las Cortes, nº 617, y allí después de obligarle bajo coacciones y amenazas a firmar y a entregarles acto seguido dos talones números E.562216 y E.562217, de pesetas cin

cuenta mil, cada uno, contra su cuenta corriente en el ci
tado Banco, fué puesto en libertad una vez logrado tal ob-
jetivo, cuyos talones se pagaron el 19 del propio mes y
año al portador de los mismos, habiendo ordenado se hicie-
ran efectivos el procesado Aurelio Fernández Sánchez, ma-
yor de 18 años y sin antecedentes penales, que a la sazón
era Secretario de la Junta de Seguridad Interior, quien a
este fin se hallaba previamente de acuerdo con los indivi-
duos de las Patrullas de Control, y que dió así lugar a
que se aprovecharan con ánimo de lucro de las cien mil pe-
setas, puesto que las mismas no tuvieron ingreso en la Te-
sorería de la Generalidad de Cataluña". El que no sabem és
quin fou el resultat final d'aquest judici i si fou exone-
rat o no. Aquesta denúncia que havia estat feta el 2 de se-
tembre de 1937, ens dóna a entendre que les investigacions
anaven més enllà dels casos de detencions ilegals i assas-
sinats.

Arreu de Catalunya els diferents jutjats iniciaren
diversos autos contra les autoritats locals dels primers
mesos de la guerra acusades de detencions ilegals. Per
exemple el jutjat de la Seu d'Urgell decretà el 31 de ju-
liol de 1937 presó provisional contra diverses persones
de la Seu. L'Auto deia el següent⁽⁹⁾: "Resultando que de
lo actuado aparece que el llamado Salvador Valldoriola a-
compañado de Julio Fortuny y Ramiro Villanueva se persona-
ron el día veinte y siete de octubre pasado en los respec-
tivos domicilios de Ramon Farras Besoli, Prudencio Casti-
llejos Amparita, Julio Vidal Forner y José Oliver Domingo,
todos ellos militares retirados domiciliados en esta loca-
lidad, entregando una orden firmada por el entonces conse-
jero de Guerra de este Consejo Municipal, J. Arenas, para
que se personaran el mismo día en esta Consejería; que a
la mañana siguiente, a las nueve horas, salieron dichos
militares de esta población en un coche acompañados por
Salvador Valldoriola, Julio Fortuny y el chófer Vicente

Viana, con direcció a Barcelona, sin que se haya tenido otra noticia del paradero de los citados militares retirados⁽¹⁰⁾".

Un exemple de denúncia de desaparició i assassinat la tenim en la que va fer el veí de Guardiola del Penedès, Anton Güell Valldosera, signada a Vallirana el 12 d'octubre de 1937, dirigida al senyor Jutge Especial, Sr. Bertran de Quintana⁽¹¹⁾: "...arran de la violència dels fets del 19 de juliol del 1936, fou agafat sense cap motiu el seu germà Emili Güell Valldosera el dia 17 de novembre del mateix any pels veïns del mateix poble Joan Doménech actual Alcalde, Josep Suriol, Antón Galimany un tal Julià Bertran i el masover de Can Costa tots ^{ells} els Consellers, garantint que res li havia de succeir. Tenint coneixament de que tal volta li hagués pogut ocorre algun fet desagradable propi d'aquells temps de revolució amb baix personar a Vallirana el dia 20 del mateix mes, lloc on continuament es trobaban persones asessinades i com sigui que en dit dia es trobava en un lloc deser nomenat Lladoner (Caseta Peóns), junt amb uns companys em baix traslladar a dit indret i al veure un cadaver a terra d'unes caracteristiques semblants a les del meu germà, en donar-me compte de que podés tractar-se del mateix em va esdevenir un moment de desesperació i motivà que dits companys m'haguesin de separar d'aquell lloc, davant el meu transtorn, resultant doncs que no puc assegurar si efectivament es tractava del meu germà.... Per tant us demano que en la funció que us ha estat volgueu fer allò que us sigui possible per tal de poder trobar el parader del meu germà o identificar-lo cas d'haver estat mort." [sic]

Totes aquestes denúncies i investigacions acabaven com ja hem vist en la detenció i empresonament de molts membres d'alguns comitès creats en els temps inicials del conflicte i a personatges que havien tingut responsabilitats en els organismes de seguretat durant els primers me

sos. La majoria dels detinguts pertanyien a la CNT-FAI que ràpidament criticà i denuncià totes aquestes detencions. Concretament Federica Montseny, ex-ministre de la República, va dir en el mitin celebrat al Teatre Olímpia de Barcelona el 21 de juliol, les següents paraules: "Los sucesos de mayo no han motivado la mayoría de los presos de Cataluña y Barcelona. El procedimiento es mucho más honroso. Un señor o una señora escribe una carta dirigida al presidente de la Audiencia, y en esta carta este 'señor' o esta 'señora', afiliado a un partido, denuncia que 'en Puigcerdà mataron el 19 de julio al cura, y que fueron, fulano, fulano y fulano'. A consecuencia de esta denuncia, se busca el cadáver del cura y se abre sumario. Ya tenemos unos cuantos militantes de la CNT y de la FAI en la cárcel.

Otro ejemplo: en Molins de Rey, algunos militantes de la CNT mataron a unos curas que habían huido de Montserrat; pues a desenterrar los cadáveres, y, si se encuentran a pasearlos por la calle.

(...) Pero ¡camaradas! En Tarragona, varios afiliados del PSUC asesinaron a 36 camaradas de la CNT. Que yo sepa, no se ha abierto sumario. En Sardañola, en el cementerio, hallaron 12 cadáveres de las Juventudes, horriblemente mutilados, con los ojos fuera y las lenguas cortadas. Los llevó una ambulancia, los dejó en el cementerio. Yo exigí que se instruyera sumario y no se ha hecho.

El problema que se plantea es el siguiente: somos legalistas, estamos amparados por los derechos democráticos. Haciendo caso omiso de que existe una revolución, ni puede asesinarse sin juicio previo, ni meter en la cárcel sin pruebas. Queremos no perder la guerra. Y la guerra la están perdiendo, ¡nos la están perdiendo!

A todos los que actúan de esta manera, produciendo el malestar de la retaguardia, quebrantando la moral de los frentes y abriendo las puertas de España me dirijo."⁽¹²⁾

El discurs no nega l'assassinat de capellans però el

que demana és que s'investiguin els assassinats que es produïren arran dels fets de maig, tot barrejant conceptes, com drets democràtics, ni matar sense judici previ... dues situacions que durant els primers mesos revolucionaris i quan la CNT-FAI tenia un clar predomini no es donaren.

El final del discurs amenaçava que aquestes detencions i amb investigacions influïen negativament en la marxa de la guerra ja que causaven gran desmoralització al front. Aquestes causes són, com ara veurem, les que el PSUC també donà quan durant les setmanes següents alguns detinguts eren militants d'aquest partit. I és que a mesura que s'avançava en la investigació, els implicats ja no eren solament de la CNT-FAI sinó que també hi apareixien implicats alguns militants o simpatitzants del PSUC. Com fos que alguns dels familiars dels empresonats acudiren al conseller de Treball del govern autònom i dirigent destacat del PSUC, Rafael Vidiella, en demanda d'ajut pels detinguts, aquest conseller, en una reunió de govern, defensà que el fet de jutjar aquells fets revolucionaris era també el de jutjar la pròpia revolució, i pretenia que el govern fes una nota en aquest sentit, per tal de tranquil·litzar els familiars del encartats. Com que el govern es negà a fer-la, Vidiella la féu publicar, passant per damunt de l'autoritat del Consell i del mateix president Companys. Entre d'altres diaris "La Vanguardia"⁽¹³⁾ reproduí la notícia. "LOS DETENIDOS POR HECHOS REVOLUCIONARIOS DEBEN SER PUESTOS EN LIBERTAD. Manifestaciones del consejero de Trabajo.

Ayer por la tarde, en su despacho oficial de la Consejería de Trabajo, el camarada Rafael Vidiella recibió la visita de una Comisión de familiares de revolucionarios y antifascistas que actualmente se encuentran detenidos.

Rafael Vidiella, hablando con los comisionados, les dijo que precisamente en el último Consejo de la Generalidad celebrado anteayer, planteó este hecho y mantuvo la te

sis, que los jueces no pueden admitir las denuncias que se formulen sobre hechos de carácter revolucionario acaecidos con motivo del movimiento provocado por los generales facciosos, ya que de efectuarlo así, sería como procesar la propia revolución.

-La revolución- siguió diciendo el consejero de Trabajo -hace cosas bien hechas y mal hechas, pero que no son precisamente señaladas como delito, ya que todo alzamiento revolucionario rompe los vínculos de las organizaciones existentes, los moldes colectivos anteriores al movimiento, así como también tergiversa las normas del Derecho instituidas. Por ejemplo: los gobernantes del 19 de julio no tuvieron en cuenta ningún artículo de la Constitución ni del Estatuto para armar al pueblo con el fin de que se hiciera frente al levantamiento traidor de los militares fascistas.

Por todas estas razones, es natural que los jueces no deben aceptar denuncias de esta índole, sino que tampoco deben aceptarlas cuando provienen de individuos a los cuales se ha requisado el piso o la casa, o bien las tierras, por ser conceptuados fascistas, o por haberlas abandonado ellos mismos. Los jueces únicamente deben admitir las denuncias concretas sobre todos aquellos individuos que en lugar de obrar revolucionariamente lo hayan efectuado en un sentido de lucro, o bien que hayan aprovechado los hechos revolucionarios para eliminar enemigos personales, o por un afán innoble de robo.

Esta tesis fue aceptada por unanimidad por el Consejo de la Generalidad, lo que quiere decir que los detenidos actualmente por causas diversas sobre los hechos revolucionarios, deben ser puestos inmediatamente en libertad. Asimismo en lo sucesivo los jueces evitarán aceptar otras denuncias de esta clase.

Por último el Consejero de Trabajo hizo constar a los comisionados que, seguramente por un olvido del Secretario del Consejo, no se había dado cuenta a la Prensa de este

acuerdo del Gobierno de la Generalidad, cosa que tuvo interés en remarcar para mayor tranquilidad de la Comisión de familiares de detenidos que le visitaron."

Aquesta nota aixecà una forta polseguera i una rèplica del President del Tribunal de Cassació, Josep Andreu i Abelló, però sense provocar cap crisi de govern. L'afer fou resolt entre bastidors, i restà com un afer intern. Les investigacions deixaren de fer-se públiques i els detinguts foren de mica en mica, si no hi havia altres denúncies pel mig, deixats anar en llibertat. Resulta improbable que Rafael Vidiella actués sense consultar al cap del seu partit Joan Comorera, conseller d'Economia del mateix govern, i que per aquelles dates propugnava la creació d'un Front Popular Antifeixista⁽¹⁴⁾. Una de les condicions que posava la CNT per entrar-hi era que els detinguts de la seva organització fossin deixats anar en llibertat. La manera de liquidar el problema i les investigacions foren una prova de força del PSUC que demostrà el seu evident predomini en l'esfera política catalana i la impotència dels altres partits catalans a oposar-s'hi.

Malgrat aquesta nota les investigacions continuaren, si bé ja no comportaren més detencions, i en mans del Jutge Especial J. Bertran de Quintana restà un extens sumari sobre els cementiris i dipòsits clandestins de cadàvers que comunicà al President del Tribunal de Cassació, Josep Andreu i Abelló. No és doncs res d'estrany que amb les dades d'aquest dossier, Josep Andreu tingués una visió molt aproximada del que havien estat, en l'aspecte repressiu, els primers mesos de la revolució, i molts anys després, quan se li preguntà sobre aquest assumpte, donés una xifra de 12.000 assassinats a tota Catalunya⁽¹⁵⁾. Ell era la persona que sobre el tema tenia més i documentada informació.

Anem a veure a continuació les dades recollides en el sumari tal com fou resumit.

	<u>Lloc d'enterrament</u>	<u>Núm. Cadàvers</u>
Sumari 168 (incoat 16-4-37) Molins de Llobregat	Vallvidrera. Pou "Can Serra" Molins de Llobregat. Pou "Can Campmany" "La Rierada" Bosc "Can Galopa" Molins de Llobregat	9 6 1 1 1
Sumari 168 A (incoat 19-5-37) Montcada	Cementiri Cementiri Prat de Llobregat	1.590 2
Sumari 168 B (incoat 21-7-37) Terrassa	Cementiri	183
Sumari 168 C (incoat 4-8-37) Sitges	Cementiri	56
Sumari 168 D (16) (incoat 16-8-37)	Garatge c/Casano- vas, 29	4
Sumari 49 i 50 (incoat 24-8-37) Calonge	Calone i Palamós	14

Sumari 41, 42 i 43 (incoat 28-8-37) Olot	La Caña Fonts Begudà	1 24
Sumari 39 (incoat 25-5-37) Figueres	Cantallops	1
Sumari 146 (incoat 18-8-37) Figueres	Cementiri	2
Sumari 139 Figueres	Cementiri L'Escala	3
Sumari 44 Farners de la Selva		8
Sumari 41 (incoat 28-8-37) Olot	Cementiri Fonts de Begudà	9
Sumari 168 F Vallirana i Cervelló	Olivar Campderros Cementiri Pont Lladoner Cementiri Cervelló	13 13 6 7
Sumari 168 C Ribes de Penedès ⁽¹⁷⁾	Cementiri	10

Sumari 168 H Finca La Parera 3
 Pobla de Lillet

Sumari 168 Cementiri 21
 Cambrils

El 18 de novembre de 1937, es va fer un resum sobre el nombre de processats, citant la localitat i les causes del processament. Veiem-lo:

	<u>Víctimes</u>	<u>Processats</u>	<u>Absents</u>	<u>Presos</u>	<u>LL.P.</u>
Molins de Llobregat	18	18	12	5	1
Montcada Unes	1.600	8	1	7	
Les Corts	120	6		1	5
Prat de Llobregat	2	15		13	2
Terrassa	183	5		5	
Sitges	56	24		20	4
Figueres	6	12	1	11	
Boadella	1	1		1	
Garatge Casanovas, 29	4	3		3	
Calonge	14	20		19	1
Olot	9	20		20	
Balenyà	1	8		2	6
Farners de la Selva	8	12	5	5	2
Palausolità	3	9	3	6	
Vallirana i Cervelló	32	2		2	
Pobla de Lillet	6	10	4	6	
Vilafranca del Penedès	10	2		2	
Total	2.073	175	32	128	15

Els processats ho eren acusats d'haver intervingut directament en l'assassinat de les víctimes; treure-les dels seus domicilis i portar-les al lloc d'execució despullant-los de tot el que duien damunt; i dedicar-se al robatori i pillatge incautant-se dels mobles i altres atuellis de les víctimes i altres veïns.

Fixem-nos que el primer sumari fou iniciat l'abril de 1937; per tant, això pressuposa que la voluntat d'investigar tots aquests assassinats hi era abans de l'esclat dels fets de maig que capgiraren la correlació de força i protagonisme polític a Catalunya.

Malgrat que en el sumari hi manquen dades sobre cementiris clandestins com el de Cerdanyola, aquest és prou complet per tenir una clara idea del que foren en l'aspecte repressiu els primers mesos de la guerra. Una anàlisi a part mereix el cementiri clandestí de Montcada, en molt, el més important de tota Catalunya. Les dades que recull el sumari eren estimatives (diu unes 1.600) i és que fins a finals de 1937 no s'inicià l'aixecament i identificació dels cadàvers enterrats en aquest cementiri. El jutjat encarregat de seguir les exhumacions fou el de Sabadell. Una ordre del 20-11-37 confirma aquest fet⁽¹⁸⁾: "Exhorto V.S. presencia exhumación de cadáveres enterrados clandestinamente Cementerio de Moncada practica autopsia tomando los datos necesarios que puedan servir para su identificación acordando inscripción de defunción a medida que sean exhumados".

L'ordre fou complerta ràpidament i el dia 23 de novembre de 1937 foren trets i inscrits els primers 6 cadàvers (3 pogueren ser identificats). En total fins el 30-3-1938 foren exhumats 450 cadàvers. En finalitzar la guerra les noves autoritats continuaren les exhumacions aclarint que⁽¹⁹⁾: "Las 450 inscripciones precedentes que se hallan correlativamente numeradas corresponden a las fichas de identificación efectuadas por el Juez especial Sr. Bertran de Quinta na durante el período rojo. Las 42 inscripciones que prece

den a las indicadas fueron efectuadas por el juzgado municipal". En total i comptant les exhumacions de la postguerra foren enterrades en el cementiri de Montcada 1.198 persones, de les que 492 havien estat exhumades en el període de la guerra per ordre i voluntat de les autoritats republicanes. D'aquestes 1.198 persones, 483 foren identificades pels familiars i 715 no, quedant les dades d'aquests cadàvers desconeguts recollides en una fitxa per poder facilitar més endavant la seva identificació. Com exemple d'aquestes fitxes, acompanyades generalment dels objectes personals que portaven les víctimes en el moment de ser afusellades, podem veure les que envià el jutge municipal suplent a Vallirana el 13 d'octubre de 1937 al Jutge Especial Bertran de Quintana. Una correspon a un cadàver ja identificat i l'altra no⁽²⁰⁾. "Un pañuelo con las iniciales A.B.; otro pañuelo con las mismas iniciales; un lápiz de madera con las letras 'Empre buenas cosechas'; una caja de cerillas de cinco céntimos; una peseta de plata; tres caliqueños y medio. Todo esto ha sido reconocido por la familia de José Bardella Paúl de San Sadurní d'Anoia". La fitxa del cadàver no identificat és la següent: "Un estuche de cuero marrón nuevo sin lentes; dos pañuelos blancos muy usados sin iniciales; una goma borra lápiz; un estuche guarda-agujas de coser de pasta amarilla i morada; unas tijeras de tamaño pequeño; un dedal de coser; unas cintas de diferentes clases; dos agujas imperdibles; otro dedal de coser muy oxidado por la parte interior; un lápiz madera (tinta); Todo lo mencionado se hallaba en el cadáver de una mujer de unos treinta y cinco años a cuarenta años que llevaba vestido obscuro estampado; ropa interior en abundancia blanca y negra con iniciales en diversas piezas C.Z. zapatos negros con cordones y medias negras".

Ara bé, no sempre els objectes eren tants com en aquesta darrera fitxa i com més tard es feu l'exhumació més difícil era la identificació i moltes vegades aquesta

es resumeix en una simple i aproximada descripció de les restes exhumades.

A part de tota aquesta informació sobre els cementiris clandestins, el 29 de setembre de 1937 el Dipòsit Judicial de Cadàvers de Barcelona va enviar les dades aproximades de morts ingressades entre el 19 de juliol de 1936 i el 21 de setembre de 1937 classificant-los entre morts per violència i morts per accidents (no violència). Les dades anaven acompanyades de les gràfiques mensuals de cadàvers ingressats⁽²¹⁾.

Morts per violència		Morts per accident
	1936	
Juliol.....	466	Juliol..... 10
Agost.....	460	Agost..... 36
Setembre.....	265	Setembre..... 38
Octubre.....	126	Octubre..... 26
Novembre.....	110	Novembre..... 21
Desembre.....	17	Desembre..... 70
	1937	
Gener.....	5	Gener..... 94
Febrer.....	5	Febrer..... 91
Març.....	1	Març..... 83
Abril.....	13	Abril..... 72
Maig.....	207	Maig..... 123
Juny.....	13	Juny..... 67
Juliol.....	2	Juliol..... 101
Agost.....	8	Agost..... 64
Setembre.....	2	Setembre..... 53
Morts per violència	Total	1.700
Morts per accident	Total	979
Suma total ingressada		2.679

Les morts per accident comprenien: els morts per sui
cidis, accidents al carrer, atropells etc. També s'ha de
tenir en compte que en aquestes morts per violència hi ha
incloses les víctimes del 19 de juliol i dels fets de maig.
En canvi les víctimes dels primers bombardeigs sobre Barce-
lona estan incloses en l'apartat de morts per accident.

Fins aquí, doncs, la informació que en aquest sumari
van reunir les autoritats judicials sobre els cementiris
clandestins i la repressió dels primers mesos de la guerra.
Era una informació documentada i rigorosa, però al mateix
temps explosiva, per això el seu resultat es va mantenir en
secret i tampoc els guanyadors de la guerra no el van utilitz
ar ja que pels republicans els resultats i les circumstàn-
cies eren vergonyants i pels guanyadors les xifres eren mas-
sa minses per la visió que volien donar i donarien de la
guerra.

-L'Atemptat contra Josep Andreu i Abelló-

El migdia del dia 2 d'agost de 1937 fou tirotejat a
la sortida del Palau de Justícia, el President del Tribu-
nal de Cassació Josep Andreu i Abelló. Aquest atemptat frus-
trat es produí justament quan la polèmica per les detencions
dels implicats en els cementiris clandestins estava en el
seu punt més alt i els detinguts pertenyien a la CNT-FAI.
Es per això mateix que ràpidament s'insinuà que els respon-
sables del fet eren militants d'aquesta organització sindi-
cal i aquest mateix dia 2 per la tarda fou feta una nota
signada per la Federació Local de Sindicats Unics de Barce-
lona; la Federació Local de Grups Anarquistes; el Comitè
Regional de Grups Anarquistes de Catalunya; el Comitè Re-
gional de la CNT i el Comitè Regional de les JJ.LL. de Ca-
talunya que rebutjava qualsevol insinuació de que els au-
tors de l'atemptat eren militants de la CNT-FAI⁽²²⁾. Però

les investigacions de la policia trobaren que els implicats en l'atemptat eren militants de l'organització esmentada i ràpidament es produïren nombroses detencions⁽²³⁾.

Com a resultat de totes aquestes investigacions i posteriors detencions a final d'any es celebrà el judici contra els acusats de participar en tot aquest afer. L'informe del fiscal emès el primer de desembre de 1937 arribava a les següents conclusions: "PRIMERO. A las dos de la tarde del dia dos de Agosto último, unos individuos apostados en el interior de dos coches que se hallaban estacionados frente del Palacio de Justicia, hicieron varios disparos de arma de fuego contra el Excmo. Sr. Presidente del Tribunal de Casación de Cataluña, Don José Andreu Abelló, cuando éste en su automóvil oficial se dirigía a su domicilio desde el citado Palacio de Justicia. El Sr. Presidente, lo mismo que los miembros de su escolta, resultaron ilesos, a pesar de que algunos proyectiles alcanzaron el coche de la escolta.

Los agresores al huir, hicieron varios disparos contra las personas que se encontraban en las cercanías del lugar del suceso, a consecuencia de los cuales resultaron heridos el Guardia Nacional Republicano Antonio Vázquez López, de servicio en el Palacio de Justicia y María Bordas Oiz mecanógrafa de la Fiscalía de la Audiencia, tardando el primero 37 días en curar de sus lesiones, durante los cuales se vió impedido de asistir a sus ocupaciones, sin dejarle, después de curado, defecto ni impedimento alguno; y la segunda no se encuentra todavía totalmente curada, si bien ha podido ya reanudar sus ocupaciones habituales.

Los autores de la agresión, después de cometida ésta, se dirigieron en los citados automóviles al Centro Martinense CNT-FAI sito en una casa-torre de la Rambla Volart, esquina a la calle del Padre Claret, donde ocultaron uno de los coches, marca Crysler, de gran potencia, confiándoles a la custodia de los dos conserjes de dicho Centro,

los procesados Francisco Porras Aguera y Amado Izquierdo Ygual. Dentro del referido coche se encontraron casquillos de balas del nueve largo y manchas de sangre en el almohadón del asiento, en el respaldo y en la manecilla de la puerta izquierda; apareciendo, además, roto uno de sus cristales.

Sin intervenir en la ejecución material del atentado, cuyos autores son desconocidos, cooperaron a la ejecución del mismo, al menos en forma pasiva, por tener conocimiento del proyecto de atentado y no intentar siquiera evitarlo, los procesados, José Villagrasa Molló, David García Altamira, Bartolomé Blázquez Sánchez y Miguel Agapito Fernández.

Finalmente tuvieron conocimiento del propósito de atentado y si bien intentaron evitarlo sin conseguirlo, se ha negado, después de cometido a revelar el nombre de los autores, que les es conocido, facilitando de esta manera que hayan podido eludir la acción de la justicia, José Batlle Salvat y Aurelio Fernández Sánchez. (...)

TERCERO. Son desconocidos los autores del delito, y de entre los procesados deben reputarse cómplices, por su participación antes expresada a José Villagrasa Molló, Miguel Agapito Fernández, David García Altamira y Bartolomé Blázquez Sánchez; y encubridores a José Batlle Salvat, Aurelio Fernández Sánchez, Francisco Porras Aguera y Amado Izquierdo Igual."

Com a proves el fiscal demanava entre altres coses la declaració dels següents testimonis: "Restituto Rubio Palencia, Juan Gironés Golomina, Ramón Ballester Lambias, Antonio Vázquez López, María Bordas Oiz, Joaquin Muñoz Sánchez, Enrique Fortea Cebrián, José Ramón Beltrán, José Ma Poblet Guarro, Pedro Campos García, Juan Porras Gómez, Jaime Beltrán Durán, Emilia Ubieta y Ubieta, Dionisio Herodes Batlle⁽²⁴⁾, Pedro Quílez González, Antonio Devesa Bayona, Severino Campos Campos, Alejandro Gilabert Gilabert, Fran-

cisco Ibar Seres, Mariano Viñuales Fariñas, Jesús Argemí Mirian, Francisco Mir y Mir, Eduardo Barriovero y Herrán, José Canillo Marsán, Sergio Gómez Redón, Francisco Igleas Vierna, José Juan Doménech, Juan Martínez Cano, Antonio García Poblaciones, Valeriano Laborda Aznar, Juan Margalef Beltrán, Valerio Mas Casas, José Echeno Torrent, Tomás Orts Martín, José Esgleas Jaime, Juan García Oliver, José Loma Baigona, Eusebio Sánchez López, Juan Barrón Sánchez".

La causa procedent del jutjat número 13 amb el número 249 de 1937 fou jutjada pel Tribunal d'Espionatge i Alta Traició de Catalunya⁽²⁵⁾. La sentència fou emesa el dia 11 de desembre de 1937. Formaven el tribunal els magistrats: Alfonso Rodríguez Dranguet (President), Pelai Sala Berenguer, Carles Gerhard Ottenwaelder, Ferrán Martín López (ponent de la causa) i Manuel García Padrón. En el resultat el Tribunal considerava provat que "los autores de la agresión, después de cometida ésta se dirigieron en los citados automóviles al Centro Martinense CNT-FAI sito en una casa Torre de la Rambla Volart esquina a la calle Padre Claret, donde ocultaron uno de los coches marca Chrysler de gran potencia, siendo auxiliados en tal tarea por el Conserje del Centro Francisco Porras Aguera que además ayudó en su huida a los autores del hecho en cuya preparación y gestación intervino activamente David García Altamira, teniendo también conocimiento con anterioridad a su perpetración el otro procesado José Villagrasa Mollón, que con posterioridad mostró su conformidad con el delito cometido, sin que contra los demás procesados José Batlle Salvat, Amado Izquierdo Igual, Bartolomé Blázquez Sánchez, Aurelio Fernández Sánchez y Miguel Agapito Fernández, se haya comprobado los cargos que resultaban contra ellos.

Resultando: que en el acto del Juicio por el Ministerio Fiscal se formularon conclusiones definitivas solicitando para David García Altamira y José Vilagrasa Mollo la pena de treinta años de internamiento en campos de trabajo;

a Miguel Agapito Fernández, Francisco Porras Aguera y Amado Izquierdo Igual quince años de igual pena; y a José Batlle Salvat y Aurelio Fernández Sánchez la de seis años y un día de igual internamiento con la accesoria de privación de sus derechos políticos durante el tiempo de la condena, procediendo asimismo la absolución de Bartolomé Blázquez Sánchez, y habiéndose formulado asimismo por las defensas invoce conclusiones definitivas, solicitándose la absolución de sus respectivos defendidos.

FALLAMOS: Que debemos condenar y condenamos a David García Altamira a la pena de quince años de internamiento en campos de trabajo; a José Villagrasa Molló a la de diez de igual internamiento y a Francisco Porras Aguera a seis años y un día de igual pena, a todos ellos con privación de derechos políticos durante el tiempo de la condena, al pago de una octava parte de costas a cada uno, reservándose a los perjudicados la acción civil correspondiente para que puedan ejercitarla en la forma oportuna; y se les abona todo el tiempo de prisión preventiva sufrida.

Asimismo debemos absolver y absolvemos a José Batlle Salvat, Amado Izquierdo Igual, Aurelio Fernández Sánchez, Bartolomé Blázquez Sánchez y Miguel Agapito Fernández, declarando de oficio las cinco octavas partes de costas".

Com es veu la majoria dels processats foren deixats anar en llibertat tot i que un dels principals acusats, Aurelio Fernández, romandria detingut, ja que sobre la seva persona hi havia altres acusacions pendents dels seus respectius processos⁽²⁶⁾.

A part d'aquests detinguts i processats van haver-n'hi d'altres ja que per exemple el jutjat número 2 va enviar el 12 de gener de 1938 al President del Tribunal d'Espionatge i Altra Traició de Catalunya el sumari número 249 de 1937⁽²⁷⁾.."contra David García y otros, por haber practicado con esta fecha una diligencia consistente en dejar

sin efecto la providencia dictada por el Juez Instructor de la causa, en diez y siete de Agosto último, y por la que se ordenó a la Dirección General de Seguridad, la detención de DIONISIO EROLES BATLLE."

Encara el mateix jutjat número 2 enviava l'11 de juny de 1938 al President del Tribunal d'Espionatge i Alta Traició de Catalunya el següent ofici⁽²⁸⁾: "Tengo el honor de devolver a V.E. el Sumario nº 249 de 1937 del juzgado de instrucción nº 13 de esta Capital, continuado por este Especial con el número 9 del mismo año por asesinato frustrado del Excmo. Sr. Presidente de esta Audiencia una vez practicadas las diligencias necesarias con motivo de la detención de un supuesto⁽²⁹⁾ llamado MANUEL ESCORZA."

Les investigacions pel que sembla continuaren durant uns quants mesos i sempre es dirigiren contra personatges de la FAI que havien ocupat llocs claus en el període de revolucionari i sobre tot en organismes d'Ordre Públic.

Per causa de tots aquests afers, cementiris clandestins, atemptat contra el President del Tribunal de Cassació, així com per les detencions efectuades després dels fets de maig de militants del POUM i de la CNT-FAI, les galeries 1a. i 2a. de la Presó Model de Barcelona s'ompliren de presos antifeixistes⁽³⁰⁾.

Tots aquests detinguts, foren un focus de problemes, ja que a les protestes per la seva detenció, si afegiren nombrosos intents de fugida, alguns d'ells reeixits.

Per exemple el dia 13 de novembre davant la certesa de que es preparava un intent de fugida "... fué iniciado un minucioso registro, por parte de los funcionarios (Director, Sub-Director, Jefe de Servicios y Oficiales) y se halló, al cabo de poco, en la celda nº 114 de la 2ª galería, un boquete que comunicaba con los sótanos de limpieza

de cloacas de la misma galería. Examinados éstos, se halló un pozo de unos cinco metros de profundidad por uno de diámetro, que conducía a una galería subterránea de unos 35 metros de largo conducente a la cloaca de la calle Entenza. Faltaba solo perforar la pared de esta cloaca para llevar a cabo la fuga, en la cual se estima que hubiesen tomado parte todos los reclusos de la 1a. 2a. galería. Había también un conducto que comunicaba el sótano de referencia con la 1a. galería, y en el pozo y la mina abiertas había instalación de electricidad, que arrancaba de la celda 114. Las herramientas que servían para la obra, así como la cuerda hecha de trapos anudados con que descendían por el pozo fueron hallados en los sótanos."⁽³¹⁾

Després de descobrir-se aquesta galeria va haver-hi diversos intents de motí, que motivaren per part de la direcció trasllats de presos cap a d'altres preventoris de càstig.

També les autoritats de la Model estaven preocupades per la formació d'un "Comitè" entre els presos anti-feixistes encarregat de planejar i realitzar atemptats contra diverses autoritats⁽³²⁾.

El mateix informe dona com a segur que Antonio Ordaz Lázaro, "individuo de malos antecedentes ya con anterioridad al 19 de julio de 1936, y preso actualmente por detenciones ilegales y desaparición de personas"; Francisco Massot Aymerich, "uno de los secretarios del ex-Jefe de Servicios de la Comisaría General de Orden Público, Dionisio Eroles" y Domingo Justi Pradas, "preso en la actualidad por diferentes delitos de asesinato, el qual [sic] fué uno de los actores del movimiento subversivo de Puigcerdà y que últimamente agredió a un Agente de Policía hiriéndolo de consideración."

Precisament els dos primers serien traslladats al Preventori de Manresa, d'on fugirien el 3 de gener de 1938 amb altres 16 detinguts⁽³³⁾.

De totes aquestes fugides cal destacar la de quatre presos el 21 de juliol per les implicacions que en la mateixa va haver-hi.

"Dimarts, dia 21, a mitja tarda, el Sots-Director Administrador del Preventori Judicial de Barcelona, Manuel Valls i Gomis, donà ordre que fossin duts al seu despatx els reclusos Josep Solé i Josep Solsona. Una hora més tard i per ordre escrita seva, eren duts també al seu despatx els penats Josep Villagrassa i David García. Al recompte de les 9 del vespre, i veient que els quatre reclosos man caven, fou telefonat des de l'interior de l'establiment al Sots-Director, el qual contestà que els reclosos esmentats eren encara al seu despatx. Al nou recompte de la una de la matinada i trenta minuts, i vist que els quatre presos no havien tornat a llurs cel·les fou comunicada l'absència al Director de l'Establiment, el qual inicià gestions particulars per a trobar el Sots-Director, sense resultat.

(...) Hom fa hipòtesis d'haver estat sobornat el Sots-Director Valls pels reclosos Solé i Villagrassa i d'haver fugit amb ells a l'estranger. Aquesta suposició està basada en la forma com s'esdevingueren els fets; en les converses que els precediren, al despatx dels Sots-Director, entre Valls i Solé i Villagrassa; en les afirmacions d'aquests darrers reclosos, que havien assegurat que ben aviat serien al carrer; en el rumor no comprovat, però extès entre els reclosos, que Solé, antic component de Patrulles, tenia dos milions de francs a París; en la significació de Villagrassa; i Garcia a la F.A.I. i el rumor que el Sindicat del Transport C.N.T. oferia una grossa quantitat per la llibertat de Villagrassa; i per últim en la visita comprovada que, a les 7 de la tarda del dia 21 feu el Sots-Director Valls a l'edifici del Comitè Regional de la C.N.T.

Han començat tot seguit les gestions policiaques i les judicials, sense que per ara donguin un resultat con-

cret. S'ha iniciat un expedient administratiu per evasió dels reclosos amb complicitat de funcionaris, ..."(34)

David García i Josep Villagrassa havien estat condemnats a 15 i a 10 anys respectivament per la seva participació en l'atemptat contra Josep Andreu i Abelló.

Més curiós és el fet de que un dels 4 fugats, Josep Solsona, no era tal, sino que aquest nom amagava la personalitat de Càndid Badal Benages el qual pocs dies després fou detingut després d'un fort tiroteig amb la policia, junt a Antoni Pins Madriguera quan realitzaven un atracament a La Roca.

Ambdós foren jutjats pel Tribunal d'Espionatge i Alta Traició i condemnats a mort.

Badal seria executat a Montjuïc el dia 16 de febrer de 1938, pero en Pons fou alliberat el 18 de gener de 1938 de l'Hospital Clínic on es guaria de les seves ferides, per uns desconeguts armats de pistoles⁽³⁵⁾.

N O T E S

- 1.- Aquest govern el formaven: Lluís Companys (President); Carles Pi i Sunyer. ERC. (Cultura); Antoni M. Sbert. ERC. (Governació i Assistència Social); Josep Tarradellas. ERC. (Finances); Josep Calvet. UR. (Agricultura); Joan Comorera. PSUC. (Economia); Rafael Vidiella. PSUC. (Treball i Obres Públiques); Miquel Serra i Pàmies. PSUC. (Proveïments); Pere Bosch Gimpera. ACR. (Justícia).
- 2.- El sumari núm. 168 fou incoat el 16-4-1937.
- 3.- Fou nomenat Magistrat de l'Audiència de Barcelona el 15-6-1937. El 19 d'aquest mateix mes fou nomenat President del Tribunal Industrial de Barcelona.
- 4.- Un exemple el tenim a la "Publicitat" del dia 10 de juliol de 1937 quan anunciava la detenció de Josep Rive-ro Duarte de 27 anys veí d'Orriols i acusat de 27 assas sinats i del robatori dels diners i joies de les víctimes.
- 5.- "La Vanguardia", 16-7-1937.
- 6.- Id., 10-8-1937.
- 7.- Id., 21-7-1937. També "Solidaridad Obrera", 27-7-1937.
- 8.- Arxiu de l'Audiència Territorial de Barcelona. Fons Pre sidència.
- 9.- Id.
- 10.- Els seus cadàvers foren trobats al terme de Castellolí (Anoia).
- 11.- Arxiu de l'Audiència Territorial de Barcelona. Fons Pre sidència.
- 12.- J. PEIRATS, op. cit., vol II, pp. 263-264.
- 13.- "La Vanguardia", 9-9-1937.
- 14.- M. CAMINAL, Joan Comorera. Guerra i Revolució (1936-1939), vol. II, pp. 197-198, Barcelona, 1984.
- 15.- J. SARRIOL, op. cit., pàg. 38.
- 16.- Segons Luis ROMERO. Cara y Cruz de la República, pàg.

278, aquestes morts foren motivades per un enfrontament entre membres de la CNT-FAI alguns dels quals havien participat en l'atemptat contra els germans Badia.

17.- És el municipi de Sant Pere de Ribes.

18.- Arxiu de l'Audiència Territorial de Barcelona. Fons Presidència.

19.- Archivo Histórico Nacional. Causa General, Moncada.

20.- Arxiu de l'Audiència Territorial de Barcelona. Fons Presidència. També a l'Archivo Histórico Nacional. Causa General, hi ha relacions com la següent:

" CEMENTERIO DE MONCADA

FICHA nº	1	Cadáver desconocido	Bolsita con un gemelo
"	"	6	" " bolsita con una llave pequeña
"	"	7	" de DON JOSÉ OLIVELLA maxilar superior y parte del inferior artificiales.
"	"	10	" de DON PABLO ESCOFET una medalla metal
"	"	17	" DESCONOCIDO una hebilla
"	"	30	" " una hebilla
"	"	34	" de DON ENRIQUE VIDAL tres gemelos metal y una muela
"	"	39	" DESCONOCIDO un botón de guerra de la Cruz Roja
"	"	50	" de DON DELFIN VILA ALSINA una hebilla
"	"	53	" DESCONOCIDO dos monedas niquel de 0,25 ptas.
"	"	57	" " una cuchara alpaca

CEMENTERIO DE LAS CORTS

"	"	8	Cadáver de DON MANUEL DUART una funda y una espiga oro (total dos piezas)
"	"	11	" DESCONOCIDO dos fundas de canino y premolar, y dos molares macizos (total cuatro piezas oro)

FICHA nº	14	Cadáver de DON FRAN-	CISCO BARTO-	dos fundas y uno ma
			MEU	cizo molares (total
				tres piezas oro)
"	"	26	"	DESCONOCIDO
				una funda premolar
				oro
"	"	29	"	"
				seis laminillas de
				metal amarillo al
				parecer oro
"	"	37	"	"
				seis fundas de di-
				versas piezas den-
				tarias, cuatro ma-
				cizos, y dos espi-
				gas (total doce pie-
				zas oro)
"	"	42	"	"
				cuatro fundas y tres
				macizos oro (Total
				siete piezas oro)"

- 21.- Arxiu de l'Audiència Territorial de Barcelona. Fons Presidència.
- 22.- "La Vanguardia", 3-8-1937. També la "Solidaridad Obrera" del 4-8-1937 protesta enèrgicament per l'atemptat.
- 23.- "Solidaridad Obrera", 12-8-1937, anuncia el processament de 12 persones.
- 24.- Malgrat que apareix escrit així en el document, el nom correcte era Dionisio Eroles.
- 25.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia Barcelona.
- 26.- Aurelio Fernández dirigí el 18-12-1937 una carta al Jutjat d'Instrucció núm. 2, queixant-se de que tot just exonerat de l'acusació d'haver participat en l'atemptat contra Josep Andreu i Abelló aquest jutjat el processés per estafa. Arxiu de l'Audiència Territorial de Barcelona. Fons Presidència.
- 27.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona.
- 28.- Id.
- 29.- Tot i que Manuel Escorza del Val era un personatge prou conegut apareix com a "supuesto" en aquesta documentació.

- 30.- A.N.C. Fons Bosch Gimpera.
- 31.- A.N.C. Fons Bosch Gimpera. Informe sobre los hechos ocurridos en el Preventorio Judicial de Barcelona (signat el 24-11-1937).
- 32.- Id.
- 33.- A.N.C. Fons Bosch Gimpera. Relació de reclosos evadits del Preventori de Manresa el dia 3 de gener de 1938.
- 34.- A.N.C. Fons Bosch Gimpera. Evasió de la Model amb en Valls.
- 35.- A.N.C. Fons Bosch Gimpera. Alliberament violent d'un condemnat a mort que es trobava a l'Hospital Clínic.

Capítol V. LA REPRESSIÓ EN LA SOCIETAT MILITARITZADA

(JUNY 37 - DESEMBRE 38)

Els rumors que corrien la tardor de 1937 sobre l'imminent trasllat del govern de la República a Barcelona, es confirmaren de manera inesperada el 31 d'octubre d'aquest mateix any.

L'única explicació que fins avui en dia s'ha donat sobre els motius d'aquest trasllat del govern central de la República, presidit pel doctor Negrín, és que fou una decisió personal del cap de govern amb la clara intenció d'impedir les intromissions anticonstitucionals de la Generalitat. Indalecio Prieto, ministre de Defensa, també creia en la necessitat d'aquest trasllat per tal "d'incorporar Catalunya a l'esforç bèl·lic", fet aquest que altres ministres també compartien. El trasllat s'efectuà sense cap mena de consideració al govern autònom i les incautacions d'edificis per les dependències governamentals foren fetes com si els agents encarregats de fer-les es trobessin en una terra ocupada. Les tensions entre ambdós governs foren contínues i només llegint les memòries dels personatges que tingueren llocs de responsabilitat en ambdós governs⁽¹⁾ ens adonem del grau d'incomprensió que en aquests mesos crucials de la guerra hi va haver entre el govern central de la República i la Generalitat i que culminaria l'agost de 1938 amb la sortida del govern central de Jaume Aiguader (ERC), ministre de Treball i Assistència Social, a causa de la decisió del govern central de posar sota el seu control les indústries de guerra creades per la Generalitat. També ajudà a esclatar la crisi uns decrets que reestructuraven l'administració de justícia fent-ne un apèndix de l'exèrcit amb poques garanties jurídiques i això en un moment on el govern havia confirmat més de 60 sentències

de mort dictades pels Tribunals d'Alta Traició de Catalunya i els de Guàrdia Permanent.

Ara bé, deixant a part aquests litigis entre governs, cal dir que el darrer esforç bèl·lic de la República, la batalla de l'Ebre, fou fet majoritàriament amb soldats catalans. Des de la separació de Catalunya del territori central l'abril de 1938 després de l'exitosa ofensiva feta per l'exèrcit franquista, les divisions de l'exèrcit republicà foren refetes amb noves lleves com la de 1941, la del biberó, que en conjunt aportaren milers de soldats, i en proporció molts menys caps i oficials, que lluitaren aferrissadament en defensa de la República i amb la pèrdua de milers de vides. I això es feia amb una reraguarda famèlica, que havia acollit centenars de milers de refugiats⁽²⁾ fugitius de les zones ocupades pels franquistes, i sotmesa dia darre dia a bombardeigs continus per l'aviació feixista. Aquesta situació repercutia desfavorablement en la moral de la població, i més encara quan durant aquests mesos de 1938 els objectius nacionals i socials de la guerra s'havien esvaït sota l'única consigna de resistir. El govern central de la República va combatre aquesta situació amb una creixent militarització de la societat catalana donant carta blanca als serveis policials i als tribunals de justícia per tal d'eliminar totes les actuacions fossin del signe que fossin dels partidaris dels franquistes i per fer front a la creixent desmoralització de la reraguarda, on el símbol més feient de la mateixa eren els milers de fugitius o emboscats que hi havia per tot el territori català per tal de no anar a una guerra de la qual ben poca cosa es podia esperar.

-La Cinquena Columna.

El SIM (Servicio de Investigación Militar)-

El terme quintacolumnista delimita aquí totes aque-

lles activitats que es realitzaven a la reraguarda catalana en contra del règim republicà.

Evidentment totes aquestes activitats tingueren la seva contrarèplica en les activitats de les forces d'ordre públic, tant des dels primers mesos de la guerra (patrulles de control, milícies) com els nous serveis policials creats posteriorment pel govern central de la República, sobretot el SIM. En aquesta lluita del SIM contra la cinquena columna analitzarem també l'actuació de la justícia republicana en contra de les activitats d'aquesta, centrada bàsicament en els Tribunals d'Alta Traició i Espionatge creats el juny de 1937 i en els Tribunals de Guàrdia que començaren a actuar a partir del mes de març de 1938.

Les tasques de la cinquena columna (expressió atribuïda al general Mola) foren realitzades en un principi pels individus compromesos en la rebel·lió del 19 de juliol, (tradicionalistes, falangistes, antics somatenistes..) i que després del fracàs de la mateixa quedaren aïllats i que bàsicament consistí, sobretot per part dels feixistes més notoris, en cercar refugis o poder sortir cap a l'estranger. Aquesta activitat dels primers mesos no entra en la classificació clàssica de quintacolumnisme ja que eren actuacions individuals sense cap tasca d'equip i sense cap nexa entre ells. Aquesta situació aniria canviant poc a poc i tots aquests grups s'anirien articulant amb contactes amb l'exterior i arribarien a finals de 1937 principis de 1938 a ésser un perill per la causa republicana.

En l'organització de la xarxa quintacolumnista a Catalunya tingué una especial importància el servei creat per Josep Bertran i Musitu⁽³⁾, coneguda amb el nom de SIFNE⁽⁴⁾ (Servicios de Información del Nordeste de España) que funcionà a partir del setembre de 1936 a Biarritz i des de l'agost de 1937 a Irún fins que el febrer de 1938 l'organització del SIFNE passà a ser la nacional amb el nom de SIPM (Servicio de Información Político Militar) amb seu a Burgos.

Tornant al principi del SIFNE, Bertran i Musitu, di rigent de la Lliga, amb l'ajut financer de Cambó, March i d'altres, reclutà per la seva xarxa una àmplia gama de per sonalitats des de funcionaris, somatenistes, monàrquics, gent d'extrema dreta i fins i tot persones d'actitud ideològica gens clara. Tota aquesta gent crearen a l'interior cert malestar a base de rumors, fomentaren el descontrol, però una de les seves tasques primordials era facilitar in formació sobre l'activitat als ports republicans. Entrades i sortides de vaixells, materials transportats, nacionalitat, etc.

D. Pastor Petit és l'únic que fins ara ha estudiat el que fou el fenomen de la cinquena columna a Catalunya⁽⁵⁾. Divideix i analitza l'actuació de la mateixa en diversos períodes i situa el segon d'aquests entre el desembre del 36 i el maig del 37. D'aquest període coneixem l'actuació d'algun grup de la cinquena columna per algunes detencions i posteriors judicis. Les fonts de què disposem són totes republicanes i cal veure si les acusacions que sofriren grups com el capitanejat per Josep Moya, militar retirat, d'intentar algun cop de mà a indrets de la costa per facilitar desembarcaments eren certes o hi havia part de tots, acusats i acusadors, una mica de fantasia. Josep Moya i 11 persones més del seu grup foren jutjats el 25 de gener de 1937 pel Tribunal Popular núm. 2 que dictà 4 penes de mort.

Altres detencions efectuades aquests primers mesos ho foren en base al descobriment d'alguna emisora clandestina; aquest fet aguditzà a la reraguarda republicana el clima de persecució contra tot allò que semblava derrotisme o quintacolumnisme.

La policia s'apuntà, com vulgarment es diu, un tant, quan el 16 de març fou detingut un nucli molt actiu de Falange Española que actuava sota les ordres de Luys Santa marina. Dos dies després "La Vanguardia" donava una àmplia

i detallada notícia sobre aquesta detenció i mostrava l'activitat i organigrama dels dotze primers detinguts agafats pel que sembla en una fase de preparació⁽⁶⁾.

El judici contra aquests detinguts s'inicià el 10 d'abril i durà quatre dies⁽⁷⁾. Els condemnats a la pena de mort foren 14, entre els que destacava l'escriptor Luys Santamarina, que fou indultat per la intervenció de diversos intel·lectuals catalans com Carles Riba, Pompeu Fabra i Maurici Serrahima.

A partir del mes de juny de 1937 els grups que formaven la cinquena columna havien assolit un grau notori de veterania i un cert professionalisme. Per tant les seves activitats es desenvolupaven de manera més eficient i molt més perillosa per la seguretat de la República. Fou també en aquests moments quan es produí a Barcelona l'arribada del SIM i la lluita entre aquest servei policial i els quintacolumnistes es convertí en despiatada i moltes de les xarxes de la cinquena columna a Catalunya foren desmantelades, els seus components detinguts i en molts casos finalment afusellats als fossars del Castell de Montjuïc.

El fil de les actuacions quintacolumnistes l'hem de seguir pel propi fil de la caiguda d'alguns dels seus membres i per les memòries o testimonis d'alguns dels seus components que sobrevisqueren a la guerra.

Un dels primers grups organitzats que va caure a Barcelona entre el 20 i 21 de setembre fou el grup conegut com "Radio Nacional y Extranjera"⁽⁸⁾. Bàsicament es dedicaven a repartir propaganda feixista per mitjà de cartes que tiraven al correu i a estendre certificats de treball. El resultat d'aquestes detencions foren 14 penes de mort de les què tres foren executades a Montjuïc el 24 de desembre de 1937⁽⁹⁾.

Precisament fou a partir de finals de 1937 i primers mesos de 1938 quan el curs de la guerra es decanta-

va en claredat a favor de les armes franquistes quan la cinquena columna agafà més embranzida i les possibilitats de reclutament augmentaren, però per aquesta mateixa raó també augmentà l'activitat del SIM, molt més enèrgica, i que finalitzà en centenars de detencions i molts afusellaments.

De les xarxes d'espionatge que actuaren a la rera-guarda catalana, i esmentat el cas del SIFNE, anem a veure ara altres xarxes de la cinquena columna que actuaren a la reraguarda catalana⁽¹⁰⁾. D'aquestes ens són conegudes les següents. El grup "Radio Nacional y Extranjera" que va caure el setembre de 1937; el grup "Concepción" format per carlins i que va caure a primers de 1938 per la venda al SIM d'un agent d'enllaç francès. Les declaracions a la postguerra⁽¹¹⁾ del germà d'un dels detinguts i afusellat a Montjuïc el 27 de maig de 1938, Isidre Cabré Rocabert, ens aclareixen que aquest fou detingut el dia 5 de febrer al carrer Mallorca 204 on hi havia una agència de transports on Isidre Cabré treballava. La detenció fou motivada per la delació de Bonaventura Escanillas López, Gabriel Gresa i Francesc Riera Masells, agents del SIM introduïts en el grup. El grup L.J.R.C. liquidat l'agost de 1938; altres grups de menor quantia foren el grup "Todos", (Els detinguts d'aquest grup foren jutjats pel Tribunal de Guàrdia núm. 1 el 6 d'agost de 1938; com a dirigents del grup foren acusats Eduard Amat Comas i Joan Julià Gaya. El Tribunal dictà 16 penes de mort de les que 5 foren confirmades pel Tribunal d'Espionatge i Alta Traïció de Catalunya el 26 d'octubre de 1938)⁽¹²⁾, "Círculo Azul", "Córdoba", "Oeste", "Felman", "Capitán Mora", "Cruces de Fuego" i "Quinta Columna". Segons l'expedient núm. 6 enviat al Tribunal de Guàrdia núm. 1 el setembre de 1938 per la secció 6ª del SIM, aquest havia detingut 54 persones acusades de pertànyer a un grup autònom de Falange dirigides per Antonio Miralles de la Casa⁽¹³⁾. Aquest seria per tant un altre grup dedicat a tasques quin

tacolumnistes.

A part d'aquests grups amb nom propi coneixem la detenció de diversos quintacolumnistes sense poder precisar la xarxa organitzada a què pertanyien. Aquest seria el cas de la detenció en el monestir de Montserrat del germà porter Carles Areso Ayerdi i de 4 treballadors més del monestir el 30 de gener de 1938⁽¹⁴⁾. Carles Areso i altres dels detinguts foren jutjats davant el Tribunal de Guàrdia núm. 2 el 28 de juny de 1938 i condemnat a la pena de mort. Posteriorment el judici fou revisat davant del Tribunal d'Espionatge i Alta Traició de Catalunya el 5 de setembre del mateix any i la pena reduïda a 30 anys de presó. El text de la sentència del 28 de juliol deia: "Declarando probado que los encartados elementos todos desafectos al regimen en los últimos meses del pasado año, cuando arrastrados por sus deseos juzgaron inminente el triunfo faccioso y con el designio de cooperar y precipitar el logro del mismo desde la Retaguardia Republicana, se agruparon en Falange Española, unos y otros, en su equivalente llamado Socorro Blanco, cotizando todos mensualmente para sostener los gastos de organización y actuar al servicio de los enemigos de la República en forma desmoralizadora mientras llegaba el momento de lanzarse a la calle de modo violento.." ⁽¹⁵⁾.

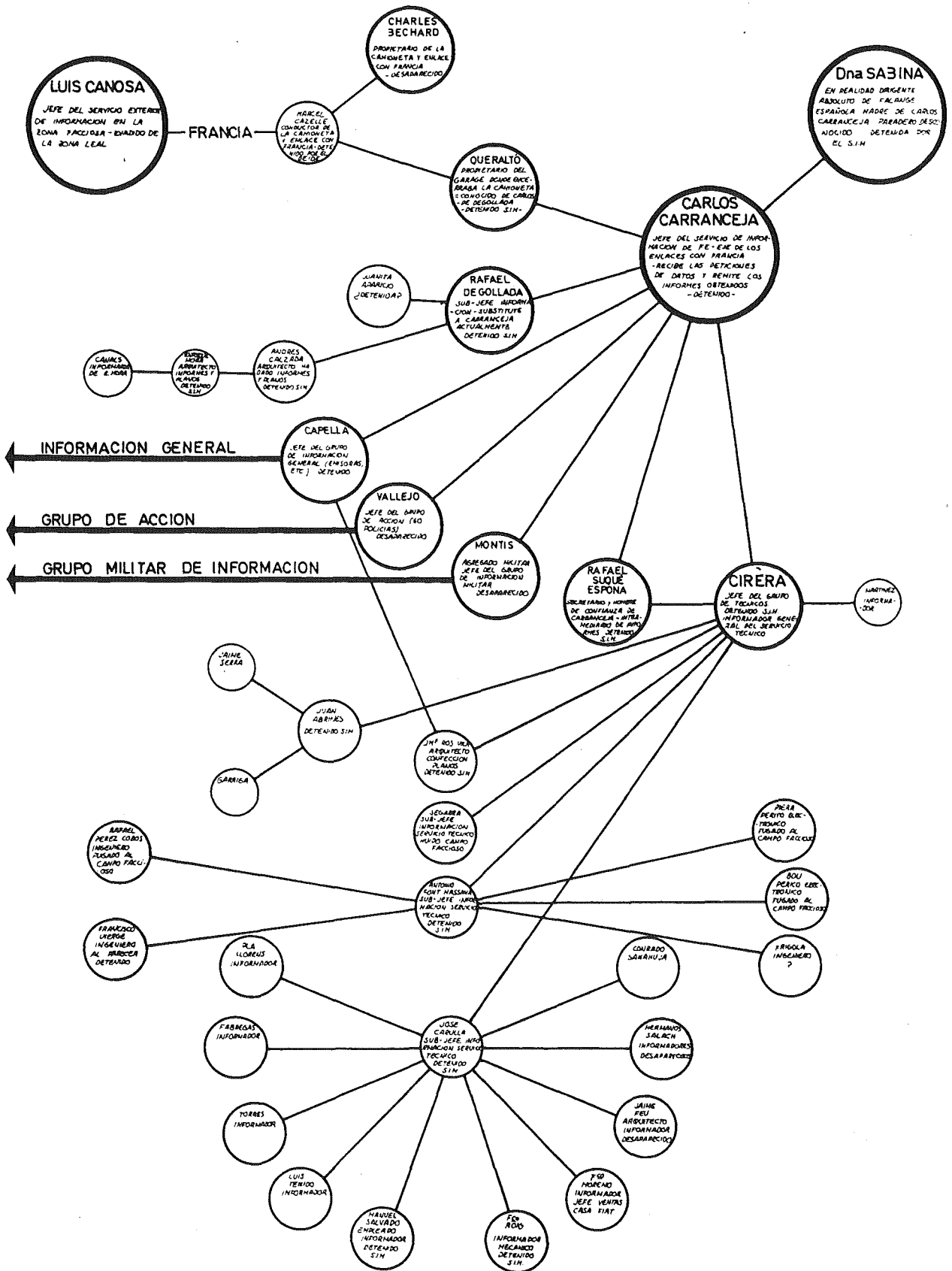
Un altre grup de detencions important es produí el mes de març de 1938 amb l'afer conegut com l'assumpte de "l'estanc del carrer de la Palla"⁽¹⁶⁾. La xarxa descoberta pel SIM tenia per objectiu facilitar ajut econòmic als capellans necessitats i alguns desertors i pròfugs. Els diners arribaven a través del consolat francès i eren repartits als sacerdots més necessitats per membres de la UDC, fins que un altre grup de persones intentaren aprofitar aquests diners i la cobertura de l'estanc per dedicar-los a una veritable tasca quintacolumnista. Entre les deten-

cions efectuades hi havia la del vicari general de la Diòcesi de Barcelona (pare Josep Maria Torrent) que pocs dies després fou deixat anar en llibertat. L'afer finalitzà amb el judici el 16 de novembre dels encartats davant del Tribunal d'Espionatge i Alta Traició. Foren condemnats a la pena capital Ignasi Trias, les dues germanes Vergara, un tal Urarte, Soledat Codina i vuit més⁽¹⁷⁾. El govern i el SIM estaven disposats a fer la vista grossa amb tot el que feia referència al culte clandestí, sempre que aquest i l'ajut als capellans no es barrejés en tasques de la cinquena columna.

Una altra detenció molt important que efectuà el SIM fou la de Rafael Sánchez Mazas. Es conserven les còpies dels interrogatoris realitzats per agents del SIM (Brigada Especial asunto FE) el 28 de gener de 1938 i davant de l'Instructor Habilitado i Secretari el 21 d'abril de 1938⁽¹⁸⁾. Rafael Sánchez Mazas declarava que havia estat fundador de Falange i que després de juliol de 1936 s'havia refugiat a les embaixades de Finlàndia i Xile a Madrid. El 20 de desembre de 1937 es va traslladar a Barcelona on es va domiciliar al carrer de Muntaner núm. 400 pral., domicili de Fabià Isamat. Allà va rebre la visita de Jaime Purcalla i J. M.B. (Juan Manuel Benito), organitzador de Falange a Catalunya amb ordres de Salamanca. En el moment de la seva detenció utilitzava documentació falsa a nom de Miquel López Ruiz que li havia facilitat Purcalla perquè pogués transitar per Barcelona amb tota normalitat. Rafael Sánchez Mazas, Fabià Isamat Vila i Jesús Isamat Vila foren jutjats pel Tribunal Especial de Guàrdia núm. 3 el 29 de novembre de 1938 i condemnats a la pena de mort els dos primers. El "resultando" de la sentència considerava provat que Sánchez Mazas⁽¹⁹⁾ "...tuvo repetidas entrevistas políticas con diversos dirigentes de tal partido, entre ellos Juan Manuel Benito jefe del mismo en Cataluña quien dió cuenta al Sánchez

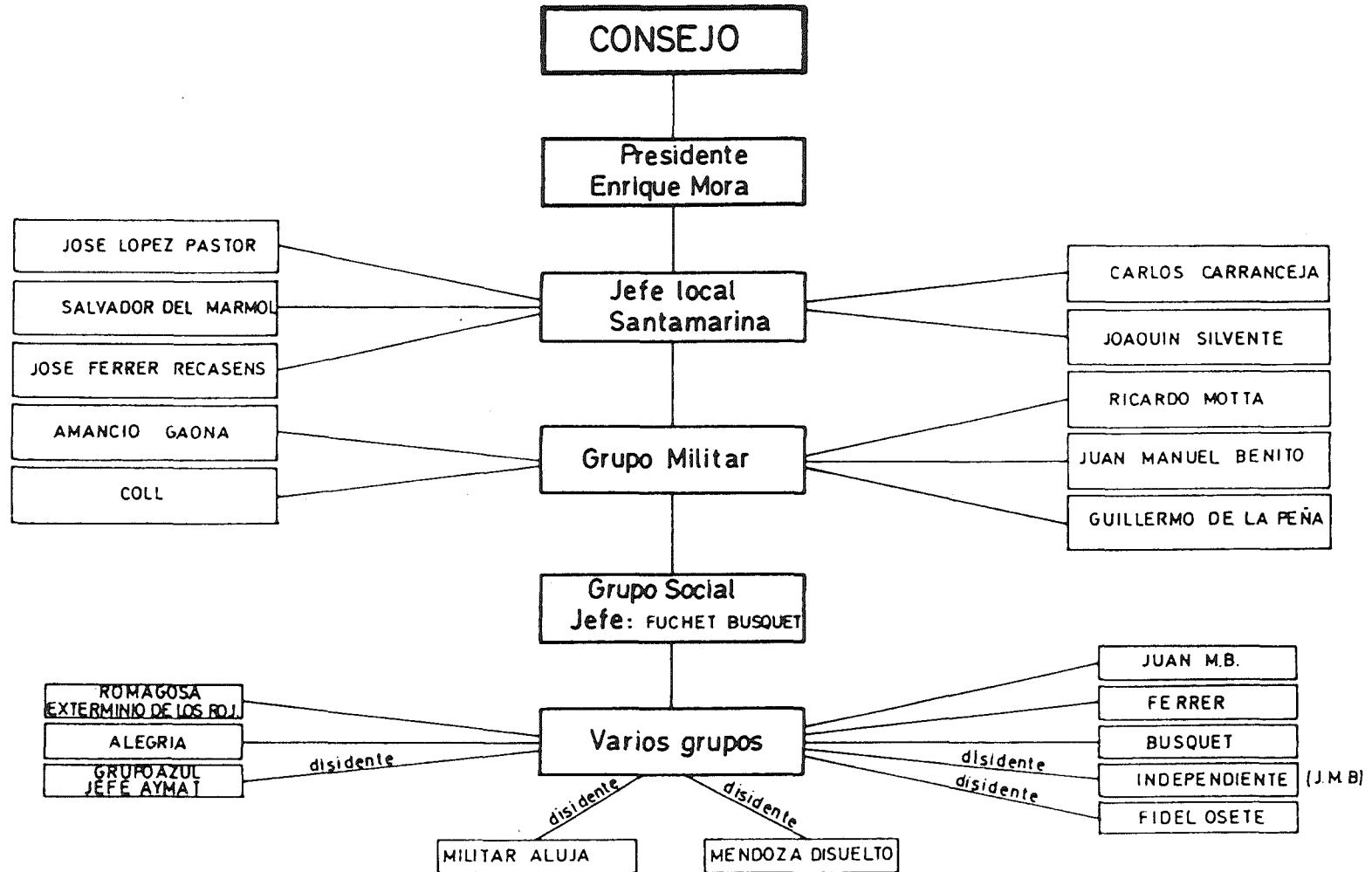
Mazas, como a Jefe Supremo, de los trabajos y de los proyectos que tenía efectuados para unificar en nuestra retaguardia la ya indicada organización, aceptando el Sánchez Mazas el carácter de tal Jefe Supremo, que se le consideraba por los otros jefes locales". El segon "Considerando" del text de la sentència explicativa que "...por lo que ha ce al Sánchez Mazas, su condición de fundador de Falange Española pues aparte de que su actuación política con anterioridad al 19 de julio de 1936 fuera o no constitutiva de delito, para su conocimiento no tiene competencia este Tribunal y por ende ninguna consecuencia que de ello se de rive influye en su decisión en cuanto hace referencia al juzgar los hechos de autos". En judici de revisió de penes celebrat el 5 de gener de 1939 davant del Tribunal D'Espio natge i Alta Traició de Catalunya aquest confirmà les pe nes de mort.

Ara bé, el que és interessant d'aquest expedient Sánchez Mazas és que dins del mateix hi ha una sèrie d'or ganigrames on es detallen els Serveis d'Informació de Fa lange a Barcelona i del grup conegut per "Luis de Ocharan". És evident que aquest organigrama el realitzaren agents del SIM en base als interrogatoris dels detinguts i la documentació que els trobaren. És plausible pensar que estigués dins l'expedient de Rafael Sánchez Mazas, ja que el SIM el considerava el cap suprem.

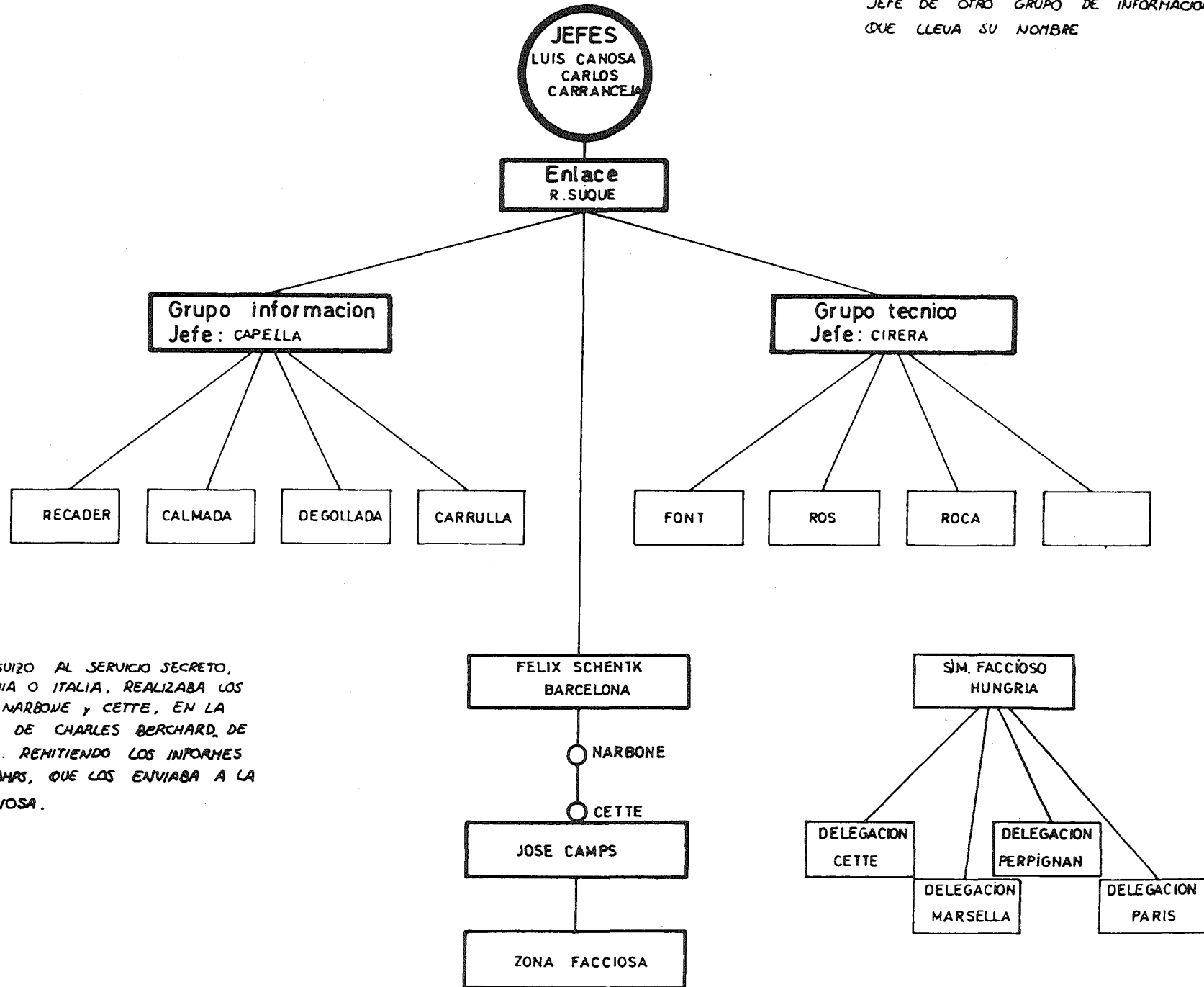
ALTOS MANDOS

RAFAEL SANCHEZ MAZAS
Jefe supremo fundador de FE
con Primo de Rivera

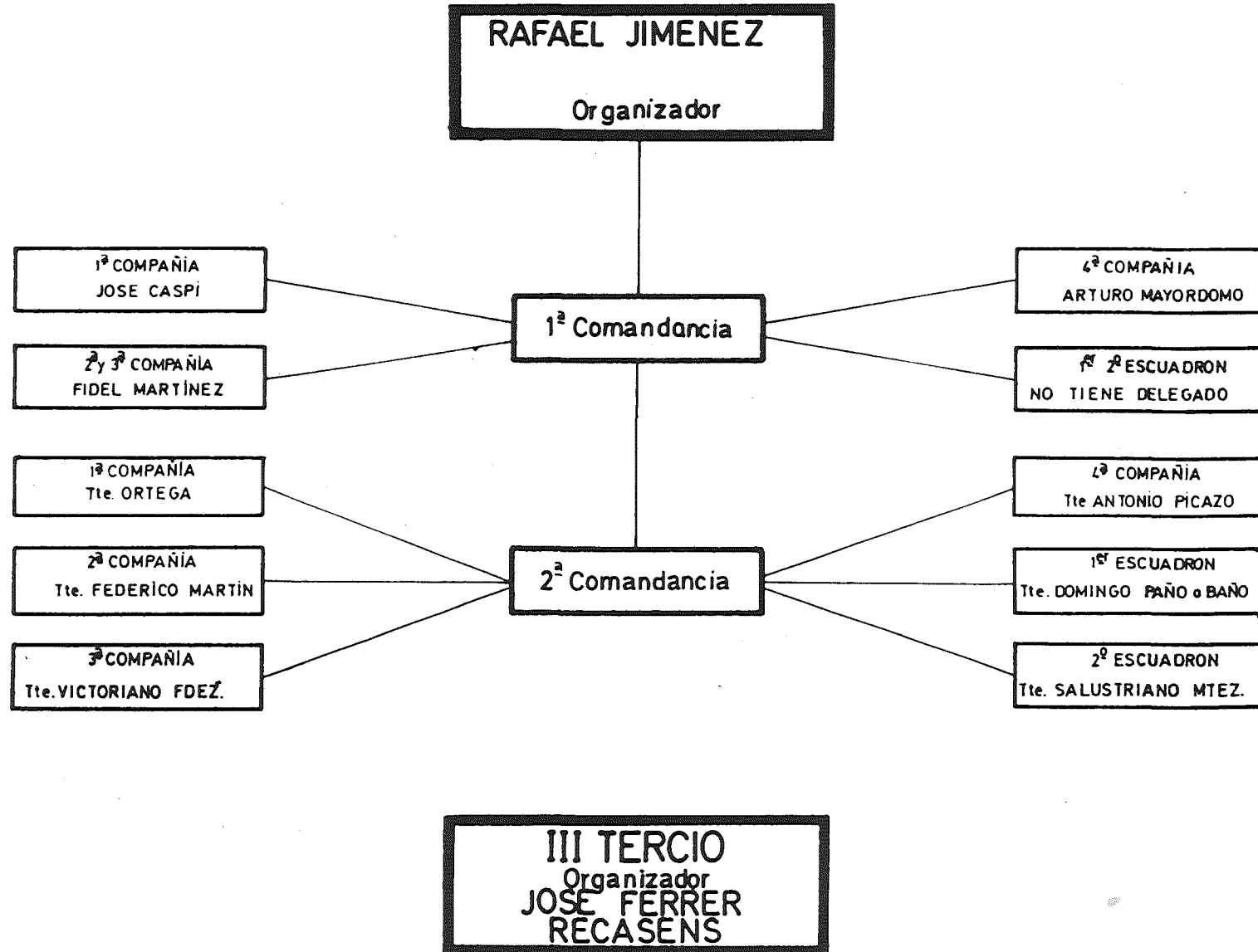
SERVICIOS DE INFORMACION DE F.E. EN BARCELONA

ALUJA: FUE NOMBRADO POR FRANCO JEFE DE OTRO GRUPO DE INFORMACION QUE LLEVA SU NOMBRE

SCHENTK, SUIZO AL SERVICIO SECRETO, DE ALEMANIA O ITALIA, REALIZABA LOS VIAJES A NARBONE Y CETTE, EN LA CANTONETA DE CHARLES BERCHARD, DE BARCELONA. REMITIENDO LOS INFORMES A JOSE CAMPS, QUE LOS ENVIABA A LA ZONA FACCIOSA.

XIX TERCIO G.N.R.

Per aquests organigrames tenim un real coneixement del què sabia el SIM sobre totes les xarxes i grups que es movien en l'òrbita de Falange, amb nom i cognoms i amb la responsabilitat i càrrec que cada personatge ocupava en cada una de les xarxes. Fixem-nos que coneixien els mecanismes de contacte amb el Sud de França i qui i com es passava aquesta informació. No trobem almenys de moment el que significa la paraula "disidente" que apareix referida a algun grup d'informació. També apareix com a cap del SIM "Facioso" un tal Hungría, fet aquest que era cert ja que el cap del SIMPE (Servicio de Información Político Militar) amb seu a Burgos era el coronel Ungría. Amb tota aquesta informació el SIM tenia una excel·lent informació i un bon camp d'actuació que no va desaprofitar.

Analitzem primer el que coneixem de la que sembla la xarxa quintacolumnista més important, coneguda pel nom de "Luis de Ocharan", comandada per Carles Carranceja. Segons Fèlix Ros⁽²⁰⁾ el grup començà a organitzar-se pocs dies després del juliol de 1936 i el mateix Ros va contactar-hi el novembre de 1936. El conjunt de la xarxa es dedicava a tasques d'informació, sabotatge, milícies, socors blanc i trasllat de gent a l'altra zona. L'organigrama que hem reproduït en mans del SIM és molt més explícit sobre totes aquestes activitats i qui n'era responsable. La quasi totalitat de la plana major va caure en mans del SIM el gener de 1938 a Barcelona⁽²¹⁾. "Para uno de los primeros días del año teníamos anunciada la visita de unos franceses, enlaces que traerían consignas y documentación de la zona nacional. La tarde de Año Nuevo, un bombardeo aéreo sobre Barcelona me hirió de suficiente consideración para inutilizar toda mi actividad callejera durante un par de meses. Con tal motivo, no pude asistir a la reunión a que debían presentarse los recién venidos. Allí fué detenida la plana mayor de nuestro grupo, del que apenas quedamos dos o tres personas viables".

servicio de los rebeldes y que dirigía el alférez de artillería Alfredo Corominas Fernández, siendo juzgados con él los comandantes de Artillería Pablo Enseñat, Vicente Moya y 22 individuos más, todos ellos pertenecientes al Ejército".

L'únic dubte que tenim sobre aquesta notícia apareguda als diaris el desembre és si aquesta xarxa va caure aquest mes o feia ja mesos que alguns dels seus components o potser fins i tot tota la xarxa ja estava en mans del SIM i la notícia no es donà per raons que ignorem fins aquests dies. El dubte el basem en què per exemple el comandant Guarnier en les seves memòries diu que⁽²⁸⁾: "Tota la xarxa d'informadors que el moviment militar tenia a Barcelona, dirigida per un comandant d'Estat Major i advocat, fou neutralitzada pel servei..." i sabem que l'alferes Alfred Corominas ja estava empresonat des del gener de 1938⁽²⁹⁾. Per tant, per les raons que fossin, la notícia es va donar a la premsa quan la xarxa feia temps que estava controlada i molts dels seus components feia temps que estaven empresonats.

Tota aquesta implicació de militars en comandaments a la rera guarda, creiem que s'ha de valorar en el sentit que des dels seus llocs de comandament podien facilitar les infiltracions de partidaris dels franquistes a mesura que s'incorporaven les noves lleves. Un exemple el tenim en el personal sanitari de l'Hospital Militar de Banyoles, on molts dels metges eren falangistes i havien estat destacats allà a partir d'infiltracions en la Sanitat Militar republicana.

Anem ara a analitzar quina fou durant el transcurs de la guerra l'actuació dels organismes d'Ordre Públic enfront de la cinquena columna. Durant els primers mesos de la guerra foren els propis organismes públics revolucionaris els encarregats de perseguir el quintacolumnisme, si bé en un clima que bàsicament es movia entre el desori i

la rumorologia. El primer intent seriós de crear un servei secret i de contraespionatge fou fet pel comandant Vicenç Guarnier des de la sotsecretaria de Defensa de la Generalitat. Ell mateix ens dóna l'explicació de com actuava aquest servei⁽³⁰⁾: "D'ençà del mes d'agost en què m'havia fet càrrec de la sots-secretaria de Defensa, no m'abandonava la preocupació d'organitzar un servei secret de la millor manera possible, tot i que no teníem els elements necessaris per a muntar-lo. Tenia al meu poder, de quan vaig estar a la Jefatura de Policia, notes sobre l'espionatge alemany i italià i de persones afectes a l'aixecament militar que podien ésser espies en potència. (...) Per tal de no perjudicar la reserva indispensable per a muntar aquest servei, vaig decidir comptar només amb el conseller de Defensa i amb el president de Catalunya.

A la misteriosa casa requisada de l'absent senyor Sedó, amagada darrera l'espesetat d'unes hores, a la cruïlla Bailen-Diputació, a la fi vaig poder organitzar aquesta agència secreta, amb personal voluntari que hi treballà amb veritable abnegació. (...) La direcció del servei quedà a mans del senyor Argila, amb el senyor Meca com a segon cap (...) Tota la xarxa d'informadors que el moviment militar tenia a Barcelona, dirigida per un comandant d'Estat Major i advocat, fou neutralitzada pel servei, que en coneixia els components i els agents de transmissió, alguns dels quals mexicans i sud-americans que aprofitaren els passaports de llurs nacionalitats per a poder transitar d'un bàndol a l'altre (...)

El mes d'octubre havia arribat a Barcelona el vaixell soviètic "Zirianin", que, amb gran desesperació de tots nosaltres, només va dur queviures, i cap material de guerra per als fronts, i havien començat a arribar observadors militars i civils de la Rússia soviètica, entre els quals el cèlebre Alexandre Orlov, de la GPU, que més tard desertà del servei de Stalin. Aquests tècnic del servei se

cret rus fou invitat per Díaz Sandino, Conseller de Defensa, a visitar el servei que havíem instal·lat, i quedà admirat del resultat d'aquella improvisació nostra. Tanmateix, ja entrat el 1937, el senyor Argila, amb el seu cotxe i tot, desaparegué de manera misteriosa. Fou buscat inútilment, i gairebé vaig poder tenir la certesa que els seus assassins pertanyien al grup secret de la FAI, que dirigia l'esguerrat criminal que era Escorza, i que l'havien fet desaparèixer a causa d'envejoses sospites. Quan el SIM, controlat gairebé del tot pels comunistes, s'instal·là a Barcelona, anul·là aquest servei en el qual no figuraven elements del Partit".

Fou precisament amb la pèrdua del control de l'Ordre Públic per part de la Generalitat i la creació del SIM el juliol de 1937 quan la lluita contra el quintacolumnisme agafà un altre aire i aquesta es portà molt durament i amb mètodes i tècniques molt més avançades i més adients per aquests tipus de lluita. El SIM (Servicio de Investigación Militar) fou una creació d'Indalecio Prieto, Ministre de Defensa en el nou govern de la República que es formà després de la crisi motivada pels Fets de Maig i que van significar la defenestració de Largo Caballero.

L'actuació del SIM ha estat motiu de moltes controvèrsies. El ja esmentat D. Pastor Petit reuneix en el seu llibre⁽³¹⁾ una sèrie de testimonis sobre la suposada eficàcia o no d'aquest servei policial, amb gent tan diversa com Pere Bosch Gimpera, Julián Gorkin, Josep Peirats, Jordi Oliver, Miquel Coll i Alentorn, Maurici Serrahima, Salvador Espriu, Manuel de Pedrolo i Vicenç Guarner. La majoria d'aquests testimonis posen en dubte l'eficàcia del SIM, però el mateix D. Pastor Petit opina que⁽³²⁾ "...el SIM aconseguí desemascarar i desarticular gairebé totes les xarxes o les submergí sovint en semiparàlisi o en la inoperància. Com féu possible el SIM aquesta eficàcia? Heus ací, al nostre entendre, els factors fonamentals:

1.- Incorporació de tècniques d'identificació i captura russes, sobre la base dels estudis psico-sociològics, policiacs de contraespionatge. Era una visió freda cerebral i fruit del pur càlcul.

2.- Utilització d'elements electrònics d'avantguarda.

3.- Selecció del personal investigador, sotmès a dura disciplina.

4.- Us del terror: interrogatoris ferotges i alhora procediments judicials sense garanties".

Ara bé, tots aquests factors i tècniques es reduïen, per molts dels testimonis recollits o supervivents que van caure en mans del SIM, a dues: tècnica i terror. Per altra banda, mitjants claus en tota lluita de contraespionatge. Precisament però, l'ús indiscriminat d'aquest terror i la total impunitat en què el SIM es movia el féu terriblement impopular. Només cal recordar que alguns dels detinguts pasaven al què el SIM anomenava Preventoris i els detinguts Txèques i allà els tenia durant setmanes sense comunicar a ningú, ni familiars, ni altres autoritats o institucions republicanes, la seva detenció. Tanmateix la majoria dels agents del SIM havien vingut a Barcelona d'altres parts de l'Estat i es movien amb un desconeixement total de la societat catalana, fet aquest que el va fer veure com una policia aliena, i que cometés errors, com la detenció de Maurici Serrahima i d'altres de trajectòria semblant. Precisament Maurici Serrahima era dels que opinava que⁽³³⁾: "Els qui el formaven ho ignoraven tot de Barcelona i de Catalunya: no coneixien ningú ni sabien d'on treure les referències. El resultat va ser que repartien garrotades de cec sense mirar prim". No obstant això confirma que⁽³⁴⁾: "Però, així i tot, molt aviat em vaig adonar que aquells dos homes eren molt més que uns policies del rengle. Tenien l'aire i el parlar d'homes cultes. Vull dir, si més no, d'homes amb estudis". I encara aprofundint més ens ha deixat un petit retrat de dos caps importants del SIM⁽³⁵⁾: "El qui manava

més era asturià i es deia Antonio Ramos, i l'altre -no em recordo el nom personal- era gallec i portava els cognoms de Pérez-Güerra, amb la u pronunciada. Tots dos eren advocats i pertanyien a la carrera de fiscals. I tots dos eren militants del Partit Socialista. En Ramos, a més, era en aquell moment el cap del Servei d'Informació del SIM -centralitzat en aquells moments a Barcelona-, i recordo que quan ho vaig entendre -entre d'altres raons pel to de respecte amb què el van venir a buscar, en ple interrogatori, amb motiu de la fugida d'un detingut i pel to d'autoritat de les ordres que va donar". Afers com el de les Costes de Garraf i la seva actuació contra elements dissidents dins del propi camp antifeixista com fou el cas del POUM⁽³⁶⁾ en cara acreixen més aquesta imatge terrorífica i impopular del SIM.

A part del SIM també actuà a Barcelona la Brigada d'Investigació Criminal dirigida per Julián Grimau i que tenia la seu a la plaça Berenguer el Gran. Precisament aquesta brigada fou la que va detenir el grup de Joan Villalta Rodríguez, personatge que ha merescut judicis contradictoris sobre la seva actuació⁽³⁷⁾; gràcies a les confidències d'un infiltrat (Miquel Ponsola Millan). Aquest individu s'havia passat de la zona republicana a la franquista i d'allà, un cop guanyada la confiança dels feixistes, havia estat enviat per La Jonquera entrant ràpidament en contacte amb el grup d'en Villalta. Quan aquest s'adonà de la veritable personalitat d'en Ponsola l'intentà eliminar físicament però aquest només resultà ferit i pogué delatar a la Brigada Criminal tot el que sabia del grup i aquest fou ràpidament desmantel. lat i els seus components detinguts.

Ja hem vist com l'actuació i eficàcia del SIM és jutjada de manera molt negativa per personatges que directa o indirectament van tenir llocs de responsabilitat durant la guerra civil, com per exemple Vicenç Guarner. En canvi lle

gint i mirant amb cura els llibres de personatges que intervingueren en la cinquena columna, cas de Fèlix Ros, o intervingueren en la defensa de nombrosos acusats de pertànyer a la mateixa, cas de Gregori Avilés, apareix la notícia que moltes de les xarxes tingueren una efímera acció i foren descoberts perquè el SIM hi tenia algun confident o delator⁽³⁸⁾. Si per altra banda hi ha l'opinió esta sa que l'èxit i sorpresa del pas de l'Ebre per les tropes republicanes el 25 de juliol fou possible perquè els informadors dels rebels passaven els comunicats que els oferien, sense ells saber-ho, els serveis de contraespionatge. La cinquena columna s'assabentà que hi hauria una important ofensiva a l'Ebre, però la certesa d'aquesta informació és posteriorment anul.lada i presentada com a falsa, i se'ls diu que aquells continus preparatius són només per confondre l'enemic i que l'expectativa d'una major acció bèl.líca seria en un altre sector⁽³⁹⁾. Tot això ens fa pensar que el SIM no fou un servei tan ineficaç com generalment es diu, ja que fins i tot amb els organigrames exposats més amunt tenia un coneixement bastant exacte de la majoria de les xarxes d'informació i de les activitats de la cinquena columna. Una altra cosa seria la seva mala fama (augmentada i difosa extensament en la croada anticomunista de la immediata postguerra fent-ne una simbiosi del SIM i del Partit Comunista) pels mètodes que emprà, terror i total impunitat, així com la indefensió dels detinguts que queien a les seves mans i fent-ne desaparèixer quan convenia (cas de les costes de Garraf) per sobre o al marge de qualsevol legalitat. Però no oblidem que aquests serveis policials i aquests mètodes tingueren continuïtat en la història contemporània més recent del nostre país.

-Execucions a les Costes de Garraf l'abril de 1938-

El dia 6 d'abril de 1938 els carrabiners de Garraf dirigien el següent escrit al jutge municipal de Sitges⁽⁴⁰⁾:

"Habiendo observado la pareja de servicio de Carabineros de Castelldefels manchas de sangre en un muro del puente denominado de Vallbona confín del puesto de Garraf y próximo a dicho puente y en la playa, se pudo apreciar por la sangre y pequeños accidentes de la arena, pudiera existir debajo de la misma, algún cuerpo enterrado; hechas unas tuestas en dichos accidentes dió por resultado el hallazgo de cuatro cadáveres al parecer de hombres sin poder precisar si existe alguno más; debiendo significarle interin se ordene el levantamiento de los mismos, quedan custodiados por fuerza de este Instituto.

Lo que tengo el honor de participar a la respetable autoridad de V. a los efectos que procedan.

Viva V. muchos años.

Garraf 6 de abril de 1938.

El Sargento

(Firmado) Jesús Campo"

Aquesta comunicació motivà una ràpida diligència que donà el següent resultat⁽⁴¹⁾:

"DILIGÈNCIA D'INSPECCIÓ OCULAR.

A la vila de Sitges, el dia vuit d'abril del mil nou cents trenta vuit.

Essent l'hora de les vuit, el Jutge Popular Local, En Josep Serra i Vivó i infrascrit Secretari, abdos acompanyats del metge titular En Joan R. Benaprés Palet, s'ha constituït en el lloc conegut per "Costes de Garraf", d'aquest terme municipal, quilòmetre 312-200 de la via ferra da de la Companyia M.Z.A. i precisament en el terraplé de la mateixa via en direcció al mar, a uns quinze metres del pont, per tal de practicar l'oportuna diligència d'inspecció ocular, tot i fent constar no haver-se pogut practicar

abans pel motiu de que la denúncia va ésser presentada ahir a altes hores de la nit. En el sosdit lloc s'observa que la sorra es troba remoguda i amuntegada, per lo que el Sr. Jutge disposa sigui practicada l'oportuna excavació que dóna per resultat la troballa de dinou individus que reconeguts pel Sr. Metge titular certifica són cadàvers i que la seva mort, malgrat reservar-se una informació més exacta quan siguin traslladats al Dipòsit Judicial, creu es de data molt recent i ocasionada de forma violenta. _____

Seguidament el Sr. Jutge ordena siguin examinades les robes dels cadàvers..."

Després d'aquest macabre descobriment es procedí a l'enterrament dels cadàvers al cementiri de Sitges com a desconeguts.

Dels informes dels forenses es desprèn que els dinou cadàvers presentaven diverses ferides d'arma de foc al tòrax o abdomen i quasi tots, un o varis trets al cap, fet aquest que fa sospitar que les execucions foren efectuades d'un a un.

Uns dies després, el dia 20 d'abril es procedí a l'examen extern dels cadàvers i a fer un inventari de tots els objectes personals que se'ls hi trobaren damunt, fet aquest que va permetre conèixer la personalitat d'alguns dels cadàvers i un conjunt de circumstàncies personals, com cartes, bitllets i diferents anotacions personals escrites que val la pena resumir, tant per conèixer alguna particularitat com alguna circumstància puntual qua aclara el fet⁽⁴²⁾. Per exemple el cadàver numerat com a número 5, corresponia a Jaume Abril, portava una llibreta d'apunts, a manera de dietari, que comença el 17 de març, amb referències als bombardeigs d'aquest dia i a l'arribada de divuit presoners dels que 8 eren pilots alemanys i italians. Tan mateix cada dia hi ha anotacions i referències al menjar que consisteix en cafè, arròs, mongetes, bacallà, 250 grams de pa, lleties i arròs amb cansalada.

El dia 28 de març arribà l'ordre que els detinguts entreguessin el que tenien del vaixell, plat, manta, cullera... i un cop començada l'entrega, aquesta s'ajornà i finalment el dia 31 Jaume Abril anota⁽⁴³⁾: "Han vuelto a repartir las mantas que se habían entregado; las colchonetas ya las entraron ayer noche; queda de nuevo tranquilizado el personal".

Aquest dietari finalitza el dia 3 d'abril, essent aquesta data i la del dia 4, que apareix en una carta de Joan Abrines, les dates més tardanes en tots els papers que es trovaren damunt els dinou cadàvers. Per tant sabem que fins el dia 4 els detinguts encara estaven al vaixell "Villa de Madrid" i probablement els empresonats foren trets la nit del dia 4 al 5 d'abril i assassinats a Garraf ja que els cadàvers es descobriren el dia 6.

Si més o menys queda clara la data fins que els detinguts romangueren al "Villa de Madrid" tenim altres possibles referències dels dies en què entraren. Per exemple, entre els papers de Joan Figuerola (cadàver núm. 15) hi havia un calendari mensual en el què des del 26 de gener fins el 2 d'abril apareixen els dies tatxats, i en el de Josep Ferrer (cadàver núm. 18) una fotografia li havia estat enviada el 2 de gener del 38, a la presó Model, 3ª galeria, cel.la 181. Per tant, també és correcte pensar que fins a finals de gener aquest grup de detinguts no fou traslladat al vapor "Villa de Madrid".

Si analitzem per una altra banda la personalitat dels morts, tots dinou estaven relacionats amb el quintacolumnisme i entre ells hi havia Carles Carranceja González, cap de la xarxa clandestina "Luis de Ocharan" i altres membres del mateix grup, entre ells el capità de carrabiners Pascual Ferrando Hernández que formava part del primer consell del grup "Todos" de la Falange⁽⁴⁴⁾.

Per què foren morts? No hi ha una resposta clara. Alguns dels quintacolumnistes supervivents han donat la se

güent versió⁽⁴⁵⁾:

"El SIM, despechado por el avance nacional, enfurecido porque veía llegar el momento de rendir cuentas, se ensañó en cuantos llenaban cárceles y chekas, endureciendo sus métodos y agudizando las torturas. Mas no satisfecho con el sádico, con el morboso placer de contemplar el sufrimiento de sus víctimas, decidió sacrificar unas cuantas. Y así, consultando los ficheros de los barcos-prisión, fue eligiendo por riguroso orden alfabético a los que más suscitaban su encono y su ira, y confeccionando una lista fatídica destinada a la muerte. Los elegidos fueron 20, bastantes para llenar un camión, y tenían apellidos cuya letra inicial era anterior a la G. Para salvarse, en aquella ocasión, había bastado llamarse Gómez o García. Los destinados al sacrificio fueron conducidos a las costas de Garraf y allí bárbaramente asesinados. Sus nombres eran: Carlos Carranceja González, Pablo Capella, Carlos Díaz Bonet, Andrés Calzada Echevarría, Juan Manuel de Benito, Jesús Conde Bellón, José Ferrer Recasens, Rafael Degollada, Pedro Cirera Pardo, Fernando Echevarne González, José Carrulla Poch, Antonio Font Massana, Juan Abrines Busquets, Juan Figuerola Ferrer, Joaquín Cabrera Gil, José María Coll Rovira, Eduardo Espiniella Sánchez, Victoriano Fernández González, Jaime Abril y Pascual Ferrando Hernández".

Una versió semblant és la que dóna també Josep Ma Fontana⁽⁴⁶⁾:

"El 'Ocharán' funcionó dividido en cinco secciones: Información, Sabotaje, Milicias, Socorro blanco y Pase de personas a la zona nacional. Su labor fue brillantísima en las tres primeras; pero Carlos llevaba escrita en los ojos su cita con la muerte, y saber de él me recordó el verso de John Keats: 'Oh! how nigh, was night to thy fair morning'. La noche del 4 de abril, en las costas de Garraf, al tratar de vengar el S.I.M. el victorioso avance nacional sobre Lèrida, fue asesinado en compañía de la mejor par

te de la plana mayor de la 'red': Capella, el doctor Degollada, Echevarne, Ferrer, Pedro Cirera, el catedrático de Historia del Arte Andrés Manuel Calzada..., hasta veinte; sus cadáveres fueron desenterrados por los perros, y se les sepultó con cal en Sitges, para borrar la huella del crimen.

El 'Ocharán' afiliaba además a las organizaciones de Segismundo Carals, Emilio Martín Ricón y Diego Vera".

Com hem vist, els descobridors dels cadàvers no foren els gossos sinó que foren els carrabiners i els cadàvers no foren enterrats en secret, sinó que abans el jutge averiguà fins on pogué la personalitat dels mateixos i envià les diligències a Barcelona.

Ara bé D. Pastor Petit, en els seus treballs sobre el quintacolumnisme ha recollit una altra versió d'aquest afer⁽⁴⁷⁾:

"Sembla que a començaments de l'abril del 1938 -pot ser el dia 4- trobà la mort Carranceja a les costes de Garraf a mans del SIM. També hi trobaren la fi altres membres de la xarxa com un tal Capella, el doctor Degollada, Echevarne, Ferrer, Pere Cirera, Manuel Calzada... En total uns dinou. El fet produí la natural consternació en el país. ¿Com explicar-se que aquests infortunats individus haguesin anat a trobar la mort -fossin el que fossin- a les costes de Garraf?

No fou exactament un **paseo** -ens informa un magistrat de l'època-. Malgrat que no en tinc plena seguretat, em penso, i és gairebé indubtable que no m'equivoco, que aquests dinou assassinats eren cinquenacolumnistes que havien entrat en contacte amb membres del SIM per tal d'arribar amb ells a un acord: és a dir, establir una mena de xantatge consistent a ajudar-se mútuament; els cinquenacolumnistes detinguts haurien de crear una cobertura pensant en el dia de demà per caps directes del SIM, i aquests, per la seva banda, havien de salvar la vida d'aquells. Ja se sap, una

història tèrbola, supeditada a certs alts i baixos i canvis de presons i, per tant, de superiors. Aleshores, els del SIM, veient-se en perill o mig a descobert davant Santiago Garcés, optaren per liquidar els seus còmplices. Com que això no ho podien fer per una via legal, seguiren un procediment expeditiu".

En tenir coneixement de la troballa dels cadàvers Pere Bosch-Gimpera, Conseller de Justícia de la Generalitat, tingué una reacció airada davant la seva total impotència, amb aquestes actuacions del SIM, i d'un cop de puny trencà el vidre de la seva taula.

Pocs dies després el propi president de la Generalitat, Lluís Companys, redactà una carta de protesta dirigida al cap del govern central Juan Negrín, en la què mostrava la seva preocupació per aquest cas i d'altres similars. Segons Carlos Rojas⁽⁴⁸⁾ la carta la redactà Josep Andreu i Abelló. Aquest és el paràgraf que esmenta aquest afer:

"...Al estado de cosas que se desprende de la exposición del Consejero de Gobernación pudieran añadirse muchos otros incidentes, continuamente repetidos, que forman volumen de práctica constante. Pero, con pena, me veo obligado a destacar la gravedad de unos sucesos que al llegar a conocimiento público han aumentado la alarma y malestar de nuestro pueblo.

Hace unas semanas, Excmo. Sr., fueron encontrados diecinueve cadáveres en el término municipal de Sitges, atados y con documentación que demostraba tratarse de presos del 'Villa de Madrid' ".

-Tribunals d'Alta Traició i Espionatge-

Durant la segona quinzena de juny de 1937, foren creats pel govern de la República els Tribunals d'Alta Traició i Espionatge per tal de jutjar els delictes de traició, es-

pionatge i derrotisme. Primerament se'n creà un de Central amb seu a València i posteriorment un a Catalunya amb seu a Barcelona, que començà a actuar a finals de setembre de 1937.

Aquest darrer va estar presidit durant el transcurs de la guerra per Alfons Rodríguez Dranguet, nascut a l'Havana, al qual en els judicis li agradava ser el protagonista principal. La composició del Tribunal sofrí alguns canvis però durant uns mesos estigué format, a part del President, pels magistrats Pelai Sala Berenguer i Santiago Sentis Melendo (altres magistrats que formaren part del tribunal foren Pascual Galbes Lashuertas i Carles Gerhard); com a magistrats militars Miquel Armentia Juvete (oficial de milícies) i Ferran Martín López (cap del cos Jurídic Militar). Alguns dels fiscals que actuaren en els diferents casos que es jutjaren en aquest tribunal foren José Miguel Gormendio Larrañaga, (evacuat de Bilbao), Juan Nieto Rodríguez, (ex-jutge popular de Badalona i posteriorment President del Tribunal Popular de Lleida) i Fernando Torino⁽⁴⁹⁾.

A més a més d'aquest Tribunal, a partir del març de 1938 començaren a actuar els Tribunals Especials de Guàrdia contra aquelles persones acusades de delictes flagrants contra la República. A primers de maig la competència d'aquests tribunals fou ampliada als delictes d'Espionatge i Alta Traïció no flagrants. A Barcelona actuaren tres d'aquests Tribunals. Cada un d'ells funcionava les 24 hores del dia; per això sempre n'hi havia un de guàrdia. Aquests Tribunals estaven formats per un President letrat; un representant del Ministeri de la Governació i un del Ministeri de la Guerra. En el moment d'iniciar les seves funcions la composició dels tres Tribunals de Barcelona era la següent: Tribunal Especial de Guàrdia núm. 1. President Ramón Pérez Noriega (substituit per Juan de Pablo García Alvarez, abans magistrat del Tribunal d'Espionatge i Alta Traïció de Catalunya) i com a vocals Josep Caparrós González i Emili Fortanet

Montfort; Tribunal Especial de Guàrdia núm. 2. President Enric Darnell Martí i com a vocals Lluís Caparrós Sepúlveda i Manuel R. Sánchez de la Campa; Tribunal Especial de Guàrdia núm. 3. President Josep Boronat Recasens i com a vocals Rafael González Gil i Manuel Samper Silla. També hi havia un Tribunal de Guàrdia a cada una de les capitals catalanes. El de Girona era presidit per Josep Calberas Pons, el de Tarragona per Benjamí Jané Jané i el de Lleida per Ricard Gordó Fornes.

El funcionament d'aquests Tribunals era bastant simple i l'inici de la seva actuació es basava en l'entrega del detingut acompanyat d'un breu atestat al fiscal de torn acompanyat d'alguna declaració del detingut, treta moltes vegades després de duríssims interrogatoris. Amb això el fiscal feia el seu escrit acusatori i entregava l'encartat al tribunal. Segons Gregorio Avilés⁽⁵⁰⁾: "El juicio comenzaba inmediatamente. El detenido era interrogado. Seguía un brevísimo período de prueba, cuya admisión quedaba al libre arbitrio del Tribunal. Las partes exponían sus conclusiones e informes orales con tiempo tasado. A continuación se reunía el Tribunal en sesión secreta y seguidamente dictaba sentencia".

En la llarga carta del President Lluís Companys al cap del govern central Juan Negrín, també es queixava de l'actuació dels Tribunals de Guàrdia⁽⁵¹⁾: "Los Tribunales de Justicia actúan y los llamados Tribunales de Guardia Permanente que funcionan en Cataluña y dependen del Gobierno central (vulnerando el Estatuto y las normas de traspaso de servicios que determinan que los jueces con jurisdicción en nuestro territorio deben ser nombrados por la Generalidad), cumplen su misión mediante el rápido procesamiento establecido por el Decreto del Gobierno de la República. Y esta semana llegan casi al centenar las penas de muerte que se han impuesto. Por tanto, la brevedad del procedimiento y la inexorabilidad de la justicia por las circunstan -

cias de defensa y de guerra, añadirían, si fuera posible, nuevos motivos de zozobra y de repudio ante tamaños excesos de organismos dependientes o que debieran depender y estar sometidos a la obediencia y autoridad del Estado".

Tres días després d'aquesta carta, i a causa de moltes altres crítiques que es feien al SIM i a l'actuació del Tribunal d'Espionatge i Alta Traició de Catalunya, "La Vanguardia", el 28 d'abril, publicava un editorial sota el títol de "Justicia dura, pero Justicia", on, entre altres coses, es deia: "Traidores espías, especuladores, derrotistas, pasan estos días por los Tribunales de Justicia de la República, y la ley cae sobre ellos con todo rigor, pero sin que pese un gramo más del que a cada delito corresponde, y después que se hayan previsto y tomado todas las garantías posibles para que el coeficiente de error quede reducido a cero. Ni un gramo más, y ni un gramo menos; así lo reclaman las normas morales de la República y así se cumple. La ley es dura, pero cuando no se vacila es porque no se puede vacilar en aplicarla contra quienes en la retaguardia actúan de un modo u otro para multiplicar los desfallecimientos o para hacer inútiles los sacrificios heroicos. La ley es dura, pero es ley conocida de antemano por quienes la quebrantan y sabedores de lo que exponen con el quebranto voluntario, y, siendo dura, no lo es más -y se ha aplicado y aún se aplica con menos dureza- que la que ha regido todos los pueblos que se han encontrado en circunstancias parecidas a las nuestras".

La Generalitat, no es limità simplement a queixar-se, sinó que el Conseller de Justícia, Pere Bosch Gimpera, encarregà a l'advocat Jordi Olivar i Daydí un informe per tal d'escatir si algunes de les acusacions que es feien sobre el funcionament dels Tribunals Especials de Guàrdia eren certes o no. Els extrems que el senyor Olivar Daydí havia de comprovar eren els següents⁽⁵²⁾: "Los extremos a que debía referirme constaban escritos como apresuradamente, con

letra casi ininteligible, en un papel sin membrete, que decía así:

Atestado policial sin firma del Policia que hizo la detención.

Sentencia sin que se ratifique en juicio la declaración Policial.

En juicios es frecuente el hecho de limitarse a preguntar las generales de la ley, sin prestar declaración referente a los hechos.

Juicios de revisión sin la presencia personal del encartado.

Abogados que no pueden ver al defendido, ni conocen ni pueden preparar la defensa hasta el momento del juicio y coaccionados, o no verles hasta después de la sentencia del Juzgado de Guardia y el Tribunal Superior no le admite pruebas.

Con ejemplos".

Aquest informe fou entregat al Conseller de Justícia el dia 22 de juliol de 1938 i les sospites sobre l'irregular funcionament d'aquests Tribunals quedaren plenament confirmades si exceptuem el punt de "Las revisiones de las sentencias de pena de muerte que se celebran delante del Tribunal de Espionaje y Altra Traición tiene siempre lugar en presencia de los inculpados y se practican las pruebas documentales que proponen las defensas"⁽⁵³⁾. Cal dir que un cop el Tribunal d'Espionatge i Alta Traició de Catalunya havia revisat les sentències de la pena de mort, les confirmades eren notificades al govern de la República i l'execució de la sentència es complia en el moment en què aquest donava l' "enterado". Fins el 31 de juliol el Tribunal havia revocat 110 penes i n'havia confirmat 82⁽⁵⁴⁾.

El mes de setembre de 1938 es crearen 4 Jutjats Especials d'Espionatge al servei del Tribunal d'Espionatge i Alta Traició de Catalunya. Aquests 4 jutjats foren presidits per Josep Vidal Llecha (1), Salvador Goñi Urriza (2),

Marià Jiménez Huerta (3), Manuel Blasco Lapuerta (4).

També per jutjar els desertors i pròfugs fou creat un Tribunal Militar Permanent amb demarcació a Catalunya.

El nomenament de tot aquest personal fou causa de profundes friccions entre el govern autònom i el central, ja que el primer considerava que aquests nomenaments, segons el text de l'Estatut, li corresponia a ell o almenys havien de fer-se d'acord amb ell, fet que el govern central no respectava.

De l'actuació global del Tribunal d'Espionatge i Alta Traïció de Catalunya en tenim un interessant resum des de la seva constitució el 27 de setembre de 1937 fins al 31 de juliol de 1938 amb base a la tasca realitzada per la fiscalia delegada en el mateix Tribunal. El document original està escrit en castellà i signat pel fiscal delegat F. Torino⁽⁵⁵⁾:

"Sumarios despachados.

Sin procesado	101
Con Procesado	497
Número de individuos procesados	1.386
Sobreseimientos	114
Inhibiciones	170
Calificaciones	279
Juicios Orales	205
Total de individuos acusados	758
Peticiones del Fiscal	
Muerte	184
De 6 años y 1 día a 30 años	482
Retirada de acusación	92
Resoluciones recaídas en las	
Sentencias	
Muerte	98
De 6 años y 1 día a 30 años	436
Absoluciones	224

Juicios de revisión de Sentencias
de los Tribunales Especiales de
Guardia

Causas revisadas	72
Número de penas confirmadas	82
Número de penas revocadas	110
Causas pendientes señaladas para juicio oral	74
Dictámenes emitidos	881
Total de asuntos despachados	1.158"

Un cop els Tribunals de Guàrdia havien dictat les sentències, aquestes eren revisades pel Tribunal d'Alta Traició i Espionatge de Catalunya. Les penes de mort confirmades eren notificades al govern de la República i si aquest donava l' "enterado" eren executades al Castell de Montjuïc.

Des del 24 de desembre de 1937 fins el desembre de 1938 hem trobat que foren afusellades a Montjuïc un total de 173 persones. Cal dir que generalment es dóna la data de l'11 d'agost de 1938 com la darrera en què es produïren execucions. Això no és ben bé cert, ja que el 22 i 23 de desembre d'aquest any encara foren afusellades 7 persones (sembla ser que policies i vigilants de camps de treball acusats d'atracaments i robatoris).

Malgrat que la majoria d'aquests 173 afusellats ho foren per les seves activitats en diversos grups de la cinquena columna, altres ho foren per delictes de deserció o atracament. Per aquesta circumstància fou afusellat Càndid Badal⁽⁵⁶⁾. No tots aquests afusellats ho foren per condemes del Tribunal d'Espionatge i Alta Traició de Catalunya i dels Tribunals Especials de Guàrdia sinó que alguns dels afusellats ho foren per condemes del Tribunal d'Espionatge i Alta Traició Central.

El cas més comentat i debatut de tots aquests afusellaments és el dels realitzats la matinada de l'11 d'agost.

En total, tot i que les xifres donades per diferents fonts no coincideixen, el nombre d'afusellats aquest dia fou de 62. No comptabilitzem dues persones que foren afusellades el mateix dia a Ponts per ordre del Tribunal Permanent del XII Cos d'Exèrcit. Les relacions publicades a la premsa per companys i familiars dels afusellats donen el nom de 63 persones incloent-hi els dos afusellats a Ponts⁽⁵⁷⁾. Per tant, la coincidència no és absoluta. No tots els condemnats havien estat jutjats ni el mateix dia, ni pel mateix Tribunal ni formaven part de les mateixes xarxes de la cinquena columna.

Fins el dia d'avui es desconeixen els motius exactes del perquè el govern de la República va donar l' "enterado" sobre aquestes penes de mort que gravitaven sobre 62 persones. El que sí sabem és que la decisió fou presa en el Consell de Ministres del dia 9 per majoria i en mig d'aspres i dures discussions. Precisament en finalitzar aquest Consell, el govern entrà en crisi i els ministres Manuel Irujo i Jaume Aiguader presentaren la dimissió, bàsicament però, per altres causes. La reacció del propi President de la República davant aquests afusellaments fou amarga⁽⁵⁸⁾: "Horrible. Indignación mía por todo eso. A los ocho días de hablar de piedad i perdón, me refriegan 58 muertos. Sin decirme nada, ni oír mi opinión. Me entero por la prensa después que está hecho". Fou un cop de força del doctor Negrín per provocar la crisi? O fou una decisió presa en uns moments en què les armes republicanes estaven ja a la de-fensiva després de l'espectacular pas de l'Ebre el 25 de juliol i aquests mateixos dies lluitaven aferrissadament a la serra de Pàndols, on centenars de soldats, molts d'ells de 17 anys, morien diàriament en defensa de la cau-sa republicana. No eren els condemnats a mort soldats de l'altre exèrcit encara que en tasques diferents? Seria doncs una decissió que homologava que en aquella guerra total els combatents d'uns a primera línia de foc i els com-

batents dels altres a la rera guarda, estaven subjectes als mateixos perills i el govern de la República considerà que mentre els seus soldats queien a milers a les línies de foc no podia ésser benèvol amb aquells que lluitaven des de la rera guarda contra aquests mateixos soldats.

No cal dir que l'impacte que causaren aquests afusellaments entre els detinguts de Montjuïc fou enorme (no n'hem trobat cap referència a les pàgines de la premsa republicana d'aquells dies) i fins i tot des de l'estranger s'eixacaren veus de condemna. Per exemple, una comissió internacional presidida pel mariscal retirat Phillip Chetwood destinada a atenuar les conseqüències de la guerra protestà per aquests afusellaments⁽⁵⁹⁾.

No serien aquests, com normalment s'ha dit, els darrers afusellaments al castell de Montjuïc. Però els que s'efectuaren el desembre de 1938⁽⁶⁰⁾ sembla que res tenien a veure amb cap xarxa o grup de la cinquena columna, ja que els afusellats formaven part d'una banda d'atracadors.

-Fronts de guerra i Repressió-

Entre els dies 9 i 10 de març de 1938 l'exèrcit franquista inicià una ofensiva a tot el llarg del front d'Aragó que ràpidament reeixí i l'exèrcit republicà es retirà com va poder deixant als franquistes un ampli espai de terreny per on les tropes nacionals avançaren inexorablement fins arribar a finals del mes de març a terres catalanes⁽⁶¹⁾. Concretament Massalcoreig fou el primer poble català ocupat el dia 27 de març. Aquesta arribada de l'exèrcit nacional obligà a que, a més de les tropes en retirada, una part de la població civil iniciés un llarg èxode cap a la rera guarda i el pànic s'apoderà de tot el sector antifeixista ja que en aquells moments no es preveia la possibilitat d'aturar l'avanç dels feixistes i molts pensaven que el final

de la guerra i la derrota eren ben properes. Fou en aquest context que en alguns dels pobles, sobretot els situats a les terres de Ponent, s'encetà un altre torn de represàlies, que si bé en alguns casos foren realitzades per les tropes republicanes en retirada, en altres tingueren el mateix to que les de l'any 1936. Agafant exemples concrets tenim el poble de Montgai a la Noguera on la imminent fugida dels elements antifeixistes féu que alguns d'aquests es plante-gessin abans de retirar-se eliminar els elements del poble considerats com a més dretans. La llista que varen confec-cionar fou llarga però per sort alguns dels mateixos anti-feixistes varen avisar a tots els amenaçats que fugissin i només dos foren trobats als seus domicilis i assassinats⁽⁶²⁾. La personalitat dels assassinats aquests dies no era en tots els casos de dretes i alguns elements republicans foren morts com a conseqüència de venjances polítiques. Aquest se-ria el cas de Josep Vicente Cano, primer tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Sabadell, fins al maig de 1936 i que fou assassinat al poble d'Almacelles. Veiem al respecte el que ens diu Andreu Castells⁽⁶³⁾: "També va contribuir al desen-gany de l'opinió pública... el que va ocórrer, poc abans de caure Almacelles, població ocupada per les tropes fran-quistes el primer d'abril, amb l'assassinat de Josep Vicen-te Cano, que havia estat el primer tinent de l'Ajuntament presidit per Magí Marcè, el càrrec del qual el detentava pel CRF, fins el 22 de maig de 1936 en què va veure's obli-gat a dimitir degut a la forta pressió que va exercir la FLS i hagué de marxar a Almacelles, on va muntar una im-premta. Els federals, principalment Joan Pont, manifesta-ren que els assassins eren gent coneguda".

Precisament a la comarca del Segrià, sobretot els po-bles situats a l'oest del riu Segre, es produïren varis assassinats. N'hem localitzat als pobles d'Alfès, Almace-lles (4 persones), Almenar (5 persones), Fondarella, La Granja d'Escarp, Montoliu de Lleida, Palau d'Anglesola, Si

damon, Torrebeses, Torres de Segre, Vilanova d'Alpicat i Vilanova de Segrià. En total i per causes i circumstàncies diferents (per exemple el mort d'Alfès era militant de la UGT i ho fou per negar-se a fortificar), hem localitzat la mort de 24 persones en aquesta comarca.

A la comarca de Les Garrigues, tot i que finalment quedà en mans de l'exèrcit republicà, també es varen produir algunes represàlies. Concretament als pobles d'Albagès, Borges Blanques, Espluga Calva, La Floresta, Juneda, El Soleràs (5 persones) i Torregrossa (7 persones).

Amb menor intensitat també es donaren casos semblants a les comarques de la Noguera i els Pallars.

Ara bé, l'estabilització del front de guerra a la línia del Segre féu que a les comarques situades a la immediata reraguarda s'iniciés una dura persecució dels elements més sospitosos i sobretot dels emboscats, produint-se, per exemple a la comarca de l'Anoia, diverses morts als pobles de Salavinera, Bellprat i Argensola⁽⁶⁴⁾.

Al sud de Catalunya la situació i les circumstàncies foren les mateixes i també hem localitzat un reguitzell de morts i assassinats. Víctima de les tropes en retirada va caure un veí d'Alcanar, diversos de Roquetes i el conseller de Cultura de l'Ajuntament de Sant Carles de la Ràpita, que s'enfrontà, junt amb un nebot seu, a un grup de soldats que els volien saquejar el forn de pa; era de la CNT⁽⁶⁵⁾.

A la comarca de la Terra Alta, a part d'algun assassinat aïllat, destaca el fet de que vuit veïns del poble de Prat del Compte foren morts a mitjans del mes d'abril. Ideològicament eren de dretes i estaven per aquest motiu detinguts a la presó de Falset, quan, per aquestes dates foren deixats anar en llibertat. Descoberts i denunciats per algú quan volien tornar cap a Prat del Compte per Tortosa foren de bell nou detinguts i un cop finalitzada la guerra els seus cadàvers foren trobats en una finca de la partida coneguda pel nom del Mitg Camí.

Un altre fet a destacar fou la troballa dins d'un cup en una masia del terme de Montroig de diversos empleats de la sucursal del Banc d'Espanya de Tortosa. Sembla que havien estat detinguts quan es dirigien a Barcelona per un grup de soldats, conduïts a l'esmentada masia i executats.

El que també cal destacar en aquest sector sud de Catalunya és el fet que l'estabilització del front de guerra va motivar que la convivència entre civils que es movien per les primeres línies de foc i els militars fos difícil i plena de recels. Fou en aquest context que diversos veïns, sobretot de Tortosa fossin detinguts i executats. Els seus cadàvers varen aparèixer un cop finalitzada la guerra en diverses fosses comunes del terme de Tortosa⁽⁶⁶⁾.

Tanmateix, en iniciar-se l'ofensiva de les tropes republicanes que les portà un altre cop a traspassar el riu Ebre, alguns veïns dels pobles riberencs, Miravet, Mora d'Ebre, que s'havien destacat per la seva col.laboració amb els franquistes, foren detinguts i executats.

-Centres de detenció.

Presons, camps de treball i txeques-

Durant el curs de la guerra civil variaren fortament els centres destinats a reclusió. Ho expliquen per un cantó la necessitat de fer front als nombrosos detinguts que hi ha posteriorment al 19 de juliol sospitosos de poder ser aliats dels rebels.

Més endavant el propi decurs de la guerra ho faria més complex. Per un cantó la detenció de persones relacionades amb la quinta columna o activitats favorables cap a la causa franquista i en contra de la republicana. També les detencions per delictes originats per un país en guerra: pròfugs, emboscats, desertors i, naturalment, soldats

fets presoners del bàndol franquista. I encara s'hi hauria d'afegir un element cabdal, en una societat que cada cop el pes de la guerra la militaritza més i més, la repressió augmenta.

Hem de tenir en compte que l'alliberament de tots els presos el juliol de 1936 va buidar les presons, "A los pocos días empezaron a ingresar presos de derechas, en su mayor parte sacerdotes y algunos presos comunes, también, desarrollándose normalmente el sistema penitenciario"⁽⁶⁷⁾. El 14 d'agost de 1936 un Decret de la Generalitat s'incautà de les facultats que fins aleshores tenia la República en matèria de Presons, en aquest decret es creava un Comitè de Presons per a que estudiés l'estat dels establiments penitenciaris i les normes per a la seva normalització d'acord amb la idea que recollís l'anhel popular, per la qual cosa havia de tenir representació de les organitzacions obreres⁽⁶⁸⁾.

D'aquí que les presons en el curs de la guerra civil, haurien de convertir-se en sanatoris per als delinqüents accidentals i escoles per als reclusos mancats de cultura, limitant-se al règim d'aïllament, donant a les presons el caràcter de tallers col·lectius, per a que despertessin la consciència ciutadana que faria l'adaptació del delinqüent a la nova societat que es construïa⁽⁶⁹⁾.

No és doncs estrany que amb aquests pressupòsits les presons -apart esporàdiques transgressions alienes al centre penitenciar i gairebé sempre resultat d'accions de força d'escamots armats- no tinguessin un destacat protagonisme quant l'aspecte repressiu durant la guerra civil.

Lògicament no s'hi pot incloure en aquesta afirmació l'assalt a la presó de Lleida quan el pas de columnes al front d'Aragó a finals d'agost de 1936 que ocasionà l'assassinat d'una vintena de presos reclosos a la mateixa; així com la represàlia a la presó de Girona posterior al bombardeig de la badia de Roses el 30 d'octubre de 1936.

Diferent, per ser utilitzada una via oficial, fou l'ocorregut a la presó Model de Barcelona a primers d'octubre amb quatre detinguts de Síria, que malgrat les reticències dels funcionaris a entregar-los a l'escamot que els reclamava, ho tingueren que fer ja que l'escamot anava autoritzat. Poc després els cadàvers dels detinguts van aparèixer a Pedralbes. Només hi ha constància de la tensió originada quan els fets de maig de Barcelona on l'amenaça de les JJLL de les Corts d'assaltar la Model si la Guàrdia Nacional Republicana no entregava les armes i permetia el relleu de la vigilància exterior de l'Establiment per patrulles de Control no va passar d'aquí després de la fèrria actitud de la direcció de la Model de no plegar-se als designis forans no legals⁽⁷⁰⁾ o la produïda en diversos bombardeigs franquistes que afectaren Barcelona⁽⁷¹⁾.

També perquè els presos més recalitrants en la disciplina interna eren contínuament traslladats o bé reclosos a la Presó d'Inadaptats de Vic⁽⁷²⁾.

Igualment podria citar-se quant una formal tasca carcellera de la resta de presons catalanes⁽⁷³⁾. Així del Correccional provincial de dones de Barcelona al carrer de Molina núm. 11 de la qual la Generalitat se'n feu càrrec, les testimonis de postguerra destaquen únicament el règim d'aïllament, no cap especial repressió interna. Hi hagué un total de 1.785 persones que hi estigueren tancades⁽⁷⁴⁾, la majoria catalanes, encara que a poc a poc la presència de dones procedents d'altres zones de l'estat és cada cop més notòria, sobremanera quan l'arribada de tot l'aparell burocràtic, judicial i documental, així com el coercitiu amb la vinguda del Govern a Barcelona el novembre de 1937.

Fou Joan Garcia Oliver, membre destacat de la FAI, qui sent ministre de Justícia, va crear els Camps de Treball per decret de 28 de desembre de 1936. En el primer que s'establí a Totana (Múrcia), fou col.locada la màxima següent: "Trabaja y no pierdas la esperanza".

La idea dels camps de Treball estava en què els presos que fossin enviats a aquests camps poguessin allí complir condemna i ser útils a la societat. Són centres on l'esperit disciplinari és dur i on allunyats de mirades fiscalitzadores els guardes -sovint persones de passat dubtós quan l'aspecte social o bé provinents de zones que han estat ocupades per l'exèrcit franquista- no respecten els presos.

A la massificació pròpia de tot ergàstul d'aïllament i treball segueix de vegades casos on una violència brutal arriba fins la mort del detingut.

Els camps de treball es traslladaren a causa del moviment de fronts que la guerra produïa, així, a rel de la caiguda de Lleida el 3 d'abril de 1938 va traslladar-se a Solsona l'Audiència, la Delegació d'Ordre Públic i el Preventori, igualment per l'abril el de Tortosa fou traslladat a Tarragona; però hem de veure que part de la feina dels presos era precisament la construcció de trinxeres, defenses, rases, fosses, etc. que podessin ser útils a les unitats militars republicanes, d'aquí que malgrat un centre establert permanent on la feina podia ser poca o gairebé inexistent, hi hagués batallons disciplinaris que procedents d'aquests camps actuessin com camps de treball mòbils a la rera guarda de les línies de front.

En el curs de la guerra a partir de l'extinció paulatina i gradual de la violència i la repressió illegal les sentències en què es condemnava a molts reclusos a complir la condemna en Batallons disciplinaris augmentaren molt considerablement.

Els camps de treball estaven sota vigilància i control del SIM que recollia els presos que la "Dirección General de Servicios Correccionales" enviava a complir condemna.

Els camps de Treball que hi hagué a Catalunya foren:

- número 1. Hospitalet de l'Infant (Municipi de Vandellós) (Baix Camp). Camps de treball mòbils a Gratallops i Falset. Detinguts procedents bàsicament de les presons de Barcelona i Tarragona.
- número 2. Arabell (Alt Urgell). Camps de treball mòbils a Castellbò i Montferrer. Detinguts procedents majoritàriament de les presons de Lleida.
- número 3. Omells de Nagaya (Urgell). Estava hostatjat a l'església, un estable i un molí d'oli. Els trasllats fins el poble es feren a peu des de Bellpuig, a 35 quilòmetres, o bé de Cervera. Hi passaren unes 400 persones. Els supervivents parlen de l'extrema violència imperant al mateix⁽⁷⁵⁾. Camps de treball mòbils (3 brigades de pics i pales i 1 de llenyataires) a Vilassana, Barbens i Cabó. Els detinguts procedien bàsicament de centres de reclusió de Barcelona.
- número 4. Concabella (Municipi d'Aranyó)(La Segarra). Hi havia 43 persones encarregades del camp entre caps i guardes. Tingué camps mòbils a Organyà, Rialp i també a Barbens. Hi hagué un Camp Provisional d'Aviació -en concret al poble d'Hostafranchs amb els efectius d'una esquadreta. El 10 de febrer de 1939 els qui restaven del Camp, presos i guardes van travessar la frontera per la zona de Puigcerdà.
- número 5. Clariana (Solsonès). Va estar en funcionament del 30 de setembre de 1938 fins el gener de 1939. Camps de treball mòbils a Ogern i Riner. Quatre persones moriren en el camp per arma de foc⁽⁷⁶⁾.

Finalment encara hauriem d'incloure com xifra a tenir en compte quant a detencions els presoners que la República feu en les més variades operacions militars. Bàsica-

ment però i en ordre d'importància numèrica pel que es refereix a batalles en què els presoners franquistes són conduïts a Catalunya són les de Terol i la de l'Ebre. Hi ha gué presoners de guerra de Terol a Guimerà, Cervera i Cardona i del sector del Segre i Ebre n'hem vist referències a Anglesola, Castellldans i Vallbona de les Monges⁽⁷⁷⁾.

Les txeques és tot un altre món quant a la detenció i repressió de persones que ha passat a la història lligat els cossos d'investigació creats pels partits polítics d'esquerra i sindicats, a les grans ciutats de la reraguarda republicana en fracassar el "pronunciamiento" militar el juliol de 1936.

Txeca és la sigla russa procedent de l'abreviatura dels mots russos Txrezvixàinaia Komíssia (Comissió Extraordinària) per a la supressió de la contrarevolució i el sabotatge, precursora de la OGPU, NKVD i KGB⁽⁷⁸⁾.

En els primers mesos de la guerra ja hem tractat de com gairebé tots els partits i sindicats d'esquerra creen llurs propis grups de seguretat i centres d'interrogatori propis, però després d'aquesta primera fase les txeques tingueren una acció preferent selectiva vers els disidents antiestalinistes⁽⁷⁹⁾, que estaven controlades per agents de la NKVD sota la direcció d'Erno Gerö, de nacionalitat hongaresa i conegut a Espanya pel nom de Pedro amb l'ajut de Victorio Sala. S'introduïren per a descobrir trotskistes o revisionistes així com infiltrar confidents a les files del POUM.

D'una d'aquestes txeques, la situada al Portal de l'Angel número 24 on hi ha els agents d'origen alemany Moritz Von Rank o van Bressel i Seppl Kapalantz, la seva dona, possiblement es degui la responsabilitat dels assassinats de l'Anarquista italià Camilo Berneri i del trotskista austriac Kurt Landan. El primer mort durant els fets de maig de 1937 a Barcelona i el segon unes setmanes després.

Però el qualificatiu texeca vé unit al rígid control de la reraguarda per part del SIM (Servicio de Investigación Militar) després dels fets de maig. Amb un control de l'ordre públic en mans de l'Estat Central i una dura acció vers la reraguarda contra els desafectes o contraris a la causa republicana o bé contra aquells que s'amagaven quan les seves lleves eren movilitzades pel govern republicà.

El trasllat del govern central a Barcelona el novembre de 1937 impulsa més el control d'una societat cada cop més militaritzada. Aleshores els més diversos centres de detenció passen a mans del SIM, o existeixen amb consentiment seu, en alguns casos els suprimeix, en altres el què fa és adequar-los a les seves necessitats⁽⁸⁰⁾.

Nogensmenys la propaganda franquista de postguerra qualificà de txeques tota mena de centres de detenció, interrogatori, preventori o similar centre d'aïllament extrany a les presons oficials.

Una investigació dels Agents del Cos de Policia, Joaquin Razola Olivo y Miguel García Sobrino, signada el 16 de setembre de 1942 dóna raó de les txeques que funcionaren a Barcelona⁽⁸¹⁾, encara que no totes mereixen aquest nom:

- Vallmajor. C/ Vallmajor, 1 (carrers Rovella, Modolell, Copèrnic), coneguda amb el nom de "Preventorio D". Hi participaren militants de la CNT-FAI i del SIM.
- Sant Elies. C/ Taberné, Via Augusta, Alfons XII i Sant Elies. Apart de ser el lloc de detenció on s'enviaven els qui inicialment quedaven a mans de les Patrulles de Control, posteriorment quedà sota ordres de la Dirección General de Seguridad.
- Saragossa. C/ Vallirana, Francolí, Sanjuanistes i Saragossa. Bàsicament controlada pel SIM.
- Portal de l'Angel, 24. Inicial centre de detenció de membres del Centre Federal, després agents soviè-

tics i posteriorment carrabiners.

- La Tamarita. Passeig de Sant Gervasi, Avinguda Tibidabo i Nova Belen. Ocupava quatre edificis, era clau en l'estructura del SIM. Hi hagué destacats agents estalinistes de nacionalitat russa.
- Busutil. Plaça Berenguer el Gran, 1 (Via Laietana). En mans d'elements del SIM procedents de Madrid, tant del PCE com del PSOE. D'aquí neixeren totes les acusacions contra Julian Grimau, puix que aquest pertanyé a la "Brigada de Investigación Criminal".
- Angli. C/ Angli, 46 - Passeig de la Bonanova. De la CNT-FAI i SIM.
- Ganduxer. Ganduxer, Via Augusta, Modolell, Mariana Pineda. CNT-FAI i SIM. Als números 54 i 60 hi hagué dependències annexes.
- Ronda Sant Pere, 52. FAI i posteriorment SIM.
- Gran Via Corts, 621 - Via Laietana. CNT-FAI-Patrulles de Control secció 12, Central Gran Via, 617, posteriorment a la dissolució de les Patrulles de Control deixà de funcionar.
- Muntaner, 321. C/ Molins de Rei. Prefectura SIM. Hi havia el cap de la Brigada Criminal de Madrid.
- Campoamor, 49 (Horta). Instal.lada a les Dominiques. De la CNT-FAI. A partir de maig de 1937 fou inoperant.
- Passeig de Sant Joan, 104. Txeca d'Aviació. SIM.
- C/ Vila i Vilar i C/ Unió, 3. També anomenada Moulin-Rouge, era de la CNT-FAI.
- C/ Còrsega, 304, 4rt. 2a. i terrassa. Inicialment de la CNT-FAI, posteriorment era controlada per alguns membres del Cos de Carrabiners.
- Passeig de Gràcia, 54, pral. 1a. Bar "términus". Depenia de gent procedent de Madrid, bàsicament del Par

- tido Socialista. Sota ordres del Director General de Seguridad.
- C/ Mercè, 8, 1er. De la CNT-FAI, paulatinament deixà d'actuar.
 - Seminari. C/ Diputació, 231. Inicialment de la FAI. Només al final de la guerra fou pròpiament txeca, aleshores sota control del SIM i govern central.
 - St. Olegari, 10. Hermanos Maristas. De la CNT-FAI. Desaparegué paral·lelament a la minva del poder anarcosindicalista.
 - Hotel Falcón. Pl Teatre. Inicialment del POUM, posteriorment Caserna General dels Guardes d'Assalt, després residència de funcionaris traslladats des d'altres capitals. La premsa informava: "El Hotel Falcón ha dejado de ser prisión"⁽⁸²⁾.
 - Rambla Catalunya, 26 - Diputació. Inicialment fou centre de detenció d'Estat Català. Després desaparegué.
 - Vallvidrera, 10. Sota control del SIM, actuà de forma molt aïllada i esporàdica.
 - Provença, 389 (entre C/ Nàpols i Sicília). De JJ.LL., més tard caserna de Guardes d'Assalt.
 - Déu i Mata, 55. Sota la CNT-FAI, després desaparegué.
 - Passeig de Gràcia - Bonavista. Sota la CNT-FAI, deixà d'actuar, com l'anterior, amb la vinguda del SIM.
 - Pare Claret - Rambla Volart. Controlada per la CNT-FAI i enclau important de l'organització confederal fins l'arribada del SIM.
 - Palau Art Modern, Montjuïc. Del SIM.
 - Palau Missions, Montjuïc. A ordres del SIM.
 - Vaixell Villa de Madrid. SIM.
 - Vaixell Argentina. SIM.
 - Vaixell Uruguay. SIM-PCE.
- } Foren habilitats com a centres de detenció (vaixells-presó)
- C/ Mas-Pujó, 35, C/ Anglesola, C/ Crissantem. Fou de la CNT-FAI. Posteriorment al maig de 1937 desaparegué.

- C/ Canet, 1-3 (Sarrià). Fou de la CNT-FAI i de les patrulles de Sarrià i la Bonanova. Posteriorment deixà d'actuar.
- Banc d'Espanya. Estava en mans de l'Agrupació i Sindicat de Transports, i també milicians del port. Fou un centre de detenció implacable, de la més dura cirurgia social en la primera època de guerra. Després deixà d'actuar.
- C/ Diputació, 321, 2n. pis. - Bruch. Fou de la CNT-FAI, relacionada amb la secció 3a. de les Patrulles de Control, s'extingí quan foren suprimides aquestes.
- C/ Bonanova, 45 - C/ Vilana. Actuaren membres de la UGT i Patrulles de Control, secció 6a. Desaparegué en ser dissolt aquest cos nascut a l'escalf de la revolució.
- C/ Carolines. Sota el control de membres de les Patrulles de Control, secció 7a., amb militants d'ERC i CNT. Desaparegué quan foren dissoltes.

És evident que l'atribució de txeca és excessiva en nombrosos casos, i més si tenim en compte que a partir del control absolut de l'Ordre Públic per part de l'Estat Central no hi podia haver actuacions paral·leles de detenció.

El SIM crea txeques, centres d'indubtable repressió física i moral, on el pres resta absolutament indefens, on l'efectivitat en esbrinar tot el que pot ser beneficiós a la causa popular s'imposa a qualsevol consideració de respecte al detingut.

D'aquí neixerien contínues tensions entre el Govern Central i el de la Generalitat, puix que era en territori català on se seguien mesures contra els drets humans més elementals sense que el Govern autònom res i podés fer. Igualment el Govern central condemnava actuacions que escapaven del seu control, però el cert era que la introducció paulatina i constant d'agents socialistes i comunistes

estalinistes en els rengles del SIM i l'increment de la seva influència feia del món de les txèques llocs de repressió i terror.

Hom ha dit que a la violència primària i incontenible de la primera època revolucionària hi seguí un règim de refinada i perversa crueltat. Pot aduir-se que en la fase inicial del conflicte fraticida la servitud de les passions desbordades era un allau que arrassava persones i tota mena de símbols, però cal tenir en compte que posteriorment la guerra l'estava perdent la República, on es creia es multiplicaven els possibles enemics per tot arreu, on els qui volien defugir de l'obligació de defensar la República amb les armes a la mà s'extenien per tot el territori. Els agents del SIM, homes força lluny de la realitat catalana, desconeguts de la complexa societat que havia donat pas a tota mena d'intents de renovació social i econòmica, del més gran esforç i aportació en vides en defensa de la causa republicana -tret que el propi President de la República negava i tants indocumentats de forma interessada repetirien fins fer forat en la història, on es condemnava a més a més de l'aportació catalana la seva personalitat nacional-, optaren per una implacable repressió.

Les cel·les amb llum permanent, amb un terra irregular, amb un sostre baixíssim, amb unes parets a tocar, amb un constant degoteig foren magnificades per la propaganda franquista fins a convertir qualsevol centre de detenció en txeca, a més de la utilització política que en faria el nou Estat, era una excel·lent tapadora per amagar la repressió que de forma silenciosa, metòdica i selectiva aniria aplicant-se en nom de Déu i invocant la Justícia.

-Emboscats-

El terme o concepte emboscats durant la guerra civil

es refereix bàsicament a totes aquelles persones que per defugir la movilització militar no es presentaren a la crida i s'amagaren, bé en racons de cases, sobretot de pagès, o majoritàriament pels boscos i muntanyes. "Calia tenir en compte, a més, que mobilitzant tota la població s'enviaven al front joves a contracor, més identificats amb l'altre bàndol, ja que calia no oblidar que un terç de la població catalana havia votat la Lliga en les darreres eleccions"⁽⁸³⁾.

Resulta difícil esbrinar la xifra de quants foren els emboscats, però si que per la informació recollida, tant de notícies aïllades com per dades publicades esporàdicament, hem constatat que el fenòmen dels emboscats tingué un abast considerable arreu de Catalunya i en algunes comarques, com el Solsonès, potser fou el fenòmen més important de tota la guerra.

Val a dir que la vida d'aquests emboscats no fou gens planera ja que sobretot els emboscats dins les cases es veien obligats a portar una vida molt dura dins dels amagatalls, evitar els registres i poder sortir a estirar les cames només a les nits i encara no sempre. Es pot assegurar que alguns d'ells no van veure la llum del sol mentre durà la guerra i molts acabaren presentant-se a les autoritats sobretot quan el 19 d'agost de 1938 el govern del doctor Negrín va promulgar una amnistia pels que es presentessin entre aquesta data i el 15 de setembre⁽⁸⁴⁾. I és que molts havien ja arribat al límit de la seva resistència.

Fou rara la comarca catalana on no hi haguessin grups d'emboscats amagats i sobretot quan les condicions geogràfiques eren més propenses a facilitar amagatalls, el nombre d'emboscats era més considerable. El Solsonès, Berguedà, Baixa Garrotxa, Guillerries i Montseny, Gironès, Serralada de Prades, la Conca mitja i alta del Gaià, foren entre d'altres indrets⁽⁸⁵⁾ zones on els emboscats abundaven més i en algunes d'elles en xifres de varis centenars.

Els emboscats vivien generalment en coves naturals

naturals o artificials en les zones de més difícil accés dels boscos o muntanyes i en concomitància amb la gent de les cases de pagès, sobretot si amb algun dels emboscats hi havia vincles de parentiu. Aquests familiars eren els que facilitaven els queviures i avisaven del perill de qualsevol patrulla de guàrdies d'assalt, carrabiners o de persones ideològicament contràries. Per exemple un llençol blanc situat d'una manera o d'una altra en una finestra o balcó podia indicar perill o tranquil·litat.

A vegades el perill venia per les famílies que tenien algun membre (marit, fill) a l'exèrcit republicà i que tiraven en cara cruament als familiars i amics dels emboscats aquesta circumstància.

No cal dir que si alguna d'aquestes persones descobria o coneixia l'indret on s'amagava algun emboscats ho denunciava a les autoritats republicanes.

Aquestes, tant a nivell general com local, s'esmerçaren tot el que pogueren en perseguir i denunciar els emboscats. Tant les forces d'ordre públic (guàrdies d'assalt, carrabiners) com les autoritats locals prenen mesures contra els familiars més directes i sospitosos d'encobriment. El nom dels pròfugs o desertors, era a vegades, com en el cas de la Pobla de Segur⁽⁸⁶⁾, denunciats públicament en una pissarra de fusta penjada a la façana de l'església al mig del poble. A part d'això les autoritats procediren a la detenció dels familiars, multes, confiscacions, allotjament de tropes o refugiats, pèrdua de la tarja de racionament...

També la premsa feu contínues crides contra els emboscats⁽⁸⁷⁾:

"LA CROADA CONTRA ELS EMBOSCATS. 'Si doneu la mà a un emboscats, traïu un vostre fill o un vostre germà...' deia Margarida Nelken en el míting de la Unió de dones de Catalunya, que tingué lloc diumenge al Gran Price de Barcelona.

Però el cert és que hi ha molts emboscats que ho són, precisament, perquè amb molta facilitat troben qui els dona la mà.

I nosaltres que veiem amb astorament com molts d'aquests aconseguen emboscar-se, són, en la seva majoria, elements de reconeguda desafecció al règim, i que això produeix una doble desmoralització a la gent que, més o menys de bon grat i amb més o menys valentia, però antifeixista de cor, va a complir amb el seu deure al lloc que li és assignat, responem a Margarida Nelken: D'acord amb les vostres paraules. Però no n'hi ha prou de dir-los traïdors als que donen la mà als emboscats, se'ls ha de descobrir i castigar llur traïció.

I nosaltres diem més."

La persecució contra els familiars dels desertors fou dura i moltes vegades indiscriminada. Un dels casos més coneguts és el de Joan Sales oficial en aquells moments de l'Exèrcit Popular. Ell mateix explica la causa de la seva detenció⁽⁸⁸⁾: "Ho comprendràs en dos mots: es tracta dels nostres germans, més joves que nosaltres, que, segons sembla, havien negligit la seva presentació a files un cop cridades les respectives lleves. El SIM ha detingut el nostre pare i tots els seus fills, sense cap consideració al fet que dos d'ells eren als fronts de guerra; se'ns acusa... de no haver-los denunciats!

Així són les coses. Es torna a la concepció familiar del delicte; del que ha comès -si és el cas- un membre, n'és culpable tota la família. El pare té la obligació de denunciar els fills i el germà els germans; resulta que així ho diu taxativament un decret del nou govern."

Finalitzada la guerra, una de les denúncies que afrontaren les persones que ocuparen càrrecs locals durant la guerra fou la major o menor virulència amb què perseguiren els emboscats.

"Desde el momento en que las izquierdas moderadas ri-

gieron la vida local, antes que favorecer a los rojos, se puede afirmar, que su actuación fué de colaboración con la Causa Nacional, toda vez, que el propio Alcalde D. Florencio Nualart Permanyer, tuvo escondidos en su domicilio algunos soldados desertores del ejército rojo, y despedía a cajas destempladas a los Agentes de Policía, que el gobierno rojo mandaba para efectuar registros, para la busca y captura de los emboscados, a pesar de las amenazas de los mismos." (89).

Les batudes per boscos i muntanyes dels guàrdies d'asalt i carrabiners foren constants i en molts de casos assoliren detenir-ne o matar-ne alguns en esporàdics enfrontaments o a l'intentar fugir en ésser descoberts.

Aquesta pressió de les forces d'ordre públic s'aguditzà a partir del març-abril de 1938 quan algunes comarques com La Segarra, l'Anoia, l'Alt Urgell o el Priorat restaren a la immediata reraguarda de les tropes republicanes. Aquesta nova situació augmentà el nombre de baixes tant als rengles dels emboscats com als rengles de les forces d'ordre públic, ja que al contrari del que es pensa els emboscats aïllats o en grups no tingueren únicament una actitud passiva, amagant-se i fugint, sinó que en alguns casos es defensaven disparant contra els guàrdies que els perseguien. Més acusada fou la tàctica d'atemptar i prendre represàlies contra alcaldes i caps de comitès sobretot a les zones rurals i contra les persones que a nivell individual identificades en la causa republicana es denunciaven.

Com exemple hem trovat que els emboscats atemptaren contra la vida dels alcaldes, caps dels comitès i jutges populars dels pobles de Vilanova i Vilanova de Prades; Joanes, Vilobí d'Onyar, Graugès, Montseny, (Salvador Bosch Vilà 25-5-38), Clariana, (Pere Coma Cros de can Flauta)...

El mort de Vilobí d'Onyar fou Emili Pelagós Pujol, jutge del poble i mestre de Sant Dalmai. L'atemptat es produí a les 9 del matí del dia 2 de juny de 1938, quan es di

rigia a l'escola⁽⁹⁰⁾.

Precisament sobre aquest atemptat el Tribunal Especial de Guàrdia de Girona va condemnar a la pena de mort a Julià Placència Cruz, jornalier veí d'Arbúcies, acusat de facilitar dos mosquetons "Mauser" amb les seves municions corresponents a Martí Campmany Juclà, Llorenç Duran Valls i l'Isidre de Cal Sabater, desertors de l'exèrcit i autors materials de l'atemptat.

Aquesta sentència fou confirmada el 4 de novembre pel Tribunal d'Espionatge i Alta Traició de Catalunya.

Precisament el Tribunal Especial de Guàrdia de Girona jutjà el 28 de desembre de 1938⁽⁹¹⁾ un grup d'emboscats i la gent que els protegia de la zona de Mieres⁽⁹²⁾.

Tot va iniciar-se el 15 d'octubre de 1938 amb la detenció de Vicenç Pla Cuartiellas, mestre de 25 anys i veí de Sabadell, pels guàrdies d'assalt.

Aquest en les seves declaracions explicà que era militant de F.E. des de 1933 i que l'any 1934 fou interinament secretari general de Falange a Catalunya. El 19 de juliol participà a la revolta a Barcelona i després del fracàs d'aquesta va poder camuflar-se a Palafrugell, fins que d'acord amb contactes de Girona va emboscar-se durant 11 mesos a la zona compresa entre Puig de Capell i Roca Migdia.

Tot i està emboscat declarava haver rebut diners de R.M. de Sabadell via els contactes de Girona i Palafrugell.

Aquests diners eren els que li permetien a ell i a altres emboscats comprar blat als pagesos de la zona (Casa Bosca), i a un comerciant de Mieres de casa "Carlina", Rafael Riera Roure. Amb aquests diners també finançaven l'organització d'expedicions de fugitius cap a França. (Un dels guies era Silvestre Costa de can "Devesa").

El fet que entre els emboscats n'hi havia alguns d'aquelles contrades (2 de can Batlle i de can Planella) facilitava la relació amb la gent de la comarca i tres o quatre cops a la setmana baixaven a Mieres on Pla tenia re

relacions amb la filla del metge del poble Miquel Verdaguer, passant moltes hores a la casa d'aquest.

Del conjunt de declaracions, tant d'en Pla, com de la resta de detinguts, se n'extreu una idea de l'estreta relació dels emboscats i la gent del país. En aquest cas fins i tot el secretari de Mieres, Josep Salavedra.

Tanmateix en el conjunt de declaracions hi havia moltes referències a una sèrie de persones, marcades pel seu esquerranisme o actitud contrària als emboscats i que foren mortes.

El Tribunal⁽⁹⁴⁾ dictà sentència el 30 de desembre i a part d'en Pla altres dues persones Miquel Verdaguer i Rafael Riera foren condemnades a la pena de mort.

Continuant el fil de les persones mortes pels emboscats tenim que entre les persones sense càrrec coneixem la mort el 23-5-38 de Pietat Garriga Juanix, per un tret a la boca. La Causa General del poble de Montseny especifica que fou morta perquè "perjudicaba emboscados"⁽⁹⁵⁾.

Aquesta activitat es decantà en alguns casos en una clara actuació de sabotatge i guerrilla de la que en tenim notícies aïllades. Els germans Armengol, a la Mussara; l'Agustí Batlle a la zona de Tagamanent; un tal Fernando, moliner de Santes Creus, que es movia per la Conca mitja del Gaià...⁽⁹⁶⁾

Aquests individus atemptaven o preparaven emboscades a les forces d'ordre públic i en alguns casos com era el sector comprès entre Solsona i la Seu d'Urgell també atacaven els convois militars i sobretot els enllaços solitaris. Per aquests tipus d'activitats foren afusellats a la vila de Ponts a les 6 del matí del 12 d'agost de 1938 Francisc Canudas Utiel i Joan Forcada Felip⁽⁹⁷⁾. Aquest fet fou comunicat a l'ajuntament de Ponts, pel secretari relator del Tribunal Militar de l'XI Cos d'Exèrcit, perquè fossin inscrits al Registre Civil⁽⁹⁸⁾.

Ja hem dit que la comarca catalana on el fenòmen dels

emboscats tingué major importància fou el Solsonès. El context físic hi ajudà molt ja que la comarca era plena de boscs i serralades ensens que una gran part de la població vivia en masies i els nuclis de població com a tals són ben pocs (Solsona, la capital i Sant Llorenç de Morunys). Per altra banda els habitants eren en la seva majoria catòlics i de costums i mentalitat clarament conservadora.

Tot això va fer que en el moment de la movilització la major part de la població de la comarca optà per amagar-se i tanmateix les contrades solsonenques serviren d'aixopluc a centenars d'emboscats d'altres indrets de Catalunya i ruta de pas dels pròfugs que marxaven cap a la frontera. Parlar de varis milers d'emboscats a la comarca no és cap exageració. De Navés sembla que dels quintos compresos a les 22 lleves cridades només se'n van presentar dos. A Pinós dels 15 nois de la lleva de 1936 se'n presentaren dos.

Del municipi de Clariana coneixem el nom de 22 emboscats i de 10 persones que van fugir a França o Andorra aju^{da}ts pel "Negre d'Andorra" (Joan Llena de Can Nadal).

Els emboscats procuraven cercar refugi en els llocs de bosc de més difícil accés. La descripció d'un d'aquests refugis és la següent: "era un túnel de 4 metres que acabava en volta. Per única sortida tenia una tapa, que era una tanca de coniller, col.locada estretègicament en un marge força pendent, de manera que ningú no hi pogués posar els peus, i pel damunt coberta de fenàs."⁽⁹⁹⁾

La gent dels masos, generalment parents o amics, facilitaven menjar, sobre tot pa, i avisaven dels perills més immediats. Una finestra tancada o oberta, un drap col.locat estretègicament, una rama trencada eren signes de perill o de quietud. Es sembrava, llaurava i regava en els mateixos nassos dels guàrdies d'assalt, que de cop i volta d'un matí a l'altre sense haver vist res, ni ningú, es trobaven un camp segat.

El perill venia per la presència dels guàrdies d'as-

salt, i si en algun cas aquests feien la viu-viu, al llarg de la guerra es produïren continus registres de les masies, confiscacions de roba, menjar etc... i la detenció de famílies per encobridors que generalment eren traslladats a Solsona. En diversos casos algun emboscats fou tirotejat i mort, per les forces d'ordre públic.

No solsament els guàrdies d'assalt eren el perill sinó que també els membres dels Comitès i els solsonesos partidaris de la República. Per exemple a Lladurs tres emboscats foren morts pels guàrdies d'assalt sembla que denunciats pel Roquer de Montpol, que en els dies finals de la guerra aparegué mort tanmateix com a venjança de les altres tres morts.

D'aquests enfrontaments sagnants en tenim un altre exemple a la mort d'un guàrdia d'assalt, en el terme de Navàs, quan anava a la Rectoria a Sant Ponç o de l'alcalde de Clariana, Pere Coma de "Can Roc" mort a mans dels emboscats i d'Anselm Mina Expósito mort camí de Torà pels mateixos el 12-11-38⁽¹⁰⁰⁾.

Per tant aquesta activitat semiguerrillera arribà a tal nivell que un informe arribat al Cuartel General del Generalísimo planteja aprofitar els centenars d'emboscats per organitzar una potent guerrilla⁽¹⁰¹⁾.

"Es cierto que en la provincia de Lérida existe una comarca conocida por Solsonès, por estar enclavada dentro de la demarcación de la ciudad de Solsona que le sirve de centro y capital. Esta zona, que forma un círculo donde radican los distritos municipales de Pinos, Riner, Clariana, Naves, Olius, Ladurs i Pinell, està habitada en casi toda su totalidad por gentes de profundas convicciones católicas, fuertes y aguerridas que no sólo no se han contaminado de las doctrinas marxistas, sinó que han resistido la revolución y han puesto alrededor de dicha comarca como una muralla difícilmente franqueable para las huestes rojas. Dichos Municipios, puede afirmarse, que forman un país sano que sería una base admirable para una ayuda a las fuerzas que fueran a reconquistar Catalunya, ya que esta base se ensancharía además con núcleos limítrofes, como por ejem-

plo el de Llovera, agregado de Biosca y algún otro. Mucha gente de comarcas colindantes se han ido también a refugiarse a esta región blanca, y por esto no es exagerado afirmar que pasarían de mil los posibles combatientes dispuestos a todo, que en casas de campo, caseríos y cuevas de los bosques, se hallan esperando la llegada de nuestro Ejército. Debe advertirse que en esta cifra probable de combatientes se cuenta el contingente de Solsona, capital, donde las de rechas están tan arraigadas que en elecciones han triunfado siempre por poco. Muchos de los refugiados y otros del país, que en evitación de incursiones de milicianos han de bido de abandonar sus casas, se hallan ocultos en parajes abruptos, difícilmente asequibles, y viven en cuevas muy próximas al terreno, que podría servir de campo de aterrizaje del que vamos a hablar. Allí han vivido más de quinientas personas, y todavía pasan de trescientas las que siguen esperando el momento de la liberación. Se hallan bien provistos de víveres, atendidos en todo por los habitantes de la comarca y armados con armas de caza que les proporcionan los labriegos. Es tan vivo el deseo de los naturales y refugiados en ese país de colaborar a la obra de liberación de Cataluña, que han llegado a acariciar la idea de que se les envíen desde España, en avión, pertrechos de guerra, a cuyo efecto han improvisado un campo de aterrizaje, señala do en el mapa con una X azul, cuyas dimensiones son de 400 metros de largo por 200 de ancho y está libre de todo obstáculo. Llegado el momento de hacer algo en ese sentido, el informante, Ricardo Salas, que en la actualidad vive en San Sebastián, calle de Fuenterrabía, número 8, 2º, tiene la ma nera de ponerse en comunicación por Radio Verdad o por Radio Salamanca, mediante palabras convenidas. Asimismo tiene convenida la señal que ellos pondrían en el campo para orientar a la aviación. Los pueblos que cierran el círculo de la zona de referencia, que en el plano se acompaña va marcado con puntillaje rojo, tienen el siguiente censo elec

toral, lo que puede dar importancia de los mismos: Pinos, 400 votos; Pinell, 350; Ladurs, 400; Olius, 260; Clariana, 200; Riner, 400; Naves, 600; Llovers y Llarena, 200. De to dos los cuales un 80 por 100 son de derechas.

El informante referido desearía que Radio Salamanca, a las doce de la noche y durante varios días y entre la co municación y repetición del parte oficial, se intercalara la siguiente frase: 'San Calixto perfectamente', que son palabras convenidas para que los que han quedado en las cuevas que ellos denominan con este nombre sepan que su mensajero ha llegado sin novedad. Es de advertir que tie - nen receptores de radio y escuchan todas las noches las emi soras nuestras."

En aquesta mateixa línia d'intentar organitzar un ai xecament anti-republicà que arribés a comunicar-se amb les tropes franquistes situades a la línia del Segre i Noguera Pallaresa, un grup molt considerable d'emboscats situat al redòs de Sant Climent, a la masia de Llorens, dirigits per un "militar" franquista coordinà altres grups d'emboscats per organitzar la revolta. Però mancaven armes. Aquestes tenien que arribar el 15 d'agost de 1938 al Pont de les Dues Aigües prop de Saló. Centenars d'homes esperaven les armes però el que va arribar foren forces d'ordre públic que deteniren una quinzena de persones. "El militar" era un espia infiltrat. D'aquest alçament frustrat en tenim una altra notícia en el sector de Navès, on una trentena d'emboscats (entre ells el Lluís de la Sala) esperaven les armes al "Tossal de Tarasco" per iniciar la lluita pel sec tor de Desora i establir contacte amb el front del Segre.

Resta doncs palès que el fenòmen dels emboscats va tenir una amplitud quelcom més important que les poques pà gines que al tema s'han dedicat dins el conjunt de la guer ra civil i que milers de joves per causes diverses (moltes vegades simplement per no anar a la guerra) preferia ama - gar-se o fugir abans que incorporar-se en els rengles de l'exèrcit republicà.

-Pas de frontera-

Immediatament després del 19 de juliol moltes persones que se sentien amenaçades per motius polítics, religiosos o socials buscaren la salvació fugint per la frontera francesa o escollint la ruta marítima i passar-se a la zona franquista. Aquesta situació es donaria fins mitjans de 1937. A partir d'aquesta data augmentà el nombre de fugitius de manera espectacular, doncs centenars de joves militaritzats preferien fugir i passar-se a l'exèrcit franquista per afinitats ideològiques o simplement passar la frontera per fugir de la guerra, tot i que un cop a França eren obligats a escollir entre tornar cap a la zona republicana o anar a la franquista. La majoria, desertors de la zona republicana, només els quedava la possibilitat de la zona franquista.

Tornant a la primera etapa la gent que volia fugir per sentir-se insegura, cercava qualsevol mitjà per poder marxar. D'aquí excloïm totes aquelles persones que sortiren emparats per la Generalitat, bàsicament pel port de Barcelona i que ja hem tractat en un altre capítol.

Ara bé, no tothom que sortí pel port de Barcelona ho féu amb passaport i salconduit concedits per la Generalitat sinó moltes vegades comprant i falsificant els documents. Aquest és el cas de Josep M. Sentís, militar i ex-delegat d'Ordre Públic a Tarragona després dels fets d'Octubre, que amagat a Barcelona un cosí aconseguí comprar una partida de naixement francesa (a nom de Jules François Laurendsics) per la suma de 5.000,- pessetes i amb aquest document treure una sortida cap a Gènova amb el vaixell-hospital italià Tevere⁽¹⁰²⁾.

Moltes altres persones assoliren mitjançant diversos conductes documents falsos que acreditaven la seva condició d'estrangers i així passar els controls del port de Barcelona i poder embarcar-se cap a l'estranger⁽¹⁰³⁾.

Una altra prova que amb diners es podien aconseguir passaports i documents per passar la frontera la tenim amb l'afer de Cinta Trabal, detinguda l'any 1940 i que havia intervingut de manera contravertida en el salvament d'alguns monjos de Montserrat. Ella mateixa en una declaració diu: "La declarante recibía de un señor llamado Víctor Moris - sot, que habitaba en esta ciudad en la calle de Cortes, al lado dels Fayans Català, determinadas cantidades las cuales se destinaban a dar salida de la zona roja a los frailes del Monasterio de Montserrat"... "Preguntada para que manifieste cuantos Padres Benedictinos salieron a instancia suya, dice: que cuatro o cinco, a pie, costando aproximadamente el paso de frontera de los mismos unas seis mil pesetas. Que también salieron otros dos en buques, ignorando lo que costó el pasaporte puesto que no lo pagaba la que dice." (104).

A part d'algun particular com l'industrial Josa propietari d'una fàbrica de xarops, que a canvi de diners es dedicaven a la tasca de passar gent a França, algunes organitzacions polítiques també s'hi dedicaren. Concretament Estat Català comptà fins l'abril de 1937 amb un destacament de vuit persones (entre ells l'escriptor Josep M. Murià) a Arreu (Vall Ferrera) destinat en aquesta sola activitat i depenent del membre del Consell Executiu Josep Tramunt, responsable de defensa interna i cap de milícies, el qual a 5.000,- pessetes per escàpol, pagades per endavant, féu una contribució no gens menyspreable a la caixa del partit (105).

Tanmateix dins d'aquestes negociacions per treure del país persones amenaçades de mort, en aquest cas per la seva condició de religiosos cal referir-se de bell nou a les negociacions que els maristes establiren amb dirigents de la FAI, Aurelio Fernández, Portela, Eroles y Ordás, per què a canvi de 200.000,- francs francesos poguin fugir entre estudiants i maristes més de dues-centes persones. Com hem explicat en un altre capítol el resultat d'aquestes negocia - cions van permetre el pas de 117 estudiants per Puigcerdà,

però els altres foren traslladats a Sant Elies després de noves negociacions i fins i tot quan ja estaven embarcats. 44 dels 107 detinguts foren afusellats al cementiri de Montcada la nit del 8 al 9 d'octubre⁽¹⁰⁶⁾.

També alguns dels comitès de les zones frontereres es dedicaven a passar gent a canvi de diners, o així ho feien creure ja que en alguns casos, el que feien era matar-los i robar-los tot el que duïen a part del què havien cobrat per endavant. Aquest era el cas d'alguns membres del Comitè de Puigcerdà, capitanejat pel cèlebre "Cojo de Màlaga" que durant nou mesos va controlar amb els seus homes la Cerdanya.

En aquestes mateixes circumstàncies actuaven membres del Comitè de la Pobla de Lillet, ja que una investigació endegada després dels fets de Maig, tingué com a resultat que dins el terme es varen trobar els cadàvers de tres joves, Camil Riu Heras, Joan Masdeu Matons i Ramon Pont Ventanyol, que s'havien posat en contacte amb gent del Comitè, perquè a canvi de diners els passessin la frontera, però el que feren aquests suposats guies, després de cobrar, fou matar-los i amagar els cadàvers, al lloc conegut per la "Parrera" del terme de Castellar de N'Hug⁽¹⁰⁷⁾. Els descobridors dels cadàvers foren els masovers de "can Arols"⁽¹⁰⁸⁾. La gent que vivia a les comarques frontereres i que volien marxar els era molt més fàcil cercar algun guia de les contrades o aprofitar el seu coneixement de les muntanyes per fugir sense cap ajut.

Ara bé, els que vivien fora d'aquestes circumstàncies i volien fugir, no els quedava cap més remei que intentar la fugida tots sols corrent el risc de morir en topades amb els milicians o d'ésser detinguts, cas del capità retirat de 32 anys Ramon Tosal Caralt⁽¹⁰⁹⁾, o pel contrari cercar els contactes que amb una certa garantia els apropessin a ciutats com Olot i des d'allà, ajudats per guies de tota confiança iniciar el pas de la frontera.

Un intent d'evasió espectacular fou el que intentaren a mitjans de febrer de 1937 un nombrós grup de guàrdies civils amb alguns militars i civils, intentaren fugir en autocars i cotxes pel sector de la Garrotxa, però no reeixiren en el seu intent ja que foren detinguts, jutjats a Girona i afusellats a S. Julià de Ramis el 19 de febrer de 1937.

Poc a poc s'anaren organitzant les primeres xarxes que coordinaven la marxa de grups de fugitius cap a França. D'una d'aquestes situades a Olot en coneixem alguns avatars⁽¹¹⁰⁾;

"La mamà i la senyora Malibrán, que també era vídua, cercaven amb afany un guia que acompanyés el meu cosí fins a França.(...)

(...) Les dues dones, amb instruccions, es personaren en un piset de la carretera del cementiri. Preguntaren per una tal Modesta, una dona jove que treballava a can Jombi i que també cosia a domicili.(...)

(...) El marit de la Modesta, en Jaume, de sobrenom "El Carboner", coneixia les muntanyes i els camins que duïen al país veí. Era un home prudent que no volia exposar-se. Per això s'apartarien no solament dels camins, sinó també de dreceres. Caminarien molt, donarien tombs i més tombs pels més intrincats i feréstecs indrets del Pirineu. Avançarien de nit i sempre amb ajuda de la lluna, plena, si fos possible.

Cobriria cent vint-i-cinc duros de plata o bitllets nous. Vull dir d'aquells de la sèrie i número que el general Queipo de Llano, des de Ràdio Sevilla, relacionava sovint. També havien de dur menjar per als dos dies que romanrien amagats al bosc esperant la foscor.(...)

(...) Es concretà dia i hora per reunir-se amb en Jaume. Els esperaria als afores d'Olot, a les nou del vespre.

La data assenyalada fou el 8 de desembre, festa de la Immaculada Concepció.(...)

(...) L'oncle Castanyer, de Girona, va assementar-se de la troballa d'en Jaume, aquell home que se sabia els camins de memòria i, a més de caminar-hi, evitar els intrusos.(...)

(...) El mitjà considerat més facciós -en aquell temps tot era facciós!- per a traslladar-se a Olot, primera etapa del viatge a la llibertat, era el carrilet.

L'oncle de vegades venia amb els fugitius. D'altres, no.

Ara, a distància, se'm fa difícil donar dades exactes i ordenar les expedicions que a través nostre travessaren les muntanyes. Recordo, sí, les persones que les integraven, almenys aquells qui valoraven el nostre esforç desinteressat.

Adhuc desconeixiem els qui arribaven. Només ens limitàvem a esperar el tren.

El parent de Girona, algun cop, ens donava detalls per tal d'identificar els qui fugien del terror roig. Per exemple, que calçaven sabates de goma, marca "Tractor". La sola era adequada perquè les petjades no fessin soroll. I els fugitius, també tenien referències nostres perquè no es confonuessin.

-Una nena, amb trenes rosses i vestida de negre!
-els advertien-. Seguiu-la a distància! Havent travessat el 'Pont de Ferro', que trobareu a la sortida mateixa de l'estació, hi haurà una altra nena, més grandeta, també rossa i vestida de negre!(...)

(...) -En aquell moment... -els recomanava l'oncle-, un parell del grup us atureu amb la més grandeta. El vostre camí serà distint, i no perdeu de vista la de les trenes.

La meva germana Pilar i la cosina Assumpció Casabona, també anaven per les seves acompanyant altres personatges enviats des de Girona i disposats a passar la frontera.(...)

(...) En una altra expedició arribà el senyor Zuria-

ga, comandant retirat de l'exèrcit en proclamar-se la República de l'any 1931. També els germans Llobet, el doctor i l'advocat. Aquest darrer ara és president de la Diputació provincial. I en Lluís Noguera i Sabater, acompanyat de les seves germanes Carme i Assumpció.(...)

(...) Arribaven en trens diferents, la qual cosa ens feia fàcil repartir-los. I era necessari, perquè més endavant ja no els deixavem a les Feixes, darrera de Montsacopa, vull dir relativament a prop de la ciutat, sinó que els dúiem fins en un indret anomenat Capsec. Primer al Pont Vermell i després a la casa arruïnada de la Vall del Bac. Moltes hores de camí d'anada, però a més a més, nosaltres teníem les de tornada. Quan arribàvem a casa sempre era ben negra nit.(...)

(...) Els fugitius escondits darrera les bardisses, entre els arbres o penyals coberts d'heura, o ajaçata a les fondalades, impacients i neguitosos, a l'hora convinguda, i aparèixer en Jaume com de l'infern, amb un sac a l'esquena, era un desori, un autèntic aplec.

L'home preguntava a mitja veu:

-Ja hi sou tots? Els del Carbonell? Els de la Rosita Rigat? Els de la Ramona Forgas? Els de can Gelabert?

La Rosita Rigat i la Ramona Forgas acompanyaren mig Olot per aquelles muntanyes. La darrera àdhuc el seu marit. La primera també en Pere Bretcha, que fou, acabada la guerra, catorze anys alcalde de la ciutat, i uns quants president de la Diputació de Girona.(...)

(...) Més endavant, però, el guia fou detingut com a contrabandista. Passà una temporada a la presó, però mai fou acusat del seu veritable delicte.

Nosaltres ja no vam insistir més en aventures d'aquella mena. Havíem ajudat els familiars més íntims, els amics més estimats i els religiosos perseguits."

Cronològicament fou a partir de mitjans de 1937 quan les expedicions augmentaren espectacularment ja que davant

la contínua crida i mobilització de lleves, centenars d'imPLICATS en les mateixes, preferien fugir, bé per no anar a lluitar en els rengles d'un exèrcit que no consideraven el seu o bé simplement per no anar a la guerra. Cal dir que els primers, en arribar a França o Andorra es passaven immediatament a la zona franquista, però els segons davant la normativa francesa que impedia la residència en el país veí a aquells que no hi tenien el veïnatge declarat es veien en la disjuntiva de tornar cap endarrera o anar cap la zona franquista. L'elecció no era gens difícil ja que tornar a la zona republicana era ésser considerats desertors i ésser jutjats i condemnats a dures penes. Tot i així coneixem casos de desertors que tornaren a Catalunya i afrontaren els tribunals militars⁽¹¹¹⁾.

"Lérida, 16.- Por primera vez se reunió en Lérida el Tribunal militar permanente de Cataluña para ver y fallar la causa instruida contra Martín Basegañá Ricart, Feliciano Catafal Nadal, Pedro Escarrà Serrat, Ramón Feixa Rey, Rafael Gardell Croa, Joaquín Grau Roig, Miguel Nadal Curbí, José Oliveras Casademont, Ramón Palau Molins, Francisco Perecaula Reixach, Francisco Regat Maig, Feliciano Rosell Míllach, José Sabartés Cuco, Manuel Salsa Felip, Salvador Serracarabasa Rovira y Francisco Villamala Arumí, acusados del supuesto delito de deserción, los cuales, estando comprendidos por la edad en las quintas movilizadas, habían pasado la frontera refugiándose en Francia, habiéndose visto obligados a regresar a territorio leal, por las disposiciones adoptadas por el Gobierno francés respecto a su caso.

La petición fiscal fué de treinta años de internamiento en campos de trabajo, sin perjuicio de que mientras dure la guerra lo hagan en batallones disciplinarios, para los procesados Gardell, Grau y Serracarabasa, y veinte años para Basegañá, Catafalch, Escarré, Nadal, Palahí, Perecaula, Regás, Rosell, Sabaté y Salda y quince años para Freixach, Oliveres y Villamala."

El lligam entre les xarxes de fugida i el quintacolumnisme és evident. Si generalment els guies eren uns professionals que ho feien normalment pels diners que cobraven (en alguns casos els guanys en aquesta activitat foren l'inici de grans fortunes), els contactes a les ciutats, que posaven en relació als que volien fugir amb els guies i molta de la gent implicada en els punts intermitjos de concentració i ajut, formaven part per motius bàsicament ideològics del quintacolumnisme i en determinats casos el que es passava no era únicament persones, sinó informes que per aquest conducte s'enviaven a la zona franquista.

Alguns dels membres d'aquestes xarxes foren detinguts pel SIM, jutjats pels Tribunals d'Alta Traició i Espionatge i el tribut a les seves activitats clandestines fou la seva pròpia vida essent afusellats al castell de Montjuïc.

Un exemple el tenim en el cas de dos guies de Sant Llorenç de Morunys (Solsonès), Ricard Antich i Isidre Santamaria que foren detinguts al mateix poble pels guàrdies d'assalt, després que uns dies abans, 27-11-37, en una topada amb els carrabiners en el terme d'Alàs fou mort el jove de 17 anys Pere Llohis amb papers comprometedors a sobre. Aquest fet aguditzà les perquisicions policials i el resultat fou la detenció d'aquests dos homes de Sant Llorenç de Morunys, el seu trasllat a Barcelona on foren jutjats i afusellats a Montjuïc el 27-5-38.

No foren aquests dos els únics guies afusellats a Montjuïc sinó que alguns més foren executats per aquesta activitat⁽¹¹²⁾.

Un cop el grup de fugitius s'havia reunit en el punt acordat, s'iniciava la marxa cap a la frontera. Eren marxades duríssimes, fetes sempre de nit per evitar els carrabiners, i que molts no podien aguantar i eren abandonats inexorablement pels guies que no volien comprometre el conjunt del grup per culpa dels més febles. Eren caminades molt llar-

gues per gent poc acostumada a caminar, duraven quatre o cinc dies. De dia s'amagaven a bordes, boscos o canyars. Quan la travessa es feia en època de neus, a tots els anteriors perills s'havia d'afegir el perill de congelació dels peus o d'altres parts del cos.

Algunes de les rutes de muntanya ens són conegudes amb molta seguretat. Al sector del Pallars algun guia com Francesc Navarri ("Cofia"), d'Espui, reunia els fugitius a la borda de Farré, de Guiró, i després els portava fins a la frontera passant pel port de Cabdella, Vall d'Aran i Pla de Beret. Altres grups que es reunien a casa Beneria, de Boí, pujaven cap a Aigües Tortes i el Port de Ratera, per seguir també cap a la Vall d'Aran i Pla de Beret. Altres rutes emprades eren les que anaven des de Sort cap a Sant Joan de l'Erm i Andorra o des de Tremp i la Pobla cap a la Vall Fosca, atravesant la Vall d'Aran per Salardú i Arties, des d'on pel Pla de Beret atenyien França. Els de la Conca tendien a anar d'Abella cap a Bòixols, Caló i amunt⁽¹¹³⁾.

A la comarca del Solsonès els grups que es reunien a la vora de la capital comarcal es dirigien cap a Coll de Jou, per passar el Port del Comte i trobar-se a la falda del Cadí prop de Josa. D'altres anaven a passar el Segre per la palanca de Noves (amb alguna complicitat amb els vigilants) i després vorejant el riu entrant a Andorra per Sant Joan Fumat.

De com s'organitzaven i passaven la frontera altres grups en tenim molts exemples.

Al sector de Figueres⁽¹¹⁴⁾:

"Un dels llocs on es reunia la gent que volia fugir era Vilatenim, a la Marca de l'Ham, on hi havia un pi molt alt que servia de referència a la gent. Allà s'amagaven darrera les bardisses i a la nit, amb el guia que els portava a França, començaven la marxa. Anaven cap a Cabanes i Garriguella, on acostumaven a passar-hi el dia, amagats al bosc. A la nit següent tornaven a emprendre la caminada cap a Re-

queses per on entraven al país veí.

Els homes que es dedicaven a aquesta tasca ho feien per diners i no tenien una idea política definida. Un d'ells era anomenat "andarín", era mallorquí i tractant de porcs d'ofici, caminava molt de pressa, sense cansar-se. Els deia: "El que no camini que no vingui".(...)

(...) Una de les fugides més nombroses fou la corresponent al 16 de setembre de 1937. L'expedició comptava amb 17 persones, la majoria joves. Anaven dessota el velam d'un camió, a la caixa d'aquest, propietat d'un figuerenc conegut "per en Montagut". Tots els controls de carrabiners de Figueres a La Jonquera estaven comprats, però sense que ningú no ho sabés es va canviar a última hora el control del pont de Capmany. Els carrabiners feren aturar el camió i descobriren les persones que hi anaven amagades. Una d'elles era el Tinent-Coronel d'Estat Major Luís Arredondo Díaz de Acuña, el qual sembla que portava documentació secreta. En baixar del camió es va abalancar sobre un carrabiner i va fugir. El guàrdia li cridà 'l'alto' i en no aturar-se li disparà un tret que li tocà el cap i va caure mort. Aquest fet va costar també la vida al carrabiner, puix que després de la guerra fou afusellat per aquesta acció."

Pocs dies després d'aquesta topada a Figueres, el reusenc Francesc Pàmies iniciava també la seva marxa cap a França. Del seu extens relat hem estret aquells paràgrafs que ens aclareixen una mica més com era el conjunt de l'organització, marxa i rutes d'aquestes corrues de fugitius⁽¹¹⁵⁾:

"Les expedicions de fugitius són d'una organització caòtica i gairebé no arribo a concebre com poden resultar bé amb la mala gràcia amb què es posen en marxa. Hi ha uns guies que són els que es preocupen de portar les expedicions en les darreres jornades. Aquests guies tenen uns acòlits que els menen la gent, com afluent d'un riu; a més hi ha uns agents i uns enllaços escampats pels pobles, que són,

podríem dir, els captadors de clients.(...)

(...) Cites a determinades cantonades, ordres que cal complir sense preguntar res, diners que es paguen i no saps per què; tot plegat per passar una sèrie de peripècies que, si a la fi et resulten bé, pots contar; però, si va malament, val més no pensar què passaria.(...)

(...) Arribem a l'estació de la Plaça de Catalunya, una bona estona abans de l'hora del tren. He de marxar amb altres quatre; Ens cal seguir les passes d'una senyora jove, tota una mossassa, que ens menarà en aquesta fase inicial; és clar que de manera discreta i sense parlar-li.(...) Prenem bitllet per Manresa, on arribem a dos quarts de quatre de la tarda.(...) Arribats a l'estació, per entremig de la nombrosa gent que ha baixat, anem seguint com podem la senyora que fa d'estel indicador.(...) La senyora desapareix i ens quedem tots per allí, mig perduts. Ens ha dit que hem d'agafar l'auto de La Seu, que és el que passa per Calaf, i aquest va tot ple i no sabem com ens ho farem ni qui ens prendrà bitllet.(...) L'auto de La Seu ja ha arribat i tot seguit s'ha omplert amb la gent que esperava a la cua.(...) Per fi, marxa el cotxe, jo dins i els altres dalt. La senyora m'ha pres el sac, m'hi ha posat la cartera, i me l'ha tornat. Després vaig comprovar que se m'havia quedat les cinc-centes pessetes que li havia de pagar.(...) Som a les envistes de Calaf, i quan semblava que anàvem a enfilars el poble, surt la senyora preguntant qui era aquell que baixava a la Fortesa. Dic que jo; doncs, a parar el cotxe, que ja hi som.(...) La senyora ens ha donat avís que, mig camuflats, esperem; algú ja tindrà cura de venir-nos a buscar per dur-nos allà on sigui.(...) Devien ser les deu, quan sentim remors de passos. Quin esverament de cor! Ehem, ehem, fa l'home que s'acosta, i nosaltres corresponem igual. Ve a dir-nos que el guia està malalt d'una caminada i que de moment no pot venir ningú, però que seguim esperant confiats, que algú ja farà cap. Què altra co

sa podíem fer?(...)

(...) Devia ser ja la matinada quan vam arribar en un mas on ens van acollir. L'endemà, va circular l'alarma que els guardes d'assalt resseguien les rodalies, cercant emboscats, i ens van aconduir en una cabana de carboners, en ple bosc; hi vam passar tres dies, en el transcurs dels quals només veiérem el noi que ens portava la teca.(...) El 2 d'Octubre, quart dia de la meva sortida de Barcelona, en ser la tarda, ens vingueren a recollir per tornar al mas; hi trobàrem una setentena de persones de totes les aparences; no sabia ja, quan ni com hi havien acudit; tot homes; no hi havia vells. Començà l'expedició; un individu, amb una pistola al cint, ens havia de menar; ens ordenà que no parléssim, que no fuméssim ni encenguéssim cap mena de foc, i que obeíssim les seves disposicions sense replicar. Vam caminar, amb brevíssimes interrupcions, de les sis de la tarda fins l'endemà quan ja s'hi veia de bo i millor. Erem en un mas, on arribàrem més dels que havíem sortit.(...) Compto que de les entrevistes de Calaf ens portaren als to pants d'una masia anomenada Vallcebre, on passàrem els qua tre primers dies esperant l'engegada. Transcorreguda la mit ja nit de la segona marxa, travessàrem la carretera de Solsona, de la qual població, que teníem enfront, a la dreta, distingírem clarament els llums bastant pròxims. Al terme d'aquesta segona etapa crec que ens trobàvem per damunt de Llardurs.(...) La tercera embranzida va durar de les sis de la tarda a les sis del matí.(...) Jo diria que ens trobàvem en plena fragositat de les brancades de Sant Llorenç. Hi vam pagar la segona cotització: mil pessetes 'bones' que, junt amb les cinc-centes que ja portava donades feien un to tal de mil cinc-centes, que era el preu estipulat. En aquest lloc ja érem una ramada de més de dos-cents.(...) La nit del dia 8 no vam caminar; ens portaren en un recer abalmat. L'en demà dia 9, vam desplaçar-nos de dia; enfilàrem el Cadí pel seu extrem occidental.(...) Teníem, enfront, la gran barre-

ra de la qual ja només el Segre ens separava. Ningú no és capaç d'imaginar-se el dramatisme d'una corrua de més de tres-cents individus, com havíem acabat agrupant-nos.(...) Vaig encarar-me amb un d'ells i em va ser franc: a mitja nit havíem de passar el Segre pel pont d'Alàs i havíem de guanyar la carena per cames i per quelcom representativament més contundent, cavalcant entre Arcavell i Bescaran, per entrar a Andorra.(...) Seguia mantenint la confiança que l'expedició havia d'haver estat organitzada amb la concomitància dels carrabiners que vigilaven la zona; altrament semblava impossible que un agrupament com el nostre passés desapercebut.(...) Al foscant de la nit, emprenguérem la marxa d'aproximació i, exactament a mitja nit, -de via ser l'hora convinguda (?) amb els vigilants de la ruta- vam passar el Segre pel pont.(...) Començava el dia 10, el vuitè de la 'cursa'; segurament guanyariem Les Colomines al dret, esquivant Estimariu, i, pel Cortal Nou, tractariem d'assolir el Pla de les Lloses; però no hi arribàrem. Ja s'hi veia quan començàvem a ser al domini dels alts; aleshores es va produir el desgavell. Jo anava amb els endarre rits i no calgué que ningú m'avisés que aquell brunzir exhalat que acabava de sentir ben prop meu era el d'una bala de fusell; l'espetic es va oir després. Havíem estat desco berts! tiraven a tocar; els dispars es repetiren, seguidets."

Si en el cas de Francesc Pàmies, després de la topada del seu grup amb els carrabiners, pogué fugir, molts d'al tres no tingueren tanta sort i moriren en l'intent o foren detinguts.

Precisament un auto judicial amb data 15 d'octubre de 1938 fet a Barcelona⁽¹¹⁶⁾ fa referència a un fort enfrontament entre els carrabiners d'aquesta vila pirinenca i un grup de 350 a 400 persones que intentaven passar la frontera cap Andorra acompanyats de diversos guies el 6 d'octubre de 1937. De les declaracions dels diferents detinguts, es pot extreure que la xarxa que organitzà l'evasió i la topa

da amb els carrabiners és la mateixa que descriu Francesc Pàmies un dels fugitius que assolí fer-se escàpol i passar a Andorra. Per les dades de l'auto sabem que Francesc Boix i la seva muller Anita Fuster reclutaven pròfugs i desertors a Barcelona que una tal Maria Burgues acompanyava fins a la vora de Calaf i des d'allà a una masia ("Can Sanllehí?") de Valcebre fins que els guies els portaven cap Andorra. Per tot això en Boix cobrava mil pessetes a part el que els desertors pagaven als guies.

Per altra banda un altre grup d'aquests 350, s'havia concentrat des de Barcelona i Manresa en una masia de Solsona "Can Lleva" d'on el fill de la casa, un tal Estevet, els amagava a les masies de "Can Casanovas" "Can Solanet" i "Can Borràs". L'organitzador d'aquest grup era Josep Mascaró Sarri.

Un altre organitzador descobert després d'aquestes detencions de primers d'octubre era en Jaume Grau Boter en col.laboració amb els masovers de "Can Blanch" del municipi de Clariana.

Un dels detinguts era un capellà, Lluís Vila Colell, que declarà que s'havia reunit a l'expedició en un bosc situat a tres hores de Solsona on es reunien les expedicions de pròfugs i des d'allà iniciaven la marxa cap a la frontera.

Un altre contacte era un tal Torrents amo d'una botega de Solsona, que posava els pròfugs en relació amb els guies.

Del conjunt de l'auto es treu la conclusió que la xarxa d'intermediaris i enllaços cobrava un preu per persona que oscil.lava de les 500 a les 1.000 pessetes a part el que cobraven els guies.

Resta també palès que per poguer reunir un grup de 350 a 400 pròfugs no era possible si no hi havia pel mig diversos organitzadors de fuites i nombrosos enllaços i col.laboradors en els pobles i masies de les rutes. Preci

sament el fet de que en pocs dies poguessin reunir tal nombre de pròfugs per passar la frontera d'una sola tongada dóna idea de l'amplitud de les xarxes d'evasió i la quantitat de gent que hi col.laborava.

En les seves conclusions el jutge acusà els detinguts de formar una organització que tenia com objectiu fer passar la frontera de forma clandestina a pròfugs, desertors i enemics de la República, i que aquesta actuació era un delictes d'Alta Traició tipificat en el número 1 de l'article 6 del Decret 22 de juny de 1937.

Els registres civils dels pobles de l'Alt Urgell estan plens d'anotacions de fugitius morts en diverses topades amb els carrabiners. I no solsament fugitius sinó també alguns guies, com el cas de Cinto del Puy, de Gerri, mort prop de Taús quan tornava d'una expedició, a part dels detinguts i afusellats.

En el jutjat de la Seu d'Urgell s'instruïren diversos sumaris que parlen de topades entre carrabiners i els desertors. Concretament el sumari núm. 14 de 1937, parla de que en una topada varen morir els desertors Francesc Gay i Joan Ariza⁽¹¹⁷⁾.

També tenim documentada una altra topada a les rodalies de Bescaran el 20-1-38, una patrulla de carrabiners i un grup de fugitius s'enfrontaren a trets, resultant mort Joan Armajach Ventosa⁽¹¹⁸⁾.

De que la personalitat dels fugitius era molt variada en tenim una mostra quan a primers de novembre el policia Mateu Badia va aturar un grup de sospitosos després d'un breu tiroteig en el que morí el major de l'exèrcit republicà Rafael Sánchez-Fiol i el major Antoni Foo Martin⁽¹¹⁹⁾.

També a finals de setembre de 1937 el jutjat de Vil·la comunicava a Lleida la detenció de Felicià Escalas Lapedra i Enric Barrull Turó veí de Pont de Suert quan intentaven passar la frontera amb 16 o 18 persones. Al primer se li trobaren damunt la quantitat de 950 pessetes i

al segon 1.325,-⁽¹²⁰⁾.

En molta menys intensitat, també es donà el cas de desertors que intentaren fugir per mar⁽¹²¹⁾. "Han sido detenidos por la policia Nemesio Anguila Buto y Joaquin Farre ró Sabater en el momento que proponían al marinero de Begur, Ramon Roca Guillén que les condujera en embarcación a Francia, ofreciéndole como remuneración la cantidad de cinco mil pesetas."

Des de la segona meitat de 1937, la premsa dóna nombroses notícies sobre detencions de grups de desertors i de diversa gent que els ajudava⁽¹²²⁾.

També de la mateixa premsa podem extreure diverses notícies sobre les condemnes que sofriren els guies i la gent implicada en l'organització de les xarxes d'evasió. Sembla ésser per les dades que hem vist que les penes foren molt més elevades per aquests darrers que no pels fugitius que normalment eren condemnats a penes de presó a complir en camps de treball⁽¹²³⁾.

Per exemple a primers de maig apareixia a la premsa la següent condemna⁽¹²⁴⁾:

"Por organizar expediciones de jóvenes que intentaban pasar la frontera para eludir el servicio militar, o sea por el delito de alta traición, han sido condenados a la pena de muerte José Sala Pons y Juan Baqué Solé; Ramon Moret Pastor, Josefina Urra Silanès y Joaquina Baeta Aguadó a 30 años de internamiento en campos de trabajo;..."

A part de la vigilància fronterera que feien els carabiners la policia també actuà intensament contra les xarxes d'evasió, intentant els agents infiltrar-se si s'esqueia dins les xarxes fent-se passar ells mateixos per pròfugs amb intencions de fugir cap a la zona franquista.

Precisament d'una d'aquestes operacions d'infiltració i del seu resultat en tenim una clara informació.

El dia 3 d'agost es reunien prop del port de Vizcarrí, en el terme de Covet, un nombrós grup de persones amb

la intenció de passar a França entre els que hi havien diversos policies. El grup inicià la marxa conduït pels guies Ton de Sallent i Francesc de Llordà fins arribà a l'indret conegut com lo Riu del terme de Montanisell on entraren en una masia a descansar. Allà els agents de policia es donaren a conèixer i procediren a la detenció del grup, però un dels dos guies Francesc, de Llordà, es va treure una pistola disparant contra Francesc Pla Tersa, cap dels policies, fent-se escàpol aprofitant el coneixement que tenia del terreny. La resta del grup fou posat en mans de les autoritats corresponents⁽¹²⁵⁾.

Com es veu, doncs, els guies eren homes d'acció i que sabien que en la seva tasca s'hi jugaven la pell i per tant alhora de treure's la pistola i disparar no s'hi pensaven pas gaire.

Hem vist, doncs, en aquest apartat el que fou aquest important aspecte dels fugitius de la zona republicana i si bé de manera esquemàtica creiem que queden palesos els principals trets del que hem anomenat el pas de frontera.

N O T E S

- 1.- Pere BOSCH-GIMPERA, Memòries. Barcelona, 1980; Carles PI SUNYER, La República y la Guerra. México, 1975; Julián ZUGAZAGOITIA, Guerra i Vicisitudes de los españoles. Barcelona, 1977; Manuel AZAÑA, Memorias políticas y de guerra, 2 volums, Barcelona, 1978.
- 2.- Manca encara un estudi global sobre aquest important aspecte de la guerra civil. El novembre de 1938 hi havia a Catalunya 1.012.544 refugiats. També coneixem les dades concretes de La Garriga. Joan GARRIGA, Revolta i Guerra Civil a La Garriga (Vallès Oriental) 1936-1939. Argentona, 1986.
- 3.- A l'esclatar la guerra estava fora de Catalunya, concretament a la ciutat francesa de Vichy. Albert MANENT, 1936. Com se salvaren els prohoms de la Lliga Catalana. "Serra d'Or", núm. 333, juny de 1987.
- 4.- José BERTRAN Y MUSITU, Experiencias de los Servicios de Información del Nordeste de España (S.I.F.N.E.) durante la guerra. Madrid, 1940; També D. PASTOR PETIT, La cinquena columna a Catalunya (1936-1939). Barcelona, 1978.
- 5.- D. PASTOR PETIT, op. cit.
- 6.- "La Vanguardia", 18 de març de 1937.
- 7.- "La Vanguardia", 15 d'abril de 1937.
- 8.- "La Vanguardia", 23, 25 i 28 de setembre de 1937.
- 9.- Aquestes tres persones foren les primeres afusellades per sentència de mort dictada pel Tribunal d'Espionatge i Alta Traició de Catalunya.
- 10.- D. PASTOR PETIT, op. cit., pàg. 265 en dóna un resum.
- 11.- Aquestes declaracions foren realitzades el 3-6-42. Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona. Isidre Cabré fou jutjat dins la causa 126 de 1938 pel jutjat Especial núm. 2. Archivo Histórico Nacional. Sección Guerra Civil (Salamanca). Fons Generalitat. Legajo 23.

- 12.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona.
- 13.- Id.
- 14.- Sobre Carles Areso i la seva detenció i posterior judici: Josep MASSOT I MUNTANER, La Guerra civil a Montserrat. Montserrat, 1984; Carles GERHARD, Comissari de la Generalitat a Montserrat (1936-1939). Montserrat, 1982.
- 15.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona.
- 16.- Per tot aquest afer són molt interessants les memòries de Maurici SERRAHIMA, Memòries de la guerra i de l'exili 1936-1939, 2 volums, Barcelona, 1978-1981; També Hilarí RAGUER, La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps. Montserrat, 1976.
- 17.- D. PASTOR PETIT, op. cit., pp. 257-258.
- 18.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona.
- 19.- Id.
- 20.- Fèlix ROS, Preventorio D. (Ocho meses en el S.I.M.). Barcelona, 1939, pàg. 13.
- 21.- Fèlix ROS, op. cit., pp. 15-16.
- 22.- Aquest és el nom, per no posar el real, que li dóna Fèlix ROS, op. cit., pàg. 16.
- 23.- Fèlix ROS, op. cit., pàg. 18.
- 24.- Id. pàg. 101.
- 25.- Id. pàg. 116.
- 26.- "La Vanguardia", 16 de desembre de 1938.
- 27.- Id.
- 28.- Vicenç GUARNER, op. cit., pàg. 133.
- 29.- Fèlix ROS, op. cit., pàg. 116.
- 30.- Vicenç GUARNER, op. cit., pp. 133 i ss.
- 31.- D. PASTOR PETIT, op. cit., pp. 224 i ss.
- 32.- Id. pp. 139-140.
- 33.- Maurici SERRAHIMA, op. cit., pàg. 24.
- 34.- Id. pàg. 53.

- 35.- Id. pàg. 62.
- 36.- Aquest cas abastament tractat es pot veure entre d'altres als llibres: D. PASTOR PETIT, op. cit., pp. 166 i ss.; Julian GORKIN, El proceso de Moscú en Barcelona. Barcelona, 1974; A. SUAREZ, El proceso contra el P.O.U.M. París, 1974; José PEIRATS, La CNT en la revolución española, volum 3, París, 1971, pp. 235-239.
- 37.- Sobre l'actuació de Villalta i la seva actuació es pot veure una opinió ben diferent als llibres de Fèlix ROS, op. cit., i Gabriel AVILES, Tribunales Rojos (Vistos por un Abogado Defensor). Barcelona, 1939.
- 38.- Altres llibres d'aquestes característiques són: Martin INGLES, Las Checas de Cataluña. Bajo las garras del SIM. Barcelona, 1940; Jesús PASCUAL, Yo fuí asesinado por los rojos (Collell 30-1-1939). Barcelona, 1981; Manuel TARIN-IGLESIAS, Los años rojos. Barcelona, 1985.
- 39.- Aquesta teoria apareix a Luis ROMERO, El final de la guerra. Barcelona, 1976, pp. 14-15.
- 40.- Arxiu Territorial de l'Audiència de Barcelona. Fons Presidència.
- 41.- Id.
- 42.- Id.
- 43.- Id.
- 44.- "La Vanguardia", 20 de maig de 1939.
- 45.- Jesús PASCUAL, op. cit., pàg. 157.
- 46.- Josep Mª FONTANA, Los catalanes en la guerra de España. [1951], Barcelona, 1977, pàg. 152.
- 47.- D. PASTOR PETIT, op. cit., pp. 201-202.
- 48.- Carlos ROJAS, La Guerra en Catalunya. Barcelona, 1979, pàg. 195; La totalitat de la carta està publicada entre d'altres al llibre de Vicenç GUARNER, op. cit., pp. 333 i ss.
- 49.- Totes les dades sobre la composició d'aquests tribunals són extretes d'un informe sense data, però que creiem que fou realitzat el setembre-octubre. Aquest informe

- i les declaracions del personal que treballava al Palau de Justícia (funcionaris) es conserva a l'Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona. També Gregorio AVILES, op. cit., dóna moltes notícies sobre la composició d'aquests tribunals.
- 50.- Gregorio AVILES, op. cit., pàg. 103.
 - 51.- Vicenç GUARNER, op. cit., pp. 333 i ss.
 - 52.- D. PASTOR PETIT, op. cit.
 - 53.- Id.
 - 54.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona.
 - 55.- Id.
 - 56.- "La Vanguardia", 7 de gener de 1938. Altres afusellats acusats d'atracadors foren Ferran Torres "El Argentino" i Agustí Martínez "Patarra". "La Vanguardia", 25 de desembre de 1937.
 - 57.- "La Vanguardia", 11 d'agost de 1987.
 - 58.- Manuel AZAÑA, Memorias políticas y de guerra, volum II, Barcelona, 1978, pàg. 400.
 - 59.- L. ROMERO, Fusilamientos en Montjuïc en 1938, dins "Historia y Vida", núm. 126, setembre de 1978.
 - 60.- A l'Archivo Histórico Nacional. Sección Guerra Civil (Salamanca). Fons Generalitat. Legajo 23,3.; Hi ha el 25-11-38 la comunicació de la certificació de sentència de Francesc Pérez Casquet, Manuel Asensio Pérez i Josep Alcázar García. El dia 28 hi ha la de Josep Alba Albert. Foren jutjats pel Tribunal Especial de Guàrdia, núm. 3, i afusellats el 23-12-38.
 - 61.- J.M. MARTINEZ BANDE, La llegada al mar. (Servicio Históric Militar. Monografías de la guerra de España, núm. 11), Madrid, 1975.
 - 62.- Magin VINIELLES, La 6ª Columna. Barcelona, 1971, pp. 75-77.
 - 63.- Andreu CASTELLS, op. cit., pàg. 24.5.
 - 64.- Aquestes dades són tretes del Registre Civil, Causa Gene

neral i la memòria oral.

- 65.- Ràpita. Guerra Civil. "Ràpita", juliol 1986.
- 66.- J. MONLLAO PANISELLO, Tortosa en 1936-1939. Estampas de Dolor y de Sangre. Tortosa, 1941; 1936-1939. Los Bárbaros en Tortosa. Tortosa, 1942.
- 67.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona. Declaració 13-1-1941, José Lobit Fernández, Oficial de Prisiones. (En actiu durant la guerra civil a la Presó Model de Barcelona).
- 68.- Diari Oficial de la Generalitat 14-VIII-1936. Posteriorment fou denominat Comitè de Serveis Correccionals (D.O.G. 11-IX-1936) i per decret 3-VII-1936 (D.O.G.) Direcció General de Serveis Correccionals i de Readaptació.
- 69.- Id.
- 70.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona. També hi ha constància d'un acord pres pels detinguts de la CNT-FAI-JJLL el 17-8-1937, signat per Amor Nuño i Aurelio Fernández d'iniciar "una huelga de hambre con todas las consecuencias" a partir del dia 22 . Archivo Histórico Nacional. Salamanca. Carpeta 842.
- 71.- Joan VILLARROYA, Els bombardeigs a Barcelona..., op. cit.; i J. M. SOLE I SABATE - Joan VILLARROYA, Catalunya sota les bombes. Barcelona, 1986.
- 72.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona.
- 73.- L'onze de gener, un document de la Conselleria de Justícia adreçat al President de la Generalitat especificava els establiments depenents de la Direcció General dels Serveis Correccionals i de Readaptació i el nombre de reclusos:

			<u>Total reclusos</u>
<u>"Preventoris"</u>	Barcelona	Homes	1.492
	Girona		343
	Tarragona		110

Reus	53
Tortosa	23
Manresa	27
Lleida	136
Seu d'Urgell	19
Sabadell	76
Terrassa	56
Puigcerdà	10
Roses de Llobregat	25
El Vendrell	35

Correccionals

Figueres	172
Mataró	93
Cerdanyola	31
Vic	55
Barcelona Dones	174"

Archivo Histórico Nacional. Salamanca. Lligall 26. I a més a més s'afirmava "les presons alberguen actualment molts més reclusos que els que poden contenir, especialment per l'acumulació que hi ha de presos governatius, en bona part estrangers, procedents de la repressió dels fets de maig". També hi és indicada una fuga a Reus (23-2-1938), dues a Manresa, una a Terrassa i una a Barcelona. El resultat d'elles suposa una "evasió en total d'uns 40 reclusos", atribuïnt que aquestes fugues són resultat de la manca de guàrdia exterior.

74.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona.

75.- Vegeu el testimoni de qui en fou presoner-metge Juan PUJOL, El campo de concentración de Omells de Na Gaia. "Historia y Vida", gener de 1975 "...habían muerto 54 sin contar a los que fusiló Astorga el segundo día de estancia cuando ordenó dar un paso al frente a aquellos que por enfermedad no pudiesen trabajar, diciendo que los reintegraría a Barcelona (entre dieciocho y veinte)..." pàg. 94.

Sobre el funcionament d'aquest camp hi ha un informe al Fons Bosch Gimpera. A.N.C. 7.16.:

"COM FUNCIONA EL CAMP DE TREBALL D'OMELLS DE NA-GAIA
=====

Organització del treball

Els reclusos que sortiren del Preventori Judicial de Barcelona fa cosa d'un mes i mig, amb destinació al poble d'Omells de Na-Gaia (Lleida), són organitzats allí, en brigades aproximadament de 100 a 125 homes, i aquestes dividides en grups de 15, els quals són distribuïts pels diferents indrets d'aquell terme municipal, on es dediquen a fortificar i arranjar camins i carreteres.

Allotjament

Són allotjats en els edificis de més cabuda del poble, improvisats per al cas. Aquests locals són l'església, un antic molí d'oli, una o dos cases inhabitàdes, i uns patis situats a l'entrada del poble.

Direcció i vigilància

La direcció del Camp està a mans d'un representant dels S.I.M. anomenat Mendoza. Si bé aquest no sembla cap mala persona, en canvi entre els seus subordinats, n'hi ha algun que solament amb la cara, ja paga.. Les forces guardianes, que estan en contacte directe amb els reclusos, no pot precisar-se a quin Cos pertanyen. Sembla talment una barreja; se'n veuen de semi-uniformats del Cos d'Assalt, altres que van amb monos beix o gris, i d'altres amb caçadora. Una part d'ells, no hi ha dubte que deuen ésser bons subjectes, en canvi d'altres, segons versions d'aquell veïnat, a més del tracte barbar amb els reclusos, han donat lloc a queixes més o menys ofegades per la por, dels habitants locals.

Disciplina

Al parlar de disciplina, en aquest cas, caldria canviar aquest mot pel de Barbarie, tota vegada que segons han pogut veure i comprobar els veïns d'aquell poble, la disciplina degenera moltes vegades en càstigs exagerats i inmerescuts. Alguns dels guardians, van acompanyats d'un bastó per a trepar per aquelles muntanyes, el qual és usat moltes vegades per a pagar barbarament als reclusos. Aquests quan treballen, segons quin guardià tenen al darrera, no els deixa descansar i si paren el treball, reben cops de culata.

Els primers dies, amb motiu d'haver-se evadit dos reclusos, fóren afusellats els tretze restants que formaven el grup d'aquells. Això fou fet per tal que servis d'exemple i evitar així altres evasions, al costat de que tots els que formaven aquell grup, eren individus ja poc recomenables per a la societat; emperò uns dies després i sense que s'hagi sapigut el motiu, uns pagesos, quan al matí es dirigien al camp propi, vegeren astorats com n'afusellaven 25 o 30. A més, hom be observant que desapareixen alguns reclusos misteriosament, i al preguntar per ells, no en donen raó de cap mena. Un cert dia, fou trovat en un determinat lloc del terme, un cos humà mig colgat.

Resumint: la impressió en general, és de que la disciplina és allí mal entesa i per tant, mal empleada. Si bé un Camp de treball i en època de guerra, deu ésser organitzat i dirigit amb rigidesa i amb un màxim de disciplina, no per això deuen olvidar-se els sentiments humanitaris, i no hi tenen res a veure amb la disciplina, les barbaritats comeses, els càstigs inadequats i les desaparicions misterioses de reclusos.

28/5/38

Estrictament confidencial."

- 76.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona, Tarragona, Gerona, Lérida (Pieza de Checas).
- 77.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Lérida; Juan PUJOL, El campo de concentración..., op. cit., pp. 92-94.
- 78.- Gran Enciclpèdia Catalana; Peter WYDEN, La guerra apasionada. Barcelona, 1983, pàg. 102.
- 79.- Carlos ROJAS, La guerra en Cataluña. Barcelona, 1979, pàg. 132.
- 80.- Vegeu sobre aquest tema R. LOPEZ CHACON, Por que hice las checas de Barcelona (Laurentcickc ante el Consejo de Guerra). Barcelona, 1939.
- Alfons Laurentcickc fou executat a Barcelona (Camp de la Bota) el 9-7-1939.
- "La Vanguardia", 13 de juny de 1939, fa un informe complet del seu Consell de Guerra, on hi és acusat de presumpte "constructor de las checas de Barcelona" i del fet que de totes "las que funcionaron (...) ninguna de ellas revistió la perversidad de las de Barcelona". Laurentcickc encara que nascut a França (Engliers) era súbdit iugoslau.
- Fins la fi del predomini bèl·lic nazi en la segona guerra mundial hi hagué una "visita turística" promoguda pel franquisme que incloïa el recorregut de diverses txeques de Barcelona.
- 81.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona.
- 82.- "Solidaridad Obrera", 18 de juliol de 1937.
- 83.- M.CAMINAL - Joan COMORERA, Guerra i Revolució (1936-1939), volum II, Barcelona, 1984, pàg. 176.
- 84.- L. ROMERO, El Final de la guerra. Barcelona, 1976, pàg. 21.
- 85.- Per exemple per la zona de Sabadell vegi's Andreu CAS-

- TELLS, op. cit., pàg. 23.13.
- 86.- R. BOIXAREU, La Revolució i la guerra civil a la Pobla (1936-1939). Pobla de Segur, 1986, pàg. 51.
- 87.- "L'Autonomista", 15 de març de 1938.
- 88.- J. SALES, Cartes de la guerra. Barcelona, 1986, pp. 224-225.
- 89.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona.
- 90.- Id.
- 91.- Archivo Histórico Nacional. Sección Guerra Civil (Salamanca). Barcelona. Carpeta 615.
- 92.- Sobre els emboscats en aquest sector es pot veure l'article de Carme VINYOLES, Un miler d'homes feren la guerra amagats a la muntanya. Història viva. (La guerra civil a les comarques gironines 11), "Presència", núm. 762, (28 de setembre de 1986), pp. 17-22.
- 93.- Apareixen esmentades les morts de Miquel Grabulosa (25-7-38), Josep March Vila (17-11-38) veí de Finestres, Miquel Crous "Jerralta" i Miquel Bertran "Parregueras" de Canet.
- 94.- El president del Tribunal era Josep Bravo Valverde i els vocals Angel Delgado Rueda i Ferran Quintano de Diego.
- 95.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Barcelona.
- 96.- J. Mª FONTANA, op. cit., pp. 140-143.
- 97.- J. TARIN, op. cit., pp. 89-91.
- 98.- Registre civil de Ponts (La Noguera).
- 99.- Aquestes dades estan tretes de la revista "El Babau" de Navés, juliol de 1986.
- 100.- Aquestes dades són tretes dels Registres civils dels pobles de la comarca. La Causa General i diversos testimonis orals o escrits inèdits que aclareixen les circumstàncies d'aquestes morts.
- 101.- J.M. MARTINEZ BANDE, La llegada al mar, op. cit., pp.86-87.

- 102.- Revista "Lo Floc", Riudoms, núm. 80, juliol-agost de 1986.
- 103.- J. Mª FONTANA, op. cit., pp. 115-139.
- 104.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Barcelona; Referències sobre aquest afer a J. M. MASSOT, La guerra civil a Montserrat. Montserrat, 1984, pp. 47-50 i 137.
- 105.- R. FERRERONS i A. GASCON, Les Milícies Pirinenques nacionalisme armat, "L'Avenç", núm. 91, 1986, pp. 20-29.
- 106.- E. CORREDERA, Páginas de Historia Marista. Barcelona, 1977, pp. 254-339.
- 107.- "La Vanguardia", 13 de novembre de 1937; Arxiu Territorial de l'Audiència de Barcelona. Fons Presidència. Sumari 168.4.
- 108.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Barcelona.
- 109.- "La Humanitat", 10 d'octubre de 1936.
- 110.- Maria del Tura ROURA I CASTANYER, La meva Història de la Guerra a Olot. Olot, setembre 1986, pp. 41-50.
- 111.- "La Vanguardia", 17 de febrer de 1938.
- 112.- Per exemple Josep Gasol Espot afusellat el 16-2-1938.
- 113.- Dades facilitades per Francesc Gimeno de la Pobla de Segur.
- 114.- J. Mª BERNILS, La Guerra civil a Figueres. Figueres, 1986, pàg. 68.
- 115.- F. PAMIES, Cartes als meus nets. Memòries i consideracions d'un català que fou soldat de Franco. Una contribució a la Història oral de la guerra civil espanyola. Reus, 1981.
 Relats semblants es troben a d'altres llibres. Per exemple en el de M. VINIELLES, La 6ª Columna. Diario de un combatiente leridano. Barcelona, 1975.
- 116.- Arxiu Territorial de l'Audiència Provincial de Barcelona. Fons de Fiscalia.
- 117.- Id.
- 118.- Id. Jutjat de la Seu d'Urgell. Sumari núm. 11, 1938.

- 119.- Id. Jutjat de la Seu d'Urgell. Sumari núm. 75, 1937.
- 120.- Id. Jutjat de Viella. Sumari núm. 2, 1937.
- 121.- "La Vanguardia", 9 de juliol de 1937.
- 122.- Id. 17 de febrer de 1938.
- 123.- Notícies d'aquest tipus es poden veure a les planes de tots els diaris barcelonins, sobretot l'any 1938. Per exemple "La Vanguardia" dels dies 4, 5 i 8 de febrer de 1938 dona notícies sobre la detenció d'un total de 80 persones.
- 124.- "La Vanguardia", 5 de maig de 1938.
- 125.- Arxiu Territorial de l'Audiència de Barcelona. Fons de Fiscalia. Jutjat de la Seu d'Urgell. Sumari núm. 31, 1937; També "La Vanguardia", 7 d'agost de 1937.

Capítol VI. REPRESÀLIES I VIOLÈNCIA EN LA RETIRADA FINAL

(DESEMBRE 1938 - FEBRER 1939)

El 23 de desembre de 1938, s'inicià l'ofensiva del exèrcit franquista contra Catalunya. Després d'una violenta preparació artillera i d'intensos bombardeigs de l'aviació, el Cos de l'Exèrcit de Navarra i el Corpo di Truppe Volontarie van trencar el front pel sector del cap de pont de Seròs. Les dues Brigades Mixtes que guarnien aquest sector, la 56 d'Infanteria de Marina i la 179 de Carrabiners oferiren poquíssima resistència. La seva fallida fou irreparable. Després de dures lluites les tropes franquistes iniciaren l'avanç de manera irresistible i sense que les tropes republicanes assolissin establir una nova línia de front (1). Per tant les restes de l'exèrcit republicà s'anaren retirant cap a la frontera francesa, en total desgavell i amb la fita d'arribar a la frontera abans d'ésser encerclats i així evitar de caure presoners.

Fou una retirada on, a part dels soldats, també hi havia desenes de milers de civils. Tots junts marxaven sota les bombes i els metrallaments de l'aviació franquista que continuaren fins al darrer dia causant un gran estrall de morts i ferits entre les interminables corrues de fugitius, que s'agombolaven a camins i carreteres totalment indefensos (2).

Fou en aquest context que es va produir la mort d'algunes persones, en grup o aïllades (cas semblant al març-abril de 1938) a mans de soldats d'unitats republicanes que lluitaven a la desesperada amb l'enemic trepitjant-los els talons i que davant de qualsevol persona sospitosa de feixista o partidària d'aquests, que es creuà en el seu camí, no s'hi pensaven gaire i l'eliminaven sobre el terreny.

Eren en molts de casos petites unitats de l'exèrcit comanades i formades pels homes més durs i combatius, més implicats en la lluita anti-feixista i que en aquella guerra a mort que estaven a punt de perdre, quants més enemics eliminaven, més reafirmaven la voluntat de lluitar fins al final.

Ara bé, les circumstàncies d'aquestes morts foren molt diverses i les causes també. Cal dir que entre les víctimes s'hi barregen homes i dones; de dretes i d'esquerres. I és que en aquella voràgine, la vida pendia d'un fil. La sort, l'atzar i un seguit de mòbils a vegades primaris (robatoris de menjar, roba, bestiar, etc.), a vegades puerils, o a vegades per mòbils clarament ideològics moltes persones trobaren la mort.

Referint tots aquests mòbils a casos concrets (es donaren molt més en el món rural que en l'urbà), tenim en primer lloc la mort d'un conjunt de persones que es negaren a lluirar als soldats en desbancada, menjar o els animals de tir, etc. Aquest seria el cas de la mort de Montserrat Agulló de casa "Vicent" d'Isona (Pallars Jussà) assassinada, el 28 de desembre, en negar-se a lliurar la mula de casa a un grup de soldats, o el cas d'un dels homes de casa "Arté" d'Abella de la Conca (Pallars Jussà), mort al camí de Carràmina per negar-se a lliurar l'última cabra que li quedava (3).

Altres vegades l'assassinat es produí en negar-se un grup de persones a seguir a les tropes en llur retirada. Aquest cas caolpí profundament el poble de Noves de Segre, de l'Alt Urgell, on un grup de 10 persones (2 de 14 anys, i 3 de més de 70 anys) no volgueren seguir les tropes ja que volien quedar-se al seu poble i no tenien cap motiu per marxar-ne. Els seus botxins decidiren que anaven amb ells o estaven contra ells i els afusellaren al Prat de la Borda.

Altres persones foren mortes en ser descobertes en els seus amagatalls, a masies o boscos, on estaven emboscades des de feia mesos o bé des de feia dies per evitar ésser incorporats a files o ser enviats a fortificar. En aquestes circumstàncies si algun grup de soldats que fugien a la desesperada es trobaven algunes d'aquestes persones el resultat no es feia esperar gaire i allà mateix o a pocs metres eren afusellades. Aquesta circumstància es donà a bastants pobles de Catalunya. Valguin com a exemple els pobles de Sant Julià de Vilatorrada, Moià, Vallbona d'Anoia, Juncosa, Artesa de Segre, Arbeca, Juneda, la Llacuna... i en alguns d'aquests les úniques persones assassinades durant la guerra civil es produïren aquests dies i en aquestes circumstàncies.

Hem parlat que aquestes morts es donaven molt més a zones rurals que urbanes. Però també en alguna ciutat se'n van produir. Aquest seria el cas de diversos morts a Terrassa (Can Inglada) o a Granollers, on dues persones foren executades en un pati situat a l'extrem del carrer Ricoma. Si bé en aquest darrer cas sembla que van intervenir-hi algunes persones de Granollers mateix. També a Girona i les seves rodalies (Sant Gregori) es produïren alguns assassinats.

Precisament aquest cas ens mostra que algunes d'aquestes darreres execucions no foren fetes a la tum-tum sinó que, a part d'algun grup de soldats, intervingueren les denúncies de persones sobre elements feixistes o pro-feixistes que aprofitaren aquests darrers moments per prendre les últimes venjances ideològiques, polítiques o personals.

Hem parlat de dretes i esquerres. Amb això volem dir que entre els assassinats hi trobem persones clarament identificades bé per la seva personalitat o bé pel seu caràcter polític en el camp republicà o antifeixista.

L'exemple més clar és Gironella (Berguedà), on un nombrós grup de persones majoritàriament entre els 40

i els 45 anys, s'amagaren en els boscos fugint de les darreres mobilitzacions per anar a construir fortificacions. En els seus amagatalls foren descoberts per un grup de soldats en retirada i afusellats. Les execucions es produïren a l'indret conegut per les "Eures" del municipi de Quart. Entre els morts hi havia Lluís Nicolau, membre de la FAI que havia participat en l'atemptat a Madrid el 8 de març de 1921 que costà la vida al cap de govern Eduardo Dato. Amb ell, dos regidors d'ERC de l'Ajuntament de Gironella juntament amb altres persones de filiació política dretana. Aquest és, doncs, un exemple clar que els escamots de soldats en retirada quan es trobaven un grup d'emboscats intuïen que aquests s'amagaven d'ells i esperaven l'arribada dels franquistes. La situació, dins aquest context quedava clara i sense encomanar-se a res ni a ningú prenién represàlies contra aquestes persones emboscades; tant se valia que fossin d'esquerres o de dretes, el fet, al seus ulls, era clar i en aquella situació de desori i desesperació (formaven part d'un exèrcit vençut) l'afany de venjança s'imposava sobre qualsevol altra consideració.

Precisament en el Berguedà, el nombre de morts durant la retirada sobrepassa amb escreix el de qualsevol altra comarca catalana. I és que, com en el cas de Gironella, a Avià i Olvan també un nombrós grup de persones foren descobertes i mortes (5). En el cas d'Olvan els emboscats eren a la part alta dels boscos i d'allà veieren la bandera "nacional" senyorejant el poble. Confiats, sortiren i iniciaren el descens cap a Olvan no adonant-se que entre el poble i ells encara pujaven fugint nombrosos grups de soldats que l'emprengueren a cops de baioneta contra ells, matant-ne una vintena. El dramàtic del cas és que les tropes franquistes en entrar a Olvan mataren un home per tal de robar-li la caçadora de couro (6).

En total una cinquantena de persones perderen la vida al Berguedà els darrers dies de gener i primers de febrer de 1939, en aquestes circumstàncies.

En acabar-se la guerra les noves autoritats i les declaracions de familiars de les víctimes acusaven com a causants d'aquests morts a tropes de la Brigada Líster. Això és molt difícil d'esbrinar, ja que en aquells moments les unitats que manava aquest cèlebre militar de l'escala de milícies eren les restes d'un Cos d'Exèrcit, el cinquè, format per diverses divisions i sembla dubtós que en tots el casos fossin soldats d'aquesta Brigada.

En alguns casos les denúncies i la ruta que seguiren durant la retirada els soldats d'aquestes unitats coincideixen, com és el cas dels pobles del Vallès, Terrassa, Palau de Plegamans, les Franqueses, Cardedeu, Arbúcies... per tant, en aquests casos la participació en els fets de soldats d'aquestes unitats és més probable. En altres llocs, com Noves de Segre, l'acusació de l'assassinat recau en altres unitats. Concretament sobre soldats de la 26 Divisió (antiga columna Durruti).

En algun poble, com l'Ametlla del Vallès, unes quantes persones partidàries dels franquistes que pretenien auto-constituir-se en les noves autoritats, foren detingudes per soldats, els testimonis diuen de la columna Líster, i uns quants quilòmetres més amunt, en el terme de Montmany afusellats (7).

"Que el declarante se encontraba en el mes de Enero de 1939 en el pueblo de La Admetlla del Valles (sic) y que en los últimos días del dominio rojo el declarante en unión de D. JOAQUIN SINDREU ESTRUCH y D. GALO MUSONS MALLOFRE, constituyeron una especie de Junta de personas adictas al G.M.N. (...)

(...) Que el último día de dominio rojo en el pueblo fueron detenidos por elementos de la Columna Líster el Sr. Sindreu, el Sr. Musons y el declarante que fueron

acusados de constituir lo que los rojos llamaban Ayuntamiento faccioso para preparar la entrada en el pueblo de las Gloriosas Tropas Nacionales. Que al declarante la única manifestación que le hicieron los rojos de la Columna Líster, después de hecha la anterior acusación, fué la de que estaban dispuestos a terminar con la quinta columna.

Que cuando los tenían a los tres formados para ser llevados a fusilar el declarante se puso a gritar que él era un antiguo socio del Centro de Dependientes de Comercio y que cometían un atropello al tratarlo de aquel modo. Entonces un muchacho joven que formaba parte de la Columna se acercó y le pidió la documentación y al entregársela el dicente después de algunas conversaciones con un superior suyo, le ordenó que se separara del grupo quedando retenido con otros presos en una torre del Figaró y al Sr. Sindreu junto con el Sr. Musons se los llevaron monte adelante no volviendo el que declara a tener noticias de dichos Sres. hasta que después de liberada la Admetlla tuvo noticias el declarante de que habían sido encontrados los cadáveres de ambos, uno en el depósito Judicial de Figaró y el otro en un barranco del término Municipal de Figaró".

En circumstàncies no ben bé iguals, però sí semblants, altres persones foren afusellades perquè confonien els soldats en retirada amb les tropes franquistes. Quan descobrien el seu error ja era massa tard i entre la sorpresa i el pavor eren executats acusats de pertànyer a la Cinquena columna. Així passà a Barberà de la Conca.

Precisament en aquest afany de descobrir quintacolumnistes (entenent en aquest concepte que en aquells moments qualsevol persona suspecta de simpaties envers les tropes franquistes, els soldats republicans la consideraven quintacolumnista), alguns grups de soldats republicans es feien passar per soldats de l'exèrcit franquista per veure com reaccionava la gent i si reaccionaven a favor, aleshores descobrien la seva veritable personalitat i prenien represàlies.

Un supervivent ens ha deixat el seu testimoni, en el qual apareixen molts dels mòbils i circumstàncies que fins aquí hem anat desgranant. Vegem-lo (8):

"Aquell dia, devia ser el 23 de gener, va pujar cap allí dalt una companyia de l'exèrcit republicà, de la brigada d'en Líster. Van seguir el camí que puja de Collbató al monestir (...) La companyia republicana, composta d'un capità, un comissari i una cinquantena d'homes, amb tota probabilitat pujava a la muntanya per si s'estabilitzava el front per aquest lloc. Es quedaren un parell de dies al restaurant de Sant Joan, prenent posicions a la carena que va des del funicular fins a la roca de Sant Jaume. Es feien passar per tropes nacionals per tal d'inspirar confiança als qui per allí hi hagués, però no deixaren sortir del restaurant els qui hi trobaren (...) Els soldats es presentaven dient que eren nacionals i parlaven amigablement amb els treballadors, de manera que un d'ells, el Ritu, els va dir: "Ara sí que anirem bé amb els nacionals. Era una desgràcia estar amb els rojos". I el seu cunyat encara hi afegia: "Que en feia de temps que us esperàvem". (...) Amb els soldats hi anava un capità, un xicot jove, i com que la graduació es coneixia per la gorra, que si portava una sardineta, com en dèiem llavors, o dues o tres segons el grau que tenia, vaig notar que se l'amagava, però vaig veure que era oficial i que era roig, però anaven dient que eren nacionals. I ens van dir: "No n'hi ha més per aquí dalt que estiguin amagats? perquè ens han dit que n'hi havia molts. Aneu-los a cridar i dieu-los que som nacionals". Però a nosaltres no ens deixaven de petja, i vaig dir a un altre: "Ja hem caigut a la trampa". (...) Quan va ser de dia, cap allà a les vuit, vam anar cap a la muntanya amunt, cap a Sant Jeroni, i quan vam ser a baix a la capella, els oficials van fer una espècie de consell i quan van acabar van dir:

"Hem de prendre posicions, que per aquí hi ha moros". A mi el capità em va fer anar amb ell a l'estació de dalt del funicular, allà on hi ha les màquines. Els altres eren a baix. Al cap d'una estona... pim-pam! pim-pam! pim-pam! Em vaig arraconar darrera d'unes brosses i el capità, que era al meu darrera, em va tirar un tret, que em va passar, ziiiiim! i em va trencar l'os del braç i tallar el nervi radical. De sang no me'n va sortir gaire. Tenia una bufanda per abrigar-me i me la vaig lligar al cos amb el braç i així, no movent-se, no em feia mal. Van dir que hi havia un mort, que va ser el cunyat d'en Ritu, que era cap del funicular de la Cova i el van matar a vora el restaurant.

Els metges que més tard em van curar em van dir que la bala havia entrat pel darrera, i com que per allí no hi havia ningú més que el capità i es trobava precisament al meu darrera, únicament podia ser ell el qui em va tirar el tret.

Jo anava fent el dissimulat, observant tot el que podia, i vaig notar que preparaven un paquet amb unes fustes i un disparador, i també vaig sentir que deien: "I d'aquest què en farem?" i el capità diu: "Ah! Si vol venir que segueixi, que ja el trobarem. I si vol quedar-se que es quedi, que l'arreglarem. Si vol seguir que segueixi, i allà on no pugui l'acabarem de fer pensar". (...) Cap al tard vam fer cap a Sant Feliu del Racó, i ens vam quedar a dormir a dalt d'una muntanya, que se'na va fer fosc, però a mi em feien posar entremig de cinc o sis, i no podia provar, no trobava la manera d'escapar-me. Quan vam ser a Sant Feliu de Codines, el capità diu: "No hi ha cap ambulància per aquí, que l'hi lliurarem?" Penso: "Bé, potser ja ens hem fet amics". En acabat, aquell que allà a Sant Jeroni havien proposat que es quedés a fer-me companyia, em diu: "Vós sou molt valent, eh? jo us havia de fer la pell". Dic: "Caram!

Després que he treballat tota la guerra per vosaltres, ara m'ho pagueu així? Ja està bé!" Diu: "No home, no! Ara ja no".

Fins aquí, doncs, creiem que a part de casos confusos i d'alguns que no hem pogut esbrinar, hem exposat tot un seguit d'execucions que s'anaren produint paral·leles a la retirada de l'exèrcit republicà i que a part d'alguns afusellaments massius de presoners els darrers dies, que tractarem més endavant, podem avaluar en una xifra aproximada de 150. Tanmateix entre aquestes 150 víctimes encara hi ha algun capellà, ja que alguns foren descoberts en els llocs on romanien amagats (Anya, Collsuspina (9), Sora (10)...) des de feia mesos. Foren els darrers estertors d'una guerra de religió que uns dies després viuria el seu acte final a Pont de Molins amb l'afusellament del bisbe de Terol.

Anem ara a analitzar aquests darrers casos, que es donaren en terres gironines.

En apropar-se les tropes de l'exèrcit franquista a Barcelona, s'inicià el trasllat dels detinguts cap a poblacions catalanes situades més a la rera guarda. No tots els detinguts foren traslladats. El mateix comunicat de guerra de l'exèrcit franquista deia el dia 26 de gener: "El rápido avance de nuestras tropas ha permitido liberar 1200 hermanos cautivos de la fortaleza de Montjuich" (11). En algun cas hi hagué la voluntat per part del SIM de deixar els detinguts del PDUM a les presons perquè caiguessin en mans dels feixistes, finalment, però, no fou així (12).

El dissabte, dia 21 de gener, dos agents del SIM es presentaren a les oficines del Tribunal d'Espionatge i Alta Traició, a Barcelona, per recollir una llista de tots els condemnats a mort per l'esmentat tribunal, que havia estat demanada per telèfon (13). És a dir, davant la impossibilitat d'endur-se'n tots els presos, s'escollien aquells que es consideraven més perillosos o més implicats en la causa franquista, sobretot a través de la seva actuació en la cinquena columna.

Un dels indrets on es concentraren els detinguts fou el seminari de la diòcesi de Girona, el Collell, on la darrera setmana de gener es concentraren més de 1000 persones (presoners de guerra, detinguts per quintacolumnisme...).

Ara bé, aquesta habilitada presó no deixava d'ésser també provisional, perquè l'avanç de l'exèrcit franquista obligà a nous trasllats més cap al nord de les comarques gironines. Fou en aquestes circumstàncies de contínua fugida, on el desgavell i descontrol de l'aparell governatiu republicà ja quasi inexistent propicià que alguns grups de presoners fossin assassinats pels seus guardians.

Atesa la personalitat dels executats, sobretot en el cas del Collell, els que decidiren llur mort sabien o pensaven que aquests ocuparien pocs dies després llocs destacats en el nou règim (un dels que aconseguí salvar-se de l'afusellament del Collell, Rafael Sánchez Mazas, arribarà a ministre) mentre ells marxaven vençuts cap a un futur totalment incert. Era una altra plana d'una omnipresent guerra civil.

El dia 30 de gener, 50 dels presoners del Collell que prèviament havien estat separats de la resta de detinguts foren conduïts a les rodalies de l'antic monestir, amb l'excusa que anaven a construir un camp d'aviació. El grup fou conduït per un petit camí al mig del bosc i en una petita esplanada se'ls ordenà parar. Immediatament, foc d'ametraladores escombraren el grup de presoners del qual solament dos lograren escapolar-se amb vida (Rafael Sánchez Mazas i Jesús Pascual) (14).

Entre els 48 morts destacaven Robert Bassas Fisa, cap provincial de Falange de Barcelona abans de la guerra i el seu germà Andreu; el capellà Josep Mª Cunill, Pere Bosch-Labrús-Roig, el capità de vaixell Gabriel Martín Morite, el financer Garriga-Nogués Planes (15)...

Un altre grup de detinguts de la presó de Girona fou assassinat a la Tallada, el 2 de febrer. Eren un total de tretze detinguts, entre els quals destacava el falangista Ferran Ferrer de Esteve; alguns dels morts eren pares de mobilitzats que, en no presentar-se els fills, havien estat detinguts com a represàlia i condemnats a diverses penes de presó.

Un altre grup de presoners entre els qui hi havia el bisbe de Terol, Anselmo Polanco Fontecha, fou assassinat al terme de Pont de Molins.

El bisbe i altres presoners de la batalla de Terol havien passat gran part de l'any 1938 a la presó 19 de juliol (antic convent de les Siervas de María, a la plaça Letamendi).

El 16 de gener de 1939 sortiren aquests presoners cap a Ripoll, pernoctant uns dies a Santa Perpètua de la Moguda. El dia 25 sortiren cap a Campdevàrol, on un dels presoners, el coronel Barba, fou ferit per les bombes llançades per l'aviació franquista. El dia 26 foren duts a Puigcerdà, el 27 a Ripoll i la mateixa nit a Sant Joan de les Abadesses. Finalment, en un camió foren traslladats el dia 31 a la Masia de can Boach, propietat del doctor Cuffí del terme de Pont de Molins. En aquesta masia van estar fins al dia 7 quan, a les onze del matí, un grup de soldats sota el comandament de Pedro Díaz se'ls va endur i en el barranc de "can Tretze" foren executats un total de 42 presoners, entre els quals destacaven, a part del bisbe de Terol, el coronel Rey d'Harcourt, el comissari de policia José Coello de Portugal, diversos oficials de l'exèrcit franquista i de la guàrdia civil juntament amb presoners de la Legió Condor i del Cos expedicionari italià. Els cadàvers després d'afusellats foren ruixats amb benzina i cremats. Uns dies després, un pastor va trobar les despulles dels 42 afusellats (16).

El grup que assassinà aquests presoners s'anticipà a les ordres que el dia 6 va donar el propi Vicente Rojo, cap de l'exèrcit republicà, que els detinguts fossin lliurats a les forces aèries per conduir-los a la zona central.

A mitjan març a l'indret conegut com "Camí de les vinyes" al terme municipal de Vilasacra, en una fossa comuna, vint-i-tres cadàvers i un altre d'un soldat en una altra fossa.

La majoria dels cadàvers pertanyien a metges i infermeres de l'hospital militar de Banyoles, els quals havien estat detinguts per tropes del V Cos d'exèrcit que es presentaren quan ja l'hospital estava en mans dels metges i partidaris dels franquistes, per endur-se'n els ferits amb ells.

"El V Cuerpo no sólo evacuó todos sus heridos, sino que evacuó muchos de otras unidades, entre ellos más de 400 que estaban en un hospital de Bañolas y que pertenecían al Ejército del Este, bastantes de ellos al XVIII Cuerpo de Ejército " (17).

La versió d'un dels familiars era que els metges i infermeres havien estat detinguts en fer-se escàpol el director del centre, doctor Gimeno, que s'oposava al trasllat dels ferits pel risc de morir que corrien en ésser traslladats (18).

L'altra versió és que els detinguts formaven part tots d'una xarxa feixista dins l'hospital i acusats de boicotejar la cura dels ferits. Acusació que, si bé podia ésser falsa, en el clima d'aquells moments era fàcilment creïble.

Al respecte, la vídua d'un dels assassinats diu (19): "... su marido José Casals Tarragó de profesión funcionario de la Diputación de Barcelona, afiliado a Falange, de 36 años de edad, con domicilio en el indicado, logró eludir su incorporación al Ejército

rojo hasta el 27 de diciembre de 1938, alegando una enfermedad de corazón imaginaria de acuerdo con algunos médicos del Ejército rojo, y en dicha fecha no pudiendo evitar su incorporación logró ingresar como auxiliar en farmacia en el Hospital Militar de Bañolas, en el cual prestaban asimismo servicio algunos médicos que pertenecían a un grupo de Falange, no pudiendo precisar cuál, en el cual también estaba encuadrado la víctima, y el día 7 de febrero hallándose de retirada hacia la frontera francesa el Ejército rojo, varios individuos pertenecientes al parecer a la Brigada Lister, se presentaron en el precitado Hospital a resultas de una denuncia formulada ignora por quien contra el personal del Hospital..."

Encara un altre testimoni abunda en aquest sentit de la presència d'una xarxa quintacolumnista a l'Hospital(20).

"Que su esposo D. Carlos Mestre Echevarne, de profesión farmacéutico, sin filiación política, si bien pertenecía a Acción Ciudadana (...) que su esposo, al ser llamado su reemplazo, pudo conseguir que lo declarasen inútil parcial y por lo tanto para servicios auxiliares, cuyos servicios los practicaba en esta Capital en la Farmacia Militar, pero que en los últimos días de la ofensiva de Cataluña, el ocho de Enero concretamente, fue obligado a marchar hacia la frontera y que debido, sin duda, a que su esposo pertenecía al grupo de información Ocharan y por llamarse Echevarne de segundo apellido, ya que Fernando Echevarne primo hermano del difunto esposo de la declarante era el Jefe de la Sección de Información del referido grupo, juntamente con Carlos Carranceja..."

El resultat final de tota aquesta història és, però, que entre els 24 cadàvers hi havia els d'aquests metges, i infermeres juntament amb uns quants desconeguts que portaven uniformes militars i que probablement eren soldats detinguts durant la retirada.

En conjunt tenim, doncs, que en aquests darrers dies de la guerra foren assassinades en aquests quatre indrets el Collell, Pont de Molins, la Tallada i Vilasacra un total de 127 persones que van des del bisbe de Terol fins al soldat desconegut.

Quan els guanyadors de la guerra recordaven tots aquests morts, iniciaven habitualment aquest record amb la frase "en el trágico amanecer..." Dissortadament els "trágicos amaneceres" continuarien encara dia darrera dia, mes darrera mes i any darrera any. I és que aquestes matances eren les darreres d'uns, abans que s'iniciessin les dels altres.

NOTES

- 1.- J.M. MARTINEZ BANDE: La campaña de Cataluña. Servicio Histórico Militar. Monografías de la guerra de España, núm. 14. Madrid, 1979; Manuel TAGUEÑA LACORTE: Testimonio de dos guerras. México, 1973; Edmon VALLES: Història Gràfica de la Catalunya Autònoma. La Guerra 1936-1939. Barcelona, 1978.
- 2.- A. ROVIRA I VIRGILI: Els darrers dies de la Catalunya Republicana (Memòries sobre l'èxode català). Buenos Aires, 1940; Josep Mª BERNILS I MACH: La Guerra Civil a Figueres. Figueres, 1986; Joan CARRERAS I SALA: Xafarderies de l'Ajuntament. Campdevàrol, 1981; Teresa PÀMIES: Quan érem capitans (Memòries d'aquella guerra). Barcelona, 1974; Josep Mª SOLÉ I SABATÉ - Joan VILLARROYA I FONT: Catalunya sota les bombes (1936-1939). Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986.
Des de l'òptica dels captius es poden seguir la ruta i les circumstàncies del trasllat des de Barcelona fins a la frontera en els llibres següents: Jesús PASCUAL: Op. cit.; Félix ROS: Op. cit.; Manuel TARIN IGLESIAS: Op. cit.; Martín INGLÉS: Las Checas de Catalunya. Bajo las garras del SIM. Barcelona, 1940.
- 3.- Manuel GIMENO: La guerra civil al Pallars. (Inèdit).
- 4.- Aquestes dades són tretes del Registre Civil de Naves de Segre.
- 5.- Dades tretes del Registre Civil de Gironella, Puigreig, Olvan i Quart.
- 6.- J. Mª SOLÉ I SABATÉ - Joan VILLARROYA I FONT: L'ocupació militar de Catalunya. Barcelona, 1987, p. 102.
- 7.- Archivo Histórico Nacional. Causa General. Província de Barcelona.
- 8.- Ricard Mª SANS: Montserrat 1936-1939. Episodis viscuts. Montserrat, 1984, p. 246.

- 9.- El capellà mort a Collsuspina era Isidre Vila Font, rector d'Arenys de Munt. Juan COMELLAS SERRA: Efemérides Moyanesas. Año 1936-1939. Moyà, 1951, p. 68-69. També: Andreu ROS I ROCA: Records i vivències d'un Moianès 1936-1939. Barcelona, 1985.
- 10.- El capellà mort a Sora era Luis Ayats Font. Martirologio Vicense. Vic, 1945, p. 19.
- 11.- J.Mª GARATE CORDOBA: Partes oficiales de Guerra 1936-1939. T.I. Ejército Nacional. Servicio Histórico Nacional. Madrid, 1977.
- 12.- J. FABRE - Miquel GAYOLA: Juliol de 1936 a Girona, dins "l'Avenç", núm. 70, 1984, p. 23-26.
- 13.- Declaracions de R.V.L. Archivo Histórico Nacional. Causa General. Província de Barcelona.
- 14.- Jesús PASCUAL: Yo fui asesinado por los rojos (Collell 30-1-1939). Barcelona, 1981.
- 15.- Íd. p. 203-204. Hi ha la llista sencera.
- 16.- Alcofar NASSAES: Sobre los asesinatos de Pont de Molins. "Historia y Vida", núm. 172, juliol de 1982. Sobre aquest fet també són interessants les declaracions d'Antonio Buj Galve (Teruel, 27-3-1943) i de Francisco Barba Badosa (Zaragoza, 15-3-1943). Aquest darrer era coronel i anava al mateix grup de detinguts del Bisbe Polanco. Archivo Histórico Nacional. Causa General.
- 17.- E. LISTER: Memorias de un luchador. Madrid, 1977, p. 396.
- 18.- Declaracions de Júlia Gimeno, 28-5-1942. Archivo Histórico Nacional. Causa General. Província de Gerona.
- 19.- Declaracions de Josefa Martorell, 4-5-1942. Archivo Histórico Nacional. Causa General. Província de Gerona.
- 20.- Declaracions de Concepción Llopart Soler, 22-10-1941. Archivo Histórico Nacional. Causa General. Província de Gerona.